

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

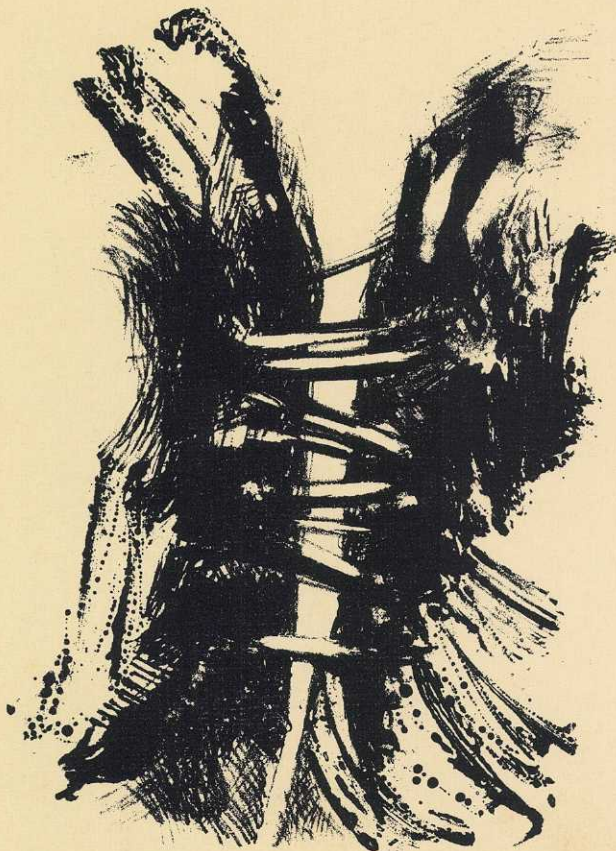

Gun Hedlund

*”Det handlar om
prioriteringar.”*

*Kvinnors villkor och intressen i
lokal politik*

ÖREBRO STUDIES 14

Omslag: "Förbindelse" är namnet på denna litografi av konstnären Åsa Holmlund, verksam i Göteborg. Bilden visar starka band mellan två självständiga kroppar i rörelse. Den kan dels ses som en bild av det goda förhållandet mellan man och kvinna, stöd och beroende kan finnas kombinerat med individuell autonomi. Den kan även ses som en bild av förhållandet mellan kämpande kvinnor. Allianser och starka solidaritetsband är nödvändiga även om rörelserna är olika och delvis går åt olika håll.

**”DET HANDLAR OM PRIORITERINGAR”
Kvinnors villkor och intressen i lokal politik.**

with an English summary

Akademisk avhandling
som med tillstånd av
socialvetenskapliga sektionenämnden
för avläggande av filosofie doktorexamen i statskunskap
vid Göteborgs universitet kommer att offentligt
försvaras i hörsal Dragonen, Statsvetenskapliga institutionen
(Sprängkullsgatan 19). Göteborgs universitet
måndag den 10 juni 1996 kl 10.15

av
Gun Hedlund
fil. kand

"It's a Question of Priorities". Women's Conditions and Interests in Local Politics.

Gun Hedlund, Department of Political Science, University of Göteborg,

Göteborgs studies in Politics nr 35.

Örebro Studies nr 14, University of Örebro, S-701 82 Örebro.

Örebro 1996. 359 pages. ISBN 91-7668-133-5. ISSN 0280-9605.

Abstract

Örebro is a municipality having had a high representation of women in local politics even as long ago as the 60s. The purpose of this dissertation is to investigate, on the basis of feminist theory, the conditions and conception of reality of Örebro's local politicians, focusing especially upon the woman politicians. The basic hypothesis of the study is that there are a number of constant differences between the men and the women with regard both to situation and to conception of reality, and that the conditions to which women's political outlook and actions are subject are in part different from those affecting men. The conditions affecting women are investigated on a fundamental level in terms of culture, women's culture and male-dominated political culture. The main questions the study seeks to answer are the following:

- (1) Under what conditions are women active in local politics?
- (2) What interests do the woman politicians regard themselves as representing?
- (3) What possibilities have they of articulating and acting for women's interests, and what are the obstacles to this?

Three methods have been used for data collection: questionnaire to all women and a selection of men with official functions in local politics, interviews with 30 of the women, and observation of 18 meetings. The woman politicians' life-patterns and political backgrounds were to some extent different from those of the men. The women had a stronger link to care - in choice of occupation, in areas of political interest and in their own political initiatives. A majority of the women appeared to feel a sense of fellowship with other women, appeared to identify with other women. Concerning the conditions facing women in politics, the men's questionnaire answers diverged sharply from the women's. Different sorts of social and care questions were considered by most of the women interviewed as being women's questions. The women were well aware of the various techniques of domination to which they were subjected in the male-dominated political culture. Their counter-strategies were chiefly indirect and collective, involving mutual support and encouragement. The women's sense of unity and solidarity was clearly marked.

In the sphere of their home lives the women were in a very different situation from the men. The strategies employed by the women in the sphere of the home to improve their situation indicates that they tried to achieve a balance between change and the preservation of marital and family harmony. In its objective conditions the political work was by and large equally burdensome for women and men. The differences that did exist concerned rather the subjective apprehension of the state of affairs. The women valued a less conflict-orientated environment, with room for dialogue and objectivity in the debate. The women in Örebro's local politics regarded themselves as having an influence on municipal policy - and they did in fact have such an influence. Though in part on the basis of different notions and with different areas of concern, most of them represented women's interests. Finally it is stated in the dissertation that the fact that women had a comparatively large role in Örebro's local politics did not automatically mean that they had authority as women. Owing to the rapid development which has occurred in Swedish municipalities during the 90s in the form of market-orientation it remains an open question whether women's political influence has improved or suffered a backlash.

Key words: women in local politics, women's interests, women's culture, identification as woman, women's strategies.

*”Det handlar om
prioriteringar.”*

*Kvinnors villkor och intressen i
lokal politik*

*”Det handlar om
prioriteringar.”*

*Kvinnors villkor och intressen i
lokal politik*

Gun Hedlund

ÖREBRO STUDIES 14

I serien har utkommit:

1. Berth Danermark: *Klass, inkomst och boende. Om segregationen i några kommuner.* 1982. (70 kr)
2. Thord Strömberg: *Kommunsocialismen inför verkligheten.* 1984. (70 kr)
3. Gustaf Jonasson: *Medeltidens Örebro.* 1984. (70 kr)
4. *Vasatidens Örebro.* En antologi. 1988. (70 kr)
5. *Lindhs litterära industri. Ett tryckeri och förlag i Örebro.* 1990. (70 kr)
6. Lennart Hedberg m. fl.: *Clio i lokalsamhället.* 1990. (80 kr)
7. Anna G. Jónasdóttir: *Love Power and Political Interests.* 1991. (150 kr)
8. Stig Montin: *Swedish Local Government in Transition. A matter of rationality and legitimacy.* 1993. (70 kr)
9. Annette Thörnquist: *Gammal företagskultur och nya partsrelationer. Arbetskonflikterna vid Skyllbergs bruk under 1920-talet.* Del I. 1994. (100 kr)
10. *Olaus Petri – den mångsidige svenske reformatorn.* Nio föredrag om Olaus Petri utgivna av Carl F Hallencreutz och Sven-Ola Lindeberg. 1994 (160 kr)
11. Lennart Hedberg: *Företagarfursten och framväxten av den starka staten. Hertig Karls resurseexploatering i Närke 1581 – 1602.* 1995. (250 kr)
12. Jan Olsson: *Den lokala näringspolitikens politiska ekonomi. En jämförande kommuntypsstudie.* 1995. (130 kr)
13. Jörgen Johansson: *Europeiska Regioner. Regionforskning i empirisk och normativ belysning.* 1995. (100 kr)
14. Gun Hedlund: *"Det handlar om prioriteringar." Kvinnors villkor och intressen i lokal politik* 1996. (160 kr)

"Det handlar om prioriteringar". Kvinnors villkor och intressen i lokal politik av Gun Hedlund ingår som nr. 35 i serien *Studier i politik/Göteborg Studies in Politics*, redaktör Bo Rothstein.

Innehållsförteckning

Förord	9
1. Kvinnor i politiken - från osynlighet till intressegrupp	13
2. Kvinnor i svensk kommunalpolitik	27
3. Örebro - en kvinnovänlig kommun?	39
4. Örebro-politikerna	51
5. Teoretiska analysramar	85
6. Kvinnors intressen	103
7. Med egna ord - om intressen, gemenskap, handling och motstånd	129
8. Hemarbete, yrkesarbete och politik	161
9. Politiken - konflikt, revir och ansvar	203
10. Mötet mellan kvinnokultur och en mansdominerad politisk kultur	249
11. Villkor för politisk aktivitet och kvinnors intressen	291
Metod-appendix	
Summary	
Referenser	
Bilagor	

Förord

Mitt intresse för kvinnor och kommunalpolitik uppstod redan i barndomen vid köksbordet hemma i Bollnäs. Min mor, Inga-Britta Hedlund, var politiskt aktiv, till att börja med i kvinnoförbundet, sedan med nämnd- och så småningom fullmäktigeuppdrag. En ofta sedd gäst i vårt hem var tant Hilma, Hilma Nordström, en stark och drivande skolpolitiker under 1950- och 60-talen då den svenska skolpolitiken var mycket expansiv. Hilma satt i kommunstyrelsen och var ordförande i skolstyrelsen. Det var spännande att lyssna till deras samtal och jag beundrade tant Hilma som var så orädd, det var många heta politiska strider om nomineringar och politikens innehåll som ventilerades i vårt kök. Denna bok tillägnar jag Inga-Britta Hedlund och Hilma Nordström, båda bortgångna sedan många år, samt min far Gösta Hedlund. Han är en av de män som genom åren ständigt uppmuntrat och stöttat kvinnor i sin omgivning att våga satsa på utbildning, nya jobb eller att ta fackliga och politiska uppdrag. Inte minst har han aldrig sviktat i tilltron till att detta avhandlingsprojekt en dag skulle ros i hamn.

Jag vill rikta ett varmt tack till de förtroendevalda i Örebro kommun som välvilligt ställde upp med tid och engagemang för att göra denna undersökning möjlig. Ett särskilt tack till de båda fd kommunalråden Karin Kallin och Inger Lundberg. De "öppnade" många dörrar i projektets inledningsskede och Karin Kallin har granskat delar av historiken över Örebro kommun. Trots att Karin och Inger inte instämt i vissa av mina tolkningar eller delar av mitt teoretiska perspektiv har de alltid respekterat mitt oberoende som forskare. De politiskt aktiva kvinnor och män som runt om i landet lyssnat till mina föreläsningar om undersökningens resultat har på olika sätt givit värdefulla bidrag till mitt arbete. Inte minst har både kvinnliga och manliga studenter vid de kvinnovetenskapliga kurserna utgjort en ständig källa till inspiration.

I den akademiska världen är det många personer och flera miljöer som haft betydelse för mitt arbete. Olof Petersson, handledare under min studietid vid Uppsala universitet och Bo Särilvik, handledare vid Göteborgs universitet har båda varit ett stort stöd under de första årens arbete. Bo Särilviks uppmuntran och förståelse för min sociala situation under perioder med småbarn har varit särskilt viktig. Inte minst har hans kunskaper och beläsenhet i i feministisk forskning varit en ovanlig och betydelsefull tillgång. Hans återkommande stöd för att i olika sammanhang stärka kvinnoforskningen i ämnet vill jag särskilt uttrycka min uppskattning över. Birgit Jonasson, doktorand vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg, har varit en mycket god väninna och samarbetspartner när vi tillsammans planerade och startade projektet "Kvinnor och politik", våra diskussioner var roliga och inspirerande när vi som "pionjärer" skrev och arbetade tillsammans. Maud Landby Eduards var till stor hjälp vid en genomläsning av avhandlingens rå-manus och bidrog med värdefull och konstruktiv kritik. Även Lars Strömberg och Mats Dahlkvist läste och kommenterade. Sören Holmberg och Anna G Jónasdóttir har som handledare i avhandlingsarbetets slutskede på ett utmärkt sätt bidragit med den blandning av uppmuntran och kritik som är nödvändig. Tack till er alla!

En forskningsmiljö som varit särskilt betydelsefull är de nordiska och europeiska kvinnoforskningsgrupper som träffats i samband med konferenser, seminarier och föreläsningar. Många stimulerande och lärorika diskussioner har på olika sätt bidragit till utvecklingen av mitt arbete. Tack till alla som genom åren läst och kommenterat mina uppsatser, papers, artiklar och bokkapitel. Under den första hälften av 1980-talet var en forskargrupp vid Högskolan i Örebro en värdefull mötespunkt där den första versionen av mina kapitel diskuterades. Särskilt betydelsefull var möjligheten att få synpunkter utifrån ett "manligt", kritiskt och konstruktivt perspektiv. Tack till alla deltagare och särskilt till Mats Dahlkvist, Thord Strömberg och Ingemar Elander som arbetade med och gav genomtänkta synpunkter på mina texter. Under senare hälften av 1980-talet har framväxten av en stabil forskningsmiljö vid Kvinnovetenskapligt Forum vid Högskolan i Örebro givit mig en bas där det varit ett privilegium att få arbeta utifrån en samlad, kollektiv kompetens inom kvinnoforskningens område. Kombinationen av social gemenskap och kunskap på området har varit en särskild styrka och givit upphov till många livliga, inspirerande diskussioner. Ett kollektivt tack till er alla och särskilt till den grupp som i det hektiska slutskedet korrekturläste manus. Tack till Pirjo Ahtiainen, Ingrid Pincus och Berit Åberg som tog över ansvaret för Kvinnovetenskapligt Forums verksamhet vårterminen 1995 och befriade mig helt från föreståndarskapets bördor vilket möjliggjorde ett koncentrerat slutarbete. Tack även till Gunnela Björk som bidrog med sitt kunnande av Örebros politiska kvinnohistoria. Vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg har flera doktorander och forskare bidragit till förbättringar av texten i samband med seminariebehandling av olika kapitel.

Tack till följande personer: Martin Bennulf, Birgit Jonasson och Anders Ohlsson har under olika skeden av bearbetning av det kvantitativa materialet varit till stor hjälp med sitt kunnande på området. Merrick Tabor hjälpte mig att finna rätt i den svenska politikerundersökningens många delpopulationer. Malcolm Forbes har som alltid gjort ett fint arbete med översättningen av avhandlingens "summary". Personalen vid biblioteket på Högskolan i Örebro är en fantastisk tillgång för oss som forskar vid Högskolan. Björn Eriksson har som ansvarig för fjärrlån varit mycket hjälpsam i sökandet efter alla möjliga och omöjliga texter. Även personalen vid Högskolans Reproavdelning har varit ett verkligt stöd i samband med brådskande upptryckningar av manus som ska vara klara till en viss tid. Christina Helge och Sören Thunvall har under alla år ryckt in och räddat flera krissituationer och visat stor förståelse när paniken varit nära. Joanna Israelsson-Kempinska har med omsorg ansvarat för layout och omslag liksom med praktiska bestyr i samband med upptryckningen av boken. Pirjo Ahtiainen har lagt ned ett omfattande och tålmodsprövande arbete på att korrigera manuset i olika versioner och omarbetningar. Hon har även stått ut med att dela arbetsrum med mig när stress, ilska och tårar varit en del av vardagen. Tack Pirjo!

Finansiellt stöd har utgått från Adolf Lindgrens stiftelse, Fredrika Bremer förbundet, Forskningsnämnden vid Högskolan i Örebro, Forskningsrådsnämnden samt Riksbankens Jubileumsfond Tack för dessa bidrag!

Ett särskilt tack vill jag rikta till de "nära och kära" som verkligen delat vedermödor och glädjemen under alla dessa år, både vetenskapligt och personligt. Anna G Jónasdóttir, Gunnel Karlsson, Ingrid Pincus och Janneke van der Ros har varit mitt stöd och min kraftkälla. Min familj har i allra högsta grad varit en del av denna kraftkälla. Min äldste son Erik sexton år, har levt med "boken" under större delen av sitt liv. Hans uppbackning och solidaritet, särskilt under de två sista veckorna före tryckning, kommer jag alltid att minns med värme. Per, fem år, har fört mig tillbaka till nuet och bidragit med den nödvändiga balansen i tillvaron där lek, kramar och glädje är en del av livet. Min man Jukka Jukkola hade modet att öppna sitt liv för mig, min äldste son och en påbörjad doktorsavhandling. Som kärleksgåva fick jag "lillstugan", i vars arbetsrum denna bok skrivits. Tack för respekten för mitt arbete, uppmuntran i stunder av missmod och huvudansvar för hem, barn och djur under perioder av intensivt skrivande!

Örebro 1 april 1996.

Gun Hedlund

KAPITEL 1

Kvinnor i politiken- från osynlighet till intressegrupp

Skillnaderna i kvinnorepresentation är stora mellan svenska kommuner. Vissa kommuner ter sig mer "kvinnovänliga" än andra. Örebro kommun utmärkte sig redan i slutet av 1960-talet genom att ha dubbelt så stor andel kvinnor i fullmäktige som riksgenomsnittet. Detta försprång bestod under hela 1970-talet och i början av 1980-talet och vid valet 1991 fick Örebro en majoritet kvinnor i fullmäktige. Örebro framstod som en ovanlig och intressant kommun när jag i början av 1980-talet bestämde mig för att utföra en studie om kvinnors roll i kommunalpolitiken. Det som lockade var möjligheten att göra en fördjupad studie av kvinnliga politikernas villkor i en kommun där det kunde förväntas finnas ett utrymme för kvinnliga politiker att utveckla en självständig, "kvinnlig" politikerroll. I Örebro var kvinnoandelen närmare 40 procent i nämnder och fullmäktige när jag gjorde min undersökning. Inom forskningen hade vid denna tidpunkt betydelsen av storleken på gruppen kvinnor som ingick i en mansdominerad organisation börjat lyftas fram. För få kvinnor tenderar att skapa en situation av maktlösa "gisslan" och Rosabeth Moss Kanter (1977:209) fann att kvinnoandelen behövde uppgå till omkring 40 procent för att kvinnor skulle ha en möjlighet att bli självständiga aktörer. Denna teori har senare utvecklats av Drude Dahlerup (1988:275) där hon diskuterar om de kvinnliga politikerna i de nordiska länderna nått upp till den mininivå, den "kritiska massa", som möjliggör "kritiska handlingar".

Syfte

Syftet med denna avhandling är att utifrån kvinnovetenskaplig teoribildning studera kommunalpolitikernas verklighetsuppfattning och villkor med särskild inriktning på de kvinnliga politikerna. Studiens grundhypotes är att vissa genomgående skillnader råder i uppfattningar och villkor mellan manliga och kvinnliga politiker samt att kvinnors synsätt och handlande inom

politiken har delvis andra förutsättningar än männens.

Mitt val av teoretisk referensram innebär vidare att dessa förutsättningar, och de kvinnliga politikerna eventuella särställning häri, på ett grundläggande plan behandlas i termer av kultur: kvinnokultur och mansdominerad politisk kultur. De kvinnliga politikernas verklighetsuppfattning och handlande antas vara präglade av en kvinnokultur och av att de verkar i en mansdominerad politisk kultur där den traditionella mansrollen och politikerrollen sammanfaller på ett speciellt sätt. Det innebär också att könsspecifika intressen kan relateras till om inte strikt härledas ur dessa könspräglade kulturer, vilket i sin tur är ett uttryck för de samhällsförhållanden som präglas av mäns strukturella makt och där det politiska systemet ingår som en del.

De huvudfrågor som min studie söker svar på är:

-Under vilka villkor är kvinnorna aktiva inom kommunalpolitiken?

-Vilka intressen anser sig de kvinnliga politikerna företräda?

-Vilka möjligheter och hinder finns för dem att agera för och artikulera kvinnors intresen?

Frågorna kräver närmare teoretiska och begreppsliga klargöranden. Det gäller för det första kulturbegreppets användning och hur en kulturcentrerad teoriram kan kombineras med begrepp som gör både könsskillnader och ojämna maktförhållanden synliga. För mina syften har jag utvecklat en kulturmodell som integrerar en statsvetenskapligt användning av kulturbegreppet med en kvinnovetenskaplig. I min hypotes om att de kvinnliga politikernas verklighetsuppfattning och handlande präglas av en specifik, samhälleligt betingad, kvinnokultur, liksom att de verkar i en mansdominerad politisk kultur rör jag mig således med två kulturbegrepp. En viktig inspirationskälla utgör Almond och Verbas klassiska undersökning, *The Civic Culture*. I en jämförande studie mellan olika länder utforskas människors syn på politik och medborgerligt ansvar. Författarna definierar politisk kultur som "den speciella fördelningen av värderingsmönster bland medlemmarna i ett samhälle som riktas mot politiska organ" (1965:13 min övers.). Ett samhälles politiska kultur refererar till ett bestämt politiskt system som i olika hög grad internaliserats av medborgarna. Almond och Verbas definition av medborgarnas grundläggande värderingar såsom bestående av både kunskap, känslor och omdömen liksom författarnas öppenhet inför antropologi, psykologi och sociologi finner jag klart fruktbar. Deras definition av politik är emellertid för vag för mina frågeställningar där jag istället har valt att utifrån Eastons politikdefinition fokusera på *relationen* mellan kvinnor och män. Hans bestämning av politik som "sociala interaktioner som huvudsakligen är inriktade mot auktoritativ fördelning av värden" (1965:50 min övers.) öppnar för att den sociala interaktionen mellan kvinnor och män ställs i fokus. Kulturforskarna Ellis, Thompson och Wildawsky (1990) vidgar Almond och Verbas kulturdefinition genom att inkludera både grundläggande värderingar och människors sociala relationer i begreppet politisk kultur. Den politiska kulturen ses inte i huvudsak som människors individuella värderingar gentemot den

politiska strukturen utan något som också skapas och upprätthålls bland medborgarna. Jag definierar politisk kultur som grundläggande värderingar (känslor, kunskap, åsikter) och inbördes relationer, bl a könsrelationer, inom en given politisk struktur. Ingen politisk kultur är således homogen, den består av det Almond och Verba kallar subkulturer. En subkultur kan antingen medföra särskilda krav på politikens utfall (policy) eller specifikt synsätt på den politiska strukturen (t ex krav på demokratisering). Utifrån Moss Kanters (1977:209) studie där hon finner att kvinnor som närmar sig 40 procent i en manlig organisation kan bilda en subkultur bestående av inbördes allianser finner jag det rimligt att se kvinnokulturen som en existerande subkultur inom den mansdominerade politiska kulturen i den kommun jag studerat.

I ett kommande kapitel (kapitel 5) presenterar jag min teoriram närmare. Denna består av både den ovannämnda kulturmodellen och andra begrepp som måste kombineras med denna för att de sakförhållanden som mina frågor avser ska kunna belysas. Bland de centrala begrepp som jag kommer att precisera närmare längre fram och placera in i min teoriram är *intressebegreppet*, samt begreppen *mansdominans/kvinnoförtryck*, *levnadsvillkor*, *handlingsstrategier* och skilda *profiler* bland de kvinnliga politikerna. (1) Den teori- och begreppsdiskussion som förs i kapitel 5 utmynnar sedan i mer preciserade frågor om kvinnors intressen liksom om politikernas villkor i privatlivet och det politiska livet vilka söker svar i denna avhandling. Själva den integrerade kulturansatsen har jag använt stegvis in min studie. Mer exakt vad detta innebär återkommer jag till nedan.

Studiens genomförande

Min studie grundar sig på tre olika slags data som insamlades 1981-82. För det första sändes en *enkät* ut till en undersökningsgrupp som bestod av alla kvinnliga kommunalpolitiker samt alla manliga ledamöter i fullmäktige, kommunstyrelse och nämnder med minst fem sammanträden per år, sammanlagt 380 politiker. Bland männen med uppdrag i nämnder med färre sammanträden än fem per år och bland manliga suppleanter gjordes ett stratifierat urval där strata var kön, parti och typ av uppdrag. Detta urval har sedan viktats. För det andra närvarade jag vid totalt 18 sammanträden i partigrupper, fullmäktige och tre olika nämnder, därav en socialkulturell, könsmässigt blandad nämnd, en teknisk mansdominerad nämnd och en kommundelsnämnd med könsmässig blandning. Med könsmässig blandning avses att kvinnoandelen överstiger 30 procent. (2) Under sammanträdena i dessa nämnder utförde jag *direkta observationer* av bl a politisk stil, atmosfär och agerande bland politiker och tjänstemän.

För det tredje *intervjuade* jag trettio kvinnliga politiker i intervjuer med strukturerade frågor och öppna svarsalternativ. Urvalet av intervjupersoner var riktat, hälften av de trettio kvinnorna hade i enkäten uppgivit personliga erfarenheter av att någon annan kvinna eller de själva blivit diskriminerade som kvinna i politiken. Denna riktning av urvalet grundades på mitt

intresse av att studera mansdominansens uttrycksformer och hur detta artikulerades av berörda kvinnor. I övrigt valdes intervjupersonerna ut så att både diskriminerade och icke-diskriminerade kvinnor ur skilda partier, med olika ålder och politisk bakgrund fanns representerade, allt ifrån kommunstyrelseledamöter till ledamöter i lokala nämnder. Intervjuurvalet är sålunda inte representativt utan har i jämförelse med enkätresultaten en överrepresentation av kvinnor med erfarenhet av diskriminering eller åsidosättande behandling på grund av att de var kvinnor.

I avhandlingens metodappendix ger jag en ingående beskrivning av enkätens och intervjuernas uppläggning och utförande liksom en redogörelse för min uppskattning av reliabilitet och validitet. Motsvarande redovisning presenteras däremot direkt i samband med presentationen av observationsresultaten. Frågan om det är möjligt att dra några generella slutsatser utifrån denna typ undersökning kommer att behandlas i slutkaptitlet.

Relation till annan forskning

Under de senaste tjugo åren har kvinnors förhållande till politik utforskats på ett sätt som saknar motsvarighet under tidigare decennier, både kvantitativt och kvalitativt. Jag ska i följande avsnitt ge en översiktlig litteraturredovisning över studier av kvinnors roll i politiken med syfte att placera in min egen undersökning bland dessa. För detta syfte finner jag Jones indelning användbar där hon menar att "Man kan beskriva utvecklingen av statsvetenskapens forskning om kvinnor i tre stadier: osynlighet, begränsad synlighet och synlighet" (1988:20 min övers.).

Under fasen som präglades av *osynlighet* gjordes ett fåtal studier av hur kvinnor använde sin rösträtt i vilka kvinnor jämfördes med män och resultaten visade att kvinnor var mindre intresserade av politik. Tesen om den apolitiska kvinnan var grundlagd och levde vidare långt in på 1950- och 1960-talen. I ett flertal studier behandlades kvinnors politiska beteende kortfattat. Kön utgjorde en av många bakgrundsvariabler såsom ålder, utbildning och yrke. Det som står att läsa om kvinnor i flera av standardverken kan man främst finna genom att söka under "sex-differences" i registren. Kvinnors beteende redovisas i huvudsak som avvikande från normen "den politiska människan" medan männens beteende i större utsträckning överensstämde med idealbilden av den politiske aktören. (3) Flera av dessa studier är i förklaringar och tolkningar av kvinnors eller flickors politiska beteende klart präglade av fördomar. (4) I analyser av hur kvinnor beskrevs av den statsvetenskapliga forskningen under denna fas finner Bourque och Grossholz (1974) liksom Goot och Reid (1975) att kvinnor befanns vara passiva, politiskt osjälvständiga, konservativa, moraliska och intresserade av politiskt irrelevanta frågor. När de tilldelades en positiv politisk roll var det i rollen som mor; såsom att uppfostra barnen till ett politiskt intresse och att skapa en politiskt öppen debatt i hemmet

(Almond/Verba 1965:387ff).

Det var alltså inte aktuellt att problematisera kvinnors avsaknad av politisk makt eller att ifrågasätta de traditionella kvinnoidealen. Det undantag som bör framhållas under denna period är Duvergers klassiska studie *The Political Role of Women* (1955). Den var ett första försök till en grundlig och systematisk bearbetning av frågan om hur kvinnors politiska roll såg ut. Den fortsatta forskningen om politiskt deltagande förblev emellertid opåverkad. Om kvinnor misslyckades som politiska aktörer berodde det fortfarande på att de avvek ifrån den manliga normen exempelvis vad gällde de rätta kunskaperna om politikens innehåll, synen på röstning som medborgerlig plikt, utbildning eller tidningsläsning.

I början av 1970-talet inleddes den andra fasen i forskningsutvecklingen på området - *begränsad synlighet* av kvinnor. De huvudsakliga insatserna under denna period utfördes av kvinnliga forskare som dels kritiserade exkluderandet av kvinnor inom traditionell statsvetenskap och dels presenterade nya data om kvinnors politiska agerande där eventuella könsskillnader förklarades på ett icke-sexistiskt sätt. (5) Under denna fas presenterades också forskning om de få kvinnor som fanns i den politiska eliten och de första policy-studierna av området "kvinnofrågor" genomfördes. Perioden var viktig som ett led i utforskandet av kvinnors egentliga situation som politiska medborgare. De grundläggande teoretiska och metodologiska utgångspunkterna var emellertid fortfarande intimt kopplade till den traditionella statsvetenskapens definitioner av vad som är politik och politiskt intresse (Jones 1988:22). Idealet var den manliga normen för politiskt deltagande och de former för politisk aktivitet som studerades de traditionella såsom röstning, partiarbete och förtroendeuppdrag (Lansing 1974). Ett generellt antagande som fortlevde var att kvinnor måste vinna sitt inträde i den politiska sfären genom att ändra på sig och anpassa sig bättre till de existerande politiska strukturerna.

Den tredje och sista fasen är, enligt Jones, den fas där kvinnor blivit *synliga* inom statsvetenskapen. Det innebär att nya definitioner prövas av vad som är politik, makt och politiskt deltagande (Eduards 1988), vilket i sin tur också innebär att inte bara kvinnor utan även kvinnors kollektiva handlande och könsmaktstrukturer "synliggörs" och diskuteras inom ämnet. Nu ses inte längre röstning som den automatiska inkörsporten till vidare politiskt engagemang utan kvinnors faktiska deltagande i utomparlamentariska rörelser, ad hoc grupper, kvinnoorganisationer och befrielseörelser lyfts fram. Nya frågor ställs som: varför är kvinnor så politiskt aktiva men ändå så lite representerade i de etablerade politiska beslutsorganen? Den nordiska kvinnoforskningen om kvinnor och politik som etablerats under denna period ger en bild av samhälleligt och politiskt engagerade kvinnor som är aktiva utanför det formella politiska systemet (Christensen 1989; Togeby 1984).

Den tredje fasen leder in på teoretiska angreppssätt som inte koncentrerar sig så mycket på jämförelser mellan kvinnor och män i politiken i snäv bemärkelse eller på att inventera kvin-

nors bristande resurser. Istället vänds intresset mot vad som faktiskt existerar i kvinnornas värld, nämligen såväl handlingsmöjligheter som hinder vilka finns både inom och utanför det politiska systemet. En teoretisk inriktning kan sammanfattas med beteckningen *patriarkats-teorier* vilka lyft fram männens förtryck och dominans över kvinnor. En omfattande diskussion har förts av kvinnoforskare om hur grundvalarna för patriarkatet bestäms och vilka mekanismer som säkerställer dess fortsatta existens (Baude m fl 1987; Connell 1987; Jónasdóttir 1984, 1991; MacKinnon 1987, 1989; Walby 1991). Valet av begrepp, patriarkat, genussystem eller det sociala könssystemet, har ventilerats liksom frågan om var vi finner dess kärna (Hirdman 1987, Jónasdóttir 1984). Grovt kan man konstatera att tidigare skiljelinjer mellan marxistiskt och feministiskt orienterade kvinnoforskare luckrats upp. Två huvudförklaringar har återkommit i de olika bidragen, socialist-feministernas betoning av arbetet och den köns-mässiga arbetsdelningen och radikal-feministernas fokusering på sexualitetens organisering. I den statsvetenskapliga forskningen om kvinnor och politik har patriarkatsteori varit sällsynt, menar Berggren (1988:66). Vissa amerikanska politologer (Eisenstein 1979, 1981; Hartssock 1983) har visserligen ägnat sig åt teorier om patriarkatets fortlevnad men dessa arbeten har utförts på en generaliserande och abstrakt nivå. Andra forskare har haft ambitionen att sammanföra någon form av patriarkatsteori med själva grundvalarna för den statsvetenskapliga forskningens politiska teori. Detta har lett vidare till frågeställningar av mer empiriskt tillämplig karaktär, t ex hur kvinnors medborgarskap ser ut, vad som är politisk kompetens och grundvalarna för kvinnors kollektiva handlande (Eduards 1992a och b; Jónasdóttir 1991; Pateman 1983:215).

En utvecklad feministisk demokratiteori existerar ännu inte även om de första ansatserna börjat formuleras (Dietz 1992; Jones 1993; Mouffe 1992; Phillips 1991, 1993). De frågor som ställs är hur kvinnors demokratiska medborgarskap bör se ut och vilka sociala hinder som historiskt och i våra moderna, västerländska samhällen medfört att kvinnor inte blir betraktade och accepterade som fullvärdiga samhällsmedborgare. En förklaring är att den traditionella avgränsningen av politik, nämligen exkluderandet av sexualitet, kärlek och privatliv, skapar kvinnors utanförskap som medborgare. Bilden av den passiva kvinnan som saknar tillräckliga resurser för politisk aktivitet har då i vissa fall förändrats ända dithän att forskarna ifrågasätter om de politiska institutionerna överhuvud taget är användbara för kvinnors intressekamp (Jaquette 1984:24). Det etablerade politiska systemet ifrågasätts och problemformuleringen inriktar sig inte längre på brister hos kvinnorna utan istället på varför den politiska strukturen, dess institutionella uppbyggnad, konfliktlinjer och offentliga politik är så kvinnoovänlig. En totalt motsatt hållning, influerad av 1980-talets ökade kvinnorepresentationen i nordisk politik, intas av olika forskare i antologin *Women in Nordic Politics. Closing the Gap* (Karvonen/Selle red. 1995). Ett återkommande tema är att nordiska kvinnor idag är fullt integrerade i olika former av offentligt beslutsfattande även om de ännu inte nått upp till en jämbördig nivå med männen (ibid: 21).

Ett annat teoretisk perspektiv som delvis utvecklats ur frågan om villkoren för kvinnors medborgarskap är teorier om *kvinnors intressen*, objektiva såväl som subjektiva, som åtskilda från mäns intressen (Andersen 1984; Dahlerup 1984; Halsaa 1987; Jónasdóttir 1988, 1991; Sapiro 1981). Denna forskning har både integrerat skilda analysnivåer och förenat teoretiska frågeställningar med nya, empiriska data i utforskandet om kvinnors politiska aktivitet på ett fruktbart sätt. Intressediskussionen har blottlagt en mängd olika definitioner av vad som är kvinnors intressen liksom motstridiga synsätt vad gäller det fruktbara i att teoretisera i termer av intressen. (6) Även om denna teoridiskussion är problematisk leder den till en utveckling av forskningen om kvinnor som *politiska aktörer*, där t ex kvinnors positiva inställning till den offentliga sektorn, engagemang i freds- och miljörelser eller kvinnospecifika prioriteringar som politiker lyfts fram (Bennulf 1994; Dahlerup 1985, 1988; Oskarsson/Wängnerud 1995). Betydelsen av kön i relation till politisk makt har varit föremål för två aktörsstudier av kvinnors inträde i svensk och norsk elitpolitik (Bergqvist 1994; Skejje 1992). Dessa studier utmärker sig emellertid för ett något snävt aktörsperspektiv. Det spänningsfält som består i att kvinnor träder in i rikspolitiken på ledande positioner parallellt med att genomgripande strukturförändringar i politik och samhälle äger rum blir inte föremål för en integrerad analys. (7)

Intresset för vad som existerar i kvinnornas värld har även utmynnat i en teori om en specifik *kvinnokultur*. Dess konsekvenser för kvinnors politiska aktivitet har utvecklats främst inom nordisk kvinnoforskning där också data om en förändring över generation och tid har presenterats (Andreasen m fl 1981; Halsaa 1977; Streijffert 1983; Togeby 1984). Kvinnokulturen ses som en samling värderings- eller handlingsmönster bland kvinnor som innehåller både *positiva* (en kraft till förändring) och *negativa* (underordning) drag. Det väsentliga med denna inriktning är att kvinnors liv inte som i en del patriarkatsteorier enbart ses som en situation av vanmaktighet och förtryck från män utan också en tillvaro som bär sina egna kvaliteter.

Det är viktigt, som Togeby betonar (1984:23), att inte betrakta ovanstående skilda teoretiska inriktningar som enbart konkurrerande. Istället har det rört sig om en kumulativ teoriutveckling. Nya teorier har nyanserat tidigare ansatser och utvecklat dem, vilket lett vidare till en begreppsutveckling som varit empiriskt frukbar på många sätt. Vissa forskare menar att teorierna är konkurrerande och att 1970- och det tidiga 1980-talets "pessimistiska" kvinnovetenskapliga politikforskning blivit passé och mytskapande om kvinnors traditionella maktlöshet (Raaum 1995a:25ff). Inspirerade av det sena 1980-talets teorier om den nordiska välfärdsstaten som potentiellt "kvinnovänlig" (Hernes 1987; Siim 1988, 1990) hävdas att forskningen nu bör inriktas mot studier av kvinnors verkliga maktutövning. Kvinnoforskningen har, hävdar Raaum, varit mer inriktad på de politiska konsekvenserna av sociala maktrelationer mellan könen än på integrationen av kvinnor i offentliga beslutsfattande organ. I en uppsats om den nordiska teoridebatten finner emellertid Lindvert att en indelning i optimistisk och pessimistisk teoribildning snarast bör betraktas som idealtyper. En teoretisk diskussion om möjligheterna av en kvinnovänlig stat behöver inte utesluta en problematisering av samspelet mellan

staten och kvinnorna (Lindvert 1994: 31).

Min teoriansknytning hör hemma inom den tredje fasen där både kvinnor, könsmaktstrukturer och kvinnors handlande gjorts synliga. Det är i teorierna om en särskild kvinnokultur och kvinnors intressen som jag funnit de användbara begrepp och analysinstrument som jag kommer att utveckla närmare i kapitel 5. Att jag placerat in min egen undersökning i den fas som Jones (1988) anser gjort kvinnor synliga i politikforskningen, och då med utgångspunkt i en ansats om en specifik kvinnokultur, bör således inte betraktas som ett hemfallande åt en naiv, sårartsinriktad teoriansknytning där problematiseringen stannar vid ett "synliggörande av kvinnor". (8) Ambitionen är att gå vidare från det synliggörande av kvinnovärlden som präglat tidigare forskning till ett studium av hur kvinnokulturen relaterar till den mansdominerade, politiska kulturen. Detta innebär att forskning om kvinnors liv och erfarenheter inte nödvändigtvis behöver placeras i en teoretisk position som står i motsats till könsmaktanalyser. Istället handlar det om att ge teoretiskt grundad, empirisk substans till vad den manliga könsmakten egentligen dominerar över. Att jag valt denna kvinnokulturmodell istället för att utgå ifrån någon av de olika patriarkatsteorier som refererats tidigare beror främst på att denna studie är primärt empirisk. Det innebär att det är nödvändigt att välja en teoretisk "mellannivå" som gör det möjligt att finna användbara begrepp och analysinstrument i studiet av kvinnors villkor och handlande. Att mansdominans och kvinnoförtryck finns med som centrala begrepp i de teoretiska referensramar som presenteras närmare i kapitel 5 bör inte uppfattas som att denna undersökning hör hemma inom den gren som i allmänt språkbruk kommit att kallas *eländesforskning*. Tvärtom är denna studie en del av vad som har benämnts som *värdighetsforskning*. Mansdominans och kvinnoförtryck finns som samhällsfenomen men de politiskt aktiva kvinnorna bör inte ses som "offer" där deras villkor, kvinnopolitiska profiler och ageranden uteslutande är ett resultat av dessa fenomen.

Örebro kommun hade vid undersökningstillfället en kvinnorepresentation som motsvarar det Raaum (1995b:273) kallar "maximum kommune" i sin studie av 1990-talets norska kommuner. Eftersom det kommunala beslutsfattandet i hög grad utgör välfärdsstatens "förlängda arm" kan denna avhandling förhoppningsvis bidra till den fördjupade kunskap som efterlyses av Karvonen och Selle (1995:11) och som bör koncentreras på det politiska utrymme som öppnats för kvinnor.

Svensk forskning om politikerrollen

Min undersökning om kvinnliga politiker är den första avhandling som gjorts i Sverige om kvinnors villkor och intressen som förtroendevalda. Politikerrollen har emellertid varit och är föremål för flera större projekt både på kommunal- och riksdagsnivå. I 1979 års undersökning av kommunalpolitikernas situation och bakgrund presenteras en hel del data om kvinnor och män som är av stort värde för min studie (Wallin m fl 1981). De teoretiska utgångspunkterna i det forskningsprogram som politikerstudien ingår i har sin grund i en normativ folkstyrelsemodell. Politikens arena ses som relativt begränsad. Den utgörs främst av fullmäktigeförsamlingen där de politiska besluten fattas medan nämnder och förvaltning ansvarar för verkställigheten (Strömberg/Westerståhl (red) 1983:27-30; Westerståhl/Johansson 1981:10). De politiska aktörerna framstår i allmänhet som könlösa och de konflikter som är relevanta för närmare analys är de traditionella vänster-höger konflikterna. När kvinnliga politiker synliggörs behandlas de som en av flera minoritetsgrupper där kvinnor jämställs med ungdomar, invandrare och liknande (Wallin m fl 1981). 1970- och 80-talens krav på ökad kvinnorepresentation, "grupprepresentation", placeras in i samma kategori som krav på att vissa yrken bör vara representerade. Denna typ av representation kan emellertid enligt modellen inte anses ha ett egenvärde utan är istället ett medel att förbättra åsiktsrepresentativiteten mellan väljare och valda (Strömberg/Westerståhl 1983:29). "Grupprepresentation är den äldre formen för representation; i vårt land infördes den individuella valfriheten som princip först från 1860-talet", och dagens krav på ökad kvinnorepresentation kan ses som "en svag återklang" av både äldre och moderna tiders korporatistiska strävanden (Westerståhl/Johansson 1981:23).

I politikerstudien görs en analys av hur de förtroendevalda uppfattar sin egen roll som kommunalpolitiker. Tre roller beskrivs, förtroendeledamoten, partiombudet och väljardelegaten. Enligt Wallin m fl (1981:520ff) överensstämmer de två förstnämnda rollerna i högre grad med idealen i den representativa demokratiteorin än den sistnämnda. De kvinnliga kommunalpolitikerna, oberoende av position och politisk erfarenhet, visar sig kunna betecknas som väljardelegater i större utsträckning än männen (ibid: 533). I det nu pågående, omfattande forskningsprojekt som studerar svenska kommuner och landsting i det lokala välfärdsamhället ingår ett delprojekt med särskild inriktning på kvinnors intressen och organisering för att förändra sina villkor (Eduards/Gustavsson 1993:23). I denna studie kombineras kommunforskning och könsteoretisk forskning där den teoretiska förnyelsen främst består av en fördjupad analys av medborgar- och demokratibegreppen. Partipolitiken ses som en arena bland andra vilket medför en tillämpning av det utvidgade politikbegrepp som kvinnoforskare pläderat för och där kvinnornas faktiska handlande i olika sammanhang analyseras. I sitt pågående avhandlingsarbete studerar Malin Rönnblom kvinnors kollektiva handlande och strategier för förändring i glesbygd inom ramen för detta delprojekt (Rönnblom 1995).

I studiet av riksdagens ledamöter och den representativa demokratin har vissa jämförelser gjorts mellan kvinnliga och manliga politiker (Holmberg 1974; Holmberg/Esaiasson 1988). I 1985 års riksdagsstudie visar det sig att i vissa politiska sakfrågor finns en könspolitisk dimension, de kvinnliga ledamöternas åsikter skiljer sig från de manligas i frågor som bl a rör pornografi, barndaghem och miljö (Holmberg/Esaiasson 1988:76 och 152). I likhet med studien av kommunalpolitikerna betraktas kön som en social bakgrundsvariabel av samma slag som ålder, yrke eller utbildning (ibid: 137). Författarna finner att partitillhörigheten i hög grad påverkar politikernas åsikter medan den sociala sammansättningen, däribland kvinno-representationen, varken är så central eller så ointressant för att påverka politikens innehåll som det hävdats av olika läger i debatten (ibid: 161). Även i riksdagsstudien jämföras kvinnorna som grupp med ungdomar och pensionärer när det gäller resonemangen om grundvalarna för olika former av representation (ibid: 32). I den nu pågående riksdagsforskningen är emellertid ett könsteoretiskt perspektiv på väg att införas via Lena Wängneruds avhandlingsarbete där kvinno-representationen i riksdagen, dess förutsättningar och konsekvenser studeras. I boken *Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik* analyseras både "gamla" och aktuella data från riksdags- och väljarundersökningarna i ljuset av de nya teorier och frågeställningar som aktualiserats under den "tredje fasen" i forskningen om kvinnor och politik (Oskarsson/Wängnerud 1995).

Mina utgångspunkter är annorlunda än i äldre svenska politikerstudier och överensstämmer istället med den nu pågående, könsteoretiskt inspirerade forskningen om kvinnor i kommunal- och riksdagspolitik. Det gäller dels synen på kön och dels kvinnor som intressegrupp. Först och främst betraktar jag inte kön som en social bakgrundsvariabel i likhet med ålder eller yrke. Istället utgår jag ifrån kön som en grundläggande social kategori med lika stora konsekvenser för individens möjligheter till politisk makt som klasstillhörighet eller ras (Hernes 1982:37). I min användning av begreppet kön använder jag beteckningen "socialt kön" (eng. "gender") vilket markerar att könstillhörighet har en huvudsakligen social betydelse. En människas politiska liv påverkas i hög grad av om hon är man eller kvinna. Kön är alltså inte främst en fysiologisk/biologisk företeelse som kan jämföras med ögonfärg eller längd. De biologiska könsskillnaderna förklarar inte de systematiska olikheter som existerar mellan kvinnor och män när det gäller ekonomisk, politisk eller social makt (ibid). Detta synsätt innebär att socialt kön refererar till en speciell social struktur som karaktäriseras av ett helt komplex av skilda faktorer. Det vanliga, men otillräckliga, sättet att utforska könets betydelse inom statsvetenskapen har varit att se kön som ett variabelbegrepp bestående av två värden, kvinnor och män. Variabeln har visat sig användbar för att visa statistiska skillnader eller likheter mellan kvinnor och män. En effekt av detta sätt att se på kön medför att *förhållandet* mellan de två variabelvärdena, kvinnor och män, förblir utforskat. Inbördes påverkan eller beroende mellan kvinnor och män exkluderas och eventuella förändringar i könsstrukturen framstår som ett resultat av förändringar på andra områden där exempelvis ökande skilsmässofrekvens kan tolkas som ett tecken på urbanisering och modernare livsstil. (9)

För det andra skiljer sig mina utgångspunkter från de tidigare politikerstudiernas och anknyter istället till den nyare, pågående forskningen i synen på kvinnor som en intressegruppering. Jag betraktar således inte kvinnor som en intressegrupp bland alla andra med särintressen som kan jämföras med vissa yrkesgruppers eller pensionärers. Att beteckna kvinnor som en intressegruppering är inte detsamma som att kvinnor skulle utgöra en homogen grupp utan inbördes differenser. Grundtanken är att utifrån könet ifrågasätta "människan" som en könsneutral individ, i alla samhällsgrupperingar återfinns de två parterna kvinnor och män (Jónasdóttir 1991:165). Efter rösträttens och valbarhetens införande blev det visserligen mindre självklart att kräva kvinnors rätt till representation i egenskap av kvinnor. Istället har kvinnors krav på reella möjligheter till politiskt deltagande försvarats med att kvinnor som individer har samma rättigheter som män (Sapiro 1981:701f). De krav på könskvotering eller ökad kvinnorepresentation som framfördes med en ny kraft under 1970-talet och som framförs alltjämt av både fristående kvinnoorganisationer och partiernas kvinnoförbund är emellertid inget uttryck för det Westerstahl och Johansson kallar "en svag återklang" av olika korporatistiska idéer (1981:23). Det är i själva verket en radikalisering av "gamla" kvinnokrav som nu framförs i öppen opposition mot de manliga maktstrukturena inom politiken. Denna kvinnomobilisering var ett led i den "den andra vågens" kvinnorörelse som spreds över västvärlden under ett par decennier (Karlsson 1990:192ff). (10) Synen på kvinnor som en intressegruppering innebär ett erkännande av möjliga latent eller öppna könskonflikter. Vad som förenar kvinnor och vilka frågor som löses i samförstånd med män eller leder till konflikt är en empirisk fråga, det väsentliga är att kvinnors faktiska och potentiella agerande som grupp synliggörs.

Mot bakgrund av den tidigare refererade forskningen om politikerrollen är det av särskilt intresse att kvinnliga kommunalpolitiker, i större utsträckning än manliga politiker anser sig vara "väljardelegater" (Wallin m fl 1981:533). Detta väcker frågor: är de kvinnliga politikerna verkligen "ett lydigt och följsamt instrument för väljaropinionen" (ibid: 523) eller företräder de intressen som hittills inte artikulerats inom den etablerade politiken? Att kvinnliga politiker anser att kvinnors gruppintressen existerar visar riksdagsstudien resultat om att bland ledamöter med täta kontakter med kvinnogrupper är det 55 procent som anser sig representera kvinnor i riksdagen (Holmberg och Esaiasson 1988:76).

Ytterligare ett område där mina utgångspunkter skiljer sig från den äldre forskningen om kommunalpolitik och överensstämmer med Eduards och Gustavssons (1993) angreppssätt är synen på begreppet politik. När kvinnoforskare inom statsvetenskapen pläderat för en vidgning av politikbegreppet har det inte alltid handlat om att de teoretiska definitioner som varit förhärskande varit oanvändbara utan snarare att den empiriska tillämpningen av begreppen varit alltför snäv och ensidigt inriktad på den offentliga politiken där män dominerat arenan (Halsaa 1977). Som jag angett tidigare ansluter jag mig i min användning av begreppet politik till Eastons "sociala interaktioner som huvudsakligen är inriktade mot auktoritativ fördelning av

värden i ett samhälle” (1965:50 min övers.). Den sociala interaktion som står i fokus för min studie är relationen mellan kvinnor och män. Det medför att jag ser politikens arena som betydligt vidare än de formella, institutionaliserade politiska organen. Värdefördelning utifrån ett könsperspektiv uttrycks inte alltid explicit i offentliga sammanhang, den utförs däremot på en rad olika fält, både före och efter formella politiska beslut och på andra arenor än de offentliga, exempelvis inom äktenskap och familj. Social interaktion mellan kvinnor och män blir med detta synsätt en del av politiken. De arenor där jag utifrån min frågeställning studerar de kvinnliga politikernas villkor och agerande är äktenskap, familj, partigrupper, nämnder och fullmäktige.

Uppläggning och disposition

De två närmast följande kapitlen (kapitel två och tre) syftar till att ge en viss bakgrund för min studie. I kapitel två behandlas kvinnors inträde och genombrott i svensk kommunalpolitik och i kapitel tre ges en presentation av Örebro kommun, den ”kvinnovänliga” kommunen. Dessa två bakgrundskapitel baseras huvudsakligen på statistik, kommunala handlingar och annan forskning. De två nästföljande kapitlen, kapitel fyra och fem hänger samman på ett speciellt sätt. I kapitel fyra presenteras resultatet av en teoretiskt påverkad, men inte deterministiskt upplagd, empirisk undersökning av örebro-politikerna vad gäller social och politisk bakgrund samt åsikter och prioriteringar. Likheter och olikheter mellan kvinnor och män samt mellan kvinnor redovisas. Syftet med kapitel fyra är att utröna huruvida antagandet om en specifik kvinnokultur ter sig rimligt i en studie om kvinnor och kommunalpolitik. Detta kapitel baseras på enkätdata, och den empiriska kvinnokulturmodell som tillämpas är inspirerad av Berit Ås (1975) arbete med att formulera könsrelevanta samhällsdimensioner. Det empiriska resultatet från kapitel fyra får bilda avstamp för teoretiska och begreppsliga preciseringar som görs i kapitel fem för att sedan tillämpas på de åtföljande kapitlen sex-tio vilka utgör avhandlingens huvuddel.

Inställningen till kvinnor som intressegrupp och kvinnors specifika bidrag till politiken analyseras i kapitel sex och sju. I kapitel åtta redovisas politikernas förhållanden i yrkesliv, familj och äktenskap. Arbetsvillkoren i politiken behandlas i kapitel nio och till sist presenteras observationsstudierna i kapitel tio där mötet mellan den mansdominerade politiska kulturen och kvinnokulturen ställs i centrum. Kapitel elva utgörs av en kommenterande slutdiskussion som utmynnar i en vision av den ”kvinnovänliga, politiska kulturen”. Utvecklingen av svensk kommunalpolitik under senare hälften av 1980-talet och början av 1990-talet diskuteras i ljuset av de resultat som framkommit i min undersökning.

Noter

1. I analysen av vilka intressen de kvinnliga politikerna anser sig företräda kommer tudelningen särart-likhet (Hirdman 1983) inte att tillämpas. Denna tudelning är enligt andra forskare inte särskilt fruktbar i analyser av kvinnors tänkande och handlande, där tvärtom likhet-särart tenderar att "gå in i varandra" beroende på situation (Carlsson-Wetterberg 1992:44ff; Manns opublicerat manus). Särart-likhets dikotomin har sitt ursprung i idéhistoriska analyser av klassiska, manliga filosofers tänkande om kvinnor där särart ofta varit kopplat till analyser av kvinnans biologi (Eduards 1993; 1992a:240ff).

2. I Moss Kanters refererade studie (1977:209) hävdas att en könsmässig balans uppstår vid fördelningen 40-60 procent. 20 procent utgör en "osynlig gräns" där kvinnor skiftar från rollen som gisslan till att utgöra en minoritetsgrupp och vid 40 procent kan de bli en "sub-group" som kan bilda potentiella allianser med varandra, samarbeta och påverka den dominerande gruppens kultur.

3. Lester W Milbrath (1977) sammanfattar 22 undersökningar som gjorts under efterkrigstiden i USA där kvinnors lägre politiska deltagande konstaterats

4. Exempel på dessa fördomar är Riesmans tolkning av kvinnliga väljares stöd till Eisenhower (1956:58). Riesman menar att dessa kvinnor "lurades" till valurnorna av en kandidat som "stod över" vanlig politik och att dessa oinformerade väljare borde räknas in i kategorin vet-icke svar i resultatanalysen eftersom deras åsikter inte grundades på egentliga politiska ställningstaganden. Denna tolkning används sedan som källa av Lane (1959:216) som i sin tur utgör källa för andra författare i deras slutsatser om kvinnors "moraliska", apolitiska hållning. Även Greensteins tolkning av flickors intresse av att få bort kriminalitet och dåliga människor är fördomsfull. Dessa svar klassificeras som distinkta icke-politiska svar medan politik tycks överensstämma bättre med pojkars naturliga entusiasm, bl a deras positiva reaktioner på krigsbilder (Greenstein 1965:127 och 249). Slutsatsen att kvinnor låter sin män styra deras politiska beteende, särskilt när det gäller partival, har ofta framförts utan belägg i data. Goot och Reid (1975:13-21) har gjort en genomgång av det bristande dataunderlag som legat till grund för dessa tolkningar i en mängd välkända undersökningar. I vissa fall uttrycktes föreställningen om kvinnors plats i samhället och politiken ovanligt öppet som av Lane (1959:355): "That working girls and career women, and women who insistently serve the community, and women with extra-curricular interests of an absorbing kind are often borrowing their time and attention and capacity for relaxed play and love from their children to whom it rightfully belongs. As Kardiner points out, the rise in juvenile delinquency (and, he says homosexuality) is partly to be attributed to the feminist movement and what it did to the American mother."

5. Sexism är en vanlig benämning på systematisk kvinnodiskriminering som används inom engelskt språkbruk men även blivit vanligt inom de nordiska språken. Ordet är analogt med rasism och hänсыftar till djupgående mekanismer i samhället (Register 1977).

6. Jónasdóttir (1991) ger i kapitel fem i sin avhandling en ingående redogörelse för de olika ståndpunkterna inom den feministiska intresseteoretiska debatten. Vissa paralleller finns till den marxistiska diskussionen om objektiva och subjektiva intressen liksom "falskt" medvetande.

7. Bergqvists ambition är att göra en kombinerad struktur-aktörstudie av kvinnors inträde i beslutsfattande positioner. Strukturförändringar vad gäller riksdagens roll, utredningsväsendets förändring, det "korporatistiska sammanbrottet" liksom EU kommenteras relativt ytligt eller förbigås helt och avhandlingen blir i realiteten en aktörsstudie. I Skeijes avhandling finns inte samma uttalade ambition att förena ett struktur-aktörs-perspektiv, däremot undviker hon att ingående analysera och problematisera den empiri som tyder på att de kvinnliga politikerna verkar i ett politiskt system som präglas av en strukturell mansdominans. Denna empiri tolkas i termer av individegenskaper hos kvinnorna.

8. Jag refererar här till nordisk statsvetenskaplig och sociologisk forskning och utesluter helt den teoridiskussion och forskning om kvinnokultur som har presenterats främst amerikanska kvinnohistoriker bl a publicerat i *Feminist Studies* 6 no 1 (Spring 1980) "Politics and Culture in Women's History: A Symposium" sid 26-64. Denna nordiska samhällsvetenskapliga teoribildning har inget med mystisk, idealiserande särartsromantik att göra utan har tjänat som en användbar teoretisk mellannivå mellan generaliserande, opreciserade patriarkatsteorier ochoreflekterat testande av könsvariabeln. Dess relevans för studier om kvinnor och politik illustreras av Sigurbjarnadóttirs (1992, 1996) forskning om kvinnolistan på Island. Hon hänvisar till en artikel där förekomsten av politiska kvinnopartier i en rad olika länder studeras och där Audur Styrkarsdóttir (publicerad på isländska) finner att ett gemensamt drag är att politiska krav ställs som kan härledas ur kvinnokulturen. I antologin *Moving on. New Perspectives on the Women's Movement* används olika varianter av kvinnokulturbegreppet i analyser av danska kvinnors engagemang och aktiviteter inom bl a sjukvård, undervisning och freds rörelser under 100 år (Andreasen m fl 1991).

9. Denna kritik har framförts inom amerikansk rasforskning där liknande tendenser funnits i den bristande förståelsen för att rasfrågan är ett komplext samspel mellan en rad olika faktorer. För en diskussion inom svensk sociologi som är relevant för och stödjer det jag skriver här om könsvariabeln versus kön som relationellt förhållande se Ekström (1993:26-58).

10. Adams och Winston (1980:136) och Lovenduski (1986:98ff) finner att den andra vågens kvinnorörelse i Sverige var svag i jämförelse med andra länder. Karlsson (1990, 1996) visar däremot hur nya krav drevs av socialdemokratiska kvinnoförbundet som delvis påverkats av de nya strömningarna inom kvinnorörelsen.

KAPITEL 2

Kvinnor i svensk kommunalpolitik

Kvinnornas starka genombrott i svensk kommunalpolitik skedde under 1970-talet, under 1980-talet avstannade ökningen av andelen kvinnliga politiker för att vid valet 1988 återigen stiga till 34 procent i riksgenomsnitt i landets kommunfullmäktige. Ingen förändring skedde vid valet 1991. Som ett resultat av debatten om tillbakagången i riksdagsvalet samma år och de skärpta kraven på ökad kvinnorepresentation inför 1994 års val ökade kvinnoandelen till 41 procent i genomsnitt i landets fullmäktigeförsamlingar. Att de kvinnliga politikerna sedan slutet av 1970-talet inte längre utgör en liten minoritet utan blivit en "kritisk massa" medför att en öppen och personlig diskriminering inte är särskilt uttalad i nordisk politik, hävdar Dahlerup (1988:285) och hon menar att det istället är olika former av barriärer som försvårar kvinnornas politiska aktivitet. Barriär definieras som strukturella eller organisatoriska hinder för kvinnors inträde i politiken och/eller agerande som intressegrupp i det politiska beslutsfattandet.

I detta kapitel kommer jag att belysa ett antal faktorer som tycks ha påverkat kvinnornas inträde på den kommunalpolitiska arenan fram till början av 1980-talet då min undersökning gjordes. Varför tycktes vissa kommuner vara mer gynnsamma för kvinnors deltagande i politiken? Vilka möjligheter respektive barriärer fanns för de kvinnliga kommunalpolitikernas inflytande på beslutsfattandet? De förändringar som skett i den kommunala beslutsorganisationen efter valperioden 1980-82 kommer att beröras i slutkapitlets resonemang om kvinnors roll i 1990-talets svenska kommunalpolitik.

År 1909 blev de svenska kvinnor som passerat inkomststrecket valbara till alla kommunala uppdrag med undantaget av ledamotskap i landstingen. Ett typiskt kommunalt uppdrag för ett fåtal kvinnor vid den här tiden var som ledamot i fattigvårdsstyrelsen. I december 1918 fattade den svenska riksdagen beslut om allmän och lika kommunal rösträtt för kvinnor och män. Kvinnornas rösträtt och valbarhet ledde emellertid inte till den anstormning in i politiken som

rösträttsrörelsen hoppats på och motståndarna fruktat (Evans 1979). Andelen kvinnor i kommunalpolitiken har varit låg och ökat långsamt fram till 1970-talet, det decennium då kvinnorna på allvar gjorde sitt inträde på den kommunala beslutsarenan (Wallin m fl 1981:149). Från 1963 till 1982 ökade den genomsnittliga andelen kvinnor i fullmäktigeförsamlingar från 11 till 29 procent. (1)

Tabell 2:1 *Andel kvinnor och män i kommunfullmäktige i Sveriges kommuner 1963 - 1982. Procent*

Valperiod	kvinnor	män
1963-1966	11	89
1967-1969	12	88
1971-1973	14	86
1974-1976	17	83
1977-1979	23	77
1980-1982	29	71

Källa: Svenska kommunförbundet

Sett i ett internationellt perspektiv ligger Sverige och övriga nordiska länder (Island undantaget) mycket högt när det gäller kvinnorepresentation i kommunal och rikspolitik vilket förklaras på olika sätt. Proportionella valsystem, hög utbildningsnivå, välfärdspolitikens förbättring av kvinnors sociala villkor, kvinnors utträde på arbetsmarknaden samt kvinnoorganisationernas krav på ökad kvinnorepresentation är olika delförklaringar till den snabba ökningen av kvinnliga politiker under 1970-talet (Sinkkonen 1983:123; Wallin m fl 1981:149). Att partier-na insett att kvinnliga kandidater kan locka väljare i kommunalvalen framgår av data, enligt Eduards (1980:66), som visar att kvinnoandelen ligger högst i de kommuner där socialistpartier-na uppnått knapp majoritet, konkurrenssituationen tycks favorisera kvinnliga kandidater. Det är viktigt att observera skillnaden mellan de "synliga" platserna på fullmäktigelistorna och den lägre andelen kvinnor i de internt rekryterade styrelserna och nämnderna påpekar Wallin m fl (1981:49), kvinnoandelen sjunker på de mindre synliga posterna.

Vissa forskare menar att kvinnorepresentationen ökat allteftersom kvinnornas ansvarsområden blivit överförda till den offentliga sfären. Kvinnliga politikernas kunskaper på dessa områden blev viktiga och nödvändiga inom det politiska beslutsfattandet (Sinkkonen 1983:119). Eftersom den kommunala självstyrelsen i Sverige är relativt omfattande (2) finns ett lokalt utrymme för beslut som i hög grad påverkar kvinnors livsvillkor i frågor som rör exempelvis barnomsorg, äldreomsorg, allmänna kommunikationer och bostadsplanering. Att vara väl re-

presenterad i kommunalpolitiken är alltså i hög grad i kvinnors intresse, menar Sinkkonen (ibid: 120).

Skillnaderna mellan olika regioner och kommuner är stora när det gäller andelen kvinnliga kommunalpolitiker. Valperioden 1980-82 hade vissa kommuner en dryg tiondel kvinnor i fullmäktige, såsom Älvkarleby med 13 procent kvinnliga fullmäktige. Andra kommuner hade nästan hälften kvinnor, med Forshaga i topp (46 procent). (3) Variationerna i kvinnorepresentation har utforskats i flera undersökningar och vissa gemensamma förklaringar till olikheterna mellan kommunerna återkommer i litteraturen (Brändström 1967; Eduards 1980; van der Ros Schive 1979; Simm 1967; Sinkkonen 1983; Voje 1975). "Modernisering" i vid mening tycks samvariera med en större andel kvinnliga kommunalpolitiker. Tätorter och kommuner med stor servicesektor har procentuellt fler kvinnor i politiken än jordbruks- och utpräglade industrikommuner. Förutom kommuntyp och andel förvärvsarbete kvinnor har faktorer som hög inkomstnivå, ung befolkning, socialistisk majoritet eller jämstarka block ett positivt samband med hög kvinnorepresentation (Eduards 1980:66; Simm 1967:9-11). Dessa variationer i kvinnorepresentation har bestått in på 1990-talet även om en långsam utjämning tycks vara på väg (Raum 1995b:277ff).

Förutom dessa försök till förklaringar av skillnader i kvinnorepresentation med hjälp av vissa strukturvariabler tycks det existera en restpost som Wallin m fl kallar "variationer i kvinno-syn" (1981:160). Annorlunda uttryckt kan mansdominansens styrka och uttrycksformer skifta lokalt och regionalt. I en studie av lokaliseringsstöd till glesbygd visar Sundin (1992:128) hur könsstrukturens lokala uttrycksformer varierar när det gäller orternas intresse av att få en kvinnoarbetsplats till den egna bygden. I den norska studien från valperioden 1992-95 görs ett försök att mäta en "könsjämlig kultur", bl a via variablerna väljarstöd till partier med könskvotering och hög utbildningsnivå bland befolkningen. Det lokala ideologiska klimat rörande jämställdhet mellan könen tycks ha en positiv effekt på kvinnorepresentationen (Raum 1995b).

Förändringar i kommunalpolitiken

Den kommunala beslutsprocessens organisering har genomgått stora förändringar under de senaste decennierna. År 1952 genomfördes den första kommunsammanslagningen som berörde landskommunerna, ofta kallad storkommunreformen. Antalet landskommuner minskade från 2281 till 816. Social- och skolpolitikens framväxt nödvändiggjorde kommunala enheter med ett tillräckligt stort befolknings- och skatteunderlag. Under perioden 1962-74 genomfördes den andra kommunindelingsreformen då även städerna berördes. En enhetlig beteckning infördes: kommun. Antalet förtroendeuppdrag minskade från ungefär 200 000 1951 till ca 50 000 1974. Under senare hälften av 1970-talet skedde en viss ökning av antalet förtroende-

valda, både genom en spridning av uppdragen och en utökning av antalet uppdrag (Gustavsson 1984:34 och 42-43).

Effekten av denna reform blev att kvinnorepresentationen blev lägre. Gustafsson (1969:113) finner i en studie av sex kommuner att andelen kvinnor minskade i kommunalpolitiken efter reformens genomförande. Hon tolkar det som att männen hävdade sig bättre än kvinnorna i den hårdnande konkurrensen om posterna eftersom de hade större erfarenhet från tidigare uppdrag. I kommunförbundets sammanställning av 1971 års förtroendeuppdrag görs samma antagande (4). Denna tolkning ifrågasätts av Wallin m fl (1981:149-151) som hävdar att det var den könsmissiga arbetsdelningen inom kommunalpolitiken som drabbade kvinnorna. När den sociala sektorns nämndorganisation förändrades drabbade det särskilt kvinnliga kommunalpolitiker eftersom dessa uppdrag var typiskt kvinnliga uppdrag. *Efter* reformen däremot har kvinnorna under 1970-talet gjort inbrytningar på tidigare helt mansdominerade områden och det är på bred front som en ny grupp kvinnliga kommunalpolitiker etablerats (ibid: 151).

Förändringarna av kommunernas beslutsorganisation var emellertid inte till ända efter den andra kommunindelningsreformen. Parallellt med den debatten diskuterades frågan om decentralisering. De stora kommunerna medförde svårigheter att behålla en nära kontakt med medborgarna och en lokalt anpassad administration. År 1979 antog den borgerliga regeringen lagen om lokala organ som gav kommunerna möjligheter att inrätta institutionsstyrelser, distriktsnämnder eller kommundelsråd/nämnder (Amnå m fl 1985:9-45; Gustavsson 1984:204-207). Under 1980-talet påbörjades en rad olika försök med decentraliserat beslutsfattande i olika svenska kommuner. Enligt de tidiga studier som publicerades om effekterna av decentralisering tycks det inte ha inneburit någon påtaglig ökning av andelen kvinnliga politiker (Amnå m fl 1985:273; Eklund/Ekman 1988). Vissa tecken på en ökande nyrekrytering av kvinnor i kommundelsnämnderna tycker sig Kolam skönja (1987:172) och hon menar att på sikt kan en ny grupp av yngre politiker med fler aktiva kvinnor förväntas bli aktiva. Hennes antagande får ett visst stöd i två senare studier från kommundelsnämndsreformerna i Uppsala och Göteborg där kvinnorepresentationen var relativt hög (41 respektive 43,4 procent) (Montin/Sandlund 1990; Nilsson 1993). Bland medborgarna tycks Kdn-reformen ha inverkat positivt på kvinnors intresse av politiken i vissa kommuner (Blomqvist m fl 1984; Sjödin 1986).

Kvinnornas plats i den kommunala beslutsorganisationen

Den höga kvinnorepresentationen i svensk kommunalpolitik med i genomsnitt 29 procent kvinnor i fullmäktige kan betraktas som tillfredställande eftersom det motsvarar ungefär andelen partiaktiva kvinnor som är 35 procent. Denna slutsats drar Westerståhl och Johansson (1981:10 och 117) i sin studie av den kommunala demokratin. Den växande floden av implementations- och planeringsforskning pekar emellertid på att själva beslutsfattandet är en kom-

plicerad process där viktiga politiska beslut fattas utanför kommunfullmäktige (se t ex von Schéele 1985a och b). (5) I realiteten är ett enskilt fullmäktigeuppdrag ett lättviktigt uppdrag med begränsat inflytande. Det är en plats i fullmäktige i kombination med uppdrag i kommunstyrelse och/eller tunga nämnder som ger ett reellt inflytande som politiker (Strömberg/Westerståhl red. 1983:153-57; Wallin m fl 1981:547). (6) För att ge en fullständig bild av kvinnors roll i kommunalpolitiken är det därför viktigt att intressera sig för den köns-mässiga fördelningen av övriga uppdrag. Som Gustafsson (1984:151) påpekar var 1980-talets nämndorganisation i Sverige internationellt sett unik med sin bredd och omfattning och med de befogenheter som lagts på den. Nämnderna var några av de mest bärande inslagen i den kommunala självstyrelsen. Förutom förvaltning och verkställighet av fullmäktiges beslut handlade nämnderna beredningen av de ärenden som skulle avgöras av fullmäktige. Nya former för beredning, förtroendemannautredningar, blev under 1980-talet vanliga där nämndens presidium (ordförande, vice ordförande och minoritetens gruppleddare) arbetade fram beslutsunderlag. Projektgrupper bestående av både politiker och tjänstemän blev också vanliga (Gustavsson 1984).

Under 1970-talets förändring i den kommunala beslutsorganisation som innebar att antalet förtroendevalda minskat till en tredjedel tredubblades antalet tjänstemän. Tjänstemännens roll som experter och sakkunniga är central i den politiska beslutsprocessen och politikernas möjligheter till styrning av tjänstemännen är en viktig fråga i de flesta demokratistudier. I många empiriska studier konstateras att tjänstemännens arbete till stor del vägleds av den ideologi som präglar deras specifika områdesansvar och professionalism i egenskap av t ex arkitekter, tekniker, socionomer eller ekonomer (Norell 1989; Reneland 1983; Sannerstedt 1984; Ögren 1983).

Centrala aktörer i den kommunala beslutsorganisationen är kommunalråd, kommunstyrelsens ledamöter, presidier i facknämnder samt cheftjänstemän och föredragande tjänstemän. Dessa positioner ger direkt insyn i ärendenas initiering och hantering, information på ett tidigt stadium och möjligheter att följa och påverka beslutsprocessen. Det kommunalpolitiska systemet karaktäriseras av en hierarkisk struktur med en större andel män i ledande positioner. Såsom framgår av tabell 2:2 var det i början av 1980-talet ovanligt med kvinnliga ordförande i fullmäktige, kommunstyrelse och de flesta kommunala nämnder. I kultur-, konsument- och sociala nämnder var andelen kvinnliga ordförande betydligt högre. En stor andel av suppleanterna var kvinnor. Med undantag för de mansdominerade nämnderna CBK, Central Byggnadskommitté, och brandstyrelse var mellan 19 och 66 procent av suppleanterna kvinnor.

Tabell 2:2 *Andel kvinnor per 100 ordförande, vice ordförande, ordinarie ledamöter och suppleanter i vissa kommunala organ den 1 juli 1980. Procent*

Organ	ord- förande	Andel kvinnor		
		1:a vice ordförande	leda- möter	suppleanter
Kommunfullmäktige	5	19	29	35
Kommunstyrelse	3	7	14	24
Personal/lönenämnd	4	9	18	29
CBK	1	3	6	9
Brandstyrelse	1	2	4	9
Trafiksäkerhetsnämnd	6	6	13	22
Fastighetsnämnd	2	9	13	19
Byggnadsnämnd	4	7	12	19
Idrotts/fritidsnämnd	5	9	16	27
Skolstyrelse	16	27	38	53
Kulturnämnd	29	30	43	57
Konsumentnämnd	52	48	63	66
Social centralnämnd	26	32	50	61
Social distriktsnämnd	45	50	54	63
Hälsovårdsnämnd	8	13	21	35

Källa: Kommunalt förtroendevalda. Parti och kön 1980. Svenska Kommunförbundet.

Fullmäktigelistorna är partiernas ansikte utåt inför väljarna och från slutet av 1970-talet har trycket varit starkt på partierna att öka kvinnorepresentationen. I en undersökning av väljares och fullmäktigeledamöters prioritering av skilda gruppers representation placerades könsrepresentation som näst viktigast att ta hänsyn till vid nomineringar (Strömberg/Westerståhl red. 1983:122). När det gäller rekryteringen till de interna, mindre synliga politiska posterna förlorar representativitetsargumentet i vikt och kvalifikationskriterier som duglighet, kompetens och erfarenhet blir mer betydelsefulla. (7) Eftersom det är män som hittills haft maktpositioner i politiken är det naturligt att de kvalifikationskriterier som dominerat varit de normer som återfinns i den mansdominerade politiska kulturen. I måttet för duglighet ryms personlighetsdrag som är intimt kopplade till den traditionellt manliga könsrollen, exempelvis aggressivitet och revirkamp. När det gäller kompetens och erfarenhet är tidigare politiska uppdrag och kunskaper i arbetsledning, teknik och ekonomi viktigare än erfarenhet av exempelvis barna-

vård, bostadsmiljöer och praktiskt vardagsliv. (8)

Av tabell 2:2 framgår att det under valperioden 1980-82 rådde en tydlig könsmässig arbetsdelning inom kommunalpolitiken, både *vertikalt* och *horisontellt*. Den vertikala arbetsdelningen med männen på maktpositioner och kvinnor på lägre nivåer och den horisontella med män och kvinnor inom skilda ansvarsområden. Kvinnorna var främst representerade i nämnder som rörde sociala och kulturella frågor, exempelvis social centralnämnd, distriktsnämnd, skolstyrelse och kulturnämnd. Typiska "mansnämnder" var CBK, brandstyrelse, trafiksäkerhetsnämnd, fastighetsnämnd, byggnadsnämnd och idrotts/fritidsnämnd. De enda nämnder som hade en majoritet kvinnliga ledamöter var konsumentnämnd, 63 procent, sociala distriktsnämnder, 54 procent, och sociala centralnämnder, 50 procent.

Den könsmässiga arbetsdelningen återfanns även bland tjänstemännen; vertikalt genom att chefstjänstemän och personer i ledande administrativa befattningar huvudsakligen var män medan den administrativa biträdespersonalen bestod av kvinnor (kontorister och kanslist). Horisontellt genom att handläggande tjänstemän inom områden som rörde teknik och ekonomi med ytterst få undantag var män medan kvinnorna fanns inom den sociala och kulturella sektorn (Norell 1989:148).

Nya synsätt på partipolitik och kvinnopolitik

Kvinnornas möjligheter till politiskt inflytande påverkas, enligt Eduards (1986), av att de överordnade politiska motsättningarna inom svensk politik förhindrar artikuleringen av konflikter som berör förhållandet mellan kvinnor och män. (9) Det svenska partisystemet har under 1900-talet organiserats omkring vänster-högerfrågor. Inom kommunalpolitiken ökade partipolitiseringen under 1970-talet och kravet på partiloyalitet stärktes, särskilt inom de socialistiska partierna (Wallin m fl 1981:351). Detta medför att tvärpolitiskt agerande bland kvinnor är ovanligt. Partigruppen är basen för verksamheten och i många partigrupper sitter en eller ett par kvinnliga ledamöter. Krav från kvinnornas sida bör artikuleras i den egna partigruppen, före ett sammanträde i kommunstyrelsen, nämnden eller fullmäktige. I dessa grupper är det vanligt att kvinnorna befinner sig i minoritet. (10)

Samtidigt som kraven på partiloyalitet blivit vanligare gjorde 1970-talets kvinnliga politiker sin entré i politiken under det decennium som präglades av att kvinnors ställning i samhället debatterades av nyuppkomna kvinnogrupper. Under den senare hälften av 1970-talet och i början av 1980-talet genomgick denna sociala rörelse en hel rad förändringar samtidigt som det i samhällsdebatten fördes fram kvinnokrav med en starkare intensitet. Kvinnorörelser är inget nytt fenomen som uppstod på 1970-talet, därav beteckningen "den andra vågens kvinnoörelse". Kvinnoorganisationer vars huvudsakliga mål har varit att kämpa för kvinnors rät-

tigheter har existerat i alla nordiska länder sedan tiden kring sekelskiftet. Under kvinnorörelsens första våg i Sverige bildades Föreningen för gift kvinnas äganderätt 1873, Fredrika Bremer förbundet 1884, och 1902 Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt.

Den nordiska kvinnorörelse som uppstod i början av 1970-talet, inspirerad av en liknande ideologi i andra västeuropeiska länder och USA, formulerade en utpräglad kritik mot tidigare könsrollstänkande och den nya offentliga jämställdhetspolitiken (Dahlerup 1986, 1993; Haukka 1982). Det nya med 1970-talets kvinnorörelse var fokuseringen på kvinnoförtyck som en specifik förtrycksform och på socialism eller anti-kapitalism (Haavio-Mannila m fl 1983; Witt-Brattström 1982). Den första fasen av utvecklingen under 1970-talet präglades av direkta och uppseendeväckande aktioner där massmedias bevakning av demonstrationer och ockupationer utgjorde ett viktigt inslag. Massmedia bidrog också till att sprida bilder av "åtorna", Grupp 8:s medlemmar, som militanta, manshatande och extrema kvinnokämpar. Under senare hälften av 1970-talet uppstod kvinnokulturfasen då en mängd fristående kvinnogrupper bildades över hela landet och en tydlig specialisering av aktiviteter uppstod. Kvinnors erfarenheter och historia synliggjordes och ett närmande skedde mellan icke-socialistiska och socialistiska kvinnogrupperingar. Under denna period manifesterades kvinnorörelsens motkultur genom flera nya tidskrifter, kvinnokurser och kvinnoläger, misshandelsjourer och kvinnohus, kvinnoforskning vid universiteten, stora kvinnofestivaler, kvinnobokhandlar och kvinnocentra.

Under första hälften av 1980-talet skedde en fortsatt specialisering av aktiviteterna, exempel är musik, litteratur, teater, konst, självförsvar, kroppsmedvetande, fredsrörelsen, Kvinnors Byggforum, Kvinnofolkhögskolan och Radio Ellen. Samtidigt kunde man i början av 1980-talet skönja ett fortsatt närmande mellan den nya kvinnorörelsens aktivister och äldre kvinnoaktiviteter som exempelvis manifesterades i att 8 mars blev en allmän kvinnodag. Olika kvinnoaktiviteter var inte längre ett storstadsfenomen, de nya idéerna spreds ut i landet (Dahlerup 1984b; Hedlund-Ruth 1985). Kvinnorörelsens påverkan på kommunal politik är praktiskt taget utforskat. En av de frågor som drevs med stor intensitet var kravet på barnomsorg. I en studie av kommunal servicevariation framkommer att i kommuner med hög andel kvinnliga politiker hade den kommunala barnomsorgen högre behovstäckning än i andra kommuner, oberoende av majoritetsförhållanden (Strömberg/Westerståhl red. 1983:236). Lokala kvinnojourer för misshandlade kvinnor etablerades i början av 1980-talet, ofta via koalitioner mellan olika kvinnogrupper där även kvinnliga kommunalpolitiker ingick (Eduards 1992b:92; Morken/Selle 1995:182). Det socialdemokratiska kvinnoförbundet påverkades till viss del av de nya radikala tongångarna vilket manifesterades i de betydligt skärpta kraven på ökad kvinnorepresentation i partiets ledning och i ett sexualpolitiskt program (Eduards 1992b:92; Karlsson 1990, 1996). Denna radikaliseringsprocess tycktes ha ett visst genomslag även på den kommunala nivån (Hedlund-Ruth 1985). (11)

Kvinnors inflytande och lokala variationer

Det verkliga genombrottet för kvinnorepresentationen skedde under ett decennium. Mellan 1969 och 1979 fördubblades andelen kvinnor i landets fullmäktige. Förklaringar som getts till denna snabba ökning är kvinnornas utträde på arbetsmarknaden och därmed insteg i det offentliga livet, att kvinnornas kunskaper behövdes i kommunalpolitiken i samband med välfärdspolitikens utformning samt de organiserade kvinnokrav på ökad representation som framfördes både inom och utanför partierna. Bakom den internationellt sett höga siffran 29 procent kvinnor i fullmäktige var kvinnoandelen lägre på de mindre synliga uppdragen. Kvinnorna befann sig i början av 1980-talet i den nedre delen av beslutshierarkin i det kommunalpolitiska systemet. Det var ovanligt med kvinnor som ordförande i kommunstyrelser, fullmäktige eller tunga nämnder. En könsmässig arbetsdelning innebar att kvinnorna främst hade uppdrag i sociala och kulturella nämnder medan männen återfanns i tekniska nämnder.

Frågan om varför vissa kommuner tycks vara mer gynnsamma för kvinnors representation i politiken kan förklaras med variationer av kommutyp och majoritetsförhållanden. "Moderna" kommuner med ung befolkning, tätort och utvecklad service är mer gynnsamma för kvinnors inträde i politiken än glesbygds- eller bruksorter. Socialistisk majoritet eller vacklande majoritetsförhållanden gynnar kvinnors representation där en hög andel kvinnor kan vara ett viktigt medel i konkurrensen om väljarnas röster. Lokala variationer vad gäller mansdominansens styrka eller uttrycksformer, kallad "variationer i kvinnosyn" av vissa forskare, är ytterligare en i det närmaste utforskad faktor.

De möjligheter till reellt inflytande som fanns för kvinnor i den svenska kommunalpolitiken i början av 1980-talet tycktes till stor del bero på vilken kommun de var aktiva i. I vissa kommuner med en hög kvinnorepresentation fanns möjligheten att driva frågor som rörde kvinnors intressen via det egna partiet. Barnomsorgens utbyggnad var en fråga som uppenbarligen drevs av kvinnliga politiker oberoende av majoritetsförhållanden. En annan möjlighet fanns via det tryck som riktades gentemot partierna genom att kvinnofrågor blivit aktuella på den politiska dagordningen. Den nya kvinnorörelsen liksom en offentlig statlig jämställdhetspolitik bidrog till dessa frågor debatterades och "fanns i luften".

De barriärer som förhindrade kvinnors inflytande innebar bl a att männen innehade de ledande positionerna i beslutsorganisationen. Bland chefstjänstemännen var kvinnor i klar minoritet vilket försvårade de kvinnliga politikernas möjligheter att skapa allianser inom förvaltningen. Ytterligare en barriär var motståndet mot tvärpolitiskt agerande. Förväntningarna på partiloyalitet var starka och vänster-höger konflikter var den dominerande normen för politiska konflikter. Uppsplittrade på olika partier hamnade många kvinnliga politiker i en minoritetssituation i sina olika partigrupper.

Noter

1. Under 1980-talet avstannade den påtagliga ökningen av kvinnorepresentationen för att återigen öka vid valet 1988.

Andel kvinnor och män i landets kommunfullmäktige.

	Kvinnor	Män
1983-1985	29	71
1986-1988	30	70
1989-1991	34	66
1992-1994	34	66
1995-1997	41	59

Källa: Svenska kommunförbundet

2. Se Agne Gustavssons (1984) redogörelse för den svenska kommunala kompetensen, direkta kommunala val och självständig beskattningsrätt som ur ett internationellt perspektiv innebär ett relativt omfattande kommunalt självstyre.

3. Se *Kommunalt förtroendevalda. Parti och kön 1980*. Svenska kommunförbundet.

4. Se *Kommunalt förtroendevalda. Parti och kön 1971*. Svenska Kommunförbundet.

5. Se Ingrid Municios litteraturöversikt över implementationsforskning i Statsvetenskaplig tidskrift nr 3 1982 s 183-190.

6. Med "tunga nämnder" avses här de nämnder som var obligatoriska, speciallagsreglerade som skolstyrelse och byggnadsnämnder samt fakultativa nämnder som CBK och kulturnämnd. Fakultativa nämnder med begränsad budget och få sammanträden per år t ex turistnämnd eller konsumentnämnd definieras inte som "tung nämnd".

7. Dan Brändström (1967) har studerat partiernas nomineringar på 1960-talet. Han studerar visserligen kvinnonomineringar men utgår ifrån ett könsneutralt perspektiv och analyserar inte närmare det kvalitativa innehållet i kompetens.

8. Skillnaden i kvinnorepresentation i organ med öppen, formaliserad rekrytering och med intern, dold rekrytering behandlas i "Ska även morgondagens samhälle formas enbart av män. Kartläggning av könsfördelningen i central och regional statsförvaltning." Ds A 1986:4. Kriterierna för kompetens och duglighet har beskrivits för mig av många kvinnliga kommunalpolitiker i samband med föreläsningar jag gjort runt om i landet under 1980- och 1990-talen. Inför 1994 års val spelade kriteriet ungdom en framträdande roll i särskilt socialdemokraternas nomineringar där kravet på förnyring resulterade i att yngre kvinnor konkurrerade ut äldre, politiskt erfarna kvinnor.

9. Även andra dimensioner gör sig gällande både inom rikspolitiken och kommunalpolitiken t ex miljöintressen och småskalighet gentemot teknologi och

storskalighet eller motsättningen centralort-landsbygd. Bland väljare har vissa könsskillnader konstaterats av flera forskare bland annat Andersen (1984); Bennulf (1994); Gilljam/Nilsson (1985); Holmberg/Asp (1984); Jonasson (1985) och Oskarsson/Wängnerud (1995). I rikspolitiken fördes könskonflikten in via Stödstrumpornas "hot" om etablerandet av ett Kvinnoparti i valrörelsen 1994. I sakpolitiska frågor har 1990-talets offentliga debatt delvis präglats av hur nedskämningarna inom den offentliga sektorn påverkar kvinnors liv.

10. Denna bedömning grundar sig på att antalet kvinnor alltid kan delas in i minst två grupper, tillhörande det socialistiska eller borgerliga blocket. I vissa fall där de borgerliga partierna eller övriga lokala partier inte har gemensamma partigrupper kan antalet kvinnor delas med 3 eller 4. Se Wallin m fl:s redogörelse av partigrupper (1981:392ff). Tvärpolitiskt agerande av kvinnliga ledamöter tycks vara vanligare i riksdagen än i kommunalpolitiken.

11. Se kapitel 6 och 7 i denna avhandling.

KAPITEL 3

Örebro - en kvinnovänlig kommun?

Örebro, "mönsterstaden", har i många sammanhang betecknats som en föregångskommun på det sociala och bostadspolitiska området och har blivit föremål för en rad studier (Egerö 1979; von Schéele 1985a och b; Strömberg 1984; Ögren 1983). Helt klart tycks Örebro ha varit en kommun med ett utrymme för lokala initiativ och sårbarheter under efterkrigstiden som i ett jämförande perspektiv ter sig unikt. Var villkoren gynnsamma för kvinnornas deltagande i politiken? Vilka möjligheter respektive barriärer fanns för de kvinnliga kommunalpolitikernas inflytande i beslutsfattandet? Hur såg kvinnornas agerande som intressegrupper ut i kommunen i övrigt? (1)

Jag ska i följande avsnitt beskriva utvecklingen fram till valperioden 1980-82, det var under denna period som min undersökning gjordes. Örebro kommun är en medelstor kommun som hade drygt 116 000 innevånare i början av 1980-talet. Liksom i många andra svenska kommuner har Örebro genomgått stora förändringar inom näringslivet under efterkrigstiden. Tidigare var kommunen känd som "skostaden". År 1945 arbetade 39 procent av industriarbetarna inom skoindustrin som bestod av 84 skofabriker (Johansson 1984:100). Den snabba utvecklingen av skoindustrin kompensades delvis av en utveckling mot skolstad och administrativt centrum i länet. Regionsjukhuset kom till 1964, flera högskoleutbildningar inrättades i slutet av 1960-talet och delar av Statistiska Centralbyrån utlokaliseras till Örebro. Sett ur kvinnornas perspektiv var denna strukturomvandling positiv, eftersom andelen arbetstillfällen ökade kraftigt för kvinnor under en tjuvårsperiod.

Politiskt har Örebro haft en stabil socialdemokratisk majoritet i fullmäktige ända sedan 1930-talet fram till valperioden 1980-82. Undantag var under perioden 1974-76 då moderaterna, centerpartiet och folkpartiet bildade majoritet. Dåvarande skp förlorade sina fullmäktigemandat på 1950-talet men vid valet 1979 erövrade vänsterpartiet kommunisterna tre mandat. Under 1980-82 hade vpk en vågmästarroll i fullmäktige eftersom socialdemokraterna inte bil-

dade egen majoritet. Liksom i de flesta kommuner (Gustafsson 1984:197) tillämpade Örebro under 1970- och 1980-talet majoritetsstyre med majoritetens representanter på alla ordförande och vice ordförande poster.

Kvinnorepresentationen i Örebro

”Röd som en pion i ansiktet var Hanna Lindberg, när hon första gången trädde in i stadsfullmäktigesalen. Framme vid ordförandebordet stod häradshövding Tersmeden och tittade avvaktande mot ingången för att ta emot den första kvinnan i stadsfullmäktige. Så snart Hanna Lindberg visade sig i dörren gick han henne till mötes och ledde henne chevalerskt till hennes bänk, som jag i förväg valt ut åt henne längst fram i salen. Han höll sedan ett ovanligt varmhjärtat välkomsttal, som säkerligen var ärligt menat, trots hans kritiska inställning mot kvinnorösträtten. Under tiden han introducerade henne bland ”fäderen” var vi alla högtidligt stående.” (Intervju med Elof Ljunggren i *Örebro Stadsfullmäktige under hundra år*, 1966 sid 20)

Året var 1910, det år då den nya lagen om proportionella val tillämpades för första gången vid kommunalvalen. Hanna Lindberg var handelsidkerska och en av de kvinnor som passerat inkomststrecket och hon var därför valbar till stadsfullmäktige som representant för de frisinnade. År 1912 valdes en kvinna in i fattigvårdsstyrelsen, lärarinnan Matilda Tengvall, och hon blev 1914 den andra kvinnan i Örebros stadsfullmäktige. Efter den allmänna rösträttens införande 1918 kom sömmerskan Josefina Ljungström in som första socialdemokratiska kvinna vid valet 1919. Av tabell 3:1 framgår hur andelen kvinnor långsamt ökade i Örebros stadsfullmäktigeförsamling från 1920-talet fram till 1950-talet.

Tabell 3:1 *Andel kvinnor och män i Örebro stads/kommunfullmäktige under perioden 1919-1982. Procent*

Valår	Andel kvinnor	Andel män
1919	8	92
1922	10	90
1926	10	90
1930	10	90
1934	8	92
1938	16	84
1942	16	84
1946	16	84
1950	17	83
1954	17	83
1958	18	82
1962	18	82
1966	23	77
1970	23	77
1973	30	70
1976	32	68
1979	40	60
1982	40	60

Källa: *Örebro stadsfullmäktige under 100 år, (1966) och Kommunala förtroendemän, Örebro kommun (1967, 1971, 1974), Förtroendemän, nämnder och förvaltningar, Örebro kommun (1977, 1980).*

”Mönsterstaden” utmärkte sig redan på 1960-talet genom att ha en betydligt högre kvinnorepresentation i fullmäktige än riksgenomsnittet (se tabell 3:2). Liksom på många andra håll skedde en kraftig ökning av andelen kvinnor under 1970-talet, från 23 procent 1971-73 till 40 procent 1980-82. När socialdemokraterna fick sin valseger i Örebro vid valet 1976 gjorde en ny generation kvinnor sin entré i stadens kommunalpolitik. Av de tjugo kvinnorna som satt med i fullmäktige avgick sex och elva nya kvinnor valdes in från både socialdemokraterna och de tre borgerliga partierna.

Tabell 3:2 *Andel kvinnor i fullmäktige. Riksgenomsnitt och Örebro. Procent*

Valperiod	Riksgenomsnitt	Örebro
1963-1966	11	18
1967-1970	12	23
1971-1973	14	23
1974-1976	17	30
1977-1979	23	32
1980-1982	29	40

Källa: Svenska kommunförbundet, *Örebro stadsfullmäktige under 100 år (1966)*, *Kommunala förtroendemän, Örebro kommun (1967, 1971, 1974)*, *Förtroendemän, nämnder och förvaltningar, Örebro kommun (1977, 1980)*.

I samband med kommunindelingsreformen minskade antalet kvinnliga kommunalpolitiker tillfälligt i Örebro. Den förklaring som gavs av Wallin m fl (1981:149-151) nämligen att den tillfälliga nedgången hängde samman med att nämndorganisationen förändrades tycks inte vara tillräcklig i Örebros fall. De nedlagda "kvinnonämnderna" barnavårdsnämnd och hemhjälpnämnd ersattes året efter, 1973, av socialnämnden. Istället tycks slutsatsen att männen hävdade sig bättre i konkurrensen om de nya posterna vara en viktig förklaring.(2) I samband med att tre sociala distriktsnämnder inrättades ökade de kvinnliga nämndledamöternas antal på nytt. Tabell 3:3 illustrerar hur andelen kvinnliga nämndpolitiker minskade under valperioden 1971-73 för att sedan öka på nytt.

Tabell 3:3 *Andel kvinnor i Örebros nämnder. Procent*

Valperiod	Ordinarie ledamöter	Vice ordf. och ordf
1967-1970	25	23
1971-1973	18	13
1974-1976	23	21
1977-1979	30	17
1980-1982	36	28

Källa: *Kommunala förtroendemän, Örebro kommun (1967, 1971, 1974)* samt *Förtroendemän, nämnder och förvaltningar, Örebro kommun (1977, 1980)*.

Kommunindelingsreformen medförde vidare för Örebros del att antalet fullmäktigeledamöter ökade från femtiosex till sextiofem mandat. Kommunstyrelsen ersatte drätselkammaren men antalet ledamöter var detsamma, femton. I början av 1980-talet omorganiserades kom-

munstyrelsen på nytt. Nu utökades den till nitton ledamöter och blev därmed landets största kommunstyrelse. Arbetet delegerades delvis till tre utskott med sju ledamöter vardera, ekonomi- och personalutskottet, organisations- och sysselsättningsutskottet samt planutskottet. Kvinnornas representation i "kommunens regering" var låg under 1970-talet. Till att börja med satt en kvinna, det kvinnliga kommunalrådet, med och under perioden 1976-79 fanns två kvinnor i kommunstyrelsen. I samband med utökningen av styrelsen ökade kvinnoandelen kraftigt, sju kvinnor hade säte i kommunstyrelsen 1980-82. Av utskottens tjugoen ledamöter var en tredjedel kvinnor från olika partier. Vice ordförande var under denna period det kvinnliga kommunalrådet som suttit med i kommunstyrelsen sedan 1966. Hon fick sitt kommunalrådsuppdrag 1971, vid en tid då Örebro hade tre kommunalråd. (3) Under de socialistiska mandatperioderna behöll hon sin post fram till 1982. I slutet av 1970-talet fick oppositionen tre kommunalrådsposter, s k oppositionsråd, alla män. När kommunstyrelsen utökades 1980 fick majoriteten totalt sex kommunalrådsposter, varav tre var kvinnor. Två av dessa kvinnor arbetade deltid som kommunalråd, deras tjänster omfattade 60 procent av heltid.

Vid en sammanfattning av den *vertikala* könsdelningen bland örebropolitikerna är det uppenbart att under undersökningsperioden 1980-82 var kvinnorepresentationen relativt god. I kommunfullmäktige, kommunstyrelse och nämnder fanns fler kvinnor än genomsnittligt för landets övriga kommuner. Dessutom var tre av socialdemokraternas sex kommunalråd kvinnor och 28 procent av nämndernas ordförande och vice ordförande var kvinnor. En tredjedel av de borgerliga kommunstyrelseledamöterna var kvinnor och posterna första och andra vice ordförande i kommunfullmäktige innehades av en folktopartistisk och en moderat kvinnlig ledamot. De borgerliga partiernas oppositionsråd var däremot alla män och bland de borgerliga gruppledarna fanns bara ett par kvinnor.

När det gäller den *horisontella* könsdelningen hade Örebro också kommit en aning längre i utvecklingen än många av landets övriga kommuner. I Örebro fanns en större andel kvinnor i de mansdominerade nämnderna, exempelvis byggnadsnämnden och fritidsnämnden, under den studerade perioden (1980-82). Samtidigt var kvinnorepresentationen en aning lägre i Örebros "kvinnonämnder" skolstyrelse, kulturnämnd och sociala nämnder. Tre nämnder hade kvinnlig majoritet, konsumentnämnden, invandrarnämnden och en social distriktsnämnd. Skillnaderna när det gäller kvinnorepresentation mellan Örebro och landets kommuner framgår av tabell 3:4.

Tabell 3:4. *Andel kvinnliga ledamöter i kommunernas fullmäktige, styrelse och vissa nämnder. Örebro och riksgenomsnittet år 1980. Procent*

	Riksgenomsnitt	Örebro
Fullmäktige	29	40
Kommunstyrelse	14	37
Brandstyrelse	4	22
Fastighetsnämnd	13	23
Byggnadsnämnd	12	20
Idrotts/fritidsnämnd	16	27
Skolstyrelse	38	33
Kulturnämnd	43	33
Konsumentnämnd	63	86
Social centralnämnd	50	47
Social distriktsnämnd	54	51*
Hälsovårdsnämnd	21	22

Källor: *Kommunalt förtroendevalda. Parti och kön 1980, Svenska kommunförbundet och Örebro kommun. Förtroendemän, nämnder och förvaltningar 1980.*

*51 procent är den genomsnittliga siffran i Örebros tre distriktsnämnder.

Decentralisering i Örebro

I 1970-talets diskussioner om behovet av kommunal decentralisering spelade Örebro en pionjärroll genom att tidigt starta en försöksverksamhet och begära dispens från gällande kommunallagstiftning för att kunna ge decentraliserade nämnder en självständig roll. Agerandet från Örebros kommunledning påskyndade den lagändring som 1979 gjorde det möjligt att inrätta kommunaldelsnämnder/råd över hela landet i början av 1980-talet (Amnå m fl 1985:38). Medan vissa kommuner skyndade långsamt forcerades arbetet i Örebro och 1983 infördes kommunaldelsnämnder i full skala.

De nya tankarna utvecklades redan i början av 1970-talet och genomfördes under ledning av det kvinnliga kommunalrådet och socialchefen. En kretsindelning baserad på geografiska områden infördes med nya arbetsformer och en ny organisation där personalen "på basplanet" var starkt involverad i hur förändringen skulle ske. Den nya nämndorganisationen utvecklades senare med dessa erfarenheter som bas, 1973 inrättades tre sociala distriktsnämnder och 1974 tillkom fyra lokala nämnder med något skiftande ansvarsområden och befogenheter. (4) Det fanns inte särskilt många kvinnor i dessa nämnder, endast 13 procent. Försöket fortsatte med att fyra nämnder fick rådgivande status över bredare ansvarsområden i slutet av 1970-

talet. Så snart lagändringen var ett faktum drogs decentraliseringsreformen igång 1980 med tre kommunaldelsnämnder, dessa nämnder hade nu egen verksamhetsbudget och personalansvar inom områdena skola, fritid, kultur och socialtjänst. Åtta lokala nämnder med rådgivande status inrättades samtidigt som en förberedelse av reformen i full skala inleddes. Enligt Amnå m fl (1985) medförde kommunaldelsnämnderna emellertid inte någon nyrekrytering av kommunalpolitiker. De flesta ledamöterna hade redan tidigare erfarenhet av kommunala uppdrag. När det gäller kvinnornas andel i politiken så innebar reformen till att börja med ingen förändring av de förhållanden som rådde. 33 procent kvinnor satt med i kommunaldelsnämnderna och i två av dessa tre nämnder satt kvinnor som vice ordförande. De lokala nämnderna hade färre kvinnor än nämnderna i övrigt, 25 procent, och bland de åtta lokalnämndernas ordförande fanns en kvinna. (5) Det var under denna period av förändring och påbörjad decentralisering som jag gjorde min undersökning.

Det går att teckna en ljus bild av situationen för kvinnors möjligheter till politiskt inflytande i Örebro under perioden 1980-82, när denna undersökning gjordes. Att kvinnornas närvaro inte bara var formell framgår av den roll som kvinnorna spelade i Örebros kommunalpolitik vid genomförandet av vissa reformer av särskilt intresse för kvinnor. Ett exempel var den i ett nationellt perspektiv unika utbyggnaden av 2 200 barnomsorgsplatser mellan 1976 och 1983 där de socialdemokratiska kvinnorna drev frågan hårt med stöd av flera män i ledande politiska och administrativa positioner (von Schéele 1985b:224-26). (6) Ett annat exempel var inrättandet av ett kvinnohus för misshandlade kvinnor som engagerade kvinnor ur alla partier under den studerade valperioden. (7) Politiseringen av en "ny" fråga på sexualitetens område, nämligen kravet på lokala åtgärder mot pornografi och prostitution, var ytterligare ett exempel på kvinnornas inflytande. (8)

En något mörkare bild framträder vid en granskning av några av de barriärer som hindrar kvinnors inflytande i beslutsfattandet. I de allra flesta partigrupper befann sig kvinnorna i minoritet, både i kommunstyrelsen, fullmäktige och nämnder. Det var vanligt med en eller två kvinnor i nämndernas partigrupper förutom i de tre kvinnodominerade nämnderna. En partigrupp som utgjorde ett undantag var socialdemokraternas fullmäktige-grupp, där var andelen kvinnor 56 procent, suppleanterna medräknade. Ett hinder för kvinnornas möjligheter till inflytande var deras nybörjarroll, många starkt och personligt engagerade kvinnor tog en plats i politiken och mötte där män med lång politisk erfarenhet och tung förankring i partierna. (9)

En annan barriär var mansdominansen inom tjänstemannakåren. I kommunens sammanställning över chefstjänstemän, föredragande tjänstemän och nämndsekreterare fanns 1980 ett 70-tal män och 10 kvinnor. Även horisontellt fanns en tydlig könsmässig arbetsdelning. Inom det tekniska och ekonomiska området var praktiskt taget alla chefstjänstemän män medan de kvinnliga cheferna var stadsbibliotekarie, stadsarkivarie och konsumentsekreterare. (10) Ytterligare en barriär kan ha utgjorts av vad vissa forskare karaktäriserat som en centralise-

rad, patriarkal politisk ledning, vilket gällde både under 1960-talet och under 1980-talet (Amnå m fl 1985; Egerö 1979; Svensson 1990).

Kvinnors organisering i Örebro

Den lokala kvinnorörelsen i Örebro karaktäriserades i början av 1980-talet bl a av att Fredrika Bremer-förbundets lokalorganisation förde en tynande och passiv tillvaro. I mitten av 1970-talet fanns en Grupp 8 grupp som lades ned efter några år p g a politiska stridigheter mellan kvinnor ur olika socialistiska grupper. (11) År 1977 bildades en kvinnoförening som drev ett kvinnobokcafé, Halva Himlen. Föreningen hade som mest ett sextiotal medlemmar och hade en klar feministisk linje i sin verksamhet. I slutet av 1970-talet var verksamheten mycket aktiv med medvetandehöjande grupper, studiecirklar, demonstrationer, offentliga möten och 8 mars firande. Trots att föreningen hade en icke-socialistisk plattform var majoriteten av aktivisterna knutna till vänstern, några medlemmar tillhörde dock borgerliga partier. Kvinnorna som startade Halva Himlen undvek medvetet att fastna i det "politiska käbbel" som präglade kvinnorörelsens målsättningsdiskussioner i början av 1970-talet och föreningens målsättning var mycket allmänt hållen. Politiker från socialdemokraterna och vpk ställde upp som inbjudna talare vid 8 mars demonstrationer och båda partierna ställde upp som medarrangörer. Trots sina partipolitiskt obundna stadgar valde Halva Himlens medlemmar att profilera kvinnodagen som en socialistisk kvinnodag vilket utestängde de övriga partierna från medverkan. (12)

Förhållandena i Örebro kan beskrivas som relativt öppna mellan de yngre, kvinnliga kommunalpolitikerna från socialdemokraterna och vpk och Halva Himlens medlemmar. Ytterligare en kvinnogrupp bildades i början av 1980-talet, "Kvinnor mot krisen" med större inriktning på direkta politiska aktioner än Halva Himlen. En lokal grupp av "Kvinnor för fred" hade också bildats vid undersökningstillfället och haft sin första stora demonstration med deltagande av en del kvinnliga politiker. Ett antal kvinnor ur centerpartiet och socialdemokraterna hade dessutom kommit i kontakt med kvinnor ur den nya kvinnorörelsen via aktivt arbete i Folkkampanjen mot kärnkraft inför folkomröstningen 1979. (13)

De partipolitiska kvinnoförbunden organiserade både kvinnor med förtroendeuppdrag och kvinnor som inte hade uppdrag. Folkpartiets kvinnoförbunds lokalavdelning i Örebro var under den studerade perioden präglad av inre motsättningar och en svag aktivitet. Moderaternas, centerpartiets och socialdemokraternas kvinnoförbund spelade en mer aktiv roll som stöd till kvinnliga förtroendeledamöter och i samband med nomineringar av kandidater. Karaktären på de lokala avdelningarnas/klubbarnas aktivitet varierade stort beroende på ålderssammansättning och geografiskt läge. Utanför tätorten var verksamheten ofta präglad av social samvaro och allmän "stödrupp" till partiet med hög ålder på medlemmarna. Medan moderaternas och centerns kvinnoförbund främst ägnade sig åt att bevaka kvinnorepresentationen liksom de traditionella kvinnliga ansvarsområdena inom politiken hade ett par av soci-

aldemokraternas kvinnoklubbar i Örebro börjat väcka frågor som tycktes inspirerade av den nya kvinnorörelsen d v s helt nya frågor väcktes och debatterades, definierade som frågor av särskilt intresse för kvinnor. (14)

En relativ öppenhet för kvinnors politiska deltagande

Var villkoren gynnsamma för kvinnornas deltagande i Örebros kommunalpolitik? Kvinnorepresentationens utveckling var förhållandevis gynnsam i Örebro sett i ett jämförande nationellt perspektiv. I mitten av 1960-talet var kvinnoandelen dubbelt så hög (23 procent) i Örebros fullmäktige som i riksgenomsnittet (12 procent). Örebro behöll ett försprång fram till valperioden 1980-82, då denna undersökningen genomfördes, med 40 procent kvinnor i fullmäktige mot 29 procent i landets övriga kommuner. Strukturellt sett var Örebro kommun i början av 1980-talet en kommun som kunde betecknas som "kvinnovänlig", d v s flera faktorer som gynnar kvinnors politiska representation var uppfyllda (se kap 2). Dessa faktorer var en stor offentlig sektor med gott om arbetstillfällen för kvinnor och en väl utbyggd barnomsorg, tillgång till utbildning och därmed ung befolkning och jämnstarka partiblock. En historisk tradition av hög kvinnorepresentation och intresse för nytänkande på det sociala och bostadspolitiska området tolkar jag som en relativ öppenhet som kan betecknas som gynnsam för kvinnors villkor i politiken.

De socialdemokratiska kvinnornas representation var relativt god, både numerärt och i högre positioner med möjligheter till reellt inflytande och politisk makt. För de borgerliga kvinnorna var representationen inte lika god. De hade färre kvinnor i höga positioner (inget oppositionsråd och ett fåtal gruppleddare), en tredjedel av de borgerliga kommunstyrelseledamöterna var däremot kvinnor.

Vilka möjligheter respektive barriärer finns för de kvinnliga kommunalpolitikernas inflytande i beslutsfattande och/eller kvinnors agerande för övrigt som intressegrupp? Kvinnornas inflytande på Örebros kommunalpolitik var påtagligt. Det gällde särskilt de områden där kvinnorna hade maktpositioner (sociala frågor, bostads- och stadsplanering). Daghemsutbyggnaden och åtgärder mot prostitution liksom kvinnohuset är exempel på frågor där i de två första fallen de socialdemokratiska kvinnorna och i det tredje fallet kvinnor ur alla partier agerade och definierade vissa frågor som kvinnors intressen. De relativt öppna kontakterna och samarbetet mellan den fristående kvinnorörelsen och kvinnliga politiker från vpk, socialdemokraterna och centerpartiet är ett annat exempel där ledamöterna självständigt definierade sin politikerroll och intressegruppsbas. Det skedde oberoende av den skepsis mot tvärpolitiska engagemang som råder i den mansdominerade politiska kulturen. Mansdominansen bland tjänstemännen, den låga andelen kvinnor i vissa partigrupper och en tradition av stark patriarkal toppstyrning i vissa partier var barriärer som kan ha försämrat

kvinnornas möjligheter till inflytande i det politiska beslutsfattandet.

Noter

1. Denna beskrivning av förhållandena i Örebro är en inledande, empirisk redogörelse av kvinnornas "plats" i kommunens politiska liv. En närmare teoretisk bestämning av "kvinnors intressen" görs i kapitel 5, för vidare tillämpning i avhandlingens huvuddel kapitel 6-10.
2. Denna information gavs av f d kommunalrådet Karin Kallin i juni 1995. De manliga ledamöternas starka förankring i partiernas styrelser tycktes ge dem ett försprång i samband med nomineringar till det minskade antalet poster.
3. Trots omdömen som att Örebros politik präglades av en enda persons starka, patriarkala ledning under 1950- och 60-talen fanns ett klart intresse av att bereda plats för kvinnornas kompetens i utformandet av "mönsterstaden". Några exempel på starka kvinnor med ett klart inflytande på politiken är Elvida Jansson som utgjorde ett färgstarkt inslag i fullmäktige, Anna Lindell, Ingrid Jansson och Lisa Johansson. Lisa Johansson kom att arbeta mycket nära drätselkammarens ordförande Harald Aronsson och hon ersattes efter sin hastiga bortgång av Karin Kallin i kommunstyrelsen. Helny Westman ingick som ordförande i sociala nämnden och barnavårdschef i denna grupp kvinnor som trots att de inte var särskilt många fick ett erkännande för sin kompetens. Information från Karin Kallin i juni 1995
4. Information från Karin Kallin i juni 1995.
5. Beskrivningen av utvecklingen i början av 1970-talet bygger på en intervju med stadsjurist Bengt Brolin i september 1981 samt *Förtroendemän, nämnder och förvaltningar* 1974, 1977.
6. I mina intervjuer beskrev flera socialdemokratiska kvinnor hur de systematiskt och ihärdigt drivit barnomsorgsfrågan inom sitt parti och i Örebros kommunalpolitik samt hur de sett denna fråga som en viktig fråga för kvinnor. I von Schéeles studie utpekades det kvinnliga kommunalrådet för sociala roteln som en av de två nyckelpersonerna bakom barnomsorgens utformning och utbyggnad (1985b:41).
7. Vpk:s representant i fullmäktige ville ha ett kvinnohus som inte bara tog hand om misshandlade kvinnor utan även fungerade som allaktivitetshus för den autonoma kvinnorörelsen. De socialdemokratiska och borgerliga kvinnorna valde att prioritera ett hus för misshandlade kvinnor. Vpk:s representant yttrade sig i debatten men röstade med de andra kvinnorna i ett enigt beslut (Örebro kommunfullmäktige 21 april 1982. Handlingar 1982 nr 58, Protokoll paragraf 14).
8. Örebro kommunfullmäktige 17 juni 1981. Handlingar 1981 nr 101, Protokoll paragraf 4. Implementeringen av frågan slutade i en skandal. En manlig socialarbetare med uppgift att kartlägga prostitutionen hade sexuell umgänge med en prostituerad. Händelsen blev livligt omskriven i lokalpressen av manliga journalister och härskarteknikens förlöjligande användes mot projektet och indirekt mot det ansvariga kvinnliga kommunalrådet.

9. Denna beskrivning av mötet mellan de entusiastiska kvinnliga nybörjarna och de erfarna manliga politikerna har givits av kommunalråden Karin Kallin (s) och Sven Fredriksson (c). Sven Fredriksson uttryckte starka farhågor inför en tendens att denna entusiasm snabbt ebbade ut och förbyttes i besvikelse. Samtal med Karin Kallin i juni 1995 och med Sven Fredriksson i oktober 1981.

10. Detta framgår i *Förtroendemän. Nämnder och förvaltningar, Örebro kommun* (1980).

11. Muntlig information från före detta medlemmar.

12. Protokoll och handlingar från Halva Himlen 1977-1981, Folkrorelsernas Arkiv i Örebro. Egna observationer under denna period.

13. Dessa kontakter beskrevs i intervjuerna i min undersökning.

14. Denna beskrivning bygger på redogörelser i intervjuerna i min undersökning.

KAPITEL 4

Örebro-politikerna

Kultur är ett begrepp som har använts i en mängd olika betydelser och dess användbarhet har både kritiserats och debatterats i internationell och svensk forskning (1). Trots detta har det ständigt använts i såväl humanistisk såväl som samhällsvetenskaplig forskning, ekonomi och statsvetenskap inkluderad. När således den norska kvinoforskaren Berit Ås på 1970-talet sökte ett lämpligt begrepp som bättre än könsrollsbegreppet kunde användas i samhällsvetenskapliga studier av skillnader och likheter mellan könen återknöt hon till Gunnar Myrdals (1968) sätt att tillämpa kulturbegreppet i sin studie av ekonomisk utveckling och bistånd i Sydostasien.

Detta kapitel skall ses som en presentation av Örebro-politikerna vad gäller deras personliga och politiska bakgrund. Det särskilda syftet med den deskriptiva analys som här görs är att utvärdera om mitt val av den sk kvinnokulturansatsen ter sig empiriskt rimlig att tillämpa i den fortsatta studien. Finns det anledning att teoretisera i termer av en "kvinnovärld" och en "mansvärld" i en studie av svenska kommunalpolitikernas förhållanden i början av 1980-talet?

Berit Ås (1975) jämförelse med Myrdals studie innebär att kvinnornas "värld" i stor utsträckning är "osynlig" och underordnad i relation till den offentliga, manliga världen på samma sätt som den inhemska u-landskulturen tedde sig svårförståelig eller var osynlig för de västerländska biståndsarbetarna. I syfte att kartlägga på vilket sätt kvinnors och mäns livsvillkor skiljer sig åt urskiljer Ås fem dimensioner som utgör operationalisering av kvinnokulturen. Dessa dimensioner är:

1. Språk och kommunikation.
2. Organisationer: ledarskap, stil, mål och rekryteringsmönster
3. Relation till verktyg (teknologi) och resurser (finanser)
4. Självuppskattning

5. Tidsperspektiv, tillgång till egen tid, framtid och planeringsmöjligheter (1975:149).

I detta kapitel kommer jag, med en modifiering av punkt 2 till "organisering av arbete och fritid", att studera de områden som räknats upp under punkt 2-5, dessutom tillkommer en dimension under beteckningen *värderingar av politik*. Beskrivningen av de kvinnliga och manliga politikernas bakgrund sker utifrån de frågor som ställdes i enkäten och inbegriper *organisering av arbete och fritid* (äktenskap, barn, barntillsyn, yrke, antal uppdrag, medlemskap i föreningar); *förhållande till teknik och ekonomi* (politiska prioriteringar, egna intiativ, intresseområden); *självuppfattning* (utbildning, positivt och negativt med det politiska arbetet); *förhållande till tid* (ålder, inställning till omval, heltid/deltid, maka/makes heltid/ deltid, antal år i politiken, önskemål om användning av tid) samt *värderingar av politik* (partitillhörighet, politiska åsikter och prioriteringar, egna intiativ, intresseområden).

Vissa frågor i enkäten hade likartade formuleringar som i de enkäter som användes i de större svenska och norska undersökningarna om kommunalpolitikens villkor vid ungefär samma tidsperiod. (Hellevik/Skard 1985; Wallin m fl 1981). Jag har också haft tillgång till vissa opublicerade data från Wallin/Bäck/Tabors svenska undersökning av företroendevalda i ett 25-tal kommuner. Detta innebär att vissa jämförelser kan göras mellan förhållanden i Örebro kommun och ett större urval svenska och norska kommuner.

En medelålders tjänsteman

De kvinnliga politikerna i Örebro var äldre än sina manliga kollegor. En större andel bland kvinnorna var över 40 år jämfört med männen. Det var ovanligt med riktigt unga kvinnor under 30 år och även med äldre kvinnor över 60 år. För männens del var den åldersmässiga spridningen större, det var dels vanligare att de var aktiva i åldrarna under 30 år och dels vanligare att de satt kvar efter fyllda 60 år.

I Örebro var de kvinnliga politikerna något mer välutbildade än sina manliga kollegor. Majoriteten hade någon form av gymnasie- eller högskoleutbildning (se tabell 4:1).

Tabell 4:1 *Utbildning bland kvinnliga och manliga Örebro-politiker. Procent*

Utbildning	kvinnor	män	alla
folkskola/grundskola	23	21	22
högst två-årig teoretisk/praktisk utbildning	23	35	31
mer än två års teoretisk utbildning	54	44	47
summa procent	100	100	100
antal personer	141	260	401

Det var, som vi kan förvänta oss, kvinnorna under 50 år som tillhörde de mest välutbildade. I åldersgrupperna 41-50 år var det 74 procent bland kvinnorna som hade högre utbildning (mer än två års teoretiska studier). Bland de yngsta och de äldsta hade däremot majoriteten enbart folk/grundskola eller tvåårig yrkesskola/gymnasielinje. De manliga politikernas utbildningsnivå fördelade sig efter ett liknande mönster uppdelat på olika åldersgrupper. Vid en jämförelse mellan kvinnor och män visar det sig att bland de yngre och de äldre ledamöterna var männen något mer välutbildade. I mellanåldrarna (31-50 år) var det kvinnorna som ledde, som mest i åldersgruppen 41-50 där könsskillnaden var 22 procent.

Den största yrkesgruppen bland Örebros kommunalpolitiker, både bland kvinnor och män, var tjänstemän utifrån en yrkesklassificering efter facklig tillhörighet. Vid en närmare granskning visar det sig emellertid att de kvinnliga och manliga politikerna representerade delvis skilda yrkesvärldar. Det övergripande mönstret är att de kvinnliga politikerna representerade en yrkesvärld som är inriktad mot reproduktivt arbete. Oavsett vilken utbildning, yrke eller facklig tillhörighet de hade arbetade de flesta inom områden där de dagligen hade till uppgift att möta och avhjälpa människors behov. I tabell 4:2 har jag valt att klassificera en yrkesgrupp kallad omsorgsyрки (sjukvård, barn- och äldreomsorg) oberoende av facklig tillhörighet. Skälet är att dessa kvinnoyrken ter sig ganska likartade vid en analys av villkoren för politisk aktivitet. Att lämna en barngrupp på ett daghem för att gå på ett kommunalpolitiskt dagsammanträde är lika svårt för en LO-ansluten barnskötare som för en TCO-ansluten förskollärare. Samma sak gäller ofta för sjuksköterskor och undersköterskor eller sjukvårdsbiträden, de har likartade svårigheter att lämna sina arbeten på dagtid.

Tabell 4:2 *Typ av arbete bland kvinnliga och manliga Örebro-politiker. Procent*

Typ av arbete	kvinnor	män	alla
Chefstjänstemän i både offentlig och privat verksamhet	1	8	5
Handläggande tjänstemän i administration, teknik, ekonomi, data	13	21	19
Handläggande tjänstemän som arbetar med människor: lärare, socialt arbete, arbetsförmedlare, syo-konsulent mm	23	18	20
Lägre tjänstemän, kontor	12	3	6
Lägre tjänstemän, förmän i industri	0	4	3
Omsorgsyrken (sjuksköterskor, undersköterskor, vårdbiträden mm)	15	1	6
Läkare, tandläkare	0	1	1
Ekonomibiträden, lokalvårdare	10	0	4
Arbetare (industri, hantverk, brevbärare mm)	5	26	17
Lantbrukare	5	10	8
Hemarbetande	5	0	2
Organisationsproffs (ombudmän, folkrörelseanställd)	1	5	4
Övrigt (studerande, uppgift saknas)	10	3	6
summa procent	100	100	100
antal personer	141	261	402

Bland de kvinnliga tjänstemännen på olika nivåer, totalt 49 procent, arbetade hälften inom yrken som kurator, socialsekreterare, anställd på kvinnohus, arbetsförmedlare, försäkringstjänsteman eller lärare. De lägre tjänstemännen arbetade som telefonister, kanslisters eller sekreterare. Ingen av de kvinnor som var tjänstemän arbetade med teknik och ett fåtal med ekonomi. En stor grupp bland de kvinnliga politikerna arbetade inom olika typer av vården. Här återfanns olika yrkesgrupper inom sjukvård, barnomsorg, och öppenvård i hemmet.

En annan grupp hade yrken där man ägnar sig åt matlagning på skolor och daghem (ekonomi-biträde), städning (lokalvårdare) eller som affärsbiträde. Hemarbetande, lantbrukare, industriarbetare, funktionärer på fackförbund eller partier var ovanliga yrkesgrupper bland de kvinnliga politikerna.

Bland de manliga politikerna visar det sig att yrkesbilden såg delvis annorlunda ut. Här var det vanligt med yrken inom administration, teknik, data, byggnads- och reparationsarbeten, försäljning eller lantbruk. Den enda större yrkesgruppen bland männen som var inriktad på ett reproduktivt arbete var lärare på mellanstadie- och högstadienivå. En majoritet bland männen arbetade som tjänstemän, till skillnad mot kvinnorna var det ovanligt med lägre tjänstemän. De flesta hade arbeten på mellan- eller hög nivå, exempelvis som kamrer, ingenjör eller avdelningschef inom förvaltning/myndighet eller som konsulter inom data och ekonomi. När det gäller vårdyrken återfanns en man som arbetade inom sjukvård. Typiska arbetaryrken var reparatör, industriarbetare, chaufför och vaktmästare. Lantbrukarna var vanligare bland männen än bland kvinnorna och något större andel bland männen var ombudsmän eller funktionärer hos fackförbund och partier. Ingen man var hemarbetande på heltid.

Jämförelser med annan forskning

De kvinnliga örebro-politikernas relativt höga ålder ingår i ett generellt mönster. "Den typiska kommunalpolitikern, beskriven med en viss förenkling, är en medelålders man med hög utbildning och hemmahörande i socialgrupp II" konstaterar Wallin m fl (1981:175) i sin analys av de svenska kommunalpolitikernas sociala bakgrund. I undersökningen framkommer att de riktigt unga politikerna, under trettio år, är kraftigt underrepresenterade bland både kvinnor och män. Att kvinnor gör sitt inträde i politiken i medelåldern är belagt i en rad olika undersökningar, både i Norden och andra länder. Det förklaras med att kvinnorna gör sin debut i det politiska arbetet när barnen kommit upp i skolåldern eller blivit tonåringar (Dahlerup 1988:30; Hellevik 1985:47; Johnson/Carroll 1978:8 A; Mezey 1980:62; Nicolaysen 1978:95). En engelsk studie av kommunalpolitiskt aktiva kvinnor visar hur kvinnors livssituation skiftar markant under olika perioder av livscykeln och att deras politiska aktivitet följer denna utveckling (Hills 1983). Den höga åldern på de manliga politikerna beror däremot på senioritet eftersom den främsta formen för rekrytering till politiska uppdrag är omval (Dahlerup 1989:53ff; Wallin m fl 1981:144).

Kvinnorna i Örebros kommunalpolitik visade sig vara något mer högutbildade än riksgenomsnittet för de kvinnliga kommunalpolitikerna. Ett mönster som återkom i 1979 års svenska undersökning var att kvinnorna var något mer välutbildade än männen (Wallin m fl 1981 opublicerade data). Att utbildning är en viktig resurs för kvinnors rekrytering till politiska uppdrag framkommer även i norska data. I en studie från början av 1970-talet framgår att hälften av 22 intervjuade kommunstyrelseledamöter hade tagit studentexamen (Means

1973:133). I senare norska, finska och danska undersökningar framkommer att kvinnliga kommunalpolitiker hade högre utbildning än både sina manliga kolleger och kvinnor i allmänhet (Bentzon 1978; Hellevik 1985:46; Nicolaysen 1978:98; Sinkkonen 1983:148).

Även när det gäller yrkesarbete tycktes örebro-politikerna inte avvika från det gängse mönstret. Majoriteten av både de norska, 86 procent, och de svenska, 87 procent, kvinnliga kommunalpolitikerna var yrkesarbetande (Hellevik/Skard 1985:46; Wallin m fl opublicerade data). De norska jämförelserna mellan politiker och befolkning är inte särskilt exakta eftersom man rör sig med skilda ålderskategorier. Helt klart är emellertid att det var betydligt vanligare att norska kvinnliga politiker yrkesarbetar än att kvinnor i allmänhet gjorde det. För svenska förhållanden har vi ett mer rättvisande jämförelsematerial. I åldersgruppen 20-64 år yrkesarbetade 75 procent av de svenska kvinnorna år 1980 mot 87 procent bland de förtroendevalda. Även i Sverige var det således vanligare bland kvinnliga politiker att yrkesarbete.

Att den största yrkesgruppen bland Örebros kommunalpolitiker var tjänstemän bland både kvinnor och män, oberoende av var de var anställda, överensstämmer med den svenska riksun- dersökningen (Wallin m fl 1981 opublicerade data). I rapporten konstateras att antagandet om de offentliganställdas överrepresentation i kommunalpolitiken huvudsakligen rör sig om manliga politiker. Landstinganställda däremot, där majoriteten är kvinnor, är klart underrepresenterade i kommunalpolitiken (Wallin m fl 1981:170). Samma mönster återfinns i Norge, gruppen "funksjonaerer" är den största yrkeskategorin bland de kommunalpolitiskt förtroendevalda, oberoende av kön (Hellevik/Skard 1985:46). Däremot redovisas inte könsskillnaderna vad gäller typ av yrkesarbete i det norska materialet.

Vissa forskare menar utifrån ett marxistiskt synsätt att kvinnors utträde på arbetsmarknaden är huvudförklaringen till ett stigande intresse när det gäller utesfärens politik (Andersen 1984). En vanlig tolkning utifrån ett sådant synsätt har varit att kvinnors roll som mor och hushållsansvarig för familj och hushållsarbete varit politiskt passiviserande. Frågan gäller då "vilken politik" det bristande intresset gäller, Kinas utrikespolitik eller trafiksäker miljö för skolbarnen? Även om förhållanden i hem och familj i allmänhet betraktas som opolitiska i förhållande till den offentliga politiken behöver det emellertid inte utesluta att förhållanden i privatlivet kan skapa vissa former av politiskt medvetande. Det tycks istället vara i själva spänningsfältet mellan erfarenheterna i hemmet och i yrkeslivet som en grundval för kvinnors politiska engagemang finns. De kvinnor som yrkesarbetar upplever motsättningar mellan familj och samhälle tydligare än de kvinnor som enbart hemarbetar, enligt Hernes (1982).

Deltids- eller heltidsarbete, äktenskap och barn

Hälften av de kvinnliga örebro-politikerna arbetade heltid medan drygt en tredjedel uppgav att de hade deltidarbete. Det var främst de politiskt aktiva över fyrtio år och med halvstora barn som hade heltidsarbete medan de yngre kvinnorna arbetade deltid. Det var vanligen kvinnor inom typiska kvinnoyrken som arbetade deltid, oavsett om de hade småbarn eller ej. Bland de deltidarbetande kvinnorna arbetade de äldre (50-65 år) främst inom yrken där det var ont om heltidsarbeten, t ex som skolmåltidsbiträden eller städerskor. Bland de yngre småbarnsmammorna arbetade även socialarbetare och lärare deltid. Valet av deltidarbete tycktes främst bero på bristen på heltidstjänster eller familjesituation, de flesta kvinnorna som hade mer än ett politiskt uppdrag arbetade heltid.

Bland de manliga kommunalpolitikerna var det vanligast att arbeta heltid, 89 procent, uppgav detta. Övriga var pensionärer, studerande eller hade annan bisyssla. En småbarnspappa arbetade deltid.

När det gäller familjeliv är det uppenbart att det fanns vissa olikheter mellan kvinnliga och manliga örebro-politiker, både när det gällde civilstånd, barnens ålder och tillsyn av barnen. Det var mer än dubbelt så vanligt bland kvinnorna att leva utan en partner, en tredjedel var ensamstående, frångilda eller änkor. Det var särskilt de riktigt aktiva kvinnliga politikerna som levde utan man, 31 procent var ensamstående bland dem som hade ordförande, vice ordförande eller gruppleदारposter i jämförelse med 12 procent bland fullmäktigeledamöterna. Det innebär att de ensamstående kvinnorna oftare hade ett "osynligt" arbetskrävande uppdrag än ett "synligt" uppdrag som fullmäktigeledamot.

En majoritet bland både kvinnliga och manliga politiker i Örebro hade barn som bodde hemma. En och tvåbarnsfamiljer var vanligast i politikerhemmen, däremot var det vanligare att männen hade tre hemmavarande barn. Vid en närmare analys av politikernas familjesituation visar det vara vanligare bland männen att ha småbarn (27 procent småbarnsfäder mot 15 procent småbarnsmödrar). Att småbarn inte behöver innebära ett hinder för de manliga politikernas aktivitet kan förstås utifrån en kontroll av deras partners förvärvsarbete, 62 procent av männen hade en hustru/sambo som arbetade deltid eller hemarbetade. De kvinnliga kommunalpolitikerna hade inte alls samma stöd när det gäller partnerns tid för hem och barn, en minoritet hade en man som arbetade deltid. I samtliga dessa fall, utom ett, tycks deras mäns deltidarbete vara förenat med delpension eller någon annan förvärvssyssla, det berodde inte på att familjen hade småbarn.

Det var vanligare att de manliga politikerna hade en stabil tillsyn av sina barn i samband med politiska möten på kvällstid, 74 procent av männen hade en partner som ansvarade för barnen mot 52 procent bland kvinnorna. Detta berodde delvis på att det var något vanligare att kvin-

norna lever ensamma med sina barn. Trots att det fanns skillnader i tillsyn var kvinnorna i stort sett lika nöjda med barnomsorgen som männen i samband med sitt politiska engagemang, 80 procent kvinnor och 86 procent män ansåg sig vara tillfredställda med barnens tillsyn. Att kvinnorna i stort sett var nöjda berodde till en del på barnens ålder, de barn som klarade sig utan tillsyn var i övre skolåldern eller tonåren.

För att få en uppfattning om vad politikerna saknade och ansåg sig försaka för att klara sina uppdrag ställdes en öppen fråga som löd: "Vad skulle du göra med din tid om du inte hade förtroendeuppdrag?" I de varierande svaren som formulerades framkommer en brokig bild av drömmar, planer och dåliga samveten gentemot omgivningen (tabell 4:3). I svaren framskymtar en längtan efter en tillvaro som kan ge tillfredsställelse i många fler avseenden än vad som ryms i det dagliga livet. Att få utbilda sig var både kvinnornas och männens starkaste önskan. Det handlade inte bara om formell utbildning utan även om att få studera utifrån "sin lust", franska eller konsthistoria. Båda kvinnorna och männen prioriterade mer tid med sin familj medan en könsskillnad var att kvinnorna uttryckligen nämnde barnen och hushållsarbetet som något de skulle ägna sig åt. Ytterligare en skillnad mellan kvinnorna och männen var att kvinnorna gärna skulle ägna sig åt olika hobbies som konsthantverk och handarbete medan männen hellre skulle satsa på idrott och motion.

Tabell 4:3 Svar på den öppna frågan: "Vad skulle du göra med din tid om du inte var förtroendevald?" Procent

	kvinnor	män	alla
Studera/utbilda mig	37	26	29
Hobbies	25	13	17
Mer tid till familjen	23	25	24
Mer tid till barnen	15	3	7
Ägna mig åt arbetet	13	9	10
Fackliga uppdrag	13	14	14
Sport/idrott/motion	11	20	17
Hushållsarbete	5	0	2
antal personer	141	261	402

Kommentar: Vissa politiker svarade med mer än ett alternativ vilket medför att procentandelarna överstiger 100.

Jämförelser med annan forskning

Liksom i Örebro kommun arbetade de kvinnliga politikerna i den svenska riksundersökningen heltid i högre grad än kvinnor i allmänhet. Enligt Wallin m fl:s undersökning (1981 opublicerade data) arbetade 53 procent av de kvinnliga kommunalpolitikerna heltid mot 38 procent bland kvinnliga medborgare. Ytterst få av de kvinnliga politikerna var hemarbetande, 8 procent. 95 procent av de manliga politikerna arbetade heltid, ett mönster som i stort sett överensstämmer med mäns förvärvsfrekvens i befolkningen. Förklaringarna till kvinnors deltidsarbete är många och komplexa. Bland nationalekonomerna förekommer två dominerande teorier som delvis går i varandra tillämpade på verkligheten. Det ena perspektivet betonar att arbetsmarknaden diskriminerar kvinnor, det är ont om heltidsjobb inom de kvinnodominerade yrkena. Det andra perspektivet innebär att kvinnorna själva föredrar att arbeta deltid, särskilt under de krävande småbarnsåren (Sundström 1983). Bland sociologer poängteras att kraven på kvinnor att ansvara för huvudparten av hemarbetet och att ställa sin tid till förfogande för den övriga familjens behov inte alltid är frivilligt (Waerness 1977). En annan aspekt är att många kvinnoyrken är så slitsamma att det är omöjligt att i längden arbeta heltid (Baude m fl 1987). Bland de kvinnliga örebropolitikerna tycks både bristen på heltidsjobb i vissa yrken och huvudansvar för småbarn förklara deltidsarbete.

I en dansk studie av kommunalpolitiskt aktiva kvinnor jämförs deras arbetstid med politiskt passiva kvinnors arbete (Bak-Hansen/Lund-Christiansen 1982:139). Det visar sig att heltidsarbete är betydligt vanligare bland de fackligt och politiskt engagerade kvinnorna. I flera norska undersökningar återkommer samma resultat, kommunalpolitiskt aktiva kvinnor arbetar heltid i större utsträckning än kvinnor i allmänhet (Hellevik/Skard 1985:46; Holter 1973:109; Nicolaysen 1979:139; Means 1973:59-65).

Sett utifrån ett historiskt perspektiv tycks idealet med den gifta, kvinnliga politikern vara gällande i vår moderna tid på ett helt annat sätt än i början av seklet då många kända kvinnoprofiler i politiken var ogifta (Halsaa 1977:173). I Norden var det vanligt med ogifta kvinnor på parlamentsnivå fram till 1940-talet medan det under de senaste decennierna förändrats till att det normala är att både kvinnor och män är gifta (Means 1973:50). På lokal nivå var skillnaderna mellan kvinnors och mäns äktenskapsmönster inte särskilt stora i slutet av 1970-talet men det var något vanligare att kvinnorna var ensamstående (Alexandersen 1981:55; Hellevik/Skard 1985:46; Wallin m fl 1981: opublicerade data).

Att vara gift eller sammanboende är trots ökande skilsmässofrekvens fortfarande en norm i vårt samhälle. Innebörden av att vara gift/sammanboende är däremot inte detsamma för kvinnor som för män. Äktenskapet tycks vara en resurs för män men ofta ett hinder för kvinnor som vill hävda sig i en yrkesmässig eller politisk karriär (Bernard 1972; Halsaa 1977:175; Holter 1971:109; Hernes 1982:118). Angående rekryteringsvillkoren har kommunalpolitiker-

nas civilstånd troligen olika innebörd i olika typer av kommuner. I en norsk studie framkommer att normen att vara gift tycks vara viktigare i landsortskommuner än i storstadskommuner. Andelen ensamstående, kvinnliga kommunalpolitiker är större i storstadsregionerna (Alexandersen 1981:144). Förhållandena i Örebro med 28 procent ensamstående kvinnliga politiker avviker från resultaten från de övriga undersökningarna i Sverige och Norge där omkring 10-12 procent, oavsett kön, var ensamstående. Detta kan troligen förklaras med Örebro som en relativt "modern", urban kommun med mindre traditionella förväntningar på representanternas livsstil.

Den typiska politikern, kvinna såväl som man, är emellertid gift/sammanboende och har barn. Det gäller både för parlamentsledamöter och ledamöter i kommunalpolitiken. I USA tycks ett nytt mönster vara på väg att träda fram bland yngre kvinnlig politiker. Istället för att göra sin politiska debut i politiken efter småbarnsåren etablerar sig kvinnorna sig först som politiker och får barn betydligt senare än kvinnor i allmänhet (Johnson/Stanwick 1976:32).

Bland de svenska kommunalpolitikerna rådde det stora skillnader mellan kvinnor och män när det gäller ansvar för hem och barn. 75 procent av männen och 18 procent av kvinnorna hade en partner som arbetade hemma eller deltid (Wallin m fl 1981 opublicerade data). Liksom i Örebro-undersökningen var det stora flertalet nöjda med barntillsynen men i denna undersökning framkommer könsskillnader där männen var mer tillfreds med lösningen av barntillsynen i samband med sammanträden. Bland både svenska och norska kommunalpolitiker framträder en klar könsskillnad där männen kunde känna sig mer nöjda och trygga vad gäller barnens omvårdnad än kvinnorna (Alexandersen 1981:61; Hellevik/Skard 1985:60; Wallin m fl 1981:206-08). Att dessa skillnader mellan kvinnor och män inte fanns i Örebro kan, förutom barnens ålder, tillskrivas den goda barnomsorgen för både förskolebarn och skolbarn i kombination med dagsammanträden.

Politisk bakgrund

Eftersom socialdemokraterna var det största politiska partiet i Örebro 1980-1982 tillhörde majoriteten av de kvinnliga politikerna socialdemokraterna. Det parti som hade den största andelen kvinnliga ledamöter var moderata samlingspartiet, följt av socialdemokraterna, centerpartiet, folkpartiet och sist vänsterpartiet kommunisterna.

Det var dubbelt så vanligt bland männen att ha mer än tio års erfarenhet av kommunalpolitik i jämförelse med kvinnorna (se tabell 4:4). I fullmäktige och facknämnder fanns en ännu större grupp bland männen med lång erfarenhet som kommunalpolitiker. I slutet av 1970-talet skedde emellertid en kraftig nyrekrytering av kommunalpolitiker i Örebro, till stor del beroende på det pågående decentraliseringsprojektet. Majoriteten av både kvinnor och män i de lokala, rådgivande, nämnderna var nybörjare. I de tre kommundelsnämnder som inrättades 1980

hade hälften kommit in i politiken via uppdrag i en lokal nämnd under föregående valperiod.
(2)

Tabell 4:4 *Erfarenhet av tidigare politiska uppdrag. Procent*

Första uppdrag	kvinnor	män	alla
För mer än tio år sedan	21	40	30
Tio år sedan eller kortare tid	79	60	70
summa procent	100	100	100
antal personer	139	243	383

"Mångsyssleriet" i politiken var inte särskilt utbrett i Örebro, majoriteten av kommunalpolitikerna hade endast ett förtroendeuppdrag. En knapp femtedel bland både kvinnor och män hade två uppdrag och ytterst få politiker av båda könen hade tre uppdrag. Bland de få personer som hade fyra uppdrag eller mer återfanns en kvinna, dessa politiker var alla kommunalråd. Vissa "fritidspolitiker" som inte hade kommunalrådsposter ägnade en stor del av sina tid till politiken via minst tre politiska uppdrag, bland dessa återfanns 20 män och 11 kvinnor. "Eliten" i Örebro kommun bestod av 37 personer, 25 män och 12 kvinnor, av totalt 458 ledamöter. Att besitta andra politiska poster var inte särskilt vanligt bland politikerna, det var emellertid något vanligare att de manliga politikerna hade landstings- eller kyrkopolitiska uppdrag (tabell 4:5). Sidouppdrag av typ nämndeman, som representant i lekmanstyrelse, länsstyrelse eller försäkringsnämnd var ovanliga. De vanligast förekommande sidouppdragen bland de manliga politikerna var uppdrag i bolags- eller banksstyrelse medan kvinnorna mer sällan hade den typen av uppdrag.

Tabell 4:5 "Mångsyssleriets" utbredning bland örebro-politikerna. Procent

Uppdrag	kvinnor	män	alla
Två eller fler kommunalpolitiska uppdrag	24	25	26
Ett eller fler uppdrag i landsting/kyrka	13	17	16
Ett eller fler förtroendeuppdrag i andra organ*	4	6	5
Ett eller fler styrelseuppdrag i bolag/bank	7	20	15
antal personer	141	261	402

Kommentar: * Uppdrag i statlig kommitté, utredning, lekmanstyrelse, nämndeman. Denna tabell bygger på svaren från flera olika enkätfrågor, vissa individer har svarat på mer än en fråga och därför gör ingen sammanräkning av procentandelarna.

Basen för det kommunalpolitiska uppdraget är partiet och förankringen i den lokala partiorganisationen. I Örebro var det knappt hälften av kvinnorna och en majoritet bland männen som hade någon form av styrelseuppdrag i sin lokala partiorganisation. Ett fåtal personer av båda könen var representerade i partiets riksorganisation. I tabell 4:6 framkommer att det var en större andel bland männen som fanns representerade i alla partiets styrelser, oavsett om det gällde distriktsnivå, kommunnivå eller lokal partiavdelning.

Tabell 4:6 Styrelseuppdrag i partiets olika organisationer bland kvinnor och män. Procent

Partiuppdrag	kvinnor	män	alla
Lokal ungdomsorg	8	9	8
Lokal partiavdelning	41	61	46
Partiets kommunorganisation	17	25	22
Partiets distriktsorganisation	9	12	11
Partiets riksorganisation	3	3	3
Lokalkvinnoorganisation	33	0	33
Distriktskvinnoorganisation	5	0	5
Rikskvinnoorganisation	2	0	2
antal personer	141	261	402

Kommentar: Vissa politiker svarade med mer än ett alternativ vilket medför att procentandelarna överstiger 100.

Kvinnornas partiförankring hade en annan bredd genom att många hade uppdrag i sina partiers kvinnoförbund, både i lokala kvinnoavdelningar och på distriktsnivå. (3) Politikernas anknötning till föreningsliv och intresseorganisationer följde i stort sett partitillhörigheten, det gällde både kvinnor och män. Bland de borgerliga partiernas ledamöter var det vanligare med medlemskap eller styrelseuppdrag i företagorganisationer medan vänsterpartiernas representanter oftare var engagerade i konsumentkooperationen. Löntagarorganisation, hyresgästförening och bostadskooperation var organisationer med engagemang från vänsterpartierna medan det var vanligare med medlemskap i villaägareförening och religiösa organisationer bland de borgerliga politikerna. Det var inte särskilt vanligt att Örebros kommunalpolitiker deltog i gräsrotsaktiviteter av olika slag, centerpartiets kvinnor utgjorde ett undantag med 17 procent aktiva i en aktionsgrupp eller lokal miljögrupp. Vissa olikheter i föreningsengagemang som fanns mellan kvinnor och män avspeglar delvis de olika livsmönstren. Det var vanligare att kvinnorna var engagerade i hyresgästförening och konsumentkooperationen medan männen var engagerade i företagorganisationer, villaägareföreningar, idrottsrörelsen och fackliga organisationer. Knappt hälften av kvinnorna tillhörde en kvinnoorganisation som inte var partipolitiskt anknuten. Detta var vanligast bland Folkpartiets kvinnor som saknade ett eget livaktigt kvinnoförbund inom partiet. Skillnaderna mellan partiernas kvinnor var inte särskilt stora, omkring en tredjedel i varje parti tillhörde en fristående kvinnoorganisation.

I enkäten till örebro-politikerna ställdes en fråga om de förtroendevalda var beredda att ställa upp till omval. Det visar sig att färre kvinnor (62 procent) än män (72 procent) ville behålla sina uppdrag. På frågan om önskad förändring av uppdragen var det vanligaste alternativet att inte önska sig någon förändring. I andra hand ville både kvinnor och män avsäga sig alla uppdrag och på tredje plats kom en önskan om att minska på uppdragens omfattning. Ett fåtal personer ville antingen byta uppgift eller ha fler uppdrag. En särskild grupp som oftare ville avsäga sig uppdragen än övriga politiker var kvinnliga ledamöter i sociala distriktsnämnder och lokala nämnder. Den förestående kommunalnämndsreformen tycktes göra kvinnorna mycket tveksamma inför omval, endast 27 procent bland de kvinnliga politikerna i de lokala nämnderna ville ställa upp för omval medan 60 procent bland männen ville behålla sina uppdrag.

När det gällde skälen till varför man ville lämna sina uppdrag skilde sig kvinnornas och männens svar inte särskilt mycket åt. Politikerna fick själva formulera sina skäl till avhoppet från politiken och många angav mer än ett skäl. Ofta var det en kombination av svårigheter att förena uppdragen med ansvar för yrkesarbete, familj och andra aktiviteter. Det vanligaste avgångsskälet bland kvinnorna var av politisk art, beskrivet som ett missnöje med politikens former eller oro inför den förestående omorganisationen av nämnderna. För männens del var allmän tidsbrist det vanligaste skälet medan politiska orsaker hamnade på andra plats.

Tabell 4:7 Skäl till att avsäga sig uppdragen bland örebro-politikerna. Procent

Skäl till avsägelse	kvinnor	män	alla
Politiska skäl	22	19	22
Tidsbrist	16	25	19
Familjen drabbas	14	16	16
Jobbet drabbas	12	19	16
Ålderskäl	12	15	14
Personliga skäl	7	11	10
Otillräcklighet	4	4	4
Ej skäl/övrigt	13	1	6
antal personer	51	73	124

Kommentar: Vissa personer angav mer än ett skäl vilket gör att procentandelarna överstiger 100.

Det var inte särskilt vanligt bland varken kvinnor eller män att ange bristande personlig förmåga som skäl till att avsäga sig uppdraget. Det tycks vara andra "yttre" omständigheter som ligger bakom valet att inte fortsätta med politiken. En man formulerade sitt missnöje med de hierarkiska arbetsformerna i det politiska arbetet på följande sätt:

"Anser att det är nödvändigt att hela partigruppen får tillfälle att delta i förberedande diskussioner om eventuella större förändringar inom den egna nämndens fackområde. I annat fall känns den egna insatsen tämligen meningslös - man kan ställas inför snabba avgöranden utan att vara tillräckligt insatt i de konsekvenser ett beslut kan medföra."

Både kvinnorna och männen angav svårigheter att förena familjeliv och yrkesarbete med de politiska uppdragen. För kvinnornas del var problemet ofta bristen på vikarier på jobbet medan de män som hade problem arbetade inom det privata näringslivet, i egna företag eller som lantbrukare. Bland kvinnorna uttryckte flera en omsorg om barnen som ett skäl till sin avgång medan männen i allmänhet nämnde familjen i stort. Ett exempel på en kvinnliga ledamots ansvar inför barnen är följande kommentar:

"Jag vill minska för att få tid för mina barn som jag annars riskerar att förlora mycken viktigt kontakt med medan de ännu finns hemma."

Jämförelser med annan forskning

Kvinnoandelen fördelat på de olika partierna i Örebro tycktes i stort sett överensstämma med riksgenomsnittet i de svenska kommunerna. Det var något vanligare bland de kvinnliga Örebro-politikerna att avböja omval (38 procent) jämfört med riksgenomsnittet för både de svenska och norska kvinnliga politikerna (26 respektive 28 procent) (Wallin m fl opublicerat; Hellevik/Skard sid 105). I båda dessa undersökningar framkommer att de politiker som var väl integrerade i det politiska arbetet gärna ställer upp till omval medan de som befann sig i periferin (suppelant, nybörjare, enstaka "lätt" uppdrag) var mindre motiverade att behålla sitt uppdrag. Det är rimligt att anta att oron inför den stora nämndreformen i Örebro gjorde att de kvinnliga ledamöterna i de sociala distriktsnämnder och lokala nämnderna som befann sig långt utanför de "inre kretsarna" valde att avgå.

Den stora skillnaden när det gäller de olika undersökningarnas resultat gäller skälen för att avgå. I den norska undersökningen framkommer en tendens att de kvinnliga politikerna ovilja till att ställa upp för omval påverkades av att de ansåg sig ha små möjligheter till politiskt inflytande (Hellevik/Skard sid. 108). Enbart 4 procent bland kvinnorna i Örebro angav missnöjde med sin politiska förmåga som skäl medan 35 procent av de kvinnliga "avhopparna" i Wallins m fl:s studie angav att de upplevde en otillräcklighet som politiker (opublicerade data). En tänkbar förklaring till skillnaderna i resultat kan vara frågeformulärens skilda utformning. I Örebro-undersökningen var frågan öppen med utrymme för egna formuleringar medan den svenska riksundersökningen hade fasta svarsalternativ. En annan tolkning är att den relativt sett höga kvinnorepresentationen i Örebros kommunalpolitik minskat kvinnornas känsla av dåligt självförtroende och främlingskap i den mansdominerade politiken (jmf Wallin m fl sid. 442).

Liksom i örebropolitikernas svar uppger både kvinnor och män i den svenska studien brist på tid i förhållande till familj och yrkesarbete som ett klart problem. Det är emellertid vanligare att kvinnor med tidsbrist bestämmer sig för att avsäga sig sina uppdrag. När det gäller synen på det egna inflytandet anser männen att detta beror på brister i det politiska systemet medan kvinnorna i högre grad kopplar det till brist på egen förmåga (Wallin m fl 1981:421). Den hierarkiska strukturen i Örebros kommunalpolitik med ett fåtal "mångsysslare" och det stora flertalet ledamöter med några enstaka uppdrag överensstämmer med det gängse mönstret (ibid: 211). Mångsyssleriet var inte särskilt utbrett bland svenska kommunalpolitiker i slutet av 1970-talet. Gruppen som hade flera uppdrag och ägnade en stor del av sin arbets- och fritid till politiken var relativt liten, ca tjugo personer, i en medelstor kommun.

Den nära kopplingen mellan medlemskap i skilda föreningar och vilket parti politikerna tillhör är betecknande för både förhållandena i Örebro och andra svenska kommuner (Wallin m fl sid. 496). Detta partipolitiska mönster är mycket starkare bland kommunalpolitikerna än

bland väljarna. Borgerliga politiker är överrepresenterade när det gäller medlemskap och styrelseuppdrag i företagareföreningar, villaägarorganisationer och religiösa sammanslutningar. Bland de socialistiska politikerna existerar en liknande överrepresentation när det gäller medlemskap/uppdrag i fackföreningar, konsumentkooperation och hyresgäströrelsen.

Åsikter och egna initiativ i politiken

I formuleringen av sin teori om en specifik kvinnokultur hänvisar Berit Ås (1975:145) till olika undersökningar som visat att det finns könsskillnader vad gäller intressen och värderingar i förhållande till sociala frågor, ekonomi och politik. Det väsentliga är att ställa sig frågan *hur* dessa olikheter uppstått och vad som är *konsekvenserna* av dessa olikheter, om de verkligen existerar, menar hon. Att kvinnors intresseområden och prioriteringar, både som väljare och valda, är inriktade mot sociala frågor och en positiv inställning till den offentliga sektorn kan tolkas både som ett egenintresse och en specifik grundsyn på samhället, menar Oskarsson och Wängnerud (1995:60). För att utröna om det fanns några könsspecifika intresseområden, prioriteringar och politiska åsikter bland Örebro-politikerna ställdes en rad frågor i enkäten där politikerna dels kunde ta ställning till vissa påståenden och dels formulera egna svar som sedan kodades i efterhand. Till att börja med ombads ledamöterna att ange vilka tre ämnesområden de var mest intresserade av. Svartalternativen var bundna. Socialpolitik delades upp i tre delområden, barnomsorg, äldre- och handikappfrågor samt socialhjälp. Ansvaret för dessa frågor vilade under kdn-reformens genomförande på tre olika nämnder, socialnämnden, de sociala distriktsnämnderna (som skulle avvecklas) och de tre nybildade kommundelsnämnderna. De tekniska områdena delades upp i bostads-politik, mark- och planfrågor, gatu- och trafikpolitik liksom vatten och avlopp. Även dessa områden inordnades organisatoriskt under skilda nämnder såsom byggnadsnämnd, fastighetsnämnd, gatunämnd och kommunstyrelsens planutskott. Förutom övriga politik-områden som rörde kultur, kollektivtrafik och skolfrågor fanns ett område kallat "jämförbarhet" med. Örebro kommun hade nämligen som en av de första kommunerna i landet inrättat en särskild jämförbarhetskommitté med åtföljande jämförbarhetsplan 1980.

Det rådde klara olikheter mellan kvinnor och män på vissa områden (tabell 4:8). Kvinnornas var främst intresserade av barnomsorg, äldre/handikappomsorg och bostads- och skolpolitik medan männen i första hand angav bostadspolitik, skolfrågor och väg/gatu/trafikfrågor. När det gäller jämförbarhetsfrågor var kvinnorna betydligt mer intresserade medan männen hade större engagemang i natur- och miljövård. De områden där könsskillnaderna var störst var de typiskt kvinnliga intresseområdena äldre/handikappfrågor (+24), barnomsorg (+18), och jämförbarhet mellan kvinnor och män (+17), dessa frågor engagerade inte männen i lika hög grad. En fråga som uppvisade tydliga könsskillnader och som var en manlig "hjärtefråga" gällde idrott- och friluftsförhållanden (-15), kvinnorna var inte särskilt intresserade av detta.

Tabell 4:8 *Politikernas intresseområden. Andel som svarade utifrån vissa förhandsformulerade alternativ. Procent*

	kvinnor	män	alla	könskillnad
Barnomsorg	40	22	28	+18
Äldre/handikappomsorg-	40	16	25	+24
Bostadsfrågor	33	38	37	-5
Skolan	33	28	30	+5
Socialhjälp	28	15	19	+13
Jämställdhet	26	9	15	+17
Natur/miljövård	21	28	26	-7
Markköp/planering	13	21	18	-8
Väg/gatu/trafik	16	30	25	-14
Vatten/avlopp	4	6	5	-2
Kollektivtrafik	18	25	7	-7
Idrott/friluftsliv	10	25	15	-15
Fritidsverksamhet	10	15	13	-5
Bibliotek/kultur	17	26	20	-9

Kommentar: Med fet stil markeras de fyra vanligaste områdena som nämndes i enkäten. Varje ledamot ombads att välja tre områden. Ett antal ledamöter har angett fyra områden, dessa har ändå räknats med. Här redovisas procentandelen som angivit respektive område. Enkätfrågans formulering löd: Intresseområdena är olika. Vilka kommunalpolitiska områden är du mest intresserad av? Om många, -kryssa för de tre viktigaste.

Att ledamöternas intresseområden till stor del hänger samman med i vilken nämnd man har sitt uppdrag ter sig rätt naturligt. Kvinnornas betydligt starkare intresse för sociala frågor motsvarades emellertid inte av en överrepresentation i dessa nämnder. Könnssegregeringen av nämnduppdragen var mindre uttalad i Örebro än i riksgenomsnittet och i Örebros sociala nämnder var hälften av ledamöterna män. Fanns det en könsmässig ansvarsfördelning även inom nämnderna där kvinnor i högre grad svarade för mänskliga behov och män för teknik och ekonomi? För att undersöka om de uppgivna intresseområdena tycktes leda till konkret handling ställdes en särskild fråga som löd: "Har du själv väckt någon fråga inom Din nämnds kompetensområde under denna mandatperiod? Om ja, vad gällde det?" I nämnderna intieras ärenden från grunden och där finns goda möjligheter att mäta aktiviteten hos alla ledamöter, oavsett partitillhörighet. Därför ställdes inte denna fråga till fullmäktigeledamöter, då hade jag främst fått ett mått på oppositionens motioner och interpellationer (majoritetens ledamöter använde sällan fullmäktige för att driva en fråga).

Det var vanligare att kvinnorna hade avstått från att ta egna initiativ, nästan hälften svarade att de inte tagit upp någon särskild fråga. När det gällde innehållen i initiativen var det en förvånansvärd bredd på de sakområden som tagits upp av de förtroendevalda. Svaren på frågan om

den egna aktiviteten styrdes delvis av att de skilda nämnderna hade sina givna kompetensområden. Kvinnorna tog oftast upp frågor som rörde sociala områden, t ex barn, ungdomar, äldre och handikappade medan männen främst ägnade sig åt ärenden av teknisk karaktär såsom bostads- mark- trafik och gatufrågor.

Förutom den mångfald av allmänna frågor som tagits upp av både män och kvinnor fanns vissa, små könsskillnader. Det var något vanligare bland männen att ägna sig åt budget- eller ekonomi, endast en kvinnlig nämndledamot hade väckt en sådan fråga. Å andra sidan var det enbart kvinnor som tagit upp frågor som särskilt berörde kvinnors situation, t ex insatser för alkoholmissbrukande kvinnor och initiativ för att skapa fler kvinnojobb. Vad gällde kultur, skola och energi/miljöfrågor var det i stort sett lika stor andel kvinnor och män som aktivt tagit upp en fråga. De mycket aktiva ledamöterna, ordförande och gruppleddare, svarade oftast att de tagit upp ett stort antal ärenden utan att närmare specificera vad det rört sig om. Det är rimligt att anta att ekonomi och budget är något som kvinnliga ordförande och gruppleddare engagerat sig i. Dessa områden tycks emellertid inte vara något som ordinarie, kvinnliga nämndledamöter ägnat sig åt.

Vid en närmare granskning av aktiviteten i de typiska "hårda" och "mjuka" nämnderna, tekniska nämnder och sociala-kulturella nämnder (inklusive sociala distriktsnämnder, kommunaldelsnämnder och lokala nämnder) visar det sig att kvinnorna var relativt aktiva i de tekniska nämnderna. Mer än hälften av de kvinnliga ordinarie ledamöterna hade tagit upp en teknisk/ekonomisk fråga i sin nämnd och en tredjedel hade väckt en fråga med social inriktning i dessa nämnder (tabell 4:9). Dessa socialt inriktade frågor rörde exempelvis lekplatser, handikappanpassning eller arbetsmiljö för tekniska förvaltningens anställda. De manliga ledamöterna var inte fullt lika aktiva i de tekniska nämnderna, något mindre än hälften tog initiativ i tekniska frågor och det var ovanligt att manliga ledamöter ägnade sig åt sociala aspekter i dessa nämnder.

Tabell 4:9 *Politiska initiativ av ordinarie ledamöter i i tekniska nämnder. Procent*

Politiska initiativ i teknisk nämnd	kvinnor	män	alla
Socialt/kulturella frågor	29	9	14
Tekniska/ekonomiska frågor	53	44	14
Övrig/ej initiativ	18	47	40
summa procent	100	100	100
antal personer	17	57	72

I de socialt-kulturella nämnderna var kvinnor och män i stort sett lika engagerade i att ta upp frågor av social-kulturell karaktär medan det var betydligt vanligare att männen ägnade sig åt

tekniska/ekonomiska frågor i dessa nämnder. Exempel på frågor som kodats som teknisk-ekonomiska är fastighetsärenden, ny- eller ombyggnationer, gatubelysning (aktuellt i lokala nämnder) samt budgetfrågor.

Tabell 4:10 *Politiska initiativ av ordinarie ledamöter i sociala-kulturella nämnder. Procent*

Politiska initiativ i social-kulturell nämnd*	kvinnor	män	alla
Sociala/kulturella frågor	35	37	36
Tekniska/ekonomiska frågor	13	34	26
Övrigt/ej initiativ	52	27	38
summa procent	100	100	100
antal personer	79	136	215

Kommentar:* I dessa nämnder ingår kommunalnämnd, lokal nämnd och social distriktsnämnd. Frågor som rör barn, ungdomar, äldre, handikapp, samt skola, kultur och kvinnor har kodats som social/kulturella. Frågor som rör energi/miljö, ekonomi/budget samt trafik/bostad/gatufrågor och kollektivtrafik har kodats som tekniska/ekonomiska.

Olikheter i prioriteringar

Politik handlar inte bara om att företräda sina egna eller olika väljargrupperns intresseområde utan också om att välja mellan olika politiska satsningar. Innebar de könsskillnader som fanns bland Örebro-politikerna vad gällde intressen och intiativ att man faktiskt prioriterade olika? Både ja och nej. Kvinnor och män bland Örebros förtroendevalda vara överens om att åtgärder mot ungdomsarbetslösheten var den absolut angelägnaste frågan. Början av 1980-talet präglades av en lågkonjunktur med hög ungdomsarbetslöshet och socialdemokraternas förslag till självständiga, lokala initiativ för att skapa praktikplatser för ungdomar debatterades livligt i Örebros kommunalpolitik. Enkätfrågan var öppen och politikerna fick själva formulera sina svar. När det gällde övriga satsningar var kvinnor och män inte lika ense, på andra plats placerade kvinnorna sociala frågor (missbruk, fritidsverksamhet för ungdomar, handikappfrågor mm) som det näst viktigaste området medan männen ansåg bostadspolitik och miljö vara mer angeläget på delad andra plats. Det vanligaste alternativet på tredjeplats var för kvinnornas del barnomsorgen och för männen ekonomi/skattepolitik. Bland de kvinnliga politikerna var några som nämnde särskilda kvinnofrågor som den allra angelägnaste frågan, exempelvis ett kvinnohus för misshandlade kvinnor. Ingen man nämnde spontant satsningar på kvinnohus som en prioriterad fråga. (se tabell 4:11).

Tabell 4:11 *Politiska frågor som politikerna vill prioritera. Svar på en öppen fråga. Procent*

Prioriterade frågor	kvinnor	män	alla
Ungdomsarbetslöshet	26	26	26
Sociala frågor	19	11	26
Barnomsorg	14	12	13
Äldreomsorg	12	13	13
Bostadspolitik	11	16	14
Arbetslöshet	10	12	12
Kollektivtrafik/miljö	8	16	10
Kvinnohus	7	0	3
Ekonomi/skattepolitik	6	15	11
Skolfrågor	5	6	6

Kommentar: De två vanligaste prioriteringarna inom respektiva grupp har angivits med fet stil. Vissa politiker angav flera prioriterade områden, därför överstiger de sammanlagda procentandelarna 100. Enkätfrågans formulering löd: "Vilken kommunalpolitisk fråga anser Du att det är mest viktigt att satsa på? Om flera- näm de två viktigaste."

Partiskillnaderna mellan de kvinnliga politikerna gör att det inte går att tala om någon gemensam "kvinnolinje" i prioriteringsfrågor, vilket framgår av tabell 4:12 på nästa sida. Visserligen ansåg både borgerliga och socialistiska kvinnorna att sociala frågor var det näst viktigaste området att satsa på men i synen på barnomsorgen var den partiideologiska skilje-linjen uppenbar. En fortsatt utbyggnad av barnomsorgen var främst de socialdemokratiska kvinnornas politik (vpk hade en kvinnliga ledamot). Äldreomsorg och ungdomsarbetslöshet var viktigare frågor för de socialdemokratiska kvinnorna än för de borgerliga som hellre prioriterade skattepolitik och bostadspolitik. Bland männen blev de ideologiska skillnaderna tydliga i de borgerliga männen främsta prioritering, skattepolitik, medan de socialistiska männen satte insatser mot arbetslösheten som den angelägnaste frågan. Inställningen till barnomsorgen skiljde även männen åt, de socialistiska männen satte denna fråga som andra prioritet medan de borgerliga männen angav ungdomsarbetslösheten som näst viktigast att satsa på.

Könsskillnaderna var tydligast bland socialdemokraterna där kvinnorna prioriterade socialpolitik högre än sina manliga partikamrater, dessa i sin tur bedömde den allmänna arbetslösheten som betydligt viktigare. Ytterligare en könsskiljande fråga bland socialdemokraterna rörde frågan om att inrätta ett kvinnohus för misshandlade kvinnor. Bland de borgerliga partierna var könsskillnaderna små och kvinnorna var mindre angelägna än männen om att bygga ut barnomsorgen, de ansåg inte heller att ungdomsarbetslösheten var lika viktig. Frågan om ett kvinnohus var den enda fråga med anknytning till kvinnornas intresseområden som de borgerliga kvinnorna prioriterade högre än männen.

Tabell 4:13 De två viktigaste frågorna för borgerliga och socialistiska politiker. Svar på öppen fråga om prioriteringar. Procent

Prioriterade frågor	Socialistiska partier			Borgerliga partier		
	kvinnor	män	alla	kvinnor	män	alla
Ungdomsarbetslöshet	37	32	34	9	17	14
Sociala frågor	23	9	18	13	14	14
Barnomsorg	22	17	18	2	6	4
Äldreomsorg	14	16	15	9	8	9
Bostadspolitik	10	17	15	13	11	12
Arbetslöshet	11	19	16	8	6	4
Kollektivtrafik/miljö	5	15	11	8	15	10
Kvinnohus	11	0	4	7	0	3
Ekonomi/skattepolitik	1	6	4	14	18	17
<u>skolfrågor</u>						
antal personer	137	151	238	53	109	162

Kommentar: Vissa ledamöter angav flera alternativ, därför överstiger procentandelarna 100.

Åsikter i politiska sakfrågor

Att vissa olikheter fanns mellan de kvinnliga och manliga politikerna vad gällde intresseområden och prioriteringar behöver inte nödvändigtvis innebära skillnader i politiska åsikter. Partipolitikens starka ställning medför att enigheten ofta är stor mellan kvinnor och män i samma parti. I enkäten ställdes dock en rad åsiktsfrågor i syfte att undersöka om det fanns olikheter mellan kvinnor och män, inom partierna och över partigränserna. Dessa påståenden var dels av allmänpolitisk karaktär och dels inriktade på lokalpolitiska frågor. Ledamöterna kunde instämma i förslagen enligt en graderad skala med följande alternativ: mycket viktigt att det genomförs, ganska viktigt att det genomförs, spelar ingen roll, ganska viktigt att det *inte* genomförs, mycket viktigt att det *inte* genomförs.

Vissa påståenden kan karaktäriseras som kvinnofrågor i betydelsen att förslagen berörde attityder om *kvinnoförtryck och männens makt*: begränsa fri abort, stoppa lokala initiativ mot prostitution, inrätta kvinnohus för misshandlade kvinnor, könskvotering till riksdagen, vid arbetslöshet - ge män företräde till arbete framför gifta kvinnor vars män redan har arbete. Andra frågor handlade om inställningen till fred och miljö och kan ses som uttryck för kvinnors *ansvar för det uppväxande släktet*: "inrätta en kärnvapenfri zoon i Norden", "stoppa planerna på Skebäcksleden". Återstående frågor kan karaktäriseras som påståenden som rör kvinnors *omsorgsansvar* för barn och ungdom, både privat och via den offentliga sektorn: "begränsa elitidrottens användning av kommunens lokaler till förmån för allmänheten",

”bygg fler barndaghem”.

En tabellanalys av *styrkan* i attityderna bland svaren visar att i alla tio ”kvinnofrågorna” fanns en större andel bland kvinnorna som uppgav ”mycket viktigt att det genomförs” i de positivt formulerade påståendena (t ex inrätta kvinnohus) eller ”mycket viktigt att det *inte* genomförs” i de negativt formulerade förslagen (t ex begränsa fri abort). Tendensen var som framgår av tabell 4:14 att kvinnorna drog åt ett håll och männen åt ett annat. I vissa fall var könsskillnaderna mycket små, 3 procent fler kvinnor ansåg till exempel det mycket viktigt att bygga ut daghemmen, medan skillnaderna i andra frågor var relativt stora med 27 procent fler kvinnor som ansåg att ett kvinnohus var mycket angeläget.

En analys som tar hänsyn till både styrkan och *innebörden* av instämmande, ”spelar ingen roll” och avvisande svar visar att bland socialdemokrater och folkpartister var kvinnor och män som mest oense i de olika frågorna. (4) Könsskillnaderna var inte lika uttalade i de andra partierna, centerpartiets kvinnor var inte lika positivt inställda till ”kvinnofrågorna” och framför allt de moderata kvinnliga politikerna var minst engagerade. I två frågor fanns en könsskillnad som gick tvärs över partigränserna. Den första gällde iställningen till könskvotering i riksdagen där kvinnorna i alla partier (totalt 44 procent) ansåg förslaget som mycket/ganska bra jämfört med sina manliga partikamrater (totalt 11 procent). Partiskillnaderna mellan kvinnorna kvarstod emellertid med socialdemokraternas kvinnor som mest positiva till könskvotering och moderaternas som mindre angelägna. En majoritet av männen var negativa till förslaget med det starkaste motståndet bland de moderata männen och de socialdemokratiska som minst negativa. Den andra könsopolariserande frågan som skar tvärs över partierna rörde förslaget att begränsa elitidrottens användning av kommunens lokaler. Det uttrycktes främst genom männens starka motstånd till förslaget (32 procent) jämfört med kvinnornas (15 procent).

Totalt sett var både kvinnor och mäns överens om nödvändigheten av att inrätta ett kvinnohus till misshandlade kvinnor men olikheterna kom fram i synen på om det var mycket viktigt. Kvinnorna (76 procent) såg det som mycket angeläget medan männen (49 procent) inte prioriterade frågan lika högt. Partiskillnaderna bland kvinnorna var uppenbara där de socialdemokratiska kvinnorna var starka förträdare för förslaget medan de moderata kvinnorna inte såg det som fullt lika angeläget.

Ytterligare en fråga där alla kvinnor utom de moderata var överens gällde förslaget om att lägga ned kommunens lokala prostitutionsprojekt. Den totala gruppen kvinnor (53 procent) ansåg att det var en mycket dåligt förslag jämfört med männen där 38 procent ansåg detsamma. De moderata männen tyckte sämre om förslaget än kvinnorna ur samma parti. Den femte frågan som visade på en olikhet mellan kvinnor och män i den totala gruppen politiker handlade om sextimmars-dagen. Liksom vad gällde synen på kvinnohus handlade könsskill-

naderna om *hur* angelägen frågan var, 31 procent bland kvinnorna och 16 procent bland männen såg förslaget som mycket angeläget att genomföra. Bland socialdemokraterna var kvinnor och män som mest oeniga medan en tredjedel av båda könen i folkpartiet ansåg att förslaget var mycket bra. Inom moderata samlingspartiet var kvinnorna och männen eniga i sitt motstånd till förslaget och i centerpartiet var det dubbelt så stor andel bland männen som stödde förslaget.

Tabell 4:13 *Finns det några könsskillnader i inställning till politiska sakfrågor?*

	Alla partier	S	C	Fp	M
Bygg flera barndaghem	Nej	Nej	Ja, omvänt *	Ja	Ja, omvänt *
Upprätta en kärnvapen- fri zoon i Norden	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja, omvänt *
Bestäm att hälften av riksdagsledamöterna skall vara kvinnor	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Begränsa den fria aborten	Nej	Nej	Nej	Ja	Nej
Inför sextimmars- arbetsdag för alla	Ja	Ja	Nej	Nej	Nej
Vid arbetslöshet - ge män företräde till arbete framför gifta kvinnor vars män redan har arbete	Nej	Nej	Nej	Ja	Nej
Upplåt ett kvinnohus i Örebro kommun till skydd för kvinnor som misshandlas i hemmet	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja
Stoppa planerna på att bygga Skebäcksleden	Nej	Nej	Nej	Ja	Nej
Begränsa elitidrottens användning av kommunes lokaler till förmån för allmänheten	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Lägg ned kommunens projekt för att stoppa prostitutionen i Örebro - det är ingen kommunal angelägenhet	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja, omvänt *

Kommentar:* Männerna i dessa partier uppvisade ett större intresse för kvinnofrågorna. För närmare redovisning se "Finns det en sex-gender dimension i kommunalpolitiken? En analys av de förtroendevaldas attityder i Örebro kommun". Uppsats inom forskarutbildningen. Kvantitativa metoder. Montin, S/Olsson, J/Pincus, I (1985). Kriterier för placering i ja respektive nej kategorierna behandlas i not 4.

Positivt och negativt med politiken

Upplevelsen av politiker-rollen kan härledas dels till strukturella förhållanden som rör det politiska uppdragets allmänna villkor och dels till personliga egenskaper och förväntningar. Politikerförakt och topp-styrning inom politiken är problem som ventilerats i massmedia men som inte givit särskilt stort genomslag i undersökningar av ledamöternas egna upplevelser av sina uppdrag (Montin/Olsson 1994:43; Wallin m fl 1981:233). Två frågor som berörde Örebro-politikernas inställning till sitt förtroendeuppdrag ställdes avslutningsvis i enkäten. Frågorna löd: "Vad är positivt med ditt kommunalpolitiska arbete?" respektive "Vad är negativt med ditt kommunalpolitiska arbete?" Det angavs inga fasta svarsalternativ på dessa frågor utan ledamöterna kunde fritt formulera sina känslor, erfarenheter eller åsikter. De vanligaste, spontant formulerade svaren bland både kvinnor och män om vad som var positivt med politiken handlade om tillfredställelsen i att kunna påverka beslutsfattandet. I tabell 4:14 framgår att en något större andel bland männen än bland kvinnorna uppskattade inflytandet eller makten i politiken. Bland kvinnorna värderades möjligheterna att få information och insyn i det kommunalpolitiska arbetet nästan lika högt som inflytandet. För männen var det inte lika viktigt med mer kunskap om kommunens politik. Det var genomgående något vanligare att kvinnorna beskrev positiva erfarenheter som handlade om deras personliga tillfredsställelse med uppdraget. Det beskrevs som att uppdraget var lärorikt och utvecklande och att man förutom möjligheter till information/insyn lärde känna nya människor och fick många kontakter.

Tabell 4:14 "Vad är positivt med Ditt kommunalpolitiska arbete?" Svar på öppen fråga.
Procent

Positivt med kommunalpolitiskt arbete

	kvinnor	män	alla
Känsla av att påverka	39	47	44
Lärorikt och utvecklande	35	25	28
Man får information/insyn	35	25	28
Lär känna nya människor	22	26	23
antal personer	124	248	372

Kommentar: Vissa politiker uppgav flera alternativ, därför överstiger procentandelarna 100.

En majoritet av männen i respektive parti ansåg att inflytandet/makten var det mest positiva med kommunalpolitiken, enda undanotag utgjordes av de manliga centerpartisterna. (5) De manliga politikerna uppskattade inflytandet/makten högre än kvinnorna i samtliga partier och oppositionens män upplevde sig ha ett större inflytande än majoritetens kvinnor.

Fullmäktige och kommunstyrelsen var de två organ där kvinnorna inte ansåg att det egna inflytandet vägde särskilt tungt, det var tre gånger så vanligt att männen uppskattade makt eller inflytande via dessa uppdrag. I facknämnderna liksom i de lokala nämnderna hade kvinnor och män däremot lika stor känsla av inflytande. Kommunstyrelsens kvinnor utmärkte sig särskilt, åttiofem procent uppgav inflytande/makt som något positivt mot 33 procent bland männen. Oavsett politiskt uppdrag hade kvinnorna en högre uppskattning av politik som ett led i den personliga utvecklingen. Undantag var att fullmäktigeuppdraget inte gav mycket information och insyn och att kvinnorna i de tekniska nämnderna inte fick särskilt mycket nya kontakter (15 procent) i jämförelse med männen (89 procent).

På frågan om vad som var negativt med kommunalpolitiken svarade både kvinnor och män i första hand att det var tidskrävande (tabell 4:15). Det näst vanligaste skälet bland kvinnorna var en känsla av otillräcklighet och svårigheter med jobbet och för männen den låsta blockpolitiken. På tredje plats kom blockpolitiken för kvinnorna och "familjen drabbas" bland männen. Vid en närmare granskning visar det sig att det var huvudsakligen manliga ledamöter ur de borgerliga partierna som vantrivdes med den starka blockpolitiken, men det förekom även bland socialdemokrater. De kvinnor som hade en känsla av otillräcklighet var över femtio år och med flera mandatperioders erfarenhet av politiska uppdrag, främst i facknämnder.

Tabell 4:15 *Vad är negativt med Ditt kommunalpolitiska arbete? Svar på öppen fråga. Procent*

Negativt med kommunalpolitiska arbete

	kvinnor	män	alla
Tidskrävande	25	23	24
Jobbet drabbas	10	5	7
Känsla av otillräcklighet	10	2	5
Brist på eget inflytande	7	5	6
Familjen drabbas	7	8	8
Blockpolitiken	8	10	9
Politikerförakt	4	6	5
Byråkratin tungrodd	3	5	5
Övrigt/inget svar	26	36	31
summa procent	100	100	100
antal personer	141	261	402

Jämförelser med annan forskning

Uppdelningen av olika intresseområden bland kvinnor och män tycks vara ett generellt mönster som belagts även i andra undersökningar (Hellevik/Skard 1985:78-79; Nicolaysen 1978:60). Kvinnorna är mer intresserade av frågor som rör socialpolitik medan männen är mer engagerade i politikområden som rör mark- och bostäder liksom kollektivtrafik. I kultur- och skolfrågor är kvinnor och män ungefär lika intresserade. Vissa tecken finns på att den tidigare starka könsuppdelningen i intresseområden var på väg att luckras upp i början av 1980-talet. Det starka intresset för bostadspolitik bland Örebro:s kvinnliga politiker fanns även bland de norska kvinnliga politikerna. Enligt amerikanska data var uppdelningen i "manliga" och "kvinnliga" intresseområden på väg att försvinna i slutet av 1970-talet (Johnson/Carrol 1978:30 A).

Kvinnors och mäns skilda intresseområden är också förknippade med olika status för olika frågor. Att teknisk-ekonomiska fackområden har högre status än sociala frågor har hävdats i flera undersökningar (Siim 1967; Vetvig/Stole 1977; Ögren 1983). Kvinnliga politikernas särskilda intresse för sociala områden kan ses som en oförmåga att uppfatta sig själva som politiker menar Nicolaysen (1978:159). De tekniska och ekonomiska frågorna har högre status och är mer förknippade med den traditionella, mansdominerade politikerrollen. Denna tolkning stöds av amerikanska undersökningar av lokalpolitiker, männen är betydligt mer benägna att se sig som "riktiga politiker" (Antolini 1984:28; Beers 1978:387). De manliga politikernas engagemang i teknisk-ekonomiska frågor kan även vara ett uttryck för en ovilja att släppa ifrån sig uppgifter som ger en större makt än andra områden (Sinkkonen 1983:145). Hellevik och Skard finner att könssegregeringen vid norska nomineringar är starkare än vad den behövt vara utifrån politikernas intresseområden. Intresserade kvinnor har svårare att bli nominerade till de tekniska nämnderna än intresserade män. Arbetsdelningen i Örebro:s social-kulturella nämnder bland de ordinarie ledamöterna där männen intresserade sig för tekniska- eller ekonomiska frågor och kvinnorna för sociala har observerats i en annan undersökning. I en amerikansk studie av skolpolitiker framkommer att männen är mer intresserade av utbildningens finansiering medan kvinnorna är inriktade på förhållanden i själva skolsystemet (Johnson/Crowley 1980).

Kvinnliga kommunalpolitikernas speciella politiska prioriteringar har observerats i norska och finska studier. De kvinnliga Örebro-politikernas engagemang för sociala frågor (missbruk, handikappfrågor, ungdoms- verksamhet mm) både när det gällde synen på prioriterade områden och egna initiativ framkom i två finska studier av lokalpolitiker (Sinkkonen 1982; Suominen-Vesterinen 1982). De ideologiska skillnaderna mellan de kvinnliga Örebro-politikerna i synen på barnomsorg tycktes enligt 1970-talets kommunstudier vara ett generellt mönster i den svenska kommunalpolitiken där "daghemsideologin" (företräd av socialdemokrater och vpk) stod emot en mer bidragsinriktad familjepolitik (företräd av de borgerliga

partierna (Westerståhl/Johansson 1983:137). I en av undersökningarna visar det sig emellertid att oberoende av ideologi var det kommuner med en relativt hög kvinnorepresentation som hade en väl utbyggd barnomsorg (Johansson 1983:236). Även i en senare studie har sambandet mellan barnomsorgens utbyggnad och kvinnorepresentationen påvisats (Stjernquist/Magnusson 1988).

Attitydundersökningar om inställningen till politikområden av särskilt intresse för kvinnor har ingått både i olika väljarundersökningar och i studier av aktiva politiker där man funnit vissa skillnader mellan kvinnors och mäns åsikter. I de flesta frågor spelar vänster-höger valet av parti den dominerande rollen men vissa attityder som rör pornografi, miljö och kärnkraft, barnomsorg och jämställdhet visar på vissa könsskillnader i åsikter (Andersen 1984:256ff; Hedlund-Ruth/Jónasdóttir 1978; Heidar 1988:120ff; Holmberg/Asp 1984:338ff; Holmberg/Gilljam 1987:256ff; Jonasson 1985; Oskarson 1993; Oskarsson/Wängnerud 1995; Togeby 1993). Dessa åsikter har delats in i olika kategorier som dels rör kvinnors arbete och omsorgsansvar och dels rör kvinnors identifikation med andra kvinnor som grupp (Peterson 1987; Oskarsson/Wängnerud 1995). De ideologiska skillnaderna mellan de kvinnliga politikererna som fanns i Örebro existerar även bland riksdagsledamöterna, ett exempel är att de kvinnliga moderaterna i riksdagen är precis som i Örebro kommunalpolitik starka motståndare till sextimmars arbetsdag medan de socialdemokratiska kvinnorna är starkt engagerade för. Oberoende av partipolitiska skiljelinjer mellan de kvinnliga politikerna är det emellertid troligt, menar Heidar (1988:136) i sin studie av norska partieliter, att ökat kvinnodeltagande i politiken medfört att den politiska tyngdpunkten inom partierna har förändrats i enskilda frågor. Även männens inställning till vissa frågor har troligtvis förändrats som ett resultat av kvinnornas inträde i politiken.

Kvinnornas och männens olika förhållningssätt till vad som var positivt respektive negativt med politiken avviker inte från andra undersökningsresultat. Att kvinnorna i Örebors kommunalpolitik inte värderade makten eller inflytandet lika högt som männen överestämmer med resultaten från både norska och amerikanska studier och dessa data har blivit föremål för skilda tolkningar. Hellevik och Skard finner i sin norska studie att kvinnorna värderar det personliga utbytet av det politiska uppdraget betydligt högre än männen och att de uppskattar makten betydligt lägre (1985:64). De menar att detta dels kan tolkas som att kvinnors och mäns olika socialisering återspeglar förhållandet till makt och inflytande. Det kan även vara ett uttryck för vad kvinnor faktiskt får som belöning för att vara med i politiken. Liksom i Örebro var det ingen skillnad mellan kvinnliga politiker med tyngre uppdrag och övriga kvinnor i det norska materialet. Vissa forskare har menat att kvinnorna är mindre ambitiösa än män (Jennings/Farah 1981) medan andra betonat att kvinnors politiska ambition begränsas av familjeband (Sapiro 1984). Ytterligare en tolkning är att aktiv diskriminering försvårar kvinnors strävan efter makt (Welch 1978). En alternativ tolkning som leverats av Githens (1984) är att kvinnors inställning till politisk makt möjligen präglas av andra rationella bedömningar än

mäns. Kvinnornas positiva uppskattning av att politiken ger information och kunskap har också konstaterats i amerikanska studier av kommunalpolitiker. Att söka information och kunskap, liksom att vara väl förberedd i det politiska arbetet är viktigare för kvinnliga politiker än för manliga (Antolini 1984:28). Liknande data framkom i undersökningen av norska partieliter (Heidar 1988:134).

Att kvinnorna i Örebros kommunalpolitik oftare än männen svarade att det negativa med uppdraget var en känsla av otillräcklighet har även observerats i de svenska och norska undersökningarna. I den norska studien var det mer än dubbelt så vanligt att kvinnorna ansåg att de inte hade lyckats få gehör för sina åsikter i den kommunala beslutsfattandet (Hellevik/Skard 1985:83). Det tycks bero på att de frågor de tagit upp var typiska områden som kvinnor engagerar sig i, barns förhållanden, trafiksäker miljö, socialpolitik och att deras manliga partikamrater inte prioriterade dessa frågor lika högt. I den svenska rapporten konstateras att kvinnliga avhoppare uppgav otillfredsställelse med den egna insatsen i betydligt högre grad än männen. Även andra data gav underlag för omdömet att de kvinnliga kommunalpolitikernas självtillit var lägre än männens (Wallin m fl 1981:420; Wallin 1983:152).

Kvinnokultur - likheter och olikheter mellan kvinnor

Det ter sig rimligt att i nästa kapitel formulera en teoriansknytning som hänvisar till en specifik kvinnokultur. Det är uppenbart att de kvinnliga politikernas livsmönster och politiska bakgrund i viss utsträckning såg annorlunda ut än männens. Kvinnornas värld präglades av en starkare anknytning till omsorg och ansvar för människor, både via yrkesval, politiska intresseområden och initiativ liksom i det egna familjelivet. Männens värld präglades av en ansvarsbefrielse i det egna familjelivet och en starkare anknytning till teknik och ekonomi. Samtidigt finns det många gemensamma drag i politikernas liv, både kvinnor och män upplevde uppdraget som tidskrävande och önskade sig mer tid till familjen. *Innebörden* av dessa gemensamma drag är däremot olika, ett exempel är att kvinnorna hade och uttalade ett särskilt ansvar för barnen enligt enkätsvaren. I stort överensstämmer resultaten med data från annan forskning om kommunalpolitikernas bakgrund med några få undantag. En summering av kvinnokulturmodellens olika områden visar följande generella drag:

Kvinnornas *förhållande till tid* utmärktes av att de var i medelåldern och gjorde sitt inträde i politiken när småbarnsåren var till ända. De arbetade oftare heltid än kvinnor generellt även om hälften av dem hade deltidarbete. Deras män arbetade uteslutande heltid. De önskade omval i lägre utsträckning än männen främst på politiska skäl, de var oroade inför den förestående kommunaldelsnämndsreformen. Trots en generellt sett hög utbildningsnivå ville kvinnorna helst studera om de hade mer tid till förfogande. Det kan ha varit en önskan att kompensera bristen på erfarenhet och auktoritet i politiken, i jämförelse med männen var kvinnorna ofta nybörjare i Örebros kommunalpolitik, de allra flesta hade kommit in i politiken under

1970-talet. Det kan även vara ett tecken på att deras identifikation med politikerrollen inte var så fundamental och att tillvaron likaväl kunde fyllas med andra former för personlig utveckling.

Männen kom in i politiken tidigare i livet och trots att de oftare hade småbarn arbetade de, med ett undantag, uteslutande heltid. Heltidsarbete och politiska uppdrag kompenseras av att hälften av dem hade en sambo/maka som arbetade deltid. Männens önskemål om vad de skulle ägna sig åt om de hade mer ledig tid skiljde sig delvis åt från kvinnornas. Deras främsta önskemål var att ägna sig åt "familjen" men de nämnde sällan ansvaret för barnen och aldrig hemarbete. Motion eller sport var däremot något som männen gärna skulle ägna sig åt. Det var betydligt vanligare bland männen att ha mer än tio års erfarenhet av politiska uppdrag.

Organisering av arbete och fritid innefattar bl a hur privatlivets vuxenrelationer påverkade tillvaron. Äktenskapet tycktes ha en könsspecifik innebörd, för kvinnorna var det inte ovanligt att leva utan en man. En tredjedel av dessa kvinnor hade hemmavarande barn och många av dem hade tunga uppdrag. Det är troligt att de äktenskapliga förhållandena kan vara lika hindrande för kvinnors politiska aktivitet som den vanliga förklaringen "omsorg om barnen". Att äktenskapet inte självklart innebar en praktisk avlastning för kvinnorna framkom genom att hälften av kvinnorna hade en man som ansvarade för barnen när de var på möten på kvällstid. Trots detta var de inte särskilt missnöjda med barntillsynen, de halvstora barnen tycktes klara sig ensamma eller med äldre syskon. Det innebär ändå att den tid för samtal, läsläsning och uppmärksamhet som även större barn behöver inte övertogs av någon annan vuxen när mödrarna var borta.

I yrkeslivet var kvinnornas arbete huvudsakligen inriktat mot människor. Det var ovanligt med kvinnor som arbetade på chefsbefattningar. De "vanliga" kvinnliga politikerna hade ett politiskt uppdrag och ytterst få kvinnor ingick i de innersta cirkelarna i kommunens makthierarki. Knappt hälften av kvinnorna hade styrelseuppdrag i sin partiorganisation och en dryg tredjedel var aktiva i sina kvinnoförbunds styrelser. I sina föreningsengagemang var de kvinnliga politikerna mer engagerade i hyresgästföreningar och konsumentkooperation och en tredjedel tillhörde en fristående kvinnoorganisation. Hyresgästföreningarnas kontaktverksamhet och arbete för boendemiljö i närområdet är frågor som kvinnorna hade konkreta erfarenheter av. Att det särskilt var kvinnor från centerpartiet och socialdemokraterna som var aktiva i konsumentkooperationen har en förklaring i Husmodersförbundet hem- och samhälles och de båda partiernas kvinnoförbunds engagemang i dessa frågor sedan lång tid tillbaka.

För männen tycktes äktenskap eller parförhållande innebära en resurs för den politiska aktiviteten på ett särskilt sätt. De hade oftast sin barntillsyn på kvällsmöten löst via en hustru/sambo. Manliga tjänstemän hade sällan underordnade befattningar. Även bland män-

nen hade den "vanlige" politikern i allmänhet ett uppdrag och ett fåtal personer ingick i de innersta cirkelns elit. I jämförelse med kvinnorna var det dubbelt så många män som tillhörde eliten och som räknades till de verkliga "mångsysslarna". För de manliga politikerna fanns därmed ett större nätverk av kontakter mellan de olika nivåerna i den politiska hierarkin och en större tillgång till information. Detta förstärktes av att en betydligt större andel bland männen hade styrelseuppdrag i sina lokala partiorganisationer. I sina föreningsengagemang utmärktes männen av sin starka anknytning till idrottsrörelsen.

Vad gäller *förhållande till teknik och ekonomi* innebar kvinnors svagare anknytning till detta område att de sällan arbetade inom tekniska eller ekonomiska yrken och att de var underrepresenterade i nämnder. med denna inriktning. De tekniska frågorna inom kommunalpolitiken engagerade inte särskilt många kvinnor enligt svaren på frågan om deras intresseområden. Även när det gällde synen på vilka frågor som borde prioriteras värderade kvinnorna dessa områden som mindre viktiga. Anmärkningsvärt är hur ovanligt det var att ordinarie, kvinnliga nämndledamöter intresserade sig för budgetfrågor eller andra ekonomiska ärenden. Dessa frågor var för kvinnornas del troligen nära kopplade till position i systemet, en "vanlig" fritidspolitiker gav sig inte in på dessa domäner som tycktes vara gruppledarnas (oftast män). Värt att uppmärksamma var även de få kvinnliga ledamöternas starka engagemang i tekniska frågor i de tekniska nämnderna, de var mer intiativrika än sina manliga nämndkollegor.

Männens starkare anknytning till teknik och ekonomi kan ses som grundad i dels deras yrkestillhörighet men även deras överrepresentationen i de tekniska nämnderna. Det medförde att bland männen var det betydligt vanligare att intressera sig för de tekniska områdena inom kommunalpolitiken liksom att prioritera dessa sakområden såsom politiskt angelägna. Även i de sociala-kulturella nämnderna liksom i kommundelsnämnder och lokala nämnder var det uppenbart att budgetfrågor och tekniska frågor var männens ansvarsområden. Ett sidouppdrag som inte var ovanligt bland männen men däremot bland kvinnorna var uppdrag i bank- eller bolagsstyrelse.

Politikernas subjektiva *självuppfattning* handlar inte bara om självkänsla i betydelsen självförtroende utan även om synen på sig själv som politiker. De kvinnliga politikerna var generellt sett relativt välutbildade. Trots detta uppgav de en önskan om ytterligare studier i mån av ledig tid. Det tycks som om att skaffa sig mer kunskap och information var särskilt viktigt för de kvinnliga politikerna. Detta kan dels bero på ett behov av egen personlig utveckling men också ses som ett medel för att erövra auktoritet och få erkänd kompetens. Generellt sett upplevde kvinnorna möjligheterna till personlig utveckling som något mer positivt med politiken än vad männen gjorde medan de inte hade samma känsla av makt och inflytande. Denna känsla var i hög grad förknippad med vilket uppdrag kvinnorna hade, ledamöterna som befann sig nära maktens centrum värderade inte makten och inflytandet som ett positivt del av uppdraget på samma sätt som kvinnorna i kommundelsnämnderna. De kvinnor som uppgav

en känsla av otillräcklighet som det negativa med politiken var i övre medelåldern med minst två mandatperioders erfarenhet av att sitta i en facknämnd. Deras avsaknad av presidieupdrag tycktes inte kompenseras av deras erfarenheter som "vanliga" lekmanrepresentanter, vilket kan vara ett tecken på att ålder och erfarenhet inte ger auktoritet för kvinnor på samma sätt som för män.

Trots att männen hade lägre utbildning än kvinnorna var deras önskan om mer utbildning eller värdering av information och insyn som positivt med politiken inte lika uttalad. Detta kan bero på att männen innehade en "naturlig" auktoritet i de politiska diskussionerna och besluten, till en del beroende på deras längre politiska erfarenhet. Ett tecken på detta var deras högre känsla av makt och inflytande inom alla partier förutom centerpartiet. De män som i hög grad upplevde sig ha makt eller inflytande var också de politiker som hade reell makt, kommunstyrelsens ledamöter.

Vad gällde *värderingar om politik* skilde sig kvinnorna delvis från männen men även ifrån varandra beroende på partiideologi. De intresseområden som särskilt engagerade kvinnorna rörde omsorgsfrågor för barn, äldre och handikappade. Detta kan inte enbart ses som en återspeglning av vilka nämnder kvinnorna satt med i utan snarare som ett uttryck för vad de engagerade sig i beroende på sin sociala bakgrund. I de tekniska nämnderna var det kvinnorna som förde fram olika sociala aspekter på nämndens ansvarsområden samtidigt som de var engagerade i tekniska frågor. Jämställdhetsfrågor engagerade rätt många kvinnor medan de däremot var ointresserade av sport och idrott. En tabellanalys av attitydfrågorna visar att både likheter och skillnader existerade bland kvinnorna, delvis beroende på partitillhörighet men även inom partierna. De socialdemokratiska och folkpartistiska kvinnorna framstod som mer pådrivande och radikala i relation till både sina manliga partikamrater och kvinnorna i centerpartiet och moderata samlingspartiet. Inom alla partier fanns emellertid olika grader av engagemang bland kvinnorna vilket kan ses som ett tecken på olika kvinnopolitiska profiler. I de självständigt formulerade prioriteringarna blev partiskillnaderna uppenbara, barnomsorg var ingen angelägen fråga för de borgerliga kvinnorna.

Männens intresseområden var främst bostadspolitik, väg- och trafikfrågor samt natur- och miljövård. Även dessa svar kan inte enbart ses som en återspeglning av männen nämndrepresentation eftersom hälften av ledamöterna i socialt-kulturella nämnder var män. Det kan snarare tyda på ett starkt engagemang i dessa frågor utifrån männens sociala bakgrund i yrkesliv och utbildning. Jämställdhet engagerade inte männen medan de däremot var klart intresserade av idrottsfrågor. Tabellanalysen av inställningen till politiska "kvinnofrågor" visar emellertid att enstaka män var mer engagerade än sina kvinnliga partikamrater i dessa frågor även om det generella mönstret var att kvinnor och män drog åt olika håll. I sina prioriteringar av sakfrågor skilde sig männen delvis åt från kvinnorna i sitt eget partiblock. För de socialistiska männen var åtgärder mot arbetslösheten viktigare än för kvinnorna och bland de borgerliga

höger-vänster fråga även bland männen var uppenbart, de socialistiska männen satte denna fråga som andra prioritet. Inga män angav särskilda satsningar på kvinnor som en angelägen fråga.

Likartade erfarenheter och skilda ideologier

Kvinnorna hade i relation till de manliga politikerna könsspecifika och gemensamma erfarenheter och handlingsmönster och delvis gemensamma värderingar i politiken. Dessa *erfarenheter och handlingar* utmärktes av kvinnornas starkare anknytning till omsorg, både via ansvar för hem och barn, i yrkesliv och i politiska initiativ och av deras svaga anknytning till teknik och ekonomi. Detta kan ses som ett uttryck för en existerande kvinnokultur men knappast som ett belägg för att det finns en politisk kvinnokultur. När det gäller *politiska värderingar* blir bilden mer komplex och det är svårare att uttala sig om en specifik kvinnokultur. Genom att särskilja inställningen till intresseområden och politiska påståenden (åsiktsfrågor) och egna, formulerade svar på frågan om prioriteringar får vi fram både likheter och olikheter. Sociala omsorgsfrågor var områden som engagerade både socialdemokratiska och borgerliga kvinnor. När det gällde formen för omsorgen t ex barnomsorg (daghem) och prioriteringar slog emellertid partiskillnaderna igenom. Inför två påståenden om elitidrott och kvinnorepresentation bildade kvinnorna en allians gentemot männen, i vissa andra frågor framstod folkpartiets och socialdemokraternas kvinnor som mer pådrivande. Oberoende av partitillhörighet fanns det en grupp kvinnor som utmärkte sig genom ett starkt engagemang i "kvinnofrågorna", vilket tyder på olika kvinnopolitiska profiler oberoende av partiideologi. En genomgående tendens är att kvinnor ur alla partier drog åt ett håll och deras manlig partikamrater åt ett annat vid en analys av dem som gav ett starkt stöd till "kvinnofrågorna".

Vissa forskare menar sig kunna urskilja gemensamma attityder som uttryck för en politisk kvinnokultur (Christiansen-Ruffman 1983; Peterson 1987) och att dessa åsikter är nära kopplade till frågor som rör omsorg, fred- och miljö. Detta gemensamma förhållningssätt antas ha sin grund i kvinnors omsorgsarbete, främst i hemmet. I ett försök att "finna" kvinnokulturen i norska surveydata konstaterar Lafferty (1980) att den gemensamma kvinnokulturen tycks vila på rollförväntningar och kompetens som följer av arbetsdelningen i det patriarkala samhället. Andra betonar att även om kvinnor tvärs över klassgränser har huvudansvar för hem och barn så skiljer sig kvinnorna åt t ex i hur de ser på skötsel av hemmet och barnuppfostran (Ve 1978). Den tendens till politisk kvinnokultur som vissa forskare tycker sig skönja i attitydundersökningar är svår att finna bland Örebros kvinnliga politiker, partiideologi spelar en väsentlig roll i prioriteringarna. Värt att notera är emellertid samstämmigheten gentemot männen i respektive parti när det gällde förslaget att stärka kvinnorepresentationen i politiken. Ett gemensamt kvinnointresse tycktes vara kravet att kvinnor skulle vara med och bestämma politikens innehåll.

Noter

1. A L Kroeber och C Kluckhohn (1952) fann vid en genomgång 164 olika definitioner av begreppet kultur. En svensk diskussion av kulturbegreppet görs bl a av Liljeström (1981) samt Löfgren (1982).
2. När Amnå m fl (1985) konstaterar att Örebros tre första kdn-nämnder inte medförde någon särskild nyrekrytering av politiker beror det på att de tolkat erfarenhet från lokal, rådgivande, nämnd som tidigare politiska uppdrag. Enligt mina data innebar kdn-reformen en nyrekrytering av politiker eftersom en majoritet bland både kvinnorna och männen saknade tidigare erfarenhet av uppdrag i fullmäktige eller facknämnder, många kvinnor fick en "mjuk" start som politiker via de rådgivande lokala nämnderna.
3. En tredjedel av de kvinnliga politikerna i Örebro hade någon form av styrelseuppdrag i partiets kvinnoförbund. Dessa kvinnor hade ett engagemang i organiseringen av partiets kvinnor liksom i artikuleringen av kvinnornas perspektiv på politiken. Medlemskap i partiets kvinnoförbund kan däremot vara ett osäkert mått på engagemang i "kvinnofrågor". Folkpartiets kvinnoförbund kännetecknades exempelvis av en relativt "opolitisk" verksamhet eftersom medlemskap i kvinnoförbundet inte innebar medlemskap i partiet.
4. Denna analys bygger på Montin/Olsson/Pincus (1985) arbete inom ramen för forskarutbildningens kurs i Kvantitativa metoder vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Inspirerade av Rosenberg (1968) har de valt att inte dikotomisera svaren, utan alla svarsalternativ analyseras. Det innebär t ex att uppenbara olikheter i avvisande svar (10 procent eller mer) uppmärksammas fastän instämmande-svaren inte visar några könsskillnader. Detta analyseras i relation till vilka intresseområden som berörs. "Spelar ingen roll" svaren analyseras också där dessa inte alltid betraktas som ett mittenalternativ på en ordinalskala utan ges en kvalitativ tolkning.
5. Centerpartiets avvikande mönster är svårtolkat. Det kan bero på ett missnöje med den pågående kommunalnämndsreformen bland partiets män eftersom majoritetens förhållanden innebar en försvagning av partiets ställning i kommunens ytterområden. I ett telefonsamtal i januari 1994, med dåvarande ordförande för centerpartiet, f d kommunalrådet Sven Fredriksson, framförde han denna tolkning till partiets avvikande mönster.

KAPITEL 5

Teoretiska analysramar

Kvinnorna i Örebros kommunalpolitik särskilde sig i viss utsträckning från männen vad gäller könsspecifika erfarenheter, handlingsmönster och värderingar. Den empiriska beskrivningen i föregående kapitel tyder på att inom de studerade dimensionerna, *förhållande till tid, organisering av arbete och fritid, förhållande till teknik och ekonomi, självuppfattning* och *värderingar om politik* fanns olikheter mellan kvinnor och män. Utmärkande var kvinnornas starkare anknytning till omsorg, både i hemmet, yrkeslivet och politiken liksom deras svagare anknytning till teknik och ekonomi. Detta resultat ger således en grund för att gå vidare och studera kvinnors villkor och intressen i kommunalpolitiken.

För mitt vidkommande är det väsentligt att besvara frågan huruvida de grundläggande teoretiska referensramarna som formulerats av de forskare som studerat förekomsten av en specifik kvinnokultur kan antas vara giltiga i en studie av svenska förhållanden under 1980-talet där kvinnors och mäns liv kommit att integreras alltmer. Jag ska här argumentera för att kvinnokulturansatsen är användbar för min studie under förutsättning att jag undviker ett alltför ensidigt, eller snarare endimensionellt, bestämmande av livets verksamhetsområden i motsatta geografiskt åtskilda sfärer. Ett alltför dikotomt sfärstänkande fördunklar i själva verket förståelsen av på vilket sätt privatliv och offentligt liv hänger samman. Det gäller istället att uppmärksamma *relationen* mellan privat och offentlig sfär. Det hindrar inte att vi fortfarande kan tala om en övervägande kvinnlig och en övervägande manlig värld med skilda villkor i sexualitet, äktenskap, familjeliv, yrkesliv och politik. Generellt sett lever svenska kvinnor och män under delvis skilda livsvillkor, detta gäller även för kommunalpolitikerna i min studie.

Begreppet kvinnokultur har använts på ett särskilt sätt inom nordisk kvinnoforskning (Halsaa 1977; Holter (red) 1982; Waerness 1977; Waldén 1977, 1990; Ås 1975, 1982a) och givit upphov till delvis olika synsätt. (1) Oberoende av de olika linjerna inom kvinnokulturansatsen

kan följande gemensamma grundläggande beskrivning av verkligheten urskiljas: Kvinnor och män lever i delvis skilda världar/erfarenhetssfärer och ansvarar för olika arbetsområden. Detta leder till att de tenderar att utveckla skilda värderingar och förhållningssätt. Centralt är att livets olika verksamhetsområden koncentreras till olika sfärer, dels hemarbete och omsorg i den privata sfären och dels yrkesarbete i den offentliga sfären. Hemarbetet och utarbetet utförs inte bara på olika platser utan organiseras olika och det som är viktigt för goda prestationer i arbetet i respektive sfär är av olika karaktär. Det som sker i den offentliga sfären är överordnat det som sker i den privata sfären. Kvinnokulturen innehåller både positiva och negativa drag (2).

Förutom att tjäna som empirisk modell innehåller detta perspektiv en viss teoribildning. Denna innebär att kvinnokulturen är, å ena sidan en kultur som är förtryckt, och å andra sidan en kultur som bär på vissa kvaliteter. Dessa kvaliteter består av en dynamik och en utvecklingspotential som kan komma hela samhället till godo. Det är viktigt att betona antagandet om de dubbla aspekterna av kvinnokulturens innehåll. Den är dels de förtrycktas kultur innehållande vissa särdrag som passivitet, beroende av män och bristande självkänsla. Den andra sidan utgörs av de självständiga kvaliteter, positiva värderingar och aktiviteter som utförs av kvinnor och som har sitt ursprung i omsorgen om människor (Halsaa 1977:113). Kvinnokulturen präglas av osynlighet i männens värld. Denna osynlighet beror delvis på det osynliga arbete som utförs i hemmet. Förutom det rent praktiska arbetet med ständigt upprepade plikter är själva omsorgsarbetet och den personliga servicen till familjens medlemmar ett viktigt inslag i de flesta vuxna kvinnors liv (Friberg 1990; Waerness 1977:3ff).

Kvinnokultur är som begrepp vidare än politisk kultur eftersom den omfattar även materiella förhållanden vilket framgick i beskrivningen av örebro-politikernas bakgrund i föregående kapitel. Detta innebär att i kvinnokulturen kan en grund för politiska intressen lokaliseras. Det positiva med denna kvinnovetenskapliga teoribildning är att den ger goda möjligheter att teoretiskt närma sig utforskandet av politik. Varken olika delförklaringar som de tidiga könsrollsteorierna gav exempel på eller övergripande patriarkatsteorier är direkt användbara för min studie. Istället är det en teoribildning på mellannivå som krävs och som även låter sig konkretiseras.

Kvinnornas värld präglas i allmänhet av en fragmenterad tillvaro med ständigt motstridiga behov och krav från män i parförhållanden, barn, arbetskamrater och omsorgstagare i lönearbetet. Denna tillvaro bildar en komplicerad mosaik där kvinnor utvecklar sin egen form för rationellt handlande. Männerna däremot har i allmänhet en dominerande relation till yrkeslivet som styr deras förhållande till hemlivet vilket medför en tillvaro som blir mindre splittrad och inte så fylld av motsättningar som kvinnornas. Det väsentliga är att även om vi talar om en typisk kvinnlig värld och en typisk manlig värld så bör synen på innehållet i de båda världarna nyanseras. Det är emellertid en empirisk fråga hur kvinnors och mäns tillvaro är organiserad i

olika samhällen och under olika tidsepoker (Rosaldo 1980:415ff; Hellevik 1978:527ff; Hedlund-Ruth 1986:11). (3)

Genom att introducera begreppen utesfär och hemmasfär istället för offentligt-privat betonar Halsaa att delar av den privata sfären är offentlig och delar av den offentliga sfären privat. (4) Jag finner att kvinnokulturansatsen är användbar för min studie om jag uppmärksammar *förhållandet mellan* det Halsaa kallar "utesfär" och "hemmasfär". Det är lika väsentligt att uppmärksamma kvinnors förhållande till utesfären som att studera mäns förhållande till hemmasfären. (5) Kvinnors medvetande och politiska potential är inte enbart baserade på erfarenheter i hemmasfären och männen lever inte enbart i utesfären. Även om klyftan privat-offentligt kan vara fruktbar vid analyser av könsförhållanden i samhället i stort så är det enligt Siltanen/Stanworth ett sällsynt klumpigt instrument att använda vid studier av det politiska livet:

"Vad som måste betonas är att både individuella och kollektiva former för politiskt handlande är alstrade inom, och bärare av, såväl den privata som den offentliga sfären". (1984:102 min övers.)

Problemet är att kvinnornas värld är underställd männens dominans i yrkeslivet och offentligheten. Även om kvinnorna bryter sig ut ur privatsfären så definieras de ständigt i förhållande till den. Oavsett om de befinner sig i hemmasfär eller utesfär betraktas deras erfarenheter som privata och de hindras att omsätta sina personliga erfarenheter i kollektivt handlande (Eduards 1992a).

Min deskriptiva definition av kvinnokulturen är: "*en samlad uppsättning av erfarenheter, värderingar och handlingsmönster som existerar och förs vidare mellan kvinnor i allmänhet men som är osynlig eller svårförståelig för de flesta män*". Denna definition innebär att kvinnokulturen omfattar inte alla kvinnor och utesluter inte alla män. (6) Den betyder även att kvinnors yrkesmässiga erfarenheter av omsorgsarbete kan utgöra en viktig grund för deras kvinnokulturella värderingar i politiken likväl som mäns erfarenheter av hemarbete och barnavård kan utgöra en viktig grund för deras insikt i eller stöd till nya synsätt som introduceras av kvinnor i det politiska beslutsfattandet. Samtidigt finns det ett samspel mellan de könsrelationer som utvecklas i både hemmasfären och utesfären. En kvinnlig politikers relation till sin man i äktenskap och familjeliv påverkar hennes ställning i politiken och därmed hennes relation till manliga politiker och tvärtom. (7)

Att kvinnokulturen tycks leva vidare men i nya former visar empirisk forskning. Dessa nya former präglas av kvinnornas inträde på arbetsmarknaden och början till inträde på den offentliga, politiska arenan. "Kvinnokulturen tycks ha ändrat form så att den idag innehåller goda förutsättningar för en politisk mobilisering" konstaterar Togeby (1985:14) i en studie av unga danska kvinnors politiska deltagande. I en generationsstudie av svenska kvinnor ur skil-

da samhällsklasser framkommer att kvinnokulturen innehåller vissa komponenter som lever vidare, oberoende av samhällsklass, däribland behovsorientering mot andra människor (Åström 1986:168). I studien påvisas hur vissa särskilda kvaliteter tycks bestå, särskilt i relation till barnen. Tydliga förändringar över generationer kan emellertid spåras, den uppenbara underdånigheten hos den äldre generationens kvinnor ur arbetarklassen finns inte bland de yngre ur samma samhällsskikt. De yngre, kvinnorna ur övre medelklass intar andra strategier än sina mödrar för att kunna behålla vissa av kvinnokulturens kvaliteter trots eget yrkesarbete och karriär. De "använder ett så djärvt grepp som att medvetet försöka ändra männens traditionella livsstil" (Åström 1986:170). I en dansk studie redovisas att bland politiskt aktiva kvinnor existerar en genuin identifikation med både hemmasfär och utesfär. Kvinnorna har och vill ha ett starkt engagemang i både familjeliv, yrkesliv och politik (Bak-Hansen/Lund-Christiansen 1982). Däremot tycks kvinnornas agerande i yrkeslivet styras av delvis andra värderingar än mäns. När de reser krav på förändringar, t ex andra arbetstider, bättre arbetsmiljö eller förändrad arbetsorganisation, så är det utifrån ett annorlunda synsätt än det som präglat männens prioriteringar i de manligt dominerade fackförbunden (Gunnarsson 1994; Lindgren 1985; Sorensen 1982:399ff; Siltanen/Stanworth 1984:104).

De specifika former för rationellt handlande som utvecklats bland kvinnor och män är baserade på den könsstrukturella arbetsdelningen i samhället menar Ve (1989, 1994). Begreppsparen *ansvarsrationalitet* och *teknisk-ekonomisk begränsad rationalitet* fångar upp de sociala konstruktioner som bör analyseras för att framhäva de olika tankemönster som existerar i kvinnornas och männens "världar". För mitt vidkommande är ett centralt element i den kvinnliga ansvarsrationaliteten av intresse: *mänskliga behov och relationer definieras inte som medel i instrumentella perspektiv. Standardiserade normer accepteras inte som mått på människors behov.* Genom att använda begreppet rationalitet avvisas de tolkningar av kvinnors värderingar eller handlingar som antyder att kvinnor är känslosamma och irrationella. Det är tvärtom kombinationen av identifikation med mänskliga behov och förnuft som utgör kärnan i denna rationalitetsform. Den teknisk-ekonomisk begränsade rationaliteten å andra sidan är begränsad just genom att den är avgränsad i tid och rum, starka tendenser till objektifiering av människor liksom instrumentalisering av känslor är andra inslag. Effektivitet, kontroll, maximal ekonomisk utdelning och effektiv administration är olika delmål och värden som är centrala inom denna rationalitetsform. (8)

Kvinnors levnadsvillkor

De erfarenheter, värderingar och handlingsmönster som utgör kvinnokulturen har sin bas i kvinnornas levnadsvillkor. Levnadsvillkoren kan med Bücherts (1979 del 3) terminologi brytas ned i tre dimensioner, en *objektiv*, en *subjektiv* och en *handlingsdimension* som betingar varandra ömsesidigt: "Efter denne tankegang er objektive forhold altså ett resultat av subjektivt

motiverede handlingar, subjektive forhold er resultat av individets adfaerd - handling - i den objektive verden, og hverdagslivets handlingsmonstre er endelig resultat av konfrontationen mellem subjektive handlingsmotiver og objektive handlingsbetingelser". (ibid: 41)

Tillämpade på min undersökning kan Bücherts tre dimensioner beskrivas på följande sätt:

- Den *objektiva dimensionen* omfattar både materiella och immateriella förhållanden som personlig och politisk bakgrund, familje- och arbetsförhållanden i yrkesliv och hem, position i politiken och det politiska arbetets organisering. Denna dimension anger betingelserna för handling.

- Den *subjektiva dimensionen* omfattar subjektiva och medvetandemässiga faktorer som värderingar, självuppfattning och motivation för handling. Kvinnornas upplevelse av sin situation som kvinna och politiker liksom deras inställning till kvinnors intressen är viktiga element i denna dimension.

- *Handlingsdimensionen* omfattar de strategier individen bygger upp för både sin vardag och sin politiska aktivitet baserat på både objektiva och subjektiva förhållanden.

I tillämpningen av kvinnokulturmodellens olika delar är det både objektiva förhållanden, subjektiva uppfattningar och handlingsmönster som studeras. Det väsentliga är att livsvillkoren ses som en helhet där de olika delarna ömsesidigt påverkar varandra.

Kvinnokultur och kvinnors intressen

Kvinnokulturens värderingar förblir inte osynliga när de förs fram i ljuset via intresseartikulering och offensiv handling i politiken. Att politiska krav utifrån specifika erfarenheter av kvinnors situation väckt ett öppet eller dolt motstånd från manskollektivets sida har påvisats i flera studier (Dahlerup 1985:52ff; Evans 1979:281ff; Carlsson 1986:277; Karlsson 1990:193 ff, 1996; Skard 1980:126ff). Mina två andra huvudfrågeställningar: -Vilka intressen anser sig de kvinnliga politikerna företräda? Vilka möjligheter och hinder finns för dem att agera för och artikulera kvinnors intressen? leder in på problemfältet vad som egentligen är kvinnors intressen? Att hävda kvinnors erfarenheter som politiskt relevanta intresseområden innebär ett kliv ut ur den del av kvinnokulturen som präglats av passivitet och underordning. Delvis beroende på det gensvar eller motstånd som dessa krav väcker utvecklas skilda argument och strategier för politisk handling.

Vad som utgör kvinnors intressen har inte bara diskuterats inom kvinnorörelsen. Även bland kvinnoforskare går åsikterna isär om det är möjligt att teoretiskt fastställa vissa särskilda, gemensamma kvinnoangelägenheter såsom objektivt gällande kvinnointressen (Halsaa 1987; Jónasdóttir 1991:150ff; Sapiro 1981:701-16; Skeije 1992:41ff). Kvinnor utgör ju ingen homogen grupp utan skiljer sig åt inbördes i flera avseenden. Vissa forskare menar således att det är vanskligt att teoretiskt bestämma vad som är kvinnors politiska objektiva intressen.

Vissa försök som gjorts att definiera kvinnors objektiva intressen som "rätten att rösta" (Dahlerup 1984a:41), politiseringen av "produktion av barn" (Sapiro 1981:713) eller frågor som rör kvinnors s k principiella och faktiska reproduktionsarbete (Halsaa 1987) är vaga och av begränsat värde. Ett försök att finna en medelväg i den polariserade antingen/eller diskussion som präglad intressebegreppets användbarhet har introducerats av Jónasdóttir (1991:167-176). Hon menar att försöken att i teorin innehållsligt bestämma vissa sakfrågor som antas vara kvinnors gemensamma intressen är fruktlösa. Det gäller istället att rikta uppmärksamheten mot själva de i tid och rum föränderliga betingelserna för kvinnors möjligheter att artikulera och agera för sina behov och angelägenheter. Jag väljer att använda mig av denna teoretiska bestämning av kvinnors intressen som inte bara en formell rätt till närvaro i politiken utan också möjligheten till en reell, kontrollerad närvaro där kvinnorna själva avgör när och hur de väljer att agera som intressegrupp och själva avgör vilka frågor som är kvinnofrågor (ibid: 174). Denna definition öppnar för både samarbete mellan kvinnor och män och könskonflikt - det väsentliga är att kvinnor som kollektiv har makten att avgöra vilka allianser och/eller konflikter som utgör den lämpligaste strategin från fall till fall. Denna definition innefattar också möjliga olikheter mellan kvinnor i uppfattning och handlande.

Vilka erfarenheter kvinnor väljer att lyfta fram och definiera som kvinnointressen är således en öppen fråga. "Kvinnors erfarenheter är centrala för feministisk teori och praktik, men åberopas alltför ofta som om de hade ett givet innehåll eller värde" skriver Eduards (1992a:250) och påpekar att ju mer kvinnor ses som subjekt, desto mer indelas de i olika grupper (ibid: 255). Hon argumenterar för en feministisk politisk teori som lyfter fram hur kvinnor hindras att omsätta personliga erfarenheter i kollektivt handlande som kvinnor. För mig gäller det snarare att få fram analysinstrument som gör det möjligt att undersöka hur kvinnor, i detta fall de kvinnliga politikerna, agerar i förhållande till och för att övervinna dessa hinder.

Kvinnors handlingsstrategier

Kvinnors förhållande till varandra och till män kan se mycket olika ut. Fyra urtyper för premisser som styr kvinnors inbördes relationer, har formulerats av Haavind(1982a:410f), vilka leder till skilda handlingsstrategier. Hennes generella antagande är att kvinnors förhållande till varandra styrs av deras förhållande till män. Tillämpat på kvinnors roll i politiken kan dessa strategi-typer formuleras på följande sätt:

1. Enligt den första strategin *konkurrerar och samarbetar kvinnor precis som män*, om samma mål och med samma medel. Partipolitiken accepteras som den grundläggande konfliktlinjen i politiken.
2. Den andra strategin medför att kvinnor kan undvika att konkurrera inbördes och med män eftersom det är något annat som är värdefullt för dem som kvinnor. "Något annat" står för

möjligheter och ansvar som följer av deras faktiska situation som kvinnor. Gemenskapen mellan kvinnor innebär en *defensiv sammanhållning* som baseras på andra mål och medel än inom den rådande politiska kulturen.

3. *Kvinnor konkurrerar och samarbetar*, utifrån denna strategi, *som kvinnor men de skaffar sig ett värde genom sin anknytning till män*. De respekterar politikens övergripande mål, partipolitiken, som giltiga också för sina egna intressen. Här är det alternativa medel som anses legitima, t ex separat organisering av kvinnor inom partiernas kvinnoförbund, där kvinnor stöttar och solidariserar sig med varandra.

4. Den fjärde handlingsstrategin kan beskrivas som *offensiv solidaritet mellan kvinnor*. Här tillåter inte kvinnorna att deras relationer till män styr deras mål eller vilka medel de använder för att nå dem. Tvärpolitiskt agerande med andra kvinnor, tillfälligt avvikande från partilinjen eller öppet samarbete med utomparlamentariska kvinnogrupper kan utgöra exempel på självständiga strategier oberoende av det politiska normsystemet.

I föregående kapitel framkom vissa olikheter mellan de kvinnliga politikerna i inställningen till politiska "kvinnofrågor", intresseområden och politiska prioriteringar. I Dahlerups intervjuer med kvinnor i nordisk riks- och kommunalpolitik framkommer tydliga olikheter i inställningen till kvinnors roll i politiken (1985). Detta innebär att kvinnliga politikernas förhållande till kvinnokulturen och kvinnors intressen kan se olika ut. Följande *förhållningssätt* kan formuleras:

A. Detta synsätt innebär att kvinnorna inte anser att de själva eller andra kvinnor har särskilda värderingar och de tar avstånd från tanken på specifika kvinnointressen.

B. Det andra förhållningssättet innebär att kvinnor anses ha särskilda värderingar och erfarenhet i egenskap av omsorgsansvariga. Inställningen till kvinnors intressen innebär att individuella kvinnors behov sammanfaller med barnens, de äldres eller de handikappades behov.

C. Det tredje perspektivet innebär att kvinnor har särskilda värderingar och kunskaper som kvinnor inom alla politikområden. Att kvinnor har vissa särskilda intressen som kollektivt är en självklarhet men dessa intressen står inte i motsattställning till andra intressen.

D. Detta förhållningssätt innebär i likhet med föregående att kvinnor har särskilda värderingar och kunskaper som kvinnor inom alla politikområden. Dessa utgör grundvalen för artikuleringen av kvinnors särskilda intressen som kan stå i konflikt med mäns intressen.

Kvinnopolitiska profiler

Det är rimligt att anta att de kvinnliga ledamöterna uppvisar olika förhållningssätt och handlingsmönster när det gäller identifikation med kvinnokulturen och inställning till kvinnors intressen. Att identifiera sig med andra kvinnor via en medvetenhet om att det existerar könsskillnader i politiken kan mycket väl även vara ett uttryck för en defensiv hållning och ett accepterande av kvinnors och mäns olika villkor. En identifikation med andra kvinnor där en medvetenhet om könsskillnader kombineras med aktiva, kvinnopolitiska handlingar kan däremot vara ett mått på det jag här väljer att kallar *kvinnomedvetande*.

Kvinnomedvetande definieras som handlingsinriktad solidaritet och identifikation med andra kvinnor som innefattar en artikulering och ett hävdande av kvinnors specifika intressen. Bland de kvinnliga politikerna är det troligt att vi finner olika former av kvinnomedvetande, vissa är helt omedvetna medan andra är uppenbart medvetna. Genom att kombinera de av Haavind föreslagna fyra urtypiska handlingsstrategierna (1-4) och de tidigare beskrivna förhållningssätten till kvinnors intressen (A-D) kan fyra möjliga kvinnopolitiska profiler kategoriseras.

A. I rollen som *Traditionell politiker* är en kvinnlig politiker aktiv som individ. Hon anser inte att kvinnor utgör en intressegrupp och är inte heller inriktad på politiska frågor av speciellt intresse för kvinnor. Hon identifierar sig inte med kvinnokulturen och anser att kvinnors bidrag till politiken består av allmänmänskliga erfarenheter via partiets politik. Hon samarbetar väl med männen i politiken. (Handlingsstrategi 1 kvinnopolitiskt passiv och förhållningssätt A icke-identifikation med andra kvinnor)

B. *Omsorgsrepresentanten* identifierar sig med andra kvinnor via en defensiv känsla av samhörighet. Hon identifierar sig med kvinnokulturens omsorgsperspektiv och för fram dessa frågor men gör detta som individ. Hon står utanför direkt samarbete med både kvinnor och män. (Handlingsstrategi 2 kvinnopolitiskt passiv och förhållningssätt B defensiv kvinnoidentifikation)

C. *Partikvinnan* identifierar sig med andra kvinnor och ser kvinnor som en intressegrupp. Hon ser kvinnokulturen som bas för kvinnors speciella erfarenheter och intressen och anser att dessa bör föras fram i partiets politik. Hon söker aktivt gemenskap och samarbete med andra kvinnor inom sitt parti och eftersträvar en icke-konfliktfylld relation med sina manliga partikamrater. (Handlingsstrategi 3 delvis kvinnopolitiskt aktiv och förhållningssätt C kvinnoidentifikation)

D. *Kvinnoaktivisten* identifierar sig precis som Partikvinnan med andra kvinnor och hon betraktar kvinnor som en intressegrupp. Hon är särskilt engagerad i specifika kvinnofrågor, sa-

marbeter med andra kvinnor ur olika politiska läger och anpassar inte sin aktivitet för att undvika könskonflikter. (Handlingstrategi 4 mycket kvinnopolitiskt aktiv och förhållningssätt D offensiv kvinnoidentifikation)

Dessa profilkonstruktioner grundar sig dels på det empiriska underlaget i föregående kapitel och annan forskning som visar på vissa olikheter mellan kvinnliga politiker och dels på teoretiska härledningar från Eduards (1992a) och Haavinds (1982a) forskning. Meningen är inte att testa alla de återstående 12 tänkbara kombinationer som kan formuleras utifrån de presenterade handlingsstrategierna och förhållningssätten. Istället bör de fyra föreslagna profilerna betraktas som idealtyper vilket medför att de inte bör ses som ensidigt avgränsade och icke-överlappande. Det väsentliga är att utröna var tyngdpunkten ligger i de kvinnliga politikenas olika profiler även om de olika typerna tillämpade på det empiriska materialet inte kan vara varandra helt uteslutande. Det är troligt att vissa intervjuade kvinnor vid undersökningstillfället befann sig i en process, en rörelse från ett förhållningssätt till ett annat. En Partikvinna kan t ex övergå till att bli Kvinnoaktivist när hennes försök till anpassning misslyckas och hon drabbats av härskartekniker. En Kvinnoaktivist kan däremot övergå till att bli Partikvinna i ett försök att lättare få gehör för sina idéer. En Traditionell politiker kan i slumpmässig kontakt med andra kvinnor upptäcka den särskilda kvinnokulturens positiva inslag, t ex kvinnors gemenskap, och övergå till att bli Partikvinna. En Omsorgsrepresentant kan i kontakt med andra kvinnor upptäcka hur hennes främlingskänsla och intresseperspektiv kan omvandlas till offensiv handling och övergå till att bli Partikvinna eller Kvinnoaktivist. (9)

Profilerna syftar till att renodla olika förhållningssätt till kvinnors intressen, kvinnokultur och politik som kan bilda underlag för en analys av svaren från kvinnorna som ingår i min undersökning.

Mansdominans

Den tidigare forskningen om kvinnors agerande utifrån ett kvinnokulturperspektiv har i stort sett inriktats på att utforska kvinnors verklighet i "kvinnovärlden". I min studie står kvinnokulturens möte med den mansdominerade politiska kulturen i fokus. Begreppet mansdominans har introducerats av den kvinnovetenskapliga teoribildning som min avhandling hör hemma inom och som utifrån en mängd empiriska data visat att vi lever i ett samhälle som präglas av mäns kollektiva makt över kvinnor som grupp. En viktig gemensam utgångspunkt inom kvinnoforskningens olika grenar har varit analyser av det moderna mansväldets *förttryck* och *exploatering* av kvinnor, socialt, ekonomiskt, kulturellt och politiskt. De båda begreppen är särskilt knutna till marxism och feminism och har använts främst i studier av klassmotsättningar och av kvinnans ställning i samhället. (10) Jag utgår i min studie ifrån *förttryck* som ett centralt begrepp för att identifiera hur mansdominansen, mäns kollektiva makt, fortlever. Detta begrepp har inneburit en möjlighet att utveckla en begreppsapparat som sti-

mulerar till förståelse och studier av könets motsättningar, konflikter och maktförhållanden Jag använder mig av Holters definition :

"Oppsummert kan en si at kvinneundertrykkelse viser til det forhold at kvinner stort sett og systematisk hindres, av samfunnsordninger og enkeltpersoner, i å forstå og realisere sine interesser, evner og behov." (1976:62)

För att ge en ökad förståelse av begreppets generella karaktär betonar Holter (ibid: 63)) att kvinnoförtryck inte betyder:

- att varje enskild kvinna känner sig förtryckt
- att varje enskild man vill förtrycka kvinnor
- att varje enskild kvinna är förtryckt av varje enskild man
- att inte en del kvinnor anpassar sig, fungerar tillfredsställande och uppnår topp-positioner i samhället
- att inte enskilda kvinnor förtrycker enskilda män
- att inte också män kan vara förtryckta på olika sätt
- att inte många män säger sig och menar att de uppskattar kvinnor, älskar och beundrar dem och inte kan leva utan dem.

Vad betyder det då?

Utifrån ett feminiskt perspektiv innebär det som Holters definition anger att kvinnor är både strukturellt och personligt hindrade i samhället. Strukturellt betyder det att männens dominans och kontroll över kvinnors liv är inbyggt i själva samhällsstrukturen, i själva uppbyggnaden av samhällslivet, i själva det *sätt* som privatliv, arbete, utbildning, politik och kultur fungerar på. Det är emellertid viktigt att betona att exempelvis lagstiftning och dess tillämpning i samhället hela tiden bärs upp av kvinnor och män. Strukturer existerar inte i över människors huvuden utan lever vidare eller förändras beroende på kvinnors och mäns agerande. Personligt förtryck innebär att kvinnor har mindre frihet än män inom familj och äktenskap, att kvinnor utsätts för psykiskt eller fysiskt våld, allt ifrån sexuella övergrepp, trakasserier på arbetsplatser, misshandel i hemmet, nedvärdering eller hån i form av skämt eller föröjligande. Dessa förhållanden kan hänföras till personer, det är direkt synligt och/eller kännbart (Halsaa 1977:19; Holter 1976:2).

Ytterligare en precisering av definitionen av begreppet förtryck innebär att det handlar om förhållanden som är socialt bestämda och inte naturgivna. Karaktären på dessa förhållanden kan skifta beroende på tidsperiod, samhällsklass eller befolkningsgrupp. Några allmänna tendenser kan emellertid skönjas, kvinnoförtrycket har, enligt Holter, förändrats: (11)

- från direkt, synligt till indirekt, osynligt
- från fysiskt/materiellt till psykologiskt
- från klart legalt till halvvägs illegalt (Holter 1976:67)

Dessa historiska förändringstendenser är giltiga när det gäller kvinnors roll i politiken. Från att ha saknat rösträtt och valbarhet i ett samhälle som utestängde kvinnor från offentligheten via lagstiftning har mansdominansen i politiken ändrat karaktär och blivit mer osynlig (Karlsson 1990; 1996).

Förtryck i praktiken

Vid studiet av mansdominansen i politiken är det dess *uttrycksformer* som jag intresserar mig för. Härskartekniker är ett begrepp som använts för att operationalisera de mekanismer som bidrar till att vidmakthålla mäns makt över kvinnor. Härskartekniker definieras som "*de sociala ordningar og prosesser som hindrer kvinner i og forstå og realisere sine interesser, evner og behov*". (Holter 1976:64). Dessa tekniker för kontroll av vissa sociala grupper är inte specifika för könsrelationerna utan kan också existera i andra dominans-underordnade relationer t ex mellan svarta och vita eller mellan erfarna, äldre män och oerfarna, yngre män. Jag väljer att använda begreppet både på struktur- och individnivå. (12) På så sätt synliggörs förhållandet mellan politikens organisering och maktförhållandet kvinnor och män. Det ger möjligheter att observera i vad mån könsförhållandet är en del av själva organisationsstrukturen. (Acker 1987:13). Vissa forskare har begränsat begreppets användbarhet till den sociala individnivån (Holter 1976:64; Ås 1982a:94) medan andra betonat att härskartekniker inte bör förbehållas till individ- eller personrelationer (Jónasdóttir 1984:101ff). Det väsentliga är, oberoende av nivå, att teknikerna inte nödvändigtvis utövas avsiktligt. Ett studium av hur härskartekniker uttrycks och används säger alltså ingenting om intentionerna hos utövarna.

I min analys av huruvida kvinnorna utsätts för dessa tekniker och hur de i så fall utformas i könsrelationer kommer jag att undersöka förekomsten av nio tekniker vars funktion är att hindra kvinnor från att förstå och realisera sina intressen, förmågor och behov. De fyra första teknikerna (1-4) har jag själv formulerat medan de fem återstående (5-9) har introducerats av Ås (1982b:37). (13)

1.Tolkningsföretråde

innebär att den härskande gruppen tar sig rätten att definiera verkligheten d v s avgöra vad som är politik, ovidkommande frågor eller rationella beslut. Ett exempel på strukturnivå ges i en avhandling om arbetarrörelsens historia, "vad som var riktig politik var redan bestämt och dit hörde inte frågor som rörde relationen mellan könen" (Karlsson 1986:276). Vid personliga relationer handlar det om att, ofta med hjälp av andra härskartekniker, förhindra en dialog där olika synsätt möts och istället utgå ifrån det egna perspektivet som det enda förhärskande.

2. Stereotypisering

betyder att kvinnor låses fast i vissa bestämda positioner eller roller. Strukturellt blir detta tydligt i den segglivade segregeringen på arbetsmarknaden där kvinnor uppfattas som bättre lämpade att vårda människor eller att utföra snabba, rutinerade och monotona arbeten (Jämfo 1988:12). På individnivå handlar det ofta om att kvinnor tilldelas vissa givna roller, som "förförerskan", den "hårdföra" eller den "moderliga". Denna metod förekommer ofta där kvinnor befinner sig i minoritetssituationer i mansdominerade miljöer (Dahlerup 1985:211; Lindgren 1985; Moss Kanter 1977).

3. Sexuella trakasserier

innebär på strukturell nivå att kvinnor nedvärderas och försätts i vanmakt inför reklam, pornografi och massmedial sexuell exploatering. På individnivå rör det sig om otillbörliga och ovälkomna sexuella närmanden, verbala eller fysiska, alltifrån skämt till våldtäkter (Hagman 1988).

4. Tillmötesgående motstånd

är en teknik som används för att stoppa kvinnors krav i en tid som präglas av en offentligt sanktionerad jämställdhetspolitik. Strukturellt kan det exemplifieras med de kollektivavtal om jämställdhet som träffades av arbetsmarknadens parter kort tid efter jämställdhetslagens införande. Fackförbundens bristande tillämpning av dessa avtal satte i praktiken jämställdhetslagen ur spel (Dahlberg 1984). På individnivå kan denna teknik existera som en allmänt välvillig hållning till kvinnors argument och krav men där ingenting görs för att möta dessa och där ett "osynligt" motstånd förhindrar förändringar (Pincus 1995c). (14)

5. Att göras osynlig

Kvinnors nyupptäckta historia där många författarinnor, konstnärinnor och pionjärer inom vetenskapen lyfts fram i ljuset är exempel på tidigare osynliggörande av kvinnor. På personlig nivå kan denna mekanism bli synlig i studier av språklig interaktion där kvinnors eller flickors inlägg inte beaktas, de avbryts och blir överröstade av män och pojkar (Einarsson/Hultman 1984; Hultman 1980; Lakoff 1973; Schlyter 1985:51-68).

6. Förlöjligande

som mekanism riktad mot kvinnor är intimt kopplat till ett kulturellt betingat kvinnoförakt. Ett öppet förakt döljs via ett skämt eller en jargong som innebär en nedsättande värdering av kvinnor. Strukturellt uttrycks detta bl a i språkbruket, exempel är ord som kärringsnack och kärringknut. I personliga relationer uttrycks förlöjligandet ofta som "humor" där kvinnor försätts i en speciell situation. Antingen tvingas hon skratta med för att visa att hon "tål snacket" och är en del av gemenskapen eller också riskerar hon att bli anklagad för att sakna förmåga att uppfatta skämt om hon protesterar (Lindgren 1985).

7. Undanhållande av information

innebär exempelvis att information om könstypiska förändringar eller konsekvenser inte diskuteras öppet. Detta gällde bl a 1980-talets förändring av åldringsvården mot ett ökat boende i hemmet på äldre dar. Dessa nya vårdformer medförde i praktiken en ökning av ansvar och arbete för döttrar, svärdöttrar och andra kvinnliga släktingar (Fant 1988; Waerness 1977). På arbetsplatser och i organisationer där män byter information sinsemellan och undanhåller den för kvinnor handlar det om ett mönster som sker bland individer. I dessa sammanhang rör det sig om gränslandet mellan struktur och individ där det kan vara svårt att härleda kvinnors brist på information till vissa personer (Moss Kanter 1977). På individnivå är denna härskarteknik tydlig inom parrelationen där mannens preferenser styr utan att kvinnan behöver vara informerad (Holmberg 1993; Moxness 1981).

8. "Dubbelbestraffning"

har som konsekvens att hur kvinnan än gör så blir det fel. På strukturnivå är synen på kvinnors förvärvsarbete och moderskapets plikter ett exempel. Samtidigt som kvinnors lönerabete uppmuntrats i jämställdhetens namn återkommer i allmänna debatt larmrapporter där forskning och journalistik visar att dagens barn och ungdomar har för lite vuxenkontakt, underförstått att kvinnorna sviker sina barn. På den individuella nivån innebär det att kvinnor tvingas gå en psykologisk "balansgång" för att försöka avläsa omgivningens reaktioner och inte göra fel. Kvinnliga politiker kan få kritik för att de är för "mjuka" med en uppmaning att de bör försöka vara lite tuffare för att klara politikens hårda krav. De följer rådet och då kommer omdömet snabbt: "Där ser man vad som händer när kvinnor kommer in i politiken. Hon är ju värre än en karl".

9. Ge skuld och skam

är ett strukturellt fenomen som medför att kvinnor i allmänhet tilldelas skuld och skam för allt de försummar samtidigt som de gör stora insatser i yrkesliv och hemarbete. På individnivå tillämpas denna teknik ofta mot kvinnor som ställer obekväma krav eller väcker frågor som bör tystas ned. Kvinnor som pläderar för ökad kvinnorepresentation i politiken möts exempelvis av argumentet; Tänk på ungdomarna och invandrarna, de grupperna har en mycket sämre situation i politiken.

Jag vill jag återigen betona att dessa tekniker inte är reserverade för dominansrelationer mellan kvinnor och män. Tiggaren i New York drabbas av osynliggörande av den svenska turisten och invandrare i Sverige av förlöjligande från svenskar, oberoende av kön. I denna studie studerar jag hur mäns dominans över kvinnor uttrycks och har därför valt att ge exempel utifrån detta syfte.

Frågeställningar

Inför avhandlingens huvuddel (kapitel sex-tio) ställs kvinnokulturens relation till den politiska kulturen i fokus där likheter och olikheter i kvinnornas och männens villkor (objektiv, subjektiv, handling) i hemmasfär och utesfär (yrkesliv och politik) utgör grunden för en fördjupad analys av de kvinnliga politikernas möjligheter och svårigheter att representera kvinnors intressen. En frågeställning som löper genom tre kapitel (sex-nio) är i vilken utsträckning kvinnorna själva upplevde att de tillhörde en kvinnokultur? En annan genomgående frågeställning är vilka olika förhållningssätt och handlingsstrategier som aktualiserades av de kvinnliga politikerna utifrån deras erfarenhetsgrund och intressesyn. Den tredje "röda tråden" som även behandlas i kapitel tio utgörs av hur mansdominansen uttrycktes, dels vad gällde männens bristande insikt i kvinnornas erfarenheter, dels i skilda villkor i hemmasfären och dels via formerna för det politiska arbetet.

Grundvalen för en intresserepresentation via "kontrollerad närvaro" där kvinnorna själva avgör vilka frågor som utgör kvinnors intressen är att de kvinnliga politikerna själva identifierar sig som kvinnor. I kapitel sex och sju studerar jag i vilken utsträckning och hur de kvinnliga ledamöterna identifierade sig med andra kvinnor och om den kvinnliga gemenskapen var "social" och/eller intressebaserad. Vilka kvinnopolitiska profiler förekom och var det vanligt eller ovanligt med kvinnomedvetna ledamöter? Tycktes kvinnokulturen vara svårförståelig eller osynlig för män? Vilka kvinnor hade erfarit mansdominansens uttrycksformer? Vad avsåg kvinnorna med kvinnors intressen? Hur upplevde de intervjuade ledamöterna relationerna till andra kvinnor och till sina manliga kollegor och vilka handlingsstrategier tillämpades av skilda profiler?

I kapitel åtta analyseras villkoren i hemmasfär och utesfär (yrkesliv). Var de män som hade ett "könsmedvetande" vad gällde kvinnors och mäns olika roller i politiken mer jämställda i sina äktenskap än de "könsblinda" männen? Av särskilt intresse är att besvara frågan om de olika kvinnopolitiska profilerna såg sina personliga erfarenheter i hemmasfär respektive utesfär som enskilda/privata eller kollektiva/politiska? Vilka strategier hade kvinnorna utvecklat för att klara av eller förändra sin tillvaro? I studiet av arbetsvillkoren i politiken utgår jag i kapitel nio ifrån tre kriterier som bör vara giltiga för att arbetsvillkoren ska betraktas som tillfredställande, nämligen: *att kunna närvara vid möten, att kunna förbereda sig och att kunna använda sitt politiska organ* (se Bakken 1980). Under vilka villkor utövade kvinnor och män sin representation och hur upplevde de intervjuade kvinnorna det politiska arbetet? På vilket sätt ville kvinnorna förändra formerna och i vad mån hade de lyckats? Kriterierna "att kunna förbereda sig" och "att kunna använda sig av sitt organ" analyseras även i kapitel tio som grundar sig på observationsstudier där mötet mellan kvinnokulturen och den politiska kulturen studeras. På vilket sätt bekräftas eller avviker resultatet från enkät och intervjuer i jämförelse med de utförda observationerna?

Noter

1. Jónasdóttir (1984) föreslår att den här forskningsinriktningen motsvarar vad Geertz (1983) betecknar som "thick description" där teori och detaljerad empirisk forskning ömsesidigt utvecklas. Se även not 8 i kapitel 1.

2. Olika linjer kan urskiljas i kvinnoforskarens bestämningar av kvinnokulturens *ursprung* och *innehåll*. När det gäller ursprunget innebär ett perspektiv att basen för kvinnokulturen är kvinnors osynliga och obetalda arbete i hemmet. En klar gränslinje dras mot biologin, även män kan vara bärare av kvinnokulturens omsorgsvärderingar (Ås 1982a:92). Ett annat perspektiv utgår ifrån att biologin grundlagt den könsmässiga arbetsdelning som levt vidare in i vår tid och att i denna arbetsdelning kan ursprunget till dagens kvinnokultur sökas (Halsaa 1977:80-8; Rosaldo 1980:389 ff). När det gäller kvinnokulturens innehåll gäller en fråga i vad mån både värderingar och handlande bör räknas in (Haukka 1977:242) eller om det enbart rör sig om ett förhållningssätt vars bas är materiell (Waldén 1977:10-13). En annan fråga gäller klasskillnader mellan kvinnor, om omsorgens innehåll är likartat i skilda samhällsklasser (Haukka 1977:243) eller om de kvinnliga ansvarsområdena varierar med klasstillhörighet (Ve 1978:82 ff).

3. Män som har tagit steget in i kvinnornas "omsorgsvärld" kan mycket väl omfattas av kvinnokulturens värderingar i vissa avseenden. Åström (1990) finner att dessa män delar kvinnornas oro över svårigheterna att förena hemarbete och umgänge med barn med kraven från yrkeslivet. Frånvaron av utvecklad nordisk mansforskning gör att det är svårt att anta om det existerar en specifik manskultur. Vissa forskare menar att förhållandet till idrott och värnplikt är exempel på sammanhållande kitt i etablerandet av gemensamma manliga, förhållningssätt (Jalmert 1983, 1984). Det som främst förenar kvinnor över klass- och generationsgränserna, omsorgsansvaret, tycks inte ha sin motsvarighet bland män (Bengtsson/Frykman 1987; Åström *ibid*). Åström finner emellertid ett gemensamt drag i en studie av manlighet och faderskap över generationer, män är prestationsinriktade på ett annat sätt än kvinnor. För ett resonemang om manskultur se Waldén (1990).

4. Halsaa (1977:28) representerar den feministiska inriktningen inom statsvetenskapen som betraktar diktomin privat-offentlig som central i sin kritik av traditionell politikvetenskap. Hemmasfärens icke-politiska status är en anledning till att kvinnor betraktar sig och betraktas som apolitiska. Det är särskilt den implicita kopplingen offentlig-politisk och privat-apolitisk som utpekas i kvinnoforskarnas kritik av dolda antaganden om kvinnor som apolitiska varelser inom traditionell statsvetenskap (Bourque/Grossholtz 1974:255ff; Halsaa *ibid*: 69). Dessa dolda antaganden har bidragit till att osynliggöra det politiskt relevanta i kvinnors erfarenheter och aktiviteter och till att reducera kvinnors problem till icke-politiska, privata frågor. Enligt denna feministiska kritik är upphävandet av gränserna mellan den privata och den offentliga sfären nödvändig när vi studerar det politiska livet och kvinnors förhållande till politik. Ett kontroversiellt bidrag till den här diskussionen har presenterats av Ehlstain (1981) som argumenterar för att det är i kvinnors intresse att upprätta mer distinkta gränser mellan den privata och offentliga sfären.

5. Flera forskare har i kritiska tillbakablickar över tidigare forskning konstaterat att diktomin offentlig-privat överbetonats (Pateman 1983; Rosaldo 1980;

Siltanen/Stanworth 1984). Lika väl som den mansdominerade forskningens bild av den "apolitiska kvinnan" har kritiserats för ensidighet så kan den feministiska bilden av den "offentlige mannen" kritiseras för samma sak. Alla män som ägnar sig åt politik är inte medelålders, med grå kostym och minimal relation till barn och hemmasfär. Att vissa män, främst i den yngre generationen, har en stark koppling till hemmasfären är ett nytt samhällsmönster i vår tid (Åström 1990). Data finns på hur även mäns agerande i den offentliga sfären påverkas av deras förhållanden i familjelivet (Siltanen/Stanworth 1984:105 not 59 och 60).

6. Se not 3.

7. Ett typologi som ger en överblick över hur samspelet mellan personliga förhållanden, situationen i hemmasfär och utesfär kan se ut är följande modell:

	Offentlig sfär	Personlig sfär
Utesfär	position i politiken	könsrelationer i politiken
Hemmasfär	politiskt engagemang i "kvinnofrågor"	könsrelationer i äktenskap

8. *Ansvarsrationalitet* (Sorensen 1978, 1982) och *omsorgsrationalitet* (Waerness 1977) har ofta använts som synonymer även om dess upphovskvinnor har använt begreppen något olika. *Relationslogik* definieras som principer för relationer eller band mellan människor och de konsekvenser sådana principer har (Holter/Hem 1982).

9. Modeller över skilda könsideologier och roller har utvecklats av andra forskare bl a av Eduards m fl (1983:236) och av Berggren (1988:64). Jag har inte intresserat mig för en uppdelning i synen på könets särart respektive likhet som dessa forskare använt i sina modeller. Jag har istället koncentrerat mig på inställningen till om det existerar särskilda kvinnointressen i politiken, oberoende av om det ligger en särarts- eller likhetsideologi bakom dessa intresseperspektiv. Diamond (1977:119) och Hellevik/Skard (1985:97) har utvecklat typologier över kvinnliga politikers roller. Dessa modeller grundar sig på variablerna "attityd till kvinnors ställning i samhället" (kopplat till önskan om förändring) och "självuppfattning".

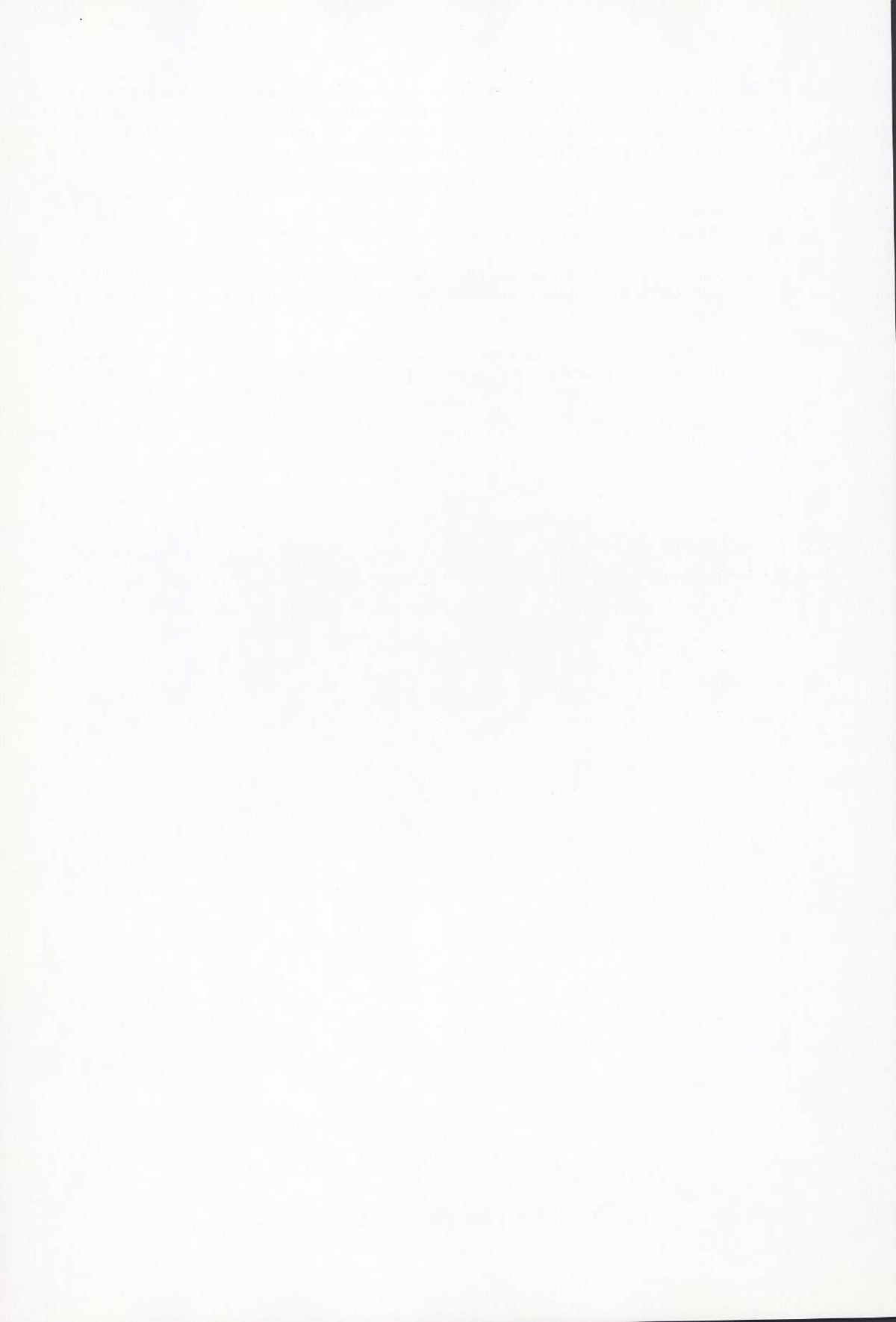
10. *Exploatering* har av vissa forskare föreslagits som ett bättre, mer djupgående analytiskt begrepp än förtryck (Elster 1980; Farr Tormey 1976; Jónasdóttir 1991). Förtryck anses vara ett alltför vagt begrepp som lätt leder till ett synsätt där strukturen övertagit tidigare epokers synliga och direkta diskriminering av kvinnor. Begreppet exploatering kan mycket väl vara relevant vid studier av kvinnors roll i politiken. Att kvinnorna accepterades i politiken under 1960- och 1970-talen i de nordiska välfärdsstaterna var delvis en fråga om att deras kunskaper behövdes i uppbyggnaden av välfärdsstatens offentliga vård och omsorg av barn, sjuk och gamla. Däremot gavs kvinnorna som grupp ingen makt att styra hur den offentliga omsorgen skulle organiseras och prioriteras. Här är relevant att tala om exploatering av kvinnors engagemang och kompetens, de gav mer än de fick tillbaka (Hernes 1982; Sinkkonen 1983). Ett annat exempel är kvinnoförbundens engagemang och aktiviteter för partierna i samband med insamlingar, basarer, syjuntor och julfester. Dessa insatser har ofta varit förhånade av företrädare för partier och ungdomsförbund trots att de inneburit bidrag i form av pengar och trivsel.

11. De här skisserade utvecklingstendenserna ger ett exempel på föränderligheten. Under 1980-talet har en helt ny kunskap och medvetenhet utvecklats om det existerande fysiska våldet mot kvinnor i vårt moderna samhälle (Lundgren 1992) som gör att Holters andra tendens kan ifrågasättas.

12. Ås (1982) använder sig av härskartekniker på den psykologiska nivån och menar att deras funktion är att beröva kvinnor deras värdighet och självkänsla, vilket försvårar skapandet av en offensiv kvinnsolidaritet.

13. De exempel där jag inte angett några källhänvisningar är hämtade från berättelser från kvinnliga politiker som jag mött vid föreläsningar runt om i Sverige.

14. Tillmötesgående motstånd lanserades som uttryck av Birgitta Wistrand, ordförande i Fredrika Bremer förbundet i början av 1980-talet.

KAPITEL 6

Kvinnors intressen

Vad innebär det att vara kvinnomedveten? Inom kvinnoforskningen har frågan om subjektivt medvetande och objektiv position i samhället i stor utsträckning ventilerats utifrån samma tankegångar som inom den sociologiska och politologiska diskurs som behandlat klassmedvetande. Precis som klassforskarna skiljer mellan klassidentifikation och klassmedvetande har kvinnoforskarna gjort samma distinktion mellan känslan av tillhörighet (identifikation) och medvetande (insikt om könspolitiska intressekonflikter/ideologi). (Oskarsson 1992; 1994 kap 4-5; Holm 1990 kap 1 och 3). (1)

I detta kapitel och följande kapitel är det de kvinnliga politikernas inställning till kvinnor som intressegrupp och deras kvinnopolitiska handlande som studeras. Utifrån den teoretiska bestämningen av kvinnors intressen i föregående kapitel utgör kvinnliga politikernas identifikation och samhandling med andra kvinnor grundvalen för deras (relativa) kontroll över sin närvaro som kvinnor i politiken. Det väsentliga är att kvinnorna själva bestämmer i vilka sammanhang de agerar som intressegrupp och i vilka sammanhang de samarbetar med män. De hinder som finns för ett kollektivt handlande kan dels utgöras av omedvetenhet (avsaknad av identifikation och handlingsberedskap) och dels av en strukturell eller personlig mansdominans. I definitionen av kvinnokulturen som osynlig eller svårförståelig för de flesta män inbegrips de svårigheter som existerar för kvinnor att omsätta sina personliga erfarenheter i kollektivt handlande. Mansdominansen uttrycks således genom att män inte förstår eller "ser" det som kvinnorna upplever men kan även existera via öppet motstånd eller nedsättande behandling gentemot kvinnor. Strukturellt kan det innebära att den skepsis som råder gentemot tvärvärdigt agerande förhindrar kvinnor att skapa allianser eller att den sektoriella organisationen i politik och förvaltning bortdefinierar vissa frågor såsom tillhörande någon annans bord.

En identifikation med kvinnokulturen uttryckt som en känsla av gemenskap med andra kvinnor behöver inte innebära att denna känsla leder till ett aktivt handlande. Den kan även vara ett uttryck för en defensiv upplevelse av social samhörighet. Fördelningen av de tänkbara profiler, som presenterades i föregående kapitel, den Traditionella politikern, Omsorgsrepresentanten, Partikvinnan och Kvinnoaktivisten, spelar således en avgörande roll för utfallet av en möjlig intresserepresentation och artikulation. Kvinnokulturens ställning som en existerande subkultur inom den politiska kulturen p g a den relativt höga kvinnorepresentationen skapar emellertid en grundval för identifikation och allianser mellan kvinnor.

I relation till enkätmaterialen ställs följande frågor: Upplevde kvinnorna i Örebros kommunalpolitik en kvinnogemenskap d v s uppvisade de en identifikation med andra kvinnor? Var denna gemenskap ett uttryck för socialt stöd eller intressebaserad? Vilka profiler var vanliga bland de kvinnliga politikerna när det gällde identifikation med andra kvinnor och kvinnopolitisk handling? Kan vissa kvinnor betecknas som kvinnomedvetna och hur vanligt var det? Existerade det särskilda nätverk bland kvinnor? Vilka kvinnor var det som främst hade erfarenhet av kvinnoförtryck i politiken? Var kvinnokulturen osynlig eller svårförståelig för de flesta män? Hade kvinnor och män olika åsikter om kvinnors roll i politiken?

Relation till annan forskning

Frågan om kvinnliga politiker betraktar sig själva och kan anses som företrädare för könsspecifika intressen har delvis berörts i representationsforskningen. I slutet av 1960-talet inleddes två stora, svenska forskningsprojekt som behandlade både kommunal- och riksdagspolitikernas representationsroller (Särilvik 1969; Westerståhl 1970). I avhandlingen *Riksdagen representerar svenska folket* (Holmberg 1974) behandlades riksdagsledamöternas representativitet vad gäller åsikter och social bakgrund. Vid denna tid var frågan om kvinnors representationsroll som kvinnor inte särskilt aktuell, varken i den allmänna politiska debatten eller i statsvetenskapliga undersökningar. I slutet av 1970-talet och mitten av 1980-talet gjordes nya studier av både kommunala förtroendeledamöter och riksdagens representanter. Nu hade frågan om kvinnors representation i politiken aktualiserats på ett nytt sätt vilket även återspeglades i politikernas svar och i forskarnas analyser.

I kommunpolitikerundersökningen konstaterades att kvinnliga politiker oftare såg sig som "väljardelegater" men forskarna problematiserade inte vilka väljarintressen som var aktuella (se kapitel 1). Den frågan behandlas mer ingående i boken *De folkvalda* som bygger på en studie av 1980-talets riksdagsledamöter (Holmberg/Esaiasson 1988). Författarna avstår från att, som kommunforskarna gjort, definiera någon mer omfattande rolluppsättning bland ledamöterna och inriktar sig istället på att studera riksdagsledamöternas representativitet och representation utifrån olika struktur- och individanknytna faktorer. Det visar sig att drygt hälft

ten av de kvinnliga ledamöterna subjektivt uppfattar sig som kvinnors representanter samt att 55 procent av de ledamöter som har täta kontakter med kvinnogrupper och organisationer anser sig representera kvinnors intressen i riksdagen (ibid: 41 och 76). Att det funnits en koppling mellan kvinnorörelsens krav och politiskt engagerade kvinnors aktivitet är emellertid ingen ny företeelse menar Bergqvist (1994:64) i sin studie av kvinnors inträde i rikspolitiken. De förändringar som skett på senare decennier är snarast att de kvinnliga politikerna blivit fler och att det skett en ytterligare mobilisering av kvinnor både inom och utanför den folkkvalda arenan.

Bland norska partieliter finner Heidar (1988 kap. 6) att en stor majoritet bland både kvinnor och män anser att ökningen av antalet kvinnliga politiker medfört att kvinnorna haft ett reellt inflytande på jämställdhets- och familjepolitik. Någon "ny" kvinnlig politikertyp är det inte frågan om, däremot tycks den politiska tyngdpunkten inom partierna ha förskjutits till en förändrad hållning i en rad frågor. Ett exempel är att 44 procent bland männen försvarar könskvotering i politiken (ibid: 136). I en studie av norska stortings- och regeringsledamöter finner Skeije (1992:107ff) att två tredjedelar av både kvinnliga och manliga representanter i Stortinget anser att det finns könsspecifika intressen i politiken. Det är däremot ovanligt att de kvinnliga regeringsmedlemmarna resonerar om sin representationsroll i termer av kön (ibid: 195). Det hindrar inte att både kvinnliga och manliga politiker är överens om att norsk politik förändrats påtagligt som ett resultat av ökad kvinnorepresentation (ibid: 146ff). De flesta av de kvinnliga regeringsmedlemmarna har haft kvinnopolitiska "hjärtefrågor" som de drivit, dessa frågor täcker ett brett spektrum av sakfrågor där föräldraledighet och daghem är vanligast. Den klara förändringen av norsk politik är enligt Skeije att omsorgsfrågor förts in på den politiska dagordningen. Omsorgsfrågor har emellertid en partispecifik innebörd där de socialistiska partierna främst företräder en syn där omsorg och kvinnors yrkesarbete kopplas ihop medan de borgerliga partierna är inriktade på en familjebaserad omsorg (ibid: 111). Även i finsk rikspolitik har omsorgsfrågorna varit centrala för kvinnliga politiker där en skiljelinje gått mellan socialistiska och borgerliga partier i synen på daghem. Finska rikspolitiker profilerade sig som "lika med männen" under 1970-talet medan en förändring och radikalisering börjat skönjas under 1980-talet (Kuusipalo 1990:32f). Av en språkanalys av svensk riks- och kommunalpolitik framgår att när kvinnliga medborgargrupperns behov nämns i debatten är det främst kvinnliga politiker som tar upp frågorna (Thelander 1986:122ff). Samma förhållande har observerats i en norsk stortingsstudie (Skard1980:191), även om kvinnofrågor inte var särskilt vanliga på den politiska dagordningen var det när de förekom de kvinnliga politikerna som företrädde dessa

I norska undersökningar av kommunalpolitiker framkommer att både kvinnor och män anser att det existerar typiska könskillnader, både när det gäller intresseområden och uppträdande i politiken (Hellevik/Skard 1985:86-87; Nicolaysen 1978:157). En fjärdedel av de norska

kvinnliga kommunalpolitikerna uppvisar inte någon form av kvinnopolitiskt engagemang. De riktigt aktiva är inte särskilt vanliga, 4 procent, medan majoriteten av de norska kvinnliga politikerna uppvisar någon form av kvinnoengagemang. När det gäller missnöje med hur kvinnofrågor eller kvinnliga politiker behandlas, kallat opposition, är siffrorna ganska likartade, en fjärdel är inte alls missnöjda, 4 procent mycket oppositionella och majoriteten är delvis missnöjda. Inte oväntat är de mest kvinnoengagerade och oppositionella kvinnorna unga och de tillhör vänsterpartierna medan de minst engagerade och missnöjda är äldre och tillhör de borgerliga partierna (Hellevik/ Skard 1985: 92ff). De norska forskarna konstaterar i sin analys av norska politikernas svar på enkätfrågor om kvinnors intressen att innebörden av ordet "intresse" kan uppfattas olika, dels som ansvarsområde och dels som intressekonflikt. I en undersökning bland svenska kommunalpolitiker som frivilligt avsagt sig sina uppdrag finner Pincus (1991:30) att manliga politiker blivit mer medvetna om kvinnors villkor i kommunalpolitiken i jämförelse med liknande undersökningar i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet. (2) Detta kan tolkas på samma sätt som i Heidars studie av norska partieliter, de kvinnliga politikernas ökade engagemang i debatt och synliggörande av kvinnors villkor har påverkat männens inställning.

Frågan om kvinnliga politikernas åsikter och handlande kan ses som uttryck för kvinnomedvetande har även berörts av olika forskare. Är nordiska kvinnliga politiker på väg att bli mer feministiska? frågar Dahlerup (1988:293) i en analys av den ökade kvinnorepresentation i nordisk politik. Hon finner flera tecken på en klar medvetenhet bland kvinnliga politiker bl a i en kollektiv strävan att rekrytera fler kvinnor till politiken och betonar det faktum att när feminister får regeringsposter är det en tecken på en klar förändring på sikt. Däremot uppger kvinnliga politiker i intervjuer att en alltför radikal hållning i kvinnopolitiska frågor är negativt för karriärmöjligheterna (Dahlerup 1985:198).

I en rad amerikanska studier har kvinnliga kommunalpolitikernas inställning till kvinnors intressen, oftast benämnt "kvinnofrågor", undersökts (Bers 1978:308; CAWP:1978:33, 37; Merritt 1980:124; Mezey 1980:490; Mueller 1982:7-21). Gemensamt för dessa studier är att de kvinnliga politikerna stödjer kvinnofrågor och uttrycker medvetenhet om kvinnoförtryck i politiken i betydligt högre grad än sina manliga kolleger. Det är emellertid viktigt att, som Antolini (1984:34) påpekar, dessa attitydmätningar inte säger särskilt mycket om kvinnors möjligheter att påverka politiken. Inom amerikansk politik är kvinnor betydligt mindre representerade än i nordisk, under 1980-talet första hälft var kvinnorepresentationen 12 procent i amerikansk lokal politik. Senare amerikanska studier visar att en ökning av kvinnorepresentationen tycks påverka kvinnors möjligheter att agera i kvinnopolitiska frågor. I beslutsorgan med en hög kvinnorepresentation är de kvinnliga politikerna betydligt mer aktiva än både sina manliga kolleger och kvinnor i organ med låg kvinnorepresentation (Thomas 1989:43-56). Det har även blivit vanligt att amerikanska kvinnliga delstatspolitiker öppet deklarerar

sig som feminister (Becker 1989).

Jag ska i följande avsnitt presentera uppläggningsen av den analys som syftar till att finna svar på frågorna om örebro-politikernas inställning till kvinnors roll i politiken.

Operationaliseringar av centrala begrepp

I analysen av enkätmaterialet i detta kapitel är det två av kvinnokulturens dimensioner, "självuppfattning" och "språk och kommunikation", som ställs i fokus. (3) "Självuppfattning" innefattar i vad mån kvinnorna identifierar sig med andra kvinnor och om de anser sig ha erfarenhet av mansdominans i det politiska arbetet. "Språk och kommunikation" undersöks via eventuella olikheter i kvinnors och mäns svar på två påståenden som hävdar att kvinnor har en annorlunda politikerstil än män.

I syfte att undersöka hur kvinnornas avsaknad av eller identifikation med andra kvinnor kombineras med aktiv kvinnopolitisk handling kommer fördelningen av de skilda kvinnopolitiska profilerna att undersökas. De kvinnliga politikernas identifikation med andra kvinnor analyseras via svaren på tre påståenden som berör i vad mån kvinnliga politiker företräder kvinnliga väljare och om kvinnor uppträder på ett särskilt sätt i politiken. Dessa påståenden lyder:

- Fler kvinnor i kommunalpolitiken medför att politiska möten blir mindre formella.
- Manliga och kvinnliga ledamöter har olika uppträdande i kommunalpolitiken.
- Kvinnliga representanter kan tillvarata kvinnliga väljares intressen i politiken bättre än vad manliga politiker kan. (4)

Svaren på dessa tre påståenden har sammanförts till ett additivt *identifikationsindex* där varje instämmande ger 1 poäng och indexmättet kan variera mellan 0-3 poäng. Eventuella samband mellan dessa svar prövas via en korrelationsanalys.

Det andra inslaget i självuppfattningen, kvinnornas subjektiva erfarenheter och uppfattning om mansdominansens uttrycksformer i politiken undersöks via svaren på ett påstående och två frågor som lyder:

- Det tas mer hänsyn till manliga politikers argument än till kvinnliga politikers argument.
- Har det hänt att du känt dig nedvärderad, åsidosatt eller diskriminerad i det kommunalpolitiska arbetet för att du är kvinna? Om ja, på vilket sätt?
- Känner du till någon annan kvinna som känt sig nedvärderad, åsidosatt eller diskriminerad i det kommunalpolitiska arbetet för att hon är kvinna? Om ja, på vilket sätt?

Svaren på ovanstående påstående och frågor bildar ett additivt index, kallat *diskrimineringsindex*, där varje ja-svar ger 1 poäng och indexmättet kan variera mellan 0-3 poäng. En korrelationsanalys får visa om det finns ett samband mellan svaren som kan tolkas som ett mått på generella erfarenhetsmönster.

I sökandet efter vilka kvinnor som är kvinnopolitiskt engagerade i olika sammanhang konstrueras ett *handlingsindex* bestående av individuella initiativ, partiengagemang via kvinnoförbundet och utomparlamentariska aktiviteter. Detta index innefattar flera av de dimensioner som Petersson m fl (1989:134-35) behandlar i undersökningen om medborgarnas politiska engagemang, nämligen dimensionerna kontakter, partiaktiviteter och politiska manifestationer:

- medlem i fristående kvinnoorganisation
- styrelseledamot i partiets kvinnoförbund på lokal nivå
- styrelseledamot i partiets kvinnoförbund på distriktsnivå
- deltagit i kvinnopolitisk aktion
- tagit upp politiska frågor av intresse för kvinnor
- samarbetat med andra kvinnor i partiet
- samarbetat med andra kvinnor ur övriga partier

Varje aktivitet ger 1 poäng vilket innebär att måttet i detta additiva index kan variera mellan 0-7 poäng. Även detta index prövas via en korrelationsanalys.

I föregående kapitel beskrevs hur fyra olika förhållningssätt till kvinnokulturen och kvinnors intressen kan tänkas samvariera med skilda handlingsmönster. Dessa olika former för handling grundas på kvinnors förhållande till varandra vilka i sin tur indirekt styrs av olika typer av könsrelationer (Haavind 1982a:410ff). De två indexen, *identifikationsindex* och *handlingsindex*, kommer att användas i syfte att identifiera de formulerade kvinnopolitiska profilerna. Ett antagande är att identifikation med andra kvinnor utgör grunden för den process som via gemensam reflektion över kvinnors villkor leder till olika former av aktivt handlande (se Holm 1990:15ff). Det innebär att ingen profil föreslås som kan tänkas innefatta kombinationen icke-identifikation med andra kvinnor och kvinnopolitiskt handlande.

De fyra skilda profilerna bland de kvinnliga politikerna operationaliseras på följande sätt:

A. I rollen som *Traditionell politiker* är en kvinnlig politiker aktiv som individ. Hon tar avstånd från tanken på att kvinnor utgör en intressegrupp, identifierar sig inte med kvinnor och samarbetar inte med andra kvinnliga politiker (identifikationsindex 0 poäng - handlingsindex 0 poäng).

B. *Omsorgsrepresentanten* identifierar sig mer eller mindre starkt med andra kvinnor via en defensiv känsla av samhörighet. Hon står utanför direkt samarbete med andra kvinnor (identifikationsindex 1-3 poäng och handlingsindex 0 poäng).

C. *Partikvinnan* identifierar sig mer eller mindre starkt med andra kvinnor vilket utgör en bas för hennes syn på kvinnors speciella erfarenheter och intressen. Hon söker delvis gemenskap och samarbete med andra kvinnor (identifikationsindex 1-3 poäng och handlingsindex 1-4 poäng).

D. *Kvinnoaktivisten* har en stark identifikation med andra kvinnor i kombination med en offensiv, kvinnopolitisk handlingsstrategi som innefattar många former av aktivitet med olika kvinnogrupper (identifikationsindex 3 poäng och handlingsindex 5-7 poäng).

Utifrån definitionen av kvinnomedvetande som en kombination av identifikation med andra kvinnor och någon/några former av aktivt handlande kan Partikvinnorna betecknas som medvetna i olika hög grad, Kvinnoaktivisterna som mycket kvinnopolitiskt medvetna och Omsorgsrepresentanterna som bärare av en latent medvetenhet. De Traditionella politikerna däremot kan ses som icke-medvetna. (5)

Passiv eller aktiv identifikation med andra kvinnor

Att kvinnokulturen existerade som en subkultur inom den politiska kulturen framgår av att närmare hälften av de kvinnliga politikerna visade en stark identifikation med andra kvinnor. De upplevde en samhörighet med andra kvinnor både när det gällde politikens innehåll och form, d v s de ansåg att kvinnliga politiker företräder kvinnliga väljares intressen och att kvinnliga politiker har en annan politiskt stil än männen. En tredjedel av de kvinnliga ledamöterna upplevde en viss samhörighet med andra kvinnor medan en minoritet inte alls uppfattade några skillnader mellan kvinnor och män. En korrelationsanalys visar att det finns ett samband mellan svaren på dessa påståenden vilket kan tolkas som ett tecken på att det existerar en gemensam attityddimension d v s en känsla av samhörighet bestående av vissa gemensamma erfarenheter och synsätt. (6)

Tabell 6:1 *Kvinnoidentifikation bland kvinnliga politiker. Procent*

Stark identifikation (3 p)	47
Delvis identifikation (1-2 p)	32
Brist på identifikation (0 p)	11
summa procent	100
antal personer	141

Kommentar: Index är konstruerat som ett additivt index där 1 poäng ges för varje "jag instämmer" svar på något av följande påståenden:

- Fler kvinnor i kommunalpolitiken medför att politiska möten blir mindre formella.
- Manliga och kvinnliga ledamöter har olika uppträdande i kommunalpolitiken.
- Kvinnliga representanter kan tillvarata kvinnliga väljares intressen i politiken bättre än vad manliga politiker kan.

Att ge uttryck för en stark kvinnoidentifikation tycks delvis vara en generationsfråga. Kvinnorna i åldrarna 20-40 år instämde i högre grad i alla tre påståendena i jämförelse med äldre kvinnor. Skillnader fanns även mellan kvinnor med olika utbildning där de högutbildade var mest övertygade om att det finns olikheter mellan kvinnor och män. Att de yngre och välutbildade kvinnorna var mer mottagliga för den nya kvinnorörelsens idéer och budskap är troligtvis en förklaring till dessa olikheter.

Tabell 6:2 *Kvinnoidentifikation bland kvinnor i olika åldersgrupper, med olika utbildning, med olika typer av uppdrag och ur olika partier. Procent*

Kvinnoidentifikation	Åldersgrupp				
	20-30	31-40	41-50	51-60	60>
Stark identifikation (3 p)	75	50	44	36	33
Delvis identifikation (1-2 p)	12	42	25	25	67
Ej identifikation (0 p)	13	8	31	39	0
summa procent	100	100	100	100	100
summa personer	8	24	34	36	9

Tabell 6:2 forts. *Kvinnoidentifikation bland kvinnor i olika åldersgrupper, med olika utbildning, med olika typer av uppdrag och ur olika partier. Procent*

Kvinnoidentifikation	Utbildningsnivå *		
	Låg	Mellan	Hög
Stark identifikation (3 p)	33	44	54
Delvis identifikation (1-2 p)	52	60	39
Ej identifikation (0 p)	15	16	7
summa procent	100	100	100
antal personer	33	32	76

Kommentar: * Utbildningsnivåerna formulerades i enkäten enligt följande alternativ: folkskola/grundskola, två-årig teoretisk/praktisk utbildning, mer än två års teoretisk utbildning.

Fullmäktigeledamöterna utmärkte sig genom att vara starkt kvinnoidentifierade. De kvinnor som hade uppdrag i tekniska och lokala nämnder uppvisade mer sällan en stark kvinnoidentifikation (se sid. 112). Dessa nämnder hade en låg kvinnorepresentation, vilket stödjer vissa forskares antagande om att kvinnor i minoritet har svårare att identifiera sig med varandra och skapa subkulturer. (7)

Tabell 6:2 forts. *Kvinnoidentifikation bland kvinnor i olika åldersgrupper, med olika utbildning, med olika typer av uppdrag och ur olika partier. Procent*

Kvinnoidentifikation	Uppdrag		
	Fullmäktige	Kommunstyrelse	Social - kulturell nämnd
Stark identifikation (3 p)	65	50	53
Delvis identifikation (1-2 p)	27	50	37
Ej identifikation (0 p)	8	0	10
summa procent	100	100	100
antal personer	26	14	70

Tabell 6:2 forts. *Kvinnoidentifikation bland kvinnor i olika åldegrupper, med olika utbildning, med olika typer av uppdrag och ur olika partier. Procent*

Kvinnoidentifikation	Teknisk nämnd	Uppdrag	
		Kommundels nämnd	Lokal nämnd
Stark identifikation (3 p)	36	60	33
Delvis identifikation (1-2 p)	50	33	70
Ej identifikation (0 p)	14	7	13
summa procent	100	100	100
antal personer	28	15	36

Skillnaderna mellan kvinnor ur olika partier kan troligtvis relateras till de partiskillnader som presenterades i kapitel 4 där de socialdemokratiska ledamöterna framstod som mer självständiga och pådrivande gentemot sina manliga kollegor vad gällde prioriteringar och kvinnopolitiska sakfrågor. De socialdemokratiska kvinnorna var även fler p g a partiets storlek.

Tabell 6:2 forts. *Kvinnoidentifikation bland kvinnor i olika åldegrupper, med olika utbildning, med olika typer av uppdrag och ur olika partier. Procent*

Kvinnoidentifikation	S	Parti		
		C	Fp	M
Stark identifikation (3 p)	50	39	40	43
Delvis identifikation (1-2 p)	41	48	47	47
Ej identifikation (0 p)	9	17	13	10
summa procent	100	100	100	100
antal personer	86	18	15	21

Ett instämmande i påståenden om att kvinnor och man uppträder olika i politiken, att kvinnor bidrar till att möten blir mindre formella och att kvinnliga ledamöter bäst representerar kvinnliga väljares intressen kan tolkas som en identifikation med en kvinnokultur där kvinnor upplever att de bär med sig ett annorlunda uppträdande i den politiska kulturen än sina manliga kollegor och att de ser sig som kvinnors representanter. Det kan även vara ett uttryck för en "värdighet" över det kvinno-specifika bidraget till politiken. Det behöver inte innebära någon speciellt radikal kvinnopolitisk hållning utan kan vara uttryck för ett medvetande om könskillnader som bygger på gemensamma upplevelser tillsammans med andra kvinnor. Det medför att ett instämmande i påståendet om att kvinnliga politiker representerar kvinnliga

väljares intresseområden bättre än män, kan ha olika innebörd. För vissa betyder "kvinnors intresseområden" de kvinnliga ansvarsområdena barn, äldre, skola medan det för andra betyder könspecifika intressen som kan stå i konflikt gentemot mäns intressen.

Detta förhållningssätt - en identifikation med kvinnokulturen - behöver därför inte leda till aktiv handling utan kan även vara ett uttryck för en "social", defensiv gemenskap med andra kvinnor utan strävan efter förändring. Detta belyses via det handlingsindex som mäter olika former av aktivitet. Uppenbarligen fanns det en grupp kvinnor som kände samhörighet med andra kvinnor men som av skilda skäl avstod från aktivitet när det gällde konkret handling. Tabell 6:3 visar att en tredjedel av ledamöterna var kvinnopolitiskt passiva. Det största gruppen utgjordes av de ledamöter som var delvis aktiva genom att engagera sig i kvinnoförbund/fristående organisation, manifestation, samarbete med andra kvinnliga politiker eller eget politiskt initiativ. De mycket aktiva som engagerade sig i minst fem former av kvinnopolitiskt handlande tillhörde minoritetsgruppen. Oavsett ålder, utbildning, typ av politiskt uppdrag eller partitillhörighet var det en majoritet som var delvis aktiva i någon eller några former. Det var bland fullmäktigeledamöterna som den största gruppen mycket aktiva kvinnor fanns, 27 procent, medan övriga beslutsorgan hade mellan 11 och 0 procent mycket handlingsinriktade ledamöter.

Tabell 6:3 *Kvinnopolitiskt handlande bland kvinnliga politiker. Procent*

Mycket aktiv (5-7 p)	12
Delvis aktiv (1-4 p)	60
Passiv (0 p)	28

summa procent	100
antal personer	141

Kommentar: Index är konstruerat som ett additivt index där 1 poäng ges för varje aktivitet (se uppräkningsav aktiviteter under rubriken Operationaliseringar i texten). I detta index mäts antalet aktiviteter, en korrelationsanalys visar svaga samband mellan de olika formerna av aktivitet.

Det är utifrån svarsmönstren på ovanstående två index, identifikation med andra kvinnor och kvinnopolitisk handling fullt möjligt att urskilja olika profiler bland de kvinnliga politikerna i Örebro. En majoritet visade en samhörighet med andra kvinnor kombinerat med aktiv handling. De flesta tillhörde profilen *Partikvinnor* vilket innebär att de hade en stark eller delvis identifikation med andra kvinnor och att de deltagit i någon eller några former av kvinnopolitiskt handlande. De kvinnor som helt eller delvis instämde i de påståenden som vittnar om en identifikation med kvinnokulturen men som förhöll sig passiva vad gällde kvinnofrågor och

samarbete med andra kvinnor utgjorde den näst största gruppen. Dessa kvinnor placeras in i profilen *Omsorgsrepresentant*. En liten grupp tog avstånd från alla påståenden om kvinnors intressen och kvinnors politiska stil och de hade varit helt passiva i samband med olika kvinnoaktiviteter. Dessa kvinnor faller in i profilen *Traditionell politiker*. En ännu mindre grupp utgörs av de riktigt drivande *Kvinnoaktivisterna* som uppvisade både en mycket stark identifikation med andra kvinnor och var mycket aktiva när det gällde kvinnopolitisk handling.

Tabell 6:4 *Kvinnopolitiska profiler bland kvinnliga politiker. Procent*

Traditionell politiker	11
Omsorgsrepresentant	26
Partikvinna	52
Kvinnoaktivist	9
Övriga	7
summa procent	100
antal personer	141

Mitt antagande om att en kvinnoidentifikation utgör en nödvändig grundförutsättning för kvinnopolitiskt handlande visade sig inte stämma helt. En liten grupp, "Övriga", 7 procent, faller utanför de föreslagna profilerna (tabell 6:4). Dessa ledamöter hade alla tagit avstånd ifrån de påståenden som mäter kvinnoidentifikation samtidigt som de utfört en eller två kvinnopolitiska handlingar exempelvis samarbetat med andra kvinnor eller deltagit i någon aktion. De tillhör av allt att döma en grupp som inte anser sig ha några egna kvinno-specifika erfarenheter men som därför inte kan betraktas som motståndare till tillfälligt samarbete med andra kvinnor. De "Övriga" kommer fortsättningsvis att placeras in i gruppen Traditionella politiker och de kan rimligen beskrivas som kvinnor med avvaktande hållning till "social"- och/eller intressebaserad gemenskap med andra kvinnor. (8)

Utifrån den teoretiska definitionen att det är de kvinnor som *både* har en kvinnoidentifikation och som aktivt handlar som kan betecknas som kvinnomedvetna i någon form (starkt eller delvis) ges vid en kontroll för vissa bakgrundsvariabler information om vilka faktorer som tycks påverka konstituerandet av kvinnomedvetande. Det är föga överraskande att ålder och utbildning har betydelse för graden av kvinnomedvetande, det var bland yngre, välutbildade ledamöter som de riktigt engagerade Kvinnoaktivisterna återfanns. De representerade de två "jämställdhetspartierna" folkpartiet och socialdemokraterna utom i ett fall där en moderat ledamot kvalificerat sig för en plats bland Kvinnoaktivisterna. Bland äldre kvinnor (över sextio år) fanns å andra sidan ingen Kvinnoaktivist, åtta av nio var Partikvinnor. Det fanns inga tecken på att lågutbildade kvinnor skulle var mer "omedvetna" d v s hemhörande bland de

Traditionella politikerna och Omsorgsrepresentanterna. Den största andelen Partikvinnor fanns bland lågutbildade ledamöter, 67 procent. Fördelningen av olika profiler kan inte på något enkelt sätt kopplas till position, de fanns relativt jämnt fördelade i olika uppdragstyper och de Traditionella politikerna var inte överrepresenterade på de "tyngre" uppdragen. Det fanns således inga tecken på att en kvinnlig karriär i politiken skedde till priset av att ledamöterna tvingades förneka sin kvinnoidentitet eller avstå från gemensamt handlande med andra kvinnor. (9)

Kvinnliga politikers samhandling och nätverk

En del av den strukturella mansdominansen utgörs av det institutionella förnekandet av könskonflikter i politiken där partikonflikten är den primära och existerande, tillåtna konflikten. Kvinnliga politikers möjligheter till handling påverkas av att ensidigt, kvinnligt samarbete inom eller på tvärs över partigränserna är att betrakta som "fraktioner" som inte hör hemma i ett enat, framåtsträvande parti. En annan del av mansdominansen utgörs av bristen på kvinnliga "seniorer" i jämförelse med männen. (10) För att kunna skapa sig en position i partigruppen och erhålla nödvändiga kunskaper är det nödvändigt att samarbeta med andra, mer erfarna politiker, oftast män. På frågan om vilka grupper de främst samarbetade med i det politiska arbetet svarade en majoritet av kvinnorna att de samarbetade med alla i partigruppen. Det var inte särskilt många som svarade att de föredrog samarbete med endast kvinnliga ledamöter, varken när det gällde partigruppens arbete eller i allmänhet. Dessa svar belyser hur partigruppen i sin helhet är grunden för det politiska arbetet och att kvinnorna valde eller var hänvisade till att sträva efter ett fungerande samarbete med sina manliga kollegor.

Tabell 6:5 *Kvinnliga politikers initiativ och handlande. Procent*

Samarbetar med alla i partigruppen	64
Samarbetar med delar av partigruppen	20
Samarbetar med kvinnor i allmänhet	6
Samarbetar med kvinnor i partigruppen	13
Tagit upp fråga av intresse för kvinnor	22
Deltagit i direkt samarbete med kvinnor inom partiet	18
Deltagit i direkt samarbete med kvinnor över partigränser	14
antal personer	132

Kommentar: Denna tabell bygger på svaren från flera olika enkätfrågor. Vissa individer har besvarat mer än ett alternativ, därför görs ingen sammanräkning av procentandelarna.

Det var ovanligt med direkt samarbete mellan kvinnor, både inom partiet och på tvärs över partigränserna. Den vanligaste formen för kvinnopolitisk handling var att som individ ta upp någon sakfråga av särskilt intresse för kvinnor vilket en femtedel av ledamöterna uppgav sig ha gjort. (11) De exempel på samarbete som gavs i enkätsvaren gällde bl a en gemensam motion i en partigrupp om kollektivhus i Örebro samt en tvärpolitisk aktion mot pornografi och en offentlig debatt om abort. I vissa nämnder förekom enstaka fall av tvärpolitiskt samarbete bl a rörande handikappanpassning och agerande mot nedläggning av parklekar.

”Varje politiskt system har regler och normer för vad som betraktas som korrekt och legitimt utpräglande” (min övers.) skriver Eduards (1992b:100) i sin analys av vad som förhindrar kvinnors, kollektiva politiska handlande. Hon räknar upp fem normer som existerar och som påverkar kvinnors agerande:

1. Förhållandet mellan könen är icke-konfliktfyllt
2. Könsmässig samorganisation
3. Vänster-höger dimensionens dominans
4. Åtskillnanden mellan det privata och det offentliga
5. Avståndet till etablerade maktcentra

Den femte normen innebär att kollektivt agerande är mer accepterat och tillåtet om det sker utanför de formella, beslutsfattande organen. Det visar att sig att bland örebro-politikerna var det något vanligare att ha kontakt med olika kvinnogrupper på den utomparlamentariska arenan (se tabell 6:6). En knapp tredjedel uppgav att de varit i kontakt med någon icke-partipoli-

tisk kvinnorganisation eller kvinnoaktion under den pågående mandatperioden. Det rörde sig om fredsdemonstrationer, aktivitet i Folkkampanjen mot kärnkraft, 8 mars firande tillsammans med kvinnor ur den nya kvinnorörelsen eller samarbetet för inrättande av kvinnohus. De allra flesta, 37 kvinnor av 47, hade deltagit som privatpersoner och inte i rollen som politiker. Förutom att delta i dessa aktiviteter var nästan hälften av de kvinnliga politikerna medlemmar i en fristående kvinnoorganisation.

Tabell 6:6 *Kontakter med utomparlamentariska kvinnogrupper. Procent*

Medlem i kvinnoorganisation	42
Kontakt med kvinnoorganisation/kvinnoaktion (som privatperson) under mandatperioden	26
Kontakt med kvinnorganisation/kvinnoaktion (som politiker) under mandatperioden	12
Ingen kontakt	31
antal personer	141

Kommentar: Denna tabell bygger på svaren från flera olika enkätfrågor. Vissa individer har besvarat mer än ett alternativ, därför görs ingen sammanräkning av procentandelarna.

Kvinnomedvetande och erfarenhet av mansdominans

Den relativt höga andelen kvinnor i Örebros kommunalpolitik tycktes innebära att de kvinnliga ledamöterna inte betraktades som avvikande eller uppseendeväckande på det sätt som kan förekomma i minoritetssituationer. Det var ovanligt att de kvinnliga politikerna uppgav att de blev särbehandlade som kvinnor i det politiska arbetet. 14 procent av de kvinnliga politikerna hade upplevt någon form av särbehandling som kvinna och det var vanligt att det beskrevs som en form av positiv särbehandling. Förutom nomineringar kunde det handla om att förskonas från de hårda attacker som var vanliga bland männen eller att få kommentarer och komplimanger med hänsyftning på ens kvinnlighet. Den senare formen av stereotypisering, att ständigt bli påmind om sin roll som kvinna, var emellertid inte nödvändigtvis något som kvinnorna förargade sig över. I några fall tycktes det vara uppskattat av kvinnorna själva.

Hälften av de politiskt aktiva kvinnorna hade en eller flera erfarenheter av någon form av nedsättande behandling mot kvinnor. Det kunde antingen gälla konkreta personliga erfarenheter av att vara nedvärderad eller åsidosatt eller att de hade kännedom om att andra kvinnor råkat ut för en diskriminerande behandling. Det kunde även röra sig om en allmän upplevelse av att kvinnor inte tillmättes samma auktoritet som män i den politiska diskussionen vilket in-

nebar att man instämde i ett påstående om att det tas mer hänsyn till mäns argument än till kvinnors.

Tabell 6:7 *Olika typer av erfarenhet av diskriminering. Procent*

Känt sig nedvärderad, åsidosatt eller diskriminerad	15
Kännedom om annan kvinna som känt sig nedvärderad, åsidosatt eller diskriminerad	24
Anser att det tas mer hänsyn till mäns argument än till kvinnors i politiken	48
<hr/>	
antal personer	141

Kommentar: Denna tabell bygger på svaren från flera olika enkätfrågor. Vissa individer har besvarat mer än ett alternativ, därför görs ingen sammanräkning av procentandelarna.

Den vanligaste erfarenheten gällde bristen på respekt för kvinnors inlägg i den politiska diskussionen, 48 procent instämde i detta påstående (tabell 6:7). Det var mindre vanligt med personlig erfarenhet av nedsättande behandling eller kännedom om att andra kvinnor hade erfårit detta. De exempel som gavs i enkätsvaren visade att ett flertal härskartekniker kan identifieras i det sociala samspelet mellan kvinnor och män, det rörde sig om att göras osynlig, förlöjligande, manligt tolkningsföreträde och undanhållande av information.

De tre variablerna i tabell 6:7, egen erfarenhet, andras kvinnors erfarenhet och åsikt om bristande hänsyn till kvinnors argument har förts samman till ett additivt index som kallas *diskrimineringsindex*. En korrelationsanalys visar på ett visst samband mellan de olika erfarenheterna vilket kan tolkas som att svaren ger en bild av generella erfarenheter och inte enbart enstaka händelser. (12) Av tabell 6:8 framgår att en stark erfarenhet av diskriminering var ovanligt, medan närmare hälften av kvinnorna hade en viss erfarenhet av nedsättande behandling mot kvinnliga ledamöter.

Tabell 6:8 *Erfarenheter av diskriminering. Procent*

Stark erfarenhet av diskriminering (3 p)	7
Viss erfarenhet av diskriminering (1-2 p)	46
Ingen erfarenhet av diskriminering (0 p)	47
summa procent	100
antal personer	141

Kommentar: Index är konstruerat som ett additivt index där 1 poäng ges för varje typ av erfarenhet (se tabell 6:7).

Att agera kollektivt med andra kvinnor innebär enligt Eduards uppräknig av den politiska kulturens "osynliga" normer att bryta mot spelreglerna. Att trotsa dessa spelregler kan medföra olika typer av sanktioner i form av nedsättande behandling. Fruktan för eller insikten om dessa sanktioner kan i sig utgöra en delförklaring till varför det var vanligare med utomparlamentariska kvinnokontakter än samarbete inom den kommunala beslutsorganisationen. De som framstod som klara avvikare från normsystemet, Kvinnoaktivisterna, hade större erfarenheter av diskriminering, de avvek från totalgruppen kvinnliga ledamöter (se tabell 6:9). De delvis medvetna Partikvinnorna kom på andra plats vad gällde denna typ av erfarenheter medan en majoritet av Omsorgsarbetarna och de Traditionella politikerna saknade erfarenheter av nedsättande behandling mot kvinnor.

Tabell 6:9 *Erfarenhet av diskriminering bland kvinnor med olika kvinnopolitiska profiler. Procent*

Erfarenhet av diskriminering	Profil			
	Traditionell Politiker	Omsorgsrepresentant	Partikvinna	Kvinnoaktivist
Stark erfarenhet (3 p)	0	0	11	15
Någon erfarenhet (1-2 p)	37	42	46	54
Ej erfarenhet (0 p)	63	58	44	31
summa procent	100	100	100	100
antal personer	19	31	78	13

Dessa olikheter mellan kvinnorna kan tolkas på flera sätt. En tolkning är att de kvinnor som inte var kvinnomedvetna i betydelsen att de identifierar sig med och agerar kollektivt med andra kvinnor helt enkelt var "blinda" för de eventuella förtrycksmekanismer som utspelar sig

runt om dem. En annan tolkning är att de faktiskt inte hade några erfarenheter av nedsättande behandling eftersom de inte utmanat mansdominansen genom en tydlig identifikation och samhandling med andra kvinnor. Det är å andra sidan möjligt att Kvinnoaktivisternas och Partikvinnornas starka eller relativa kvinnomedvetande innefattade kunskap om olika former av företrycksmekanismer vilket medförde att de var särskilt känsliga eller uppmärksamma inför nedsättande behandling. En möjlighet är även att deras faktiska uppträdande och handlande provocerade fram ett manligt motstånd som i sin tur ligger till grund för kvinnornas erfarenheter.

Vid en jämförelse mellan kvinnor med olika bakgrund, såsom ålder, utbildning, typ av uppdrag eller partitillhörighet framkommer inga stora skillnader vad gäller erfarenhet av diskriminering. De uppenbara skillnaderna var en fråga om generationskillnader där det var dubbelt så vanligt med dessa erfarenheter bland yngre och medelålders ledamöter. En jämförelse mellan partierna visar att det var vanligast med en eller flera erfarenheter av diskriminering bland socialdemokrater och centerpartister. (13)

Likheter och olikheter mellan kvinnor och män

Det antagande om en "master culture" som Myrdal och Ås utvecklat (se kapitel 1 och 4) där den dominerande kulturens dominans uttrycks i ett oförstående av den underordnade kulturen innebär att kvinnliga och manliga politiker kan ha olika verklighetsuppfattning om hur könsförhållandet ser ut. Min definition av kvinnokulturen som osynlig eller svåröreståelig för de flesta män visar sig ha empiriskt stöd i svaren från enkätens två påståenden som berör dimensionen "språk och kommunikation". En majoritet av kvinnorna ansåg att kvinnornas deltagande innebar att möten blev mindre formella och att män och kvinnor hade olika uppträdande i politiken medan en minoritet av männen instämde i detta. En del av mansdominansen kan uttryckas via en brist på förståelse och ovilja eller oförmåga att acceptera kvinnornas erfarenheter vilket även försvårar möjligheterna att förändra villkoren. Det två härskarteknikerna det manliga "tolkningsföretaget" och "att göra osynlig" träder in där både upplevelser och faktiskt uppträdande från kvinnornas sida förpassas bort från den politiska arenan.

Det första påståendet som rör kvinnors politiska stil visar att det fanns stora könsskillnader i uppfattningarna. Olikheterna kan tolkas som att kvinnorna i betydligt högre grad ansåg att kvinnor på olika sätt var mindre anpassade till den politiska kulturens outtalade normer om vad som var korrekt uppförande på sammanträden och möten. I tabell 6:10 framkommer hur mer än dubbelt så stor andel kvinnor upplevde att kvinnor företräder en annorlunda och mindre formell politisk stil.

Tabell 6:10 Andel kvinnor och män som instämmer i påståendet: *"Fler kvinnor i kommunalpolitiken medför att kommunalpolitiska möten blir mindre formella"*. Procent

	kvinnor	män
Instämmer	73	31
Instämmer ej	27	69
summa procent	100	100
antal personer	133	254

Oberoende av ålder, utbildning, uppdrag eller partitillhörighet kvarstod de olika uppfattningarna mellan de kvinnliga och manliga ledamöterna. Bland lågutbildade gick åsikterna kraftigt isär, kvinnorna tyckte sig se något helt annat än männen när det gällde kvinnors och mäns anpassning till den politiska kulturen. De kvinnliga ledamöterna i social-kulturella och kommundelsnämnder skilde sig mer från sina manliga nämndkollegor än övriga kvinnor. Detta kan bero på att kvinnoandelen i dessa nämnder var högre än i övriga nämnder och att de kvinnliga tjänstemännen var fler vilket skapade en grund för etablerande av en minoritetskultur. Inom alla partier gick åsikterna kraftigt isär, det var inte särskilt många män som visade förståelse för sina kvinnliga partikamraters upplevelser. Folkpartiets män däremot intog en särställning genom att nästan hälften ansåg att kvinnor har en mindre formell politisk stil.

Det andra påståendet säger ingenting om på vilket sätt kvinnors och mäns beteende skiljer sig åt utan säger allmänt att det existerar könsskillnader i uppträdande. Påståendet löd: "Manliga och kvinnliga ledamöter har olika uppträdande i kommunalpolitiken". Här kan det gälla att kvinnor har en mindre aggressiv framtoning i debatten eller att de har ett särskilt sätt att närma sig problem på i diskussioner. Helt klart fanns det en allmän upplevelse hos de kvinnliga politikerna som innebär att de upplevde att kvinnor och män uppträdande skilde sig åt. Bland männen däremot var en majoritet oförstående inför tanken på att kvinnor och män skilde sig åt vad gällde politisk stil. Kvinnornas upplevelser och eventuella försök att etablera en alternativ politiker-roll var osynligt för en majoritet bland männen (tabell 6:11).

Tabell 6:11 Andel kvinnor och män som instämmer i påståendet: "Manliga och kvinnliga ledamöter har olika uppträdanden i politiken". Procent

	kvinnor	män
Instämmer	66	39
Instämmer ej	34	61
summa procent	100	100
antal personer	134	256

Den generella bilden även vid en uppdelning i olika grupper vad gäller ålder, utbildning, uppdrag och parti är att en majoritet av kvinnorna ansåg att kvinnor och män uppträder olika medan en minoritet bland männen uppfattade detsamma. Undantag från mönstret var lågutbildade kvinnor och kvinnliga ledamöter i lokala nämnder liksom unga män. Att lågutbildade kvinnor och kvinnor med lokalnämnduppdrag inte instämde i påståendet trots att de ansett att kvinnor var mindre formella i politiken kan te sig motsägelsefullt. En rimlig förklaring är att det tidigare påståendet om kvinnor som mindre formella var nära kopplat till den egna, personliga upplevelsen av inte vara så förtrogen med sammanträdesformerna. När det gäller det andra, allmänna påståendet om mäns och kvinnors olika uppträdanden i allmänhet är det möjligt att lågutbildade kvinnor upplevde de socio-ekonomiska statuskillnaderna som större än de sociala könsskillnaderna. För kvinnor i de lokala nämnderna kan det ha varit svårt att ha någon uppfattning om kvinnors annorlunda uppträdande, de hade få erfarenheter av kvinnor som aktörer i politiken. Dels var de nybörjare och dels hade de uppdrag i nämnder med en låg kvinnorepresentation.

Det tredje påståendet kan uppfattas som betydligt mer kontroversiellt eftersom det utgår ifrån en existerande mansdominans inom politiken, nämligen att kvinnor har svårt att göra sig hörda och bli respekterade i det politiska samtalet. Påståendet strider emot de osynliga normer som Eduards formulerat och som bl a föreskriver att förhållandet mellan könen är icke-konfliktfyllt och att en åtskillnad bör finnas mellan det privata (kvinnors personliga upplevelser) och det offentliga (det manliga tolkningsföreträdet av vad som "finns"). Det är enbart inför detta påstående som en majoritet bland kvinnorna inte instämde, däremot kvarstår tydliga könsskillnader i hur kvinnor och män uppfattade situationen (tabell 6:12).

Tabell 6:12 Andel kvinnor och män som instämmer i påståendet: "Det tas mer hänsyn till manliga politikers argument i kommunalpolitiken än till kvinnliga politikers argument". Procent

	kvinnor	män
Instämmer	48	25
Instämmer ej	52	75
summa procent	100	100
antal personer	132	254

Resultatet kan tolkas på två sätt: dels kan det vara ett uttryck för att kvinnor faktiskt blev lyssnade till och fick gehör för sina synpunkter i förhållandevis god omfattning, att de behövdes och välkomnades in i politiken och att den relativt höga kvinnoandelen i min studerade kommun skapade ett relativt kvinnovänligt klimat. Dels kan det vara ett uttryck för en tveksamhet eller ovilja att uttrycka något som antyder att det existerar en latent könskonflikt. Många kvinnliga politiker är fångade mellan olika förväntningar. Samtidigt som de har ett kvinno-medvetande så existerar normen att partikamrater bör samarbeta oavsett kön och att kvinnor och män inte bör splittras i skilda läger.

Vid en granskning i de olika undergrupperna visar det sig att könsskillnaderna består. Kvinnorna upplevde i varierande grad oftare än män att det existerade en mansdominans i den politiska kulturen. De kvinnor som i högre grad än övriga grupper av kvinnor reagerat på svårigheterna att få männen att lyssna var de yngsta (20-30 år) och de medelålders (41-50 år). De yngsta och de medelålders kvinnorna hade som framgår av den tidigare analysen av diskrimineringsindex störst erfarenheter av nedsättande behandling mot kvinnor. En djupare förståelse av vad detta innebär kan vi förhoppningsvis få via intervjuvären. Ser vi till utbildning var det bland de lågutbildade som oenigheten mellan kvinnor och män var störst. En majoritet av kvinnor med låg utbildning ansåg att män blir mer respekterade i politiken medan bara en tiondel av de lågutbildade männen instämde. För de kvinnor som saknade gymnasie- eller högskoleutbildning var det troligtvis kombinationen av klass- och könsstatuskillnader gentemot både tjänstemän och manliga politiker som gjorde att de i högre grad än övriga kvinnor höll med om påståendet. För män som saknade påbyggnadsutbildning kan kombinationen av erfarenhet av samarbete med erfarna, kompetenta, välutbildade kvinnliga politiker och en patriarkal kvinnosyn innebära en oförmåga att uppfatta de generella mönster som kvinnorna "såg". Socialdemokraterna utmärkte sig genom att en stor andel kvinnor instämde i påståendet medan deras manliga partikamrater tycktes vara omedvetna om vad kvinnorna upplevde. De socialdemokratiska männen var mer avvisande till påståendet än övriga partiets män. (14)

I den positiva synen på de kvinnliga politikerna som de kvinnliga väljarnas representanter var

kvinnliga och manliga ledamöter överens i större utsträckning. Fortfarande var kvinnorna mer ense med påståendet men en majoritet av männen ansåg att de kvinnliga politikerna hade något särskilt att tillföra politiken (tabell 6:13). Som Hellevik och Skard (se avsnittet "Relation till annan forskning" ovan) påpekat är det troligt att detta påstående rymmer olika föreställningar om vad som är de kvinnliga väljarnas intressen. För vissa personer kan det betyda kvinnors traditionella ansvarsområden där de kvinnliga politikerna kompletterar sina manliga kollegor med annorlunda kunskaper och erfarenheter. För andra personer kan det betyda en intresseuppfattning som även innefattar motstridiga intressen där könsspecifika prioriteringar eller frågor kan leda till uppenbara könskonflikter. Väsentligt är emellertid erkännandet av att särskilda kvinnointressen kräver kvinnors närvaro i det politiska beslutsfattandet.

Tabell 6:13 Andel kvinnor och män som instämmer i påståendet: *"Kvinnliga representanter kan tillvarata kvinnliga väljares intressen i politiken bättre än vad manliga väljare kan."*
Procent

	kvinnor	män
Instämmer	82	66
Instämmer ej	18	34
summa procent	100	100
antal personer	141	254

Olikheterna i inställning mellan kvinnor och män består även vid en kontroll för social och politisk bakgrund. Generationsskillnaderna återkom bland både kvinnor och män, de yngre instämde i högre grad. Att yngre män ansåg att kvinnliga ledamöter har en en särställning som kvinnornas representant berodde troligtvis på att de kommit in i politiken då kvinnorörelse och kvinnofrågor debatterats flitigt i slutet av 1970-talet. De hade ännu inte nått de positioner i politiken då kvinnliga partikamrater uppfattas som konkurrenter om viktiga uppdrag. I kommundelsnämnderna var kvinnor och män djupt oense i sin inställning medan ledamöterna i de lokala nämnderna var helt överens i sin positiva inställning till kvinnliga ledamöters intresserepresentation. Dessa resultat kan tolkas i ljuset av att kommundelsnämnderna i jämförelse med de lokala nämnderna hade högre kvinnorepresentation där 60 procent av kvinnorna uppvisade en stark kvinnoidentifikation. De manliga kdn-politikernas ovilja (21 procent) att resonera i termer av kvinnointressen kan vara ett uttryck för en motreaktion mot de kvinnliga ledamöternas engagemang i lokala frågor utifrån ett kvinnoperspektiv. Socialdemokraternas och folkpartiets kvinnliga och manliga representanter drog åt olika håll i denna fråga medan ledamöterna i centerpartiet i stort sett var ense i sin inställning till kvinnors representationsroll. Olikheterna mellan kvinnor och män i de två "jämställdhetspartierna" kan ha sin grund i att profileringen på dessa frågor skapat könsmotsättningar inom partierna. (15)

Gemenskap, handlande och osynlighet

Upplvde kvinnorna i Örebros kommunalpolitik en kvinnogemenskap d v s uppvisade de en identifikation med andra kvinnor? Var denna gemenskap "social" eller intressebaserad? En majoritet av kvinnorna i Örebros kommunalpolitik tycktes uppleva en gemenskap med andra kvinnor d v s de identifierade sig med andra kvinnor. Identifikationen fanns oberoende av ålder, utbildning, uppdrag eller partitillhörighet. Denna gemenskap var inte enbart ett uttryck för socialt stöd utan hade också inslag av intressebaserad gemenskap. En majoritet av kvinnorna hade ägnat sig åt någon form av kvinnopolitisk handling under mandatperioden, allt ifrån styrelseuppdrag i partiets kvinnoorganisation, samarbete med andra kvinnliga politiker till deltagande i utomparlamentariska aktioner.

Vilka profiler var vanliga bland de kvinnliga politikerna när det gällde identifikation med andra kvinnor och kvinnopolitisk handling? Den vanligaste profilen bland de kvinnliga politikerna var Partikvinnan. Dessa kvinnor identifierade sig med andra kvinnor och var delvis kvinnopolitiskt aktiva. Den nästa största gruppen utgjordes av Omsorgsrepresentanterna som tycktes inta en hållning av passiv kvinnogemenskap, de identifierade sig visserligen med andra kvinnor men var inte aktiva. En liten grupp, de Traditionella politikerna, varken identifierade sig med andra kvinnor eller deltog i kvinnopolitiska aktiviteter. Till denna grupp fördes även ett fåtal kvinnor som inte "passade in" i de renodlade profilerna. Dessa kvinnor identifierade sig inte med andra kvinnor men hade deltagit i en eller två aktiviteter i form av samarbete med andra kvinnor. De riktigt aktiva Kvinnoaktivisterna utgjorde den minsta gruppen.

Kan vissa kvinnor betecknas som kvinnomedvetna och hur vanligt var det? En bestämning av kvinnomedvetenhet som en kombination av identifikation och någon eller några former av samhandling med andra kvinnor ter sig rimlig. Enligt detta synsätt kan en majoritet, 61 procent, av de förtroendevalda betraktas som relativt eller mycket medvetna.

Existerade det särskilda nätverk bland kvinnor? Ett nätverk i form av direkt samarbete mellan kvinnliga politiker var ovanligt, de flesta hade partigruppen och samarbete med alla ledamöter oavsett kön som sin bas. Kontakter med andra kvinnor tycktes vara vanligare utanför den parlamentariska arenan via deltagande i demonstrationer eller aktivitet i kvinnoorganisationer. I dessa sammanhang uppträdde kvinnorna främst som privatpersoner och var sällan engagerade i egenskap av kommunalpolitiker.

Vilka kvinnor var det som främst hade erfarenhet av mansdominans i politiken? En majoritet av kvinnorna uppgav att de hade någon erfarenhet av hur mansdominansen kunde uttryckas. Vanligast var en upplevelse av att kvinnor saknade den auktoritet i debatten som männen hade medan det var mindre vanligt med erfarenheter av direkt, öppen diskriminering. Kvinnoaktivisterna upplevde sig som mest utsatta tätt följda av Partikvinnorna medan de Traditionella politikerna och Omsorgsrepresentanterna i allmänhet inte ansåg sig ha dessa erfarenheter. Dessa olikheter beror troligtvis på en kombination av subjektiva erfarenheter och objektiva förhållanden. De kvinnomedvetena kvinnorna lade märke till mansdominansens uttrycksformer på ett annat sätt än övriga kvinnor samtidigt som deras åsikter och agerande kan ha väckt ett direkt motstånd från männens sida.

Var kvinnokulturen osynlig eller svårförståelig för de flesta män? Hade kvinnor och män olika åsikter om kvinnors roll i politiken? Det fanns klara olikheter i kvinnornas och männens syn på kvinnors roll i politiken. Uppenbarligen var en majoritet av männen okunniga och omedvetna om kvinnornas synsätt och erfarenheter. De flesta manliga politiker ansåg att kvinnliga politiker bäst representerade kvinnliga väljares intressen. Däremot var de främmande inför tanken på att kvinnorna representerade en annorlunda politisk stil eller att det togs mer hänsyn till männens argument. De manliga politiker som hade uppdrag i tekniska nämnder med låg kvinnorepresentation var minst medvetna. Att män som arbetar i grupper med sned könsfördelning där kvinnor är i minoritet har en förvriden uppfattning om kvinnors villkor visas i en amerikansk studie av lokala politiker där Moss Kanters teori om kvinnor som "gisslan" prövas (Johnson/Lichtenstein 1978:15). Att kvinnorna "såg" olikheterna i politisk stil medan männen generellt sett inte gjorde det kan ses som ett belägg för att kvinnornas erfarenheter och upplevelser var osynliga eller svårförståeliga för en majoritet bland männen. Kvinnornas samlade erfarenheter av diskriminering gentemot kvinnor liksom männens oförståelse inför kvinnornas upplevelser kan ses som ett uttryck för mansdominansens existens i den politiska kulturen.

Noter.

1. Ulla Holm har vidareutvecklat sina teorier om kvinnomedvetande i sin avhandling i filosofi (1993).
2. Samma frågor ställdes i Nicolaysens undersökning av norsk kommunalpolitik (1978), i Helleviks/Skards studie av norska förhållanden (1985) och i denna undersökning 1981/82.
3. I kapitel 4 behandlas ytterligare ett antal dimensioner som avser att operationalisera kvinnokulturen.

4. Inställningen till politisk stil som ingår i identifikationsindex kan vara ett osäkert mått på identifikation med andra kvinnor i positiv bemärkelse. En reservation bör göras för att det även kan vara ett uttryck för en avståndstagande hållning till andra kvinnors "vimsiga" uppträdande eller liknande. Utifrån Holms (1990;1993) forskning om hur kvinnoidentitet och kvinnomedvetande uppstår via en utsträckt process kan man emellertid betrakta erkännandet av olikheter mellan könen som ett första steg, om än i vissa fall negativt, i denna process. Att "se" vissa olikheter är något annat än att totalt förneka att socialt kön "finns".

5 Dessa profiler har som teoretisk grundval Hanne Haavinds (1982a:410-13) antagande om att premisserna för kvinnors handlande grundar sig på deras sinsemellan olika relation till män.

6. En korrelationsanalys av identifikationsindex visar på ett visst samband mellan de olika indikatorerna (Pearson's r) enligt följande: 0,27, 0,40 och 0,16.

7. Betydelsen av andelen kvinnor, stor eller liten minoritet, har utforskats av bl a Dahlerup (1988); Moss Kanter (1977); Johnson/Lichtenstein (1978); Thomas (1989).

8. Hellevik och Skard (1985) finner inte heller några direkta antifeminister bland sina norska kommunalpolitiker utan beskriver sina traditionella politiker som "avvaktande" inför alltför mycket prat om kvinnosak.

9. "Tunga" uppdrag är kommunalråd, kommunstyrelse, fullmäktige kombinerat med facknämnd, ordförande, partigrupsledare. "Lätta" uppdrag är enbart fullmäktige, enbart facknämnd, kommunalnämnd och lokal nämnd eller suppleant.

10. Jämför kapitel 4 om politikernas bakgrund.

11. Det är en betydligt högre siffra än de "kvinnoinitiativ" som kodades fram utifrån nämndledamöternas svar i kapitel 4 där 3 procent hade tagit upp denna typ av frågor i sina nämnder. Dessa skillnader beror bl a på att många initiativ togs i form av fullmäktigemotioner och interpellationer där kvinnors situation debatterades i fullmäktige eller fördes fram på andra vägar än i nämndens parti-grupp.

12. En korrelationsanalys av diskrimineringsindex visar på ett visst samband mellan de olika indikatorerna (Pearson's r) enligt följande: 0,38, 0,27 och 0,25.

13. En analys av diskrimineringsindex bland olika uppdragstyper kommer att göras i kapitel 9 som handlar om det politiska arbetet.

14. Att Folkpartiet och Socialdemokraternas kvinnor och män var oense i jämställdhetsfrågor har framkommit i andra studier bl a Hedlund-Ruth/Jónasdóttir (1978).

15. Se not. 14.

KAPITEL 7

Med egna ord - om intressen, gemenskap, handling och motstånd

Endast 22 procent av kvinnorna som besvarade enkäten uppgav att de tagit upp någon fråga av särskilt intresse för kvinnor. Samtidigt ansåg en majoritet att kvinnliga politiker representerade kvinnliga väljarens intressen bättre än manliga politiker. Vad avsåg då de intervjuade kvinnorna när de talade om kvinnors intressen? Avsåg de grupprepresentation där kvinnor som grupp representeras av kvinnliga politiker? Innebar det att det fanns vissa sakfrågor som kunde betecknas som "kvinnofrågor"? Via enkätsvaren framkom även att det tycktes existera en kvinnogemenskap som var uttryck både för ett socialt stöd och intressebaserad. På vilket sätt uttrycktes denna gemenskap och vilken konkret handling ledde den till? Fanns det fler former för inbördes stöd och samhandling mellan kvinnorna än dem som kom fram via enkätfrågorna? Kan de skilda profilerna urskiljas även i intervjumaterialet och hur beskrev de sina olika synsätt på kvinnors intressen? Ansåg de intervjuade att de hade ett inflytande som kvinnor på de politiska besluten? Vilka av mansdominansens uttrycksformer hade kvinnorna upplevt och hur reagerade och agerade de inför detta?

Den översiktliga och breda kunskap som vi fått från enkätresultatens tabeller är på många sätt begränsade. I detta kapitel inleds redovisning och analys av intervjuer utifrån undersökningens personintervjuer. Nyanser, konkreta erfarenheter och upplevelser som belyser de generella mönstren liksom de faktiska olikheterna och likheterna mellan olika kvinnliga politiker kommer fram vid en analys av de intervjudata som bygger på intervjuer med trettio kvinnor.

Metod och urval

Under vårvintern 1982 intervjuades trettio kvinnor från skilda partier, i olika åldrar och med olika positioner i politiken. Intervjuerna skedde utifrån en fastlagt frågeformulär där intervjupersonerna svarade fritt. I vissa fall ställde jag vissa följdfrågor för att få en fördjupade förståelse av vad som avsågs. För en närmare redovisning av genomförandet av intervjuerna hänvisas till metod-appendix. Här ska helt kort beröras att analysen inriktas på en kvalitativ tolkning och försök till förståelse av innebörden av de intervjuades utsagor. Denna tolkning är mycket nära kopplad till de faktiska utsagorna i intervjuerna vilket innebär att jag till skillnad mot vissa senare postmodernistiska strömningar inom kvinnoforskningen inte anser att min roll som forskare är att dekonstruera kvinnornas verklighet. Tvärtom är det de intervjuades egna uppfattningar om sin verklighet som ställs i centrum, min uppgift har varit att finna övergripande mönster, avvikelser och motsägelser.

Hälften av de intervjuade kvinnorna hade svarat "ja" på frågan om de erfarit nedsättande behandling som kvinna i politiken. De intervjuades bakgrund överensstämmer i stort med totalpopulationen vad gäller ålder och partipolitisk bakgrund, de kvinnliga politikerna var i allmänhet i medelåldern och en majoritet tillhörde det socialdemokratiska partiet. Vad gällde position fanns hela skalan av uppdrag representerade, från lokala nämnder till kommunstyrelseuppdrag. Däremot avvek de intervjuade kvinnorna från den totala gruppen kvinnliga politiker genom att en större andel av de intervjuade hade erfarenhet av nedsättande behandling som kvinna i politiken samt var ledamöter med "tunga positioner". (1) Ambitionen att på djupet försöka utforska kvinnornas villkor med inriktning på "det osynliga" i könsrelationerna i politiken gjorde att en gedigen erfarenhet som politiker och uttalad erfarenhet av mansdominans var två viktiga faktorer som gavs extra vikt i urvalet. Erfarenhet av politiska uppdrag minskade risken för att vissa erfarenheter kan reduceras till en effekt av nybörjarrollen i politiken medan ett ja-svar på frågan om åsodosättande behandling, särbehandling eller diskriminering innebar att det fanns konkret information att hämta om vad som faktiskt kan uppstå i den sociala interaktionen mellan kvinnor och män i kommunalpolitiskt arbete.

Profiler

Även de intervjuade kvinnorna visade sig ha skilda profiler när det gällde identifikation med andra kvinnor och kvinnopolitisk handling. Samma kriterier användes som vid kategoriseringen av enkätmaterialen. Kvinnopolitisk handling täckte i intervjuerna in ett större spektrum av aktiviteter och samhandlingar beroende på att kvinnorna själva beskrev händelser och samarbetsformer som inte fanns med i enkätfrågorna. Fördelningen på skilda profiler avvek inte särskilt mycket från enkätresultaten. Den största gruppen utgjordes av Partikvinnor, den nästa största av Omsorgsrepresentanter medan de Traditionella politikerna och

Kvinnoaktivisterna bildade de två minoritetsgrupperna. Deras handlingsstrategier överensstämde i stort sett med Haavinds modell där relationerna till andra kvinnor var intimt förbunden med relationerna till män.

Partikvinnorna utgjorde drygt hälften av de intervjuade, sexton personer. De gav uttryck för en uttalad identifikation med andra kvinnor i sina intervjuvar och hade på olika sätt varit kvinnopolitiskt aktiva under mandatperioden. Åtta av dem hade svarat ja på enkätfrågan om egen erfarenhet av nedsättande behandling. Dessa kvinnor hade en identitet som liknar vad andra forskare kallat "Systrar" (Staines m fl 1974) d v s de både identifierar sig med, är solidariska med och samverkar med andra kvinnor. De både konkurrerade och samarbetade som kvinnor men skaffade sig sin position genom sin anknytning till män.

Sju kvinnor tillhörde *Omsorgsrepresentanterna*, de identifierade sig med andra kvinnor men hade inte deltagit i någon kvinnopolitisk handling under mandatperioden. Tre av dem uppgav i enkäten att de hade erfarenhet av diskriminering som kvinna. Betecknande för fem av dessa kvinnor var att de undvek konkurrens med både kvinnor och män vilket bl a innebar att de uppfattade sina nomineringar även till tunga uppdrag som slumpartade. Deras relation till kvinnor kan betecknas som en defensiv, social gemenskap, den innebar sällan direkt samarbete och aldrig i kvinnofrågor. En av dessa kvinnor avvek från den typiska mönstret bland *Omsorgsrepresentanterna*. Hon hade en mycket stark kvinnoidentifikation och saknade den ambivalens till kvinnofrågor som var vanlig i gruppen. Hon hade tidigare varit kvinnopolitiskt aktiv men hade denna mandatperiod ändrat strategi. Det berodde på besvikelse över misslyckat samarbete med kvinnorna i det egna partiet samt att hon omprövat sin syn på separat kvinnoorganisering som en framkomlig väg, hon ansåg att männens motreaktioner blev för starka.

Kvinnoaktivisterna bestod av fyra personer. Dessa kvinnor uppgav en starkare och mer återkommande identifikation med andra kvinnor i sina svar i jämförelse med de övriga kategorierna. De hade även deltagit i fler kvinnopolitiska handlingar än *Partikvinnorna*. Alla fyra hade uppgivit att de erfarit någon form av diskriminering som kvinna i enkäten. De tillät inte att deras relationer till män styrde deras mål eller deras medel för att nå dem. Deras förhållningssätt till andra kvinnor präglades av en offensiv solidaritet.

De *Traditionella politikerna* utgjorde den minsta gruppen, i denna profil placerades tre personer. De identifierade sig inte med andra kvinnor och hade inte utfört någon kvinnopolitisk handling under mandatperioden. Två kvinnor kan betecknas som "renodlade" representanter för denna profil, dessa kvinnor konkurrerade och samarbetade som män, om samma mål och med samma medel. De identifierade sig uttalat med männen och beskrev hur de undvek samarbete med andra kvinnor. Den tredje kvinnan påminde om *Omsorgsrepresentanterna* genom att undvika konkurrens med både kvinnor och män. Hennes mål och medel var inte

ett uttryck för en identifikation med den mansdominerade politiska kulturens normer, tvärtom var hon en varm förespråkare för ett omsorgsrationellt perspektiv i politiken. Hon identifierade sig emellertid inte med andra kvinnor i politiken även om hon hade en viss kontakt och samverkan med kvinnliga ledamöter. Ingen av de tre Traditionella politikerna ansåg sig ha erfarenhet av diskriminering som kvinna i sina enkätsvar.

Av hänsyn till anonymiteten görs ingen detaljerad redovisning av fördelningen av partitillhörighet och uppdrag i de olika grupperna. Sammanfattningsvis kan nämnas att inom alla profiler fanns representanter för socialdemokraterna och ett eller flera borgerliga partier. Bland alla profiler fanns representanter med olika typer av politiska uppdrag, från lokala nämnder till "tunga" uppdrag. I övrigt fanns ett bakgrundsmönster som liknade enkätens resultat, Kvinnoaktivisterna var unga och välutbildade, Partikvinnorna var representerade i alla åldersgrupper och de flesta som var lågutbildade tillhörde denna profil. Omsorgsrepresentanterna och de Traditionella politikerna var alla över 40 år och de hade skiftande utbildningsbakgrund.

De kvinnliga väljarnas representant?

"Vilken grupp i samhället representerar du i första hand som politiker? Denna fråga ställdes i början av intervjun till de 30 kvinnliga ledamöterna för att de inte skulle påverkas av de avslutande frågorna som berörde kvinnorörelsen och kvinnors roll i politiken. Syftet var att få fram spontana svar på hur de definierade sin representationsroll.

De Traditionella politikerna utmärkte sig genom att till skillnad från övriga profiler varken nämna kvinnor eller speciella omsorgsgrupper, t ex barn och äldre. De representerade sitt parti och dess ideologi eller speciella särintressen. Kvinnoaktivisterna å andra sidan utmärkte sig genom att uttryckligen nämna kvinnor som den grupp de representerade. Följande citat representerar de olika synsätten:

Jag tycker inte att jag företräder någon speciell grupp. I den socialdemokratiska idén försöker man företräda människor vars situation behöver förbättras. (Traditionell politiker)

Jag representerar en rätt vanliga typ av kvinna. Ensam med barn, jobbar inom sjukvården. (Kvinnoaktivist)

För två av Kvinnoaktivisterna fanns ingen anknytning till kvinnors omsorgsroll. De förväntade sig en offensiv kvinno solidaritet från andra kvinnor och betonade att de uppfattade kvinnor som ett kollektiv:

Kvinnorna och kvinnoförbundet. Jag skulle aldrig orka om jag inte hade deras stöd. Det här gör jag för deras skull. Jag känner visserligen kvinnor som är som männen men jag tycker inte om kvinnor som glömt bort vad vi kämpat för. (Kvinnoaktivist)

Hälften av Partikvinnorna nämnde uttryckligen kvinnor i sina svar, de övriga uppgav olika grupper som riskerar att glömmas bort i samhället: barnfamiljer, ensamstående föräldrar, handikappade och invandrare. Oavsett om kvinnor nämndes i svaren eller ej är det uppenbart att det var utifrån kvinnors roll som omsorgsansvariga som de uppfattade sin representationsroll. De yngre kvinnorna nämnde småbarnsmödrar som en viktig grupp och de som själva hade tonåringar hemma betonade att ungdomarna är en "tyst grupp" som saknar representation i samhället. När gruppen kvinnor uttryckligen nämndes skiftade representationsfokus allteftersom livscykelns förändrades. Det kvinnliga omsorgsansvaret förskjuts från barn till ungdomar för att så småningom gälla åldringsvård och handikappade. Av svaren framgår emellertid att det sågs som ett kollektivt kvinnoansvar att de här frågorna bevakas i beslutsfattandet:

Jag är ju ung tjej och förälder. I den arbetsgrupp där jag ingår är det vårt kön och intresse för barn som förenar oss. (Partikvinna)

När jag var yngre var det barnomsorgen och boendet... Nu vill jag vara med och påverka de gamlas situation och hur de ska bo, inför min egen ålderdom. De yngre kvinnorna får ta hand om barnomsorgen. (Partikvinna)

Trots att hälften av Partikvinnorna hade en arbetarklassbakgrund var det bara två som uttryckte ett klassperspektiv i sitt svar. Bakgrunden till att de ansåg sig representera arbetarklassens kvinnor var däremot olika. En av dem hade som lågutbildad arbetarkvinna fått känna av svårigheterna att erövra en plats i politiken och sitt parti:

Kvinnor, arbetarklassens kvinnor. Jag vill att dom ska få det bättre och behandlas som första klassens människor. Jag minns när jag fick mitt första uppdrag i..., hur gubbarna tittade stort när jag kom till mitt första sammanträde. (Partikvinna)

Den andra kvinnan var välutbildad och hade inte personligen upplevt klasskillnaderna men kände en skyldighet och ett ansvar för att företräda de kvinnor som nominerat henne:

Jag känner ett starkt ansvar för Kommunals kvinnor. Det är ju också från kvinnoklubbarna jag har mitt politiska mandat och det är där dom hör hemma. Jag företräder dom. Sen har jag lätt att identifiera mig med barnfamiljerna. En stor grupp av arbetarklassens kvinnor finns ju organiserade just inom Kommunal. (Partikvinna)

Frågan var emellertid inte lätt att besvara för alla intervjuade, en tredjedel av Partikvinnorna var tveksamma till hur de skulle beskriva sin representationsroll. I deras svar framskyntar att de var klivna mellan den norm som föreskriver ett förnekande av könsspecifika intressen och egna eller andra kvinnors förväntningar på att representera kvinnors intressen. De nämnde partiet eller väljarna i första hand men fortsatte sina svar med att de även såg sig som representanter för barn, ungdomar eller kvinnor.

Nej, jag tycker att jag representerar alla väljare i stort... Som kvinna tänker man ju på kvinnofrågor, det gör man ju spontant. Men samtidigt ska man ju tänka på alla kategorier. (Partikvinna)

Omsorgsrepresentanterna utmärkte sig genom att i likhet med de Traditionella politikerna inte nämna kvinnor som grupp. Liksom hälften av Partikvinnorna berörde de olika svaga grupper i sina svar, men även fredsfrågor och miljö betonades. En skillnad var att de inte tycktes se sitt representationsansvar för omsorgsfrågor som ett kollektivt kvinnoansvar på samma sätt som Partikvinnorna utan snarare hänvisade till individuella erfarenheter:

Vanliga arbetarfamiljer, barnfamiljer, de svaga i samhället. Dom jag ser i mitt jobb. (Omsorgsrepresentant)

Ungdomarnas intressen. Jag känner också mycket för föreningsrörelsen som har betytt så mycket för mig i mitt liv. Miljöfrågor och fredsfrågor engagerar mig mycket, barnen och jorden hör ju ihop. Jag cyklar jämt, på så sätt för jag min egen lilla miljökamp. Jag har helt enkelt dåligt samvete om jag åker bil. (Omsorgsrepresentant)

En undantag utgjordes av den Omsorgsrepresentant som "bytt" profil, hennes starka kvinnoidentitet gjorde att hon tveklöst såg sig som kvinnornas representant.

Vad betyder kvinnors intressen?

Vanskligheten att teoretiskt definiera vad som är kvinnors politiska intressen hindrar inte att det rent empiriskt är uppenbart att sociala omsorgsfrågor är ett område där kvinnor uppfattar att de har särskilda intressen att bevaka (Skeije 1992; Oskarsson/Wängnerud 1995). Om dessa politiska sakområden betraktas som ett könsspecifikt intresse av kvinnorna själva är emellertid ingen självklarhet. Aderton av de trettio intervjuade örebro-politikerna ansåg att det fanns särskilda kvinnofrågor d v s politiska områden som var av särskilt intresse för kvinnor att bevaka. De sakfrågor som uttryckligen nämndes vara av särskilt kvinnointresse var barnomsorg, boendeplanering, kommunikationer, arbetsmarknad, hemsjukvård, skola och ungdomsarbetslöshet. I intervjuaren fanns inga påtagliga skillnader mellan socialdemokratiska och borgerliga ledamöter, de borgerliga var lika "omsorgsinriktade" som de övriga. Den skillnad som fanns gällde inriktningen på barnomsorgen, "daghemslinjen" eller familjebaserad barnomsorg.

De Traditionella politikerna och Kvinnoaktivisterna bildade de tydliga motpolerna i sina svar. De Traditionella politikerna svarade alla nej på frågan. De vände sig principiellt emot tanken på särskilda kvinnofrågor och betonade att ansvaret för alla beslut ska delas av kvinnor och män. Detta resonemang grundade sig emellertid inte på ett "likhetstänkande" där kvinnor och män betraktas som i grunden lika. Kvinnors speciella erfarenheter lyftes istället fram som något positivt för människor i allmänhet. Det väsentliga var att besluten fattas i

samförstånd med männen. Beslut som var för ensidiga berodde på bristande kunskap från männens sida.

”Nej. Ansvar är precis lika stort för alla. Sen kan det finnas områden där kvinnors erfarenheter och kunskaper är så mycket större att männen fattar felaktiga beslut. (Traditionell politiker)

Även om Kvinnoaktivisterna svarade tveklöst ja på frågan var synen på vad som var viktiga områden skiftade. Det handlade inte bara om särskilda sakområden utan var även en fråga om prioriteringar:

Ja, det tycker jag. Det har faktiskt blivit så att kvinnorna tänker mer på det växande släktet och männen mer på tekniken. (Kvinnoaktivist)

Bland Partikvinnorna var det en majoritet, tolv av sexton personer, som svarade ett klart ja på frågan om särskilda intresseområden. För flera av dessa kvinnor var det viktigt att betona att det ytterst var en ansvarsfråga, att män kunde driva dessa frågor såsom barnomsorg och skola och att en del yngre män också gjorde det.

Kanske har det skett en förändring på senare år. Bland de yngre männen kan man se att det kommit ett intresse för de frågor som kvinnor ägnat sig åt tidigare, dom är t ex intresserade av barnomsorg. (Partikvinna)

Andra menade att skälet till att vissa områden måste bevakas av kvinnor berodde på att dessa frågor faktiskt inte omfattades av männen. Det kunde dels vara en fråga om bristande kunskap från männens sida, men även vara en fråga om olika prioriteringar. Till skillnad mot de Traditionella politikerna som också talade om männens bristande kunskap hade dessa Partikvinnor ett intresseperspektiv i synen på att kvinnorna skulle få ta konsekvenserna och bördorna av ogenomtänkta och felaktiga beslut i omsorgs-, arbetsmarknads- eller boendefrågor.

Ja, hur man planerar bostadsbyggandet i förhållande till vårdsektorn. Nu ska vi inte ha så mycket institutionsvård av de äldre längre. Vad kommer det att medföra, här gäller det att vi är vakna. Här finns risker både för dem som behöver vård och dem som ska ställa upp. Vilka är det som ska ställa upp och vad får det kosta? (Partikvinna)

De Partikvinnor som inte svarade ja på frågan om särskilda kvinnofrågor hade som gemensamt motiv att de var rädda för att den könsmissiga arbetsdelningen skulle befästas i politiken där kvinnor ansvarar för kultur- och socialfrågor och män för teknik och ekonomi. Dessa kvinnor tycks ha tolkat intresseområden som ansvarsområden och argumenterade för att fler kvinnor måste ta plats i de tekniska nämnderna och att männen behövdes i de sociala nämnderna. De menade emellertid att kvinnornas uppgift i de mansdominerade, tekniska nämnderna var att föra in nya perspektiv på hur bostadsområden, kommunikationer och gator utformades.

Nej, det tycker jag inte. Vi behöver bevaka alla områden. Just när det gäller de tunga nämnderna skulle kvinnorna behöva ägna sig åt de områdena och männen skulle ta hand om det sociala. Vi vet ju hur bostadsområden fungerar, hur man bör dra gator och vägar... De sociala bitarna har männen skjutit ifrån sig. (Partikvinna)

Även bland Omsorgsrepresentanterna fanns olika synsätt vad gällde särskilda kvinnointressen. De flesta var överens om att kvinnor behövde företräda vissa frågor, särskilt inom områden som barnomsorg, skola och olika sociala frågor. Två kvinnor som nominerats från LO har placerats in i gruppen Omsorgsrepresentanter p g a sin avvaktande hållning till kvinnopolitisk handling. De hade båda skolats in i en negativ hållning till separat kvinnoorganisering, en linje som starkt präglade LO:s verksamhet i början av 1980-talet. Samtidigt hade de en kvinnoidentifikation som byggde på personliga, konkreta erfarenheter. Den yngre LO-kvinnan hade ett uttalat intresseperspektiv medan den äldre kvinnan kände sig kluven inför att det inte borde finnas särskilda kvinnofrågor samtidigt som hon i likhet med Partikvinnorna tyckte sig se att ansvaret för vissa områden ändå hamnade på kvinnomas lott.

Ja, barnomsorgen och arbetsmarknaden, skolan. Inom dom flesta områden har kvinnor intressen att bevaka. Det handlar om prioriteringar. Men det jag nämner ligger först. (ung Omsorgsrepresentant)

Egentligen skulle det inte vara så. Ändå tror jag att det blir vi som får göra det. Vi får t ex ta upp de handikappades sak och dom mjuka sidorna, barnomsorg och liknande. Om dom här frågorna inte ska komma helt bort. (äldre Omsorgsrepresentant)

De två ledamöter som avvek från mönstret i sina svar gjorde det dels p g a en principell ståndpunkt att i likhet med de Traditionella politikerna förneka tanken på könsspecifika intressen och i det andra fallet p g a konkreta erfarenheter i nämnden av att även unga män engagerade sig i omsorgsfrågor.

Särart eller arbetsdelning

Det visade sig att tolv av kvinnorna hade tankar om kvinnors bidrag till politiken som sträckte sig bortom ett enkelt ja eller nej på frågor om grupprepresentation och kvinnointressen. Det rörde sig inte bara om att kvinnor och män hade olika erfarenheter och kunskaper p g a en könsmässig arbetsdelning i hem, yrkesliv och politik. Det handlade även om att kvinnors livssammanhang givit upphov till andra värderingar och förhållningssätt i tillvaron. Av beskrivningarna framgick att dessa förhållningssätt utgjorde ett "osynligt" värdemönster som kunde vara svårt att konkretisera. Dessa resonemang utvecklades särskilt i svaren på frågan:

"Anser du att kvinnliga politiker har särskilda synpunkter i det politiska arbetet?"

Det var bland tio Partikvinnor och två Omsorgsrepresentanter som beskrivningarna av särskilda värderingar hade en speciell innebörd. Deras resonemang tycks ha inslag av det som kallats "särartstänkande" eller "essentialism" av vissa kvinnoforskare och där olikheterna mellan könen betraktas som grundläggande. Av språkbruket i nedanstående citat framskymtar en idealisering av kvinnors bidrag till samhällsbyggandet, tankar som kan ha inspirerats av den fas som kvinnorörelsen befann sig i vid slutet av 1970-talet.

Ja, vi har genom våra värderingar om vad som är viktigt i livet, vår *närhet till det vårdande, det levande*, en kunskap, en känsla av hur vi vill bygga upp ett konstruktivt samhälle. Ett samhälle som är bra för oss och våra barn. (Omsorgsrepresentant)

Bland dessa kvinnor fanns ingen tveksamhet eller osäkerhet inför att generalisera. Tvärtom fanns en uttalad övertygelse om att kvinnor har en i grunden annorlunda samhällsuppfattning än män.

Ja, *därför att jag är klart övertygad om* att kvinnor och män har olika syn på livet och på samhället. (Partikvinna)

I sina försök att konkretisera vad kvinnornas "särskilda synpunkter" består av var det flera kvinnor som beskrev kollisionen mellan en kvinnokultur och den mansdominerade politiska kulturen. De olika rationalitetsformerna bryts emot varandra där den teknisk-ekonomisk begränsade rationaliteten är överordnad och där kvinnornas omsorgsrationalitet medför ett annorlunda sätt att ställa problem på. Det kunde bli gälla att kvinnor och män närmade sig planeringsfrågor utifrån olika utgångspunkter:

Ja, kvinnor har mer *medmänskliga* infallsvinklar. Inte så mycket byråkrati och siffergrundade åsikter. *Karlarna ser oflöst kalkylerande på olika problem, man räknar ut lönsamhet och jämför statistik*. Men kvinnorna tittar på samma papper och tänker praktiskt. Dom ställer frågor om hur långt måste man gå till busshållplatsen, hur långt måste man gå för att komma till dagis eller dagmamma med ungen? Man ser det mer handfast, jordnära och praktiskt. Hur känns det att bo i så enorma hus, hur känns det att gå hemma i ett sånt område. *Då kommer argumenten om vad som är tekniskt genomförbart* med ledningar och sånt, men sånt ser inte kvinnor så ofta. *Vi tänker på andra värden*. (Partikvinna)

Med ett undantag ansåg även de övriga Partikvinnorna och Omsorgsrepresentanterna att kvinnor hade särskilda synpunkter i politiken. De motiverade sina svar med kvinnornas speciella ansvar för och erfarenheter av omsorg för barn, ungdomar och äldre, att det existerade könsbundna språkskillnader samt att den könsmissiga arbetsdelningen i politiken, stereotypiseringen, styr in kvinnor på vissa ansvarsområden.

Kvinnor föder och vårdar barn. Dom har speciella erfarenheter och är experter på sånt som rör dessa områden. (Omsorgsrepresentant)

Sen ser vi kanske annorlunda på saker och ting. Jag tror att det kvinnliga språket berikar, det är helt annorlunda, kortare och konkret. Som språkvetare har jag tänkt på att det är roligare att lyssna till kvinnliga talare. (Partikvinna)

Ja, ofta är det sociala frågor. Är det så eller är det att dom har blivit satta där? Egentligen är det fel, dom ska ju kunna kommunalekonomi lika gärna. (Partikvinna)

Det som skilde dessa kvinnor från "särartsförespråkarna" var att många hade konkret erfarenhet av att samarbeta med den yngre generationens män som hade ett engagemang i sina små barn. Ingen av "särartsförespråkarna" nämnde att de upplevt dessa skillnader mellan manliga politiker, tvärtom hade flera nedslående erfarenheter av att manliga tjänstemän och politiker helt enkelt inte förstod eller lyssnade till deras synpunkter som gällde människors behov. Förutom den tydliga åtskillnanden i synen på om kvinnokulturella värden även kan omfattas av män var de konkreta beskrivningarna av vad som utgjorde kvinnornas "särskilda synpunkter" likartade, kvinnor var mer konkreta, jordnära och verklighetsanknutna. De kvinnor som hade erfarenhet av tekniska nämnder och bostads- eller trafikplanering återkom vid flera tillfällen i sina svar till att både kvinnliga politiker och kvinnliga tjänstemän närmade sig problemen från andra utgångspunkter än männen.

I x-nämnden ser vi kvinnor saker mer praktiskt, det är inte så mycket räta vinklar. Det blir praktiskt och lite mjukare. Jag vet inte om det är en illusion att vi står friare inför tjänstemännen men det låter så när vi diskuterar. Men då låses våra idéer direkt av att förslagen måste följa vissa regler. (Partikvinna)

För de Traditionella politikerna tycktes det vara en besvärlig fråga att besvara. De två "mansidentifierade" ledamöterna menade att de visserligen kunde se att vissa kvinnor hade andra intresseområden och referensramar än män på sina livserfarenheter men att det inte var tillämpligt i deras fall, "i vår nämnd är det så speciella frågor att just dom här frågorna inte framtonar där" eller "det tycks ju vara frågor om barnomsorg och sånt som engagerar kvinnor men jag känner inte på det sättet". Den tredje av de Traditionella politikerna var tveksam till om man kunde ställa en sådan fråga:

Jag vet inte om det är en bra fråga. *Jag är osäker på* om det finns speciella kvinnliga synpunkter. Vi bestämmer ju gemensamt.

Kvinnoaktivisterna däremot definierade "särskilda synsätt" i intressestermer där kvinnor och män framställdes som synliga aktörer. Det handlade om prioriteringar och kvinnors makt eller vanmakt.

Ja, jag är helt övertygad om att det är tack vare kvinnorna som Örebro är en av de kommuner som byggt bort barnomsorgskön... Så som vi har tjatat om daghem, tjatat och tjatat om och om igen. (Kvinnoaktivist)

Ja, det gör det. Se t ex på lokalvården, den ska man spara in på och rationalisera när det ska sparas. Vi kvinnor har varit mer intresserade av att *det är kanslisterna som förlorar jobben* när man ska rationalisera. *Datatekniker och manliga tjänstemän avskedas aldrig.* (Kvinnoaktivist)

Kvinnors inflytande

Inställningen till om det fanns utrymme för kvinnornas åsikter i det politiska arbetet delade de intervjuade kvinnliga politikerna i två läger. Deras svar hängde samman med deras egna personliga erfarenheter vilket i sin tur kan härledas till senioritet och position. De Traditionella politikerna svarade inte alls på frågan eftersom de inte ansåg att det fanns några kvinnospecifika åsikter i politiken. En majoritet av de intervjuade, tjugo personer, ansåg att det fanns ett utrymme för de kvinnliga politikernas synpunkter. Bland dessa gjorde hälften en jämförelse bakåt i tiden och påpekade att kvinnors åsikter fått en annan tyngd på senare tid. Förändringarna berodde dels på att kvinnorna blivit fler i de politiska församlingarna och dels på tydliga generationskillnader mellan manliga politiker. Den mer jämställda ansvarsfördelningen i vissa yngre, manliga politikers familjer gjorde att dessa män hade en förståelse för kvinnornas omsorgsargument.

Jag tycker att det fått mer utrymme, det beror förstås på att vi är fler som har såna här synpunkter. (Partikvinna)

Kanske har det skett en förändring på senare år. Bland dom yngre männen kan man se att det kommit ett intresse för dom frågor som kvinnor ägnat sig åt tidigare, dom är t ex intresserade av barnomsorg. (Partikvinna)

De ledamöter som ansåg att det inte fanns särskilt mycket plats för kvinnors åsikter hänvisade till svårigheten att få de "osynliga" kvinnospecifika erfarenheterna att bli betraktade som giltig kunskap. De påpekade också att svårigheterna ofta berodde på de manliga politikernas och tjänstemännens bristande lyhörddhet och ovilja att lyssna till kvinnornas inlägg.

Två av Kvinnoaktivisterna var övertygade om att det fanns goda möjligheter till inflytande. De påpekade emellertid att det handlade om kvinnors eget handlande och civilkurage. De hade "tung positioner" och lång politisk erfarenhet som kommunalpolitiker och de hade erfarenheter av att ha lyckats genomdriva frågor eller göra sin åsikt hörda.

... Samtidigt blir man nästan skrämmd över hur lätt det går att påverka utvecklingen om man utnyttjar systemet och inte känner sig i underläge. Man kan om man är tillräckligt enveten. (Kvinnoaktivist)

Då krävs det att man är någorlunda trygg i sig själv, annars för man inte fram dom... Själv försöker jag föra fram mina idéer, det beror på att jag är trygg i mig själv. Jag är jag. Det är inte så att jag bara bufflar på men tycker någon att jag har lite knepiga åsikter så står jag för det. Nu för tiden tänker jag inte på vad andra säger om mig. Jag har nog blivit stärkt av att jag pratar med andra kvinnor, testar saker och känner att jag står rätt (Kvinnoaktivist)

De andra två Kvinnoaktivisterna var inte lika positiva, de hänvisade båda till mansdominansen i politiken. Den ena kvinnan hade negativa erfarenheter av uppdrag i en nämnd där kvinnorna var i minoritet och där det var mycket svårt att föra in nya synpunkter och den andra kvinnan var nybörjare i kommunalpolitiken. Även bland Partikvinnorna och Omsorgsrepresentanterna gick åsikterna isär beroende på olika bakgrund. De kvinnor som hade "tunga" positioner och några mandatperioders erfarenhet menade att det nu började finnas ett utrymme för kvinnors synpunkter. Tre av de fyra kommundelsnämndsledatmöterna var mycket nöjda med sina möjligheter att få gehör för sina argument. Två kvinnor jämförde sina nuvarande nämnduppdrag med tidigare fullmäktigeuppdrag och menade att de var respekterade på ett annat sätt i nämnden än i den hierarkiska fullmäktigegruppen.

När jag säger så här tänker jag på tiden i fullmäktige, jag har inga såna erfarenheter från x-nämnden. Här är det absolut en skillnad och mycket lättare att som kvinna föra fram sina synpunkter. (Omsorgsrepresentant)

Av de åtta ledamöter som hade uppdrag i tekniska nämnder hade fyra kvinnor, oberoende av position, upplevt svårigheter att vinna gehör för sina "kvinnosynpunkter". Svårigheterna bestod i att hävda omsorgsrationalitetens verklighetsuppfattning som något synligt och konkret när den måste översättas till siffror och tekniskt språk. De beskrev hur härskartekniken "*manligt tolkningsföreträd*e" utövades i mötet mellan teknik/ekonomi och omsorg. Dessa motsättningar i synsätt gällde även i andra sammanhang. De kvinnor som saknade "tunga positioner" hade alla upplevt svårigheter i sitt fullmäktigeuppdrag. Så här beskrev en f d fullmäktigeledamot sina erfarenheter av att försöka få fram kvinnors synpunkter i fullmäktigegruppen:

Det är väldigt svårt att föra dom till torgs. Det är lika svårt för kvinnorna att företräda sina synpunkter som det är för socialförvaltningen vid bostadsplaneringen, för där säger ingenjörerna och arkitekterna och dom manliga politikerna att: "Formulera era erfarenheter i våra termer först så ska vi lyssna sen". Där har dom kvinnliga politikerna svårt att göra sig förstådda eller bli tagna på allvar. (Omsorgsrepresentant)

Svårigheter och fördelar med att vara kvinna i politiken

Ett inslag i 1970-talets "nya kvinnorörelse" var satsningen på att medvetandehöja kvinnor om att "det personliga är politiskt" d v s att definiera olika former av kvinnoförtryck som en fråga om manlig maktutövning, även de företeelser som utspelade sig i personliga relationer. Att denna nya medvetenhet spritt sig även till "vanliga" kvinnor i början av 1980-talet

vittnar svaren från de intervjuade politikerna om. Två tredjedelar av de kvinnor som svarade ja på frågan: "*Har du upplevt några speciella problem (åsidossatt, diskriminerad) som kvinna i politiken?*" beskrev olika former av psykologiska sanktioner såsom att göras "osynlig" på möten, inte bli lyssnad till eller att ständigt bli avbruten. Härskartekniker förekom ofta i partigrupper eller på partimöten men tycktes vara mindre vanliga på beslutssammanträden i nämnderna. Vid den första nomineringen till tyngre uppdrag hade flera ledamöter erfarit att det var svårare för en kvinna att få uppdraget. Aderton kvinnor beskrev denna typ av erfarenheter medan fyra personer berättade om mer direkta och öppna former av nedsättande behandling såsom sexuella trakasserier, "löjliga påhopp" eller "klart mobbad". Femton av de intervjuade kvinnorna hade svarat ja på frågan om diskriminering i sina enkätsvar medan tjugotvå personer angav negativa erfarenheter i intervjuerna. Denna skillnad kan ses som ett tecken på enkätmetodens otillförlitlighet när det gäller att ställa "känsliga" frågor om mycket personliga erfarenheter.

De två "mansidentifierade" Traditionella Politikerna hade ingen erfarenhet av nedsättande behandling medan den tredje var osäker på hur hon skulle beskriva sina erfarenheter. Hennes svar tyder på att hon påverkats av den nya debatten om nedsättande behandling av kvinnor och att hon nu fått möjlighet att "sätta ord" på sina tidigare upplevelser:

Ja, det är en allmän känsla som jag inte riktigt kan precisera. Kanske får man lättare den här känslan när det talats om det hela. (Traditionell Politiker)

Bland Kvinnoaktivisterna svarade alla fyra ja på frågan om de upplevt några problem som kvinna i politiken. I två fall rörde det sig om öppna och direkta former av härskartekniker, förlöjligande och sexuella trakasserier.

Ja, jag anser fortfarande att det är förvånansvärt att aktiva män skrattar åt kvinnoklubben. Nästan varje kaffepaus i fullmäktige får man höra skämt och dom säger det för att få se oss arga. Löjliga påhopp och skämt om vad ska ni ha klubbarna till. (Kvinnoaktivist)

Ja, direkta sexuella attacker från en manlig partikamrat. (Kvinnoaktivist)

De två andra Kvinnoaktivisterna hade drabbats av andra tekniker. "*Ge skuld och skam*" användes i ett fall där kvinnan valdes in i en arbetsgrupp tillsammans med partiets högsta elit. Hon förde in ett verklighetsnära perspektiv på frågorna och förstod efter ett par möten att hennes åsikter ansågs vara för lite övergripande och alltför detaljerade. I det andra fallet framfördes kritik mot att kvinnan accepterade en nominering ("*ge skuld och skam*") trots att hon hade ett handikappat barn och därför inte kunde betraktas som "påläggskalv". Härskartekniken "*undanhållande av information*" hade drabbat samma kvinna när hon som utskottsordförande upptäckte att vissa män fattade beslut utanför sammanträdena och ändrade i hennes skrivelser utan att ta upp frågorna till diskussion.

Bland Partikvinnorna och Omsorgsrepresentanterna var det flertalet som erfarit någon form av problem medan fyra Partikvinnor och två Omsorgsrepresentanter saknade negativa upplevelser. *Förlöjligande* och *osynliggörande* var de två vanligaste teknikerna som nämndes. De kvinnor som ansvarat för det kommunala jämställdhetsprogrammet i nämnderna berättade hur deras rapportering inför övriga ledamöter medfört att de fått stå ut med olika reaktioner och bemötanden som de upplevt som motstånd. En kvinna beskrev hur följden blev att hon måste "ta sats", mobilisera en inre styrka och kraft för att orka stå emot stämningen som ständigt återkom när dessa frågor togs upp.

Jag jobbade i kommunens jämställdhetskommitté och det var ju ett föremål för ständiga skämt, det var ju så kul. Det var "roligt" både i mitt eget parti och i de andra partierna. Att jag jobbade med jämställdhetskommittéen, det var ju fantastiskt "roligt". Mycket skämt när vi skulle rapportera över gruppens arbete. Det var ju ingen överraskning precis, för de här attityderna känner jag ju till. Det här kan innebära att man måste ta sats, vissa personer kommer att reagera på ett visst sätt, det vet man på förhand. För dom är det ett sätt att slå ifrån sig, jag tror att dom känner sig lite skrajna. (Partikvinna)

Ett mindre uttalat motstånd uppstod när jämställdhetsprogrammet skulle diskuteras i en nämnd. Det beskrevs av en annan Partikvinna som att "känslan fanns där även om det inte var så markant" Att motståndet inte var så öppet förklarade hon med att den höga kvinnoandelen i nämndens partigrupp påverkade männen till att vara lite mer försiktiga. Hennes erfarenheter av fullmäktigegruppen däremot var att kvinnor utsattes för dominansmekanismer som var betydligt öppnare och mer kränkande. Hennes insikt om att hon kunde lita på sin känsla för vad som var ett mindre synligt, men ändå existerande manligt motstånd kan betraktas som en ny företeelse i början av 1980-talet. De intervjuade ledamöterna gav uttryck för en klar medvetenhet om att förnedrande upplevelser inte längre sågs som privata eller isolerade utan något som man delade med flera kvinnor.

Jag har blivit gjord till åtlöje och klart mobbad. Jag tror att jag inte är ensam om att känna det här. Det är svårt för kvinnor att komma med nya idéer. (Partikvinna)

Jag har haft problem med att killarna har så svårt att lyssna på en kvinna innan hon pratat färdigt. Det skulle aldrig falla dom in att avbryta en man på samma sätt. Det gäller mina partikamrater både i XX och fullmäktigegruppen. Jag vet att det är många fler av de kvinnliga ledamöterna som tycker att dom inte tas på allvar. (Omsorgsrepresentant)

Kvinnan som beskrev sina svårigheter med att inte få tala till punkt var lågutbildad och nybörjare på sina uppdrag. Hennes upplevelser delades av flera intervjupersoner. Den vanligaste formen av osynliggörande var att inte bli lyssnad till på möten och sammanträden. Flera av de medelålders kvinnorna som hade enstaka uppdrag i fullmäktige eller en nämnd kände sig, oberoende av senioritet, många gånger bortglömda och osynliga medan de yngre, nytilkomna kvinnorna ständigt påmindes om sitt kön via skämt eller komplimanger. I båda fallen hade kvinnorna en känsla av att inte tas på allvar och att de gjordes osynliga i rollen som förtroendeledamot. I båda fallen fanns en tendens till *stereotypisering* där de medelåld-

ders kvinnorna var "tanter" utan särskild auktoritet och där de yngre hade svårt att kliva ur sin roll som den "unga söta" för att få en möjlighet att visa sin duglighet. En kvinna som fått stereotypen "söt nos" (se Kanter 1977) insåg att hon betraktades som partigruppens lilla mascot, söt och ofarlig:

Det förutsätts inte att jag ska vara lika kunnig och driven, som tjej får man svamla lite. Jaha, säger dom och ler lite. Om en man skulle göra likadant skulle man tycka att han gjorde bort sig. Men ibland retar det mig att inte bli tagen på allvar, är man dessutom snygg är det ju hopplöst. (Partikvinna)

En annan variant av *osynliggörande* var att ärenden tappades bort eller inte kom med på föredragningslistan. Den tredje varianten var aktuell i samband med nomineringar till vissa ansvarsfulla uppdrag där kvinnorna ansåg att de ständigt måste bevaka nomineringsprocessen och påminna om de kompetenta kvinnor som fanns i partiet, annars "glömdes de bort". *Dubbelbestraffning* beskrevs av en Partikvinna som att om hon inte drev sina frågor tillräckligt hårt med hjälp av andra kvinnor fick hon inget gehör. När hon valde att verkligen kämpa för sin sak med stöd från sina medyrstrar och lyckades få igenom sina förslag betraktas hon av männen i den lokala partiorganisationen som "politisk pamp".

Det var särskilt de socialdemokratiska kvinnorna som berättade om nedsättande behandling från sina partikamrater. De uttryckte en stark besvikelse över att det var lättare att diskutera jämställdhetsfrågor med män ur andra partier än sitt eget. Det var uppenbart att de förväntade sig att manliga partikamrater i ett parti som förespråkade jämlikhet skulle införliva även kvinnor i jämlikhetstanken. De socialdemokratiska männens omedvetenhet om kvinnors villkor som kunde utläsas av enkät-svaren tycktes vara något som kvinnorna inom partiet känt av. Förutom de socialdemokratiska kvinnorna uttalade sig tre av Folkpartiets kvinnor med stor öppenhet om sin erfarenheter av mansdominansen medan kvinnorna från Centerpartiet och Moderata samlingspartiet uttalade sig med betydligt större försiktighet. När beskrivningar av negativa erfarenheter gavs var dessa kvinnor noga med att mildra sina utsagor med olika tillägg såsom "dom menar väl inte så illa".

Reaktioner på kvinnoförtryck

De allra flesta som beskrev erfarenheter av åsidosättande eller diskriminering hade reagerat på sin situation och gjort något åt den. Sällan tycktes det medföra passivitet eller förlorad självkänsla. Förklaringen till detta är att kvinnorna var medvetna om förtrycksmekanismerna, förlade dem utanför sig själva och att de talade med varandra om sina upplevelser. Motstrategierna varierade, från direkta, individuella protester riktade till de män som utövade förtrycket till indirekta, kollektiva strategier för att ge varandra stöd att "stå ut". Bland Kvinnoaktivisterna hade alla fyra reagerat med *direkta, individuella* strategier. Den kvinna som utsattes för sexuella trakasserier såg till att hon inte behövde träffa sin partikamrat i

enrum och talade också om för honom varför hon ville undvika personlig kontakt. Hon försökte förbereda sitt nämnduppdrag genom andra politiska kontakter. Det allmänna medvetandet om sexuella trakassier som samhällsfråga var nästan obefintligt i början av 1980-talet vilket troligen medförde att hon avstod från att ta upp problemet i sitt parti. De män som hånade kvinnoklubbarna fick svar på tal av den kvinna som blev retad:

Jag brukar säga till dom, det är aldrig den som förtrycker som förstår. (Kvinnoaktivist)

För den tredje kvinnan som fick veta att hon var alltför verklighetsnära i "elitgruppen" var det viktigt att motivera sitt avhopp med att hon inte ville slösa bort sin tid med möten där hennes åsikter inte hörde hemma:

Min motivering till dom var att min tid är också värdefull, men den är det kanske på ett annat plan... Jag har ingen lust att känna att jag sitter här och inte räcker till... Efteråt har någon sagt till mig att det är såna som jag som behövs. Men jag har gjort den bedömningen att jag sitter inte här kväll efter kväll till ingen nytta. (Kvinnoaktivist)

Den fjärde Kvinnoaktivisterna sade ifrån till männen som ändrade i hennes skrivelser och fattade beslut bakom hennes rygg och hon fick då ett annat bemötande:

Efter sen jag sagt ifrån blev dom nästan lite rädda och började krypa för mig. (Kvinnoaktivist)

Ett gemensamt drag i dessa motstrategier var att kvinnorna vände sig direkt och personligt till enskilda, eller mindre grupper av män. De tog inte upp sina reaktioner inför en större sammankomst av ledamöter. Förutom dessa direkta, individuella strategier sökte och fick dessa Kvinnoaktivister ett *indirekt, kollektivt stöd* via samtal med andra kvinnor. De deltog även i konkret politisk samverkan med andra kvinnor för att driva igenom vissa frågor då de mötte härskartekniken *tillmötesgående motstånd* (se kap 5).

Partikvinnorna sökte främst *indirekt, kollektivt* stöd hos kvinnorna i sin partigrupp eller lokala kvinnoförbundsorganisation. De stöttade varandra i samband med nomineringar och för att driva vissa frågor. De gav och fick ett personligt stöd som ofta innebar att få berätta om sina upplevelser och "bli trodd". Även Omsorgsrepresentanterna beskrev ett *indirekt, kollektivt stöd* men det var personligt och "socialt", de satte sig bredvid andra kvinnor på möten och sammanträden och sökte sig till varandra i kaffe-pauser. Det förekom även tre fall av *indirekta, individuella* strategier. Ett exempel är den Omsorgsrepresentant som beklagade att hon aldrig blev lyssnad till i sin partigrupp. Hon bestämde sig för att bryta sin roll som nybörjare, kompenserade sin brist på utbildning genom att gå en högskolekurs på kvällstid och fick bättre självförtroende. Detta ledde till att hon kunde erövra vissa ansvarsområden och skapa sig en synlig roll i partigruppen:

Man tas inte riktigt på allvar i diskussionern... För min del var det väldigt jobbigt innan jag började känna att jag gjorde nytta. Jag fick komma över det genom att själv ta initiativ, det skulle jag ha gjort tidigare. (Omsorgsrepresentant)

De direkta, individuella strategier som tillämpades av alla Kvinnoaktivister beskrevs endast av en Omsorgsrepresentant och en Partikvinna. Omsorgsrepresentanten "sa ifrån" vid nedsättande behandling från en man och blev sedan bemött med respekt. För Partikvinnan misslyckades den *direkta, individuella strategin*, hon försökte ta upp förhållandet kvinnor och män till politisk diskussion i sin partigrupp men blev nedtystad. Den strategi som saknas helt i de intervjuade kvinnornas beskrivningar, *direkt och kollektiv*, fanns inte bland kvinnorna i hennes partigrupp och hon klarade inte att argumentera ensam. Hennes misstag var att utmana männen i grupp samtidigt som hon saknade försäkring om kollektiv uppbackning från andra kvinnor.

Vi måste lära oss att arbeta tillsammans. Politiken idag styrs ju på männens villkor över hela världen - kanske är det därför världen ser ut som den gör. Jag tog upp dom här förhållandena i fullmäktigegruppen och kritiserade det men tystades ned. Jag blev för obekvämt - "vad vet du om det här?" (Partikvinna)

En av de två kvinnor som saknade strategier för hur de skulle agera inför mansdominansen var den Traditionella Politiker som hade en "allmän känsla" som hon inte riktigt kunde precisera. Denna kvinna identifierade sig inte med manliga kolleger på det sätt som de övriga två Traditionella Politikerna gjorde utan beskrev sig själv som en känslig person som gärna ville få in mer värme och känslor i den politiska kulturen. Hon beskrev även hur hon försökte gå emot den teknisk-ekonomiska rationalitetens hegemoni i bostadsplanering för att istället ta upp ett "underifrånperspektiv" där människors behov sattes i centrum. Hennes avvaktande hållning till att resonera i termer av kvinnor som grupp tycktes innebära att hon hade svårt att samtala med andra kvinnor om sina upplevelser. Den andra kvinnan som saknade strategier var den Omsorgsrepresentant som tog avstånd från tanken på separat kvinnoorganisering och som saknade personlig kontakt med övriga kvinnor i sin nämnd. Hon beskrev själv hur hon var på väg att marginaliseras och förmodade att männen i partiet skulle förhindra att hon blev omnominerad till sitt uppdrag.

Flera av de åtta kvinnor som svarade nej på frågan om de upplevt problem betonade istället att de kände sig välkomna och uppskattade i politiken. De var nybörjare i politiken och menade att behovet av kvinnliga ledamöter gjorde att de närmast fick värja sig för att inte få för många uppdrag för snabbt.

Fördelar som kvinna

Upplevelsen av mansdominans som många kvinnor gav uttryck för i intervjuerna hindrade inte att de samtidigt upplevde fördelar med att vara kvinna. En majoritet av de intervjuade kvinnorna, tjugofem personer, ansåg att de hade upplevt fördelar med att vara kvinna i politiken. Det vanligaste skälet var att de var medvetna om att de nominerats till ett visst uppdrag för att förbättra en låg kvinnorepresentation. De Traditionella Politikerna medgav att de förstått att satsningen på att få in fler kvinnor var förklaringen till att de fått vissa uppdrag. Två av dem hade en uttalat kluven inställning till detta, de tyckte att det var fel samtidigt som de var glada över att ha fått sina uppdrag. Bland Kvinnoaktivisterna ansåg två ledamöter att de haft fördelar av att vara kvinna av samma skäl. En av dem beskrev hur kvinnors duglighet ofta ifrågasattes av männen och medgav att det inte kändes helt lätt att ha fått ett kvoterat uppdrag när pratet om inkompetenta kvinnor florerade bland de manliga partikamraterna.

Alla Partikvinnorna och fyra av de sju Omsorgsrepresentanterna ansåg att de på olika sätt upplevt fördelar med att vara kvinna i politiken. Flera beskrivningar handlade om att de hade möjlighet att skapa sig en alternativ politikerroll p g a att de som kvinnor sällan utsattes för förväntningar på att vara hårda och konkurrensinriktade. Andra menade att de hade en möjlighet att utöva en annorlunda politisk stil, särskilt när det gällde språket:

Ja, vi har ju en annan kontaktyta. Sen uttrycker vi oss lättare, förklarar oss enklare och har ett konkretare språk. Jag försöker att inte ha så mycket fraser och teoretiska ord, något som jag också övat in som lärare. (Partikvinna)

Det kunde även gälla att de var betrodda och tilldelades en ansvarsroll för sociala frågor som medförde att de kände att de bemöttes med respekt i vissa nämnder. Särskilt kvinnorna i kommundelsnämnderna och de sociala distriktsnämnderna upplevde att de fyllde en viktig funktion.

Det har varit positivt att vara kvinna tycker jag. De lyssnar väldigt mycket till mig och förväntar sig att jag ska ha åsikter i skilda frågor. Där har jag ibland känt ansvaret för stort. Kvinnor med bra utbildning är ju inte så vanligt på landet. (Omsorgsrepresentant)

Den nya kvinnorörelsen

1970-talet var det decennium då debatten om kvinnors ställning i samhälle och yrkesliv tog ny fart. Den nya radikala kvinnorörelsen överraskade och provocerade med slagord, aktioner och demonstrationer och en mängd kulturella och politiska aktiviteter uppstod runt om i landet. FN:s kvinnodecennium med två stora kvinnokonferenser i Mexico 1975 och i Köpenhamn 1980 spred sina svallvågor även till den inhemska, svenska politiska debatten. Ny lagstiftning mot könsdiskriminering i arbetslivet infördes 1980 under den borgerliga re-

geringsperioden efter en hetsig debatt med starka protester från arbetsmarknadens parter. Örebro-politikerna som tillträtt sina uppdrag i början av 1980-talet gjorde detta under en period då kvinnofrågor inte längre var en isolerad företeelse som företrädades av partiernas kvinnoförbund. För att finna ut hur de kvinnliga politikerna ställde sig till dessa nya, utomparlamentariska aktiviteter ställdes en fråga i intervjun om deras inställning till den "nya kvinnorörelsen". För att undvika en ensidig association till det i allmänhetens ögon "militanta och manshatande Grupp 8" exemplifierade jag kvinnorörelsen genom att nämna olika aktiviteter såsom sommarläger för kvinnor, nya tidskrifter, kulturfestivaler och kvinnohus.

Majoriteten av de trettio intervjuade kvinnorna var positiva i sina omdömen om kvinnorörelsen och de nämnde vikten av att kvinnor får träna självständighet, att mötesplatser skapas, behovet av kvinnogemenskap och vikten av att det finns fora för artikulerandet av kvinnors intressen. En tredjedel av kvinnorna intog en entydigt positiv hållning; de tillhörde Folkpartiet eller Socialdemokraterna, var i åldrarna 20-45 år och välutbildade. Dessa kvinnor utgjordes av alla Kvinnoaktivister och sex Partikvinnor och deras språkbruk visade hur de tagit intryck av kvinnorörelsens idéer, de talade om frigörelse och motsättningar:

Jag tycker att den är bra även om jag inte håller med om allt. Vi har ju faktiskt *motsättningar* i samhället som gör att kvinnorna lever ojämnt. Så länge är det viktigt att det finns kvinnor som har kraft att ta itu med det som dom tycker är väsentligt. (Kvinnoaktivist)

Jag tycker att den är ett led i kvinnors *frigörelse*. Något intressant som kommer längre fram. Jag ser positivt på kvinnorörelsen och hoppas att den kommer på bred front, att kvinnorna själva kan visa vägen hur dom vill jobba. (Partikvinna)

Kvinnoaktivisterna ville gärna se en närmare koppling mellan den traditionella politiken och de utomparlamentariska aktiviteterna. Två av dem övervägde att gå in i en autonom kvinno-grupp men hamnade istället i politiken. En annan gick aktivt in för att rekrytera radikala unga kvinnor till sitt parti:

Ibland önskar jag att det var kvinnor som fanns hos oss. Jag tycker att de står oss nära och att det skulle vara en kvalitetsförbättring om de engagerade sig hos oss. Jag känner flera som är engagerade på vänsterkanten, jag brukar säga att ni behövs hos oss. Dom har ju friska idéer, vi skulle bli mycket starkare då. Några har jag fått med i vår kvinnoklubb från vänstern och miljöförörelsen. (Kvinnoaktivist)

En annan Kvinnoaktivist såg emellertid en risk med att generations- och klasskillnaderna kunde bli för stora mellan de äldre kvinnorna i partiets kvinnoförbund och de unga, radikala kvinnorna. "Tanterna", arbetarklassens medelålders och äldre kvinnor, ställde sig ofta främmande inför kvinnorörelsens öppenhet och stridbarhet i t ex frågor som rörde sexualitet, vilket även framkommer i en studie av kvinnorörelsens olika grenar från denna tidpunkt (Strejffert 1983).

Jag tror att vi har mycket att lära av kvinnorörelsen inom vårt kvinnoförbund, vi måste finna nya former för verksamheten. Men vi får inte heller bli för militanta för snabbt för då försvinner våra tanter som är vår bas. Vi måste gå försiktigt fram. (Kvinnoaktivist)

Bland Kvinnoaktivisterna och de Partikvinnor som var positiva fanns en förståelse för att den nya kvinnorörelsen i sin roll som avantgarde visat militans och vrede, liksom att en del frågor som drivits varit aktuella för marginella kvinnogrupper.

Jag förstår ju att den vuxit fram ur en stark vrede, sen har det ju funnits lite olika nyanser inom rörelsen... Man kan inte fortsätta som nu i vårt samhälle. Jag tror att kvinnorörelsen verkligen behövs för att visa på vanvetet och oförnuftet i de beslut som fattas. (Kvinnoaktivist)

Jag är i stort sett positiv till det hela... Ibland slår det faktiskt över. Men det är något som vi också kan se bland de frikyrkliga och de religiösa, det är ju inte bara inom kvinnorörelsen. Det är bra att kvinnor hittar forum att mötas och ställa krav på. Att det sen blir lite tokigt ibland får vi väl acceptera. (Partikvinna)

Det var i första hand som politisk kraft utanför den parlamentariska arenan som de positiva Partikvinnorna värderade kvinnorörelsen. Nya frågor hade politiserats och kvinnor hade fått kraft att höja sina röster. Kvinnorörelsen hade påverkat den politiska opinionen ute i samhället liksom partiernas kvinnoförbund.

En tredjedel av de intervjuade ledamöterna var delvis positiva men uttryckte någon form av reservation gentemot militansen inom delar av kvinnorörelsen. De tre Traditionella Politikerna och resterande Partikvinnor tillhörde denna grupp. De negativa omdömen som fälldes uttrycktes i formuleringar som "militans", "extrema", "låsta positioner", "isolerade", "konfrontation", "slå över". När dessa kvinnor ställde sig kritiska till stridbarheten inom delar av kvinnorörelsen så hänvisade de till hur omöjligt det förhållningssättet skulle bli i samarbete med männen. Politiskt aktiva kvinnor måste som *strategi* skapa allianser med vissa manliga partikamrater och undvika en könspolitisk polarisering. Dessa kvinnor hade inte heller haft särskilt mycket personlig kontakt med representanter för den nya kvinnorörelsen.

För dom som varit med har det säkert fyllt ett behov. Men jag är ju uppvuxen på landet och har lite svårt att förstå det där. Jag tycker att man ska jobba ihop och inte emot varandra. Jag tror att man måste jobba sakta och envetet och få dem att förstå att förändringar behövs. Jag tror inte så mycket på konfrontation för dess egen skull, jag tycker att det varit lite väl häftigt sätt. Men visst behöver det förändras, jag tror däremot att vi behöver infiltrera. (Partikvinna)

Samtidigt betonade dessa ledamöter att de uppskattade delar av kvinnorörelsen, exempelvis freds-rörelsen, kvinnojourerna, kvinnors fjällmarscher och kvinnokurser. Partikvinnorna betonade hur de personligen inspirerats av kvinnorörelsens idéer och att de kunde tänka sig att delta i exempelvis en fjällmarsch för kvinnor. De Traditionella Politikerna markerade att de själva inte var berörda eller lockade av kvinnorörelsens aktiviteter men att de uppskattade de

delar av kvinnorörelsen som inte direkt riktade sig mot manssamhället t ex fredsrörelsen, kvinnojourerna och de "galna mödrarna i Argentina".

Jag känner inget särskilt för det. Kvinnohuset i Örebro är positivt och de galna mödrarna i Argentina känner jag stark sympati för. I Sverige tycker jag inte att det är något för mig, Grupp 8 slår över ibland. (Traditionell politiker)

Omsorgsrepresentanterna var särskilt tveksamma inför tanken på en manlig motreaktion om kvinnor uppträdde alltför offensivt. De tog avstånd från tanken på en separat kvinnorörelse. Även om alla, utom en kvinna, uttryckte en viss förståelse inför den nya kvinnorörelsen som företeelse var de inte särskilt positiva i sina omdömen:

Jag känner ju att jag står lite utanför det hela . Jag kan ju förstå resonemanget, men jag tycker att vi tappar bort mannen alldeles. Mannen har ju också rättigheter, vi behöver slåss för mannens rättigheter som människa. Vi måste ta med också honom i gemenskapen. (Omsorgsrepresentant)

Jag tror ändå att vi ska jobba ihop - jag tycker inte så mycket om isolerade grupper. (Omsorgsrepresentant)

För en av kvinnorna handlar det mer om en social främlingskänsla, det som Kvinnoktivisterna och de unga Partikvinnorna uppskattat som inspiration till partiernas kvinnoorganisationer, såg hon som bristande verklighetsanknytning:

Jag känner mig lite främmande för den här intensiva lägergemenskapen. Min kontakt med kvinnorörelsen blir mest via massmedia. Jag känner att den är lite överdriven, mest bestående av intellektuella, vänsterradikala kvinnogrupper. Jag känner mig mer jordnära, de lever mer i fantasivärlden. (Omsorgsrepresentant)

Defensiv eller offensiv gemenskap i politiken

Två tredjedelar av de intervjuade kvinnorna, främst de som var aktiva i sina partiers kvinnoförbund, beskrev kontakten kvinnor emellan som mycket positiv. Det gällde främst i relation till kvinnor i det egna partiet. På frågan om hur de upplevde kontakten kvinnor emellan så nämnde dessa kvinnor systerskapet, sammanhållningen och gemenskapen när de beskrev upplevelsen av sina kvinnokontakter. I svaren på övriga intervjuvar framkom även på vilket sätt denna solidaritet skapade underlag för kvinnopolitisk handling.

De tre Traditionella Politikerna betonade att deras känsla av samhörighet grundade sig mer på individ än på kön. Deras väg in i politiken hade inte gått via kvinnoförbunden. De ansåg sig inte heller ha någon särskild kontakt med kvinnor ur andra partier. En av de två kvinnor som identifierade sig med männen beskrev hur hon fann det lättare att samarbeta med män:

Jag har genomgående lättare att arbeta med män. Jag har ingen speciell kontakt med kvinnorna i mitt parti. Jag har förstås inga svårigheter att arbeta med kvinnor, men det har spontant blivit så att jag trivs bäst med att jobba med män. Jag är nog den typen som inte tycker om att blanda in matrecept och barn - tycker inte att det är roligt. Då pratar jag hellre om näringsliv och sånt. (Traditionell politiker)

Trots sin egen identifikation med manliga politiker betonade denna kvinna att kvinnoförbunden fyllde en viktig social uppgift för äldre kvinnor på landsbygden som inte vara beredda att ta förtroendeuppdrag. Hennes åsikt var att dessa kvinnor behövde ett forum att mötas på i en form som kan beskrivas som defensiv gemenskap. Den Traditionella Politiker som flera gånger återkom till sin vision om en varmare, mänskligare atmosfär i politiken beskrev hur hon vid gästbesök på kvinnomöten slagits av hur vänlig och fin stämningen var. Hon nämnde även hur hon ibland diskuterade politik med en Partikvinna trots att de "hade lite olika utgångspunkter". Ingen av de Traditionella Politikerna tog avstånd ifrån kvinnoförbundens existensberättigande. De medgav att de kunde se hur förbunden fyller en viktig funktion för vissa kvinnor men att det i deras eget fall inte blivit aktuellt med aktivitet eller engagemang.

Bland Kvinnoaktivisterna var erfarenheterna olika av kontakter med andra kvinnor. En kvinna upplevde klara generationsskillnader i sitt eget parti och hade inte särskilt mycket kontakt med de äldre kvinnorna. Hon hade istället tagit initiativ till en informell "tjejgrupp" för yngre kvinnor och hade ett gott förhållande till kvinnor ur andra partier i sin nämnd. I ett annat fall beskrevs ett mycket starkt stöd från medlemmarna i kvinnoorganisationen medan kontakten i förhållande till andra partiers kvinnor var ytlig. De två återstående Kvinnoaktivisterna uppgav att de hade god kontakt med kvinnor ur alla partier vilket en av dem beskrev på följande sätt:

Jag har inte alls känt av partiskillnader, vi strävar ju efter ett mänskligt samhälle på lika villkor. De strider som varit har ju gällt vad partierna står för men inte i kvinnofrågor. När jag har diskuterat med X-kvinnor har det många gånger kommit fram fina saker också trots att deras partilinje går emot det jag står för. (Kvinnoaktivist)

Även bland Partikvinnorna ansåg de flesta att kontakten mellan kvinnorna i det egna partiet var mycket god medan känslan av gemenskap över partigränserna varierade. Det var bara en av Partikvinnorna som inte var medlem i sitt partis kvinnoförbund, hon bodde i en kommun del där det inte finns någon lokal kvinnoklubb men ingick istället i en informell kvinnogrupp. De beskrivningar som gavs av de lokala kvinnororganisationernas betydelse vittnade om att det var kombinationen av social funktion och politiskt arbete som var styrkan i gemenskapen:

Kontakten mellan kvinnorna är speciell, det är ett väldigt systemskap, en väldig värme och så trivsamt. Vi har styrelsesammanträden hemma hos varandra, vi försöker ha trivsamt och roligt, bjuder på god mat. Vi stöttar varandra om det behövs och uppmuntrar varandra när någon ska plockas fram, det är väldigt värdefullt. (Partikvinna)

Det var särskilt de yngre Partikvinnorna som betonade vikten av att kvinnoförningarnas sociala roll kombinerades med politisk aktivitet. Generationsskillnaderna var uppenbara i några föreningar där de äldre kvinnorna ställde sig tveksamma till de yngres politiska ambitioner. Några av dessa unga kvinnor var kritiska till "syjuntorna" medan andra var solidariska och menade att det gällde att respektera de äldres intresse av social gemenskap. I vissa beskrivningar fanns även en vision om att använda kvinnoförningarna som en plattform för att förändra politikens kultur. Det innebar ett synsätt där kvinnokulturen sågs som en offensiv, förändrande kraft till något nytt och annorlunda. Ett exempel var en lokal partiorganisation där kvinnorna hade majoritet i styrelsen och där de ibland lyckats föra över "sin stämning" till partimötena vilket innebar en vänligare och mer informell atmosfär med skratt och bredare delaktighet i diskussionerna.

Det var inte bara via kvinnoförbunden som Partikvinnorna samarbetade eller bekräftade varandra. Vissa ledamöter hade samarbetat genom att ta gemensamma initiativ till fullmäktigemotioner, i andra sammanhang rörde det sig om att ha tillgång till ett kvinnligt nätverk för utbyte av information eller driva en fråga. Nybörjare som saknade goda relationer med manliga partikamrater vände sig till erfarna kvinnliga politiker för att få råd:

Jag går igenom handlingarna. Sen tar jag fram material och ringer mest till Doris, hon sitter med i många nämnder så hon är bäst att fråga... Jag diskuterar mest med Doris, vår ordförande är inte så bra. (Partikvinna)

På skolan i X saknar de diskmaskin och personalen jobbar ju bara 4 timmar. På den tiden ska dom hinna duka för 60 barn, ta emot maten och diska. Jag har uppmanat skolledningen att kontakta kommunen men inget har hänt. Sen pratade jag med Ester i x-nämnden och hon lovade att tala med kommunens tjänstemän och på kort tid var diskmaskinen ordnad. (Partikvinna)

Det var vanligt att kvinnorna beskrev hur de sökte sig spontant till varandra, satt tillsammans vid sammanträdena och kände ett stöd i att inte vara ensam kvinna i partigruppen eller nämnden. Behovet av mer kontakt mellan förtroendeledmöterna beskrevs av flera kvinnor, sammankomsterna i partiernas lokala kvinnoförningar fyllde inte det behovet fullt ut:

Rätt hyfsad, men vi skulle behöva ha mer kontakt mellan de förtroendevalda kvinnorna. Det finns ett väldigt behov och intresse av att träffas och diskutera sin situation, det gäller bara att någon orkar ordna detta. (Partikvinna)

Vi har träffats en gång sex kvinnor i fullmäktige, det var väldigt nyttigt. Vi berättade mycket öppet för varandra om hur vi upplevt våra uppdrag och vilka problem vi haft. Nu ska vi träffas igen för att diskutera hur vi kvinnor kan göra för att ledamöterna ska komma in i gruppen. Jag tror att vi kvinnor behöver en sån här hjälp lite extra. (Partikvinna)

Synen på gemenskap och kontakt över partigränserna varierade stort mellan Partikvinnorna. De ledamöter som erfarit en god kontakt och gemenskap hade samarbetet omkring de frågor som även nämndes i enkätsvaren: kvinnohus för misshandlade kvinnor, en gemensam aktion mot pornografi, ett arrangemang för handikappade i fullmäktige och ett debattmöte om abort. Dessa kvinnor uttryckte en klar uppskattning över arrangemangen vilka huvudsakligen handlat om opinionsbildning och inte direkt samarbete i politiska sakfrågor, kvinnohuset undantaget. Så här beskrev en kvinna den tvärpolitiska pornografiaktionen:

Jag tycker att det var ett väldigt fint initiativ, det är roligt när man kan träffas och diskutera. Sen blir det ju lite tyngd när man kan enas. Jag hörde sen att det blev uppmärksammat. (Partikvinna)

Övriga Partikvinnor som uppskattade kontakt och samarbete över partigränserna hade som framkommit tidigare upplevt detta i de tekniska nämnderna. Fyra av de intervjuade Partikvinnorna uttryckte en klar gränsdragning mellan det borgerliga och socialistiska blocket. För ett par socialdemokratiska kvinnor var det ideologiska och klassmässiga olikheter som hindrade kontakt över partigränserna medan det för ett par andra kvinnor var partiets förväntningar på partiloyalitet som gjorde att de undvek tvärpolitisk kontakt. En av dessa kvinnor beskrev sitt förhållande till kvinnor ur andra partier på följande sätt:

Dålig. Visserligen lite bättre än med männen i de andra partierna. Men jag känner klart en större samhörighet med männen i mitt parti än med kvinnorna från de övriga partierna. (Partikvinna)

Bland Omsorgsrepresentanterna fanns inte samma mönster av regelbunden och aktiv kontakt med andra kvinnor. Fem av de sju uppgav att de inte hade någon särskild kontakt eller samverkan med andra kvinnor i sitt parti, två saknade helt kontakter med andra kvinnor. De två sistnämnda ledamöterna ansåg sig ha negativa erfarenheter av sina partiets kvinnoförbund, i det ena fallet p g a fördomar sedan 1960-talet då mötena utannonserades med orden "Medtag handarbete och gott humör" och i det andra fallet p g a ett misslyckat försök att reformerna verksamheten i föreningen.

Kvinnorganisationen på det lokala planet fungerade som kaffekokningsorganisation. Dom hade studiecirklar och satt och virkade. Jag ville att dom skulle välja lite nya ämnen till studiecirkelarna och skapa en stödgrupp till dom som blev valda, eftersom vi som blev valda var så ensamma. Det blev inte så. (Omsorgsrepresentant)

Två Omsorgsrepresentanter ansåg att de hade särskilt god kontakt med andra kvinnor, det gällde även tvärpolitiska kontakter. Deras inställning kan betecknas som ambivalent till skillnad mot Partikvinnorna. Ingen av dem var engagerad i sitt kvinnoförbund av principiella skäl och betonade vikten av att inte glömma bort männen, samtidigt gav de uttryck för en stark kvinnoidentitet.

Jag tror att vi kvinnor behöver varandra och vi pratar lättare med en kvinna. På en konferens t ex där man ska vara en hel dag sätter man sig ju automatiskt bredvid en kvinna. Jag tänker inte så mycket på det, det är nog omedvetet. Men nog är det så att man pratar lättare med en kvinna, vi har så mycket gemensamt. När kvinnor arbetar tillsammans över partigränserna, som i distriktsnämnden, finns samma känsla. När den här känslan saknas beror det på att vi bara ses vid sammanträdena, det finns ingen tid för att skapa gemenskap. (Omsorgsrepresentant)

Vi söker oss till varandra, vi söker värme och stöd. Det går en kvinnogemenskap över parti-gränserna. Vi förenas i omsorgen om det mänskliga. (Omsorgsrepresentant)

Ingen av Omsorgsrepresentanterna var engagerad i sitt partis kvinnoförbund. Skälen till detta var mycket olikartade. Det rörde sig dels om subjektiva värderingar men berodde även på objektiva omständigheter som bostadsort och familjeförhållanden. Två kvinnorna bodde på landet och det fanns inga kvinnoföreningar men båda saknade den gemenskapen. Det var också en fråga om tidsprioriteringar där de inte orkade och hann söka sig till någon avdelning inne i centralorten. En av de kvinnor som varit principiell motståndare till separata kvinnoförbund hade emellertid börjat ändra inställning. Liksom vissa av Partikvinnorna var hon inte nöjd med att vila i den behagliga kvinnokulturen. Hennes krav var att kvinnorna skulle få leda partiets möten och förändra den politiska kulturen genom att prägla dessa sammankomster med "sin" atmosfär:

Nej, jag gick inte med i någon kvinnoklubb för jag ansåg att det inte behövdes. Nu har jag börjat vackla på senare år i den inställningen för det är en så mycket varmare atmosfär i kvinnoklubbarna. De har så oerhört mycket av fin gemenskap, deras möten blir ju mer välbesökta än vanliga partimöten. Om kvinnorna kunde få leda mötena och prägla s-föreningarnas möten och dess atmosfär - då skulle jag vara beredd att ansluta mig till en kvinnoklubb. (Omsorgsrepresentant)

Solidaritet och olikheter

Kan de skilda profilerna urskiljas även i intervjumaterialet?

Även de trettio intervjuade kvinnorna visade sig ha skilda profiler vad gällde identifikation med andra andra kvinnor och kvinnopolitiska handling. Fördelningen på skilda profiler överensstämde i stort med enkätmaterialens resultat. Det riktade urvalet bland de intervjuade kvinnorna tycks inte ha medfört en särskilt stor avvikelse i jämförelse med totalpopulationen vad gäller kvinnomedvetande. 61 procent av alla kvinnor som besvarade enkäten karaktäriserades som kvinnomedvetna medan 66 procent av de intervjuade placerats in i denna grupp. Det innebär att det är rimligt att anta att den bild vi får av de intervjuade kvinnornas syn på kvinnors roll i politiken inte avviker allt för mycket från den totala gruppen kvinnor.

Den kvinnoidentifikation som en majoritet av de politiskt aktiva kvinnorna gav uttryck för i sina enkätsvar var långt ifrån entydig. De intervjuade kvinnornas olika förhållningssätt visar hur nödvändigt det är att särskilja mellan olika former och stadier av identitet och medvetande för att förstå bakgrunden till deras faktiskt handlande. Det väcker också frågan om vilka

förutsättningar som krävs för att kvinnomedvetande ska skapas, det som den nya kvinnorörelsen kallade "medvetandehöjning".

Filosofen Ulla Holm föreslår distinktioner mellan begreppen kvinnoidentitet, solidaritet med andra kvinnor, kvinnosolidaritet och kvinnomedvetande (Holm 1990:15 och 89). (3) Kvinnomedvetande beskrivs av Ulla Holm som en medveten reflektion över sin situation som kvinna, det kan vara en fråga om individuellt uppnått medvetande eller i kollektiv gemenskap med andra kvinnor. En individuell identitet som kvinna är nödvändig för att konstituera en individuell kvinnomedvetenhet. Detta befrämjar i sin tur solidaritet med andra kvinnor som utgör grunden för att utöva kvinnomedveten reflektion kollektivt vilket kan leda till konkret handling för att förbättra kvinnors villkor. Självreflektion i interaktion med andra kvinnor utgör alltså basen för denna process som är långtifrån enkel och linjär.

Ambivalens är ett inslag i denna medvetandeförändring där kvinnorna tvekar inför sina egna omdömen och reflektioner och vacklar mellan ett välvilligt och ett kritiskt perspektiv på sina manliga kollegor eller på den politiska kulturens normer. (4) Att förändra sitt seende och upptäcka kvinnors underordning är för de flesta kvinnor en smärtsam upplevelse där en vanlig reaktion är att värja sig mot de nya upptäckterna. Kvinnoaktivisterna, Partikvinnorna och Omsorgsrepresentanterna befann sig i olika stadier av denna process vilket även förklarar deras inbördes olikheter.

Att en individuell kvinnoidentitet inte är den självklara grunden för kvinnosolidaritet framkom i vissa intervjuvar. De Traditionella politikerna ville ogärna se sig själva som kvinnor i det politiska arbetet men de uttryckte en solidaritet med andra kvinnor genom att respektera andra kvinnors behov och intresse av att gå in i kvinnoförbund eller prioritera sociala frågor. Samtidigt fanns det inbördes olikheter, två stämde väl in med Haavinds modell, de identifierade sig med män i det politiska arbetet och arbetade utifrån samma mål och medel som männen. Den tredje kvinnan uttryckte en klar kritik mot den politiska kulturens "hårdhet" och företrädde envist ett omsorgsrationellt perspektiv i olika frågor men ville ogärna se sitt agerande i ett könsperspektiv. Att de kvinnor, 7 procent, som i enkätsvaren inte identifierade sig med andra kvinnor men ändå deltagit i någon enstaka kvinnopolitisk handling placerades in i gruppen Traditionella Politiker förefaller rimligt. De Traditionella Politikerna framstår inte som öppna motståndare till andra kvinnors strävanden.

Att en uttalad kvinnoidentitet å andra sidan inte självklart innebär en solidaritet med andra kvinnor framgår av svaren från en Omsorgsrepresentant. Hon identifierade sig som kvinna men uttryckte ingen solidaritet med andra kvinnor och hennes omdömen om kvinnoförbund och kvinnorörelse var klart nedsättande. Hennes ambivalens uttrycktes när hon berättade om sin kännedom om en informell kvinnogrupp i partiet som hon gärna skulle vilja vara delaktig i.

Kvinnoidentitet i betydelsen att identifiera sig och betrakta sig som kvinna i politiken var något självklart för en majoritet av de intervjuade kvinnorna. (4) Den vanligaste hållningen bland politikerna var kvinnosolidaritet i betydelsen kvinnoidentitet kombinerat med olika grader av kontakt, samverkan, stöd eller samarbete med andra kvinnor. Det ter sig något överraskande att konflikter mellan kvinnor var i det närmaste helt frånvarande i de intervjuade kvinnornas beskrivningar. I tre fall antyddes konflikter, dels som generationsmotsättning-
ar och dels som kritik mot de kvinnor som "glömt att de är kvinnor". Det är möjligt att kvinnosolidaritet som överlevnadstrategi i den mansdominerade politiska kulturen var så väsentlig och nödvändig att de intervjuade kvinnorna förnekade eventuella konflikter. Det är även möjligt att konflikter mellan kvinnor var ovanliga och att de intervjuade politikerna aktivt undvek att skapa splittrande konflikter kvinnor emellan.

Resonerade de intervjuade kvinnorna i termer av grupprepresentation där kvinnor som grupp representerar kvinnor? De Traditionella politikerna nämnde inte kvinnor i sina svar, alla Kvinnoaktivisterna gjorde det liksom hälften av Partikvinnorna. Ett generellt drag var att det var utifrån ett omsorgsperspektiv som de intervjuade kvinnorna beskrev sin representationsroll. Gemensamt för Partikvinnorna och Omsorgsrepresentanterna var att resonera i termer av ansvar för olika behövande grupper i samhället. Bland Partikvinnorna var det vanligt att bevakningen av dessa frågor sågs som ett kollektivt kvinnointresse medan Omsorgsrepresentanterna hänvisade till individuella erfarenheter. Det fanns inga nämnvärda skillnader mellan företrädare för olika partier, de borgerliga ledamöterna var lika omsorgsinriktade i sina svar som de socialdemokratiska.

Vad avsåg de intervjuade kvinnorna när de talade om kvinnors intressen? Hur beskrev de skilda profilernas sina synsätt på kvinnors intressen? Innebar det att det fanns vissa sakfrågor som kunde betecknas som kvinnofrågor? Att innebörden av "kvinnors intressen" rymmer en rad nyanser blev tydligt i intervjusvaren. De Traditionella Politikerna förnekade tanken på kvinnors intressen medan en majoritet bland de övriga profilerna ansåg att vissa politiska frågor var av särskilt kvinnointresse att bevaka. Partikvinnorna och Omsorgsrepresentanterna kan delas in i två läger. Majoriteten bland Partikvinnorna definierade politiken i termer av könsintressen där kvinnor borde bevaka vissa områden. De som var tveksamma till tanken hänvisade till risken för stereotypisering i politiken där kvinnor kunde "fastna" i vissa nämnder och ansvarsområden. Ingen av Partikvinnorna var principiell motståndare till att resonera i intressetermer. Bland Omsorgsrepresentanterna ansåg fem av sju att olika omsorgsfrågor och svaga gruppers behov var ett kvinnointresse medan två avvisade tanken. Exempel på sakfrågor som nämndes var barnomsorg, äldreomsorg, ungdomars och handikappades situation, bostadsplanering och kvinnors arbetsmarknad. Det fanns inga skillnader mellan vilka sakfrågor som nämndes av olika grupper bland de intervjuade, särskiljande var snarare om dessa sakfrågor betraktades som specifika kvinnointressen. Dessa intressen fördes även fram via kvinnornas "särskilda synpunkter" vilka utgjordes av erfarenheter som män saknade och

omsorgsrationella förhållningssätt där människors behov var grundvalen för politiska ståndpunkter. Skälen till att omsorgsfrågor sågs som specifika kvinnointressen i så hög grad berodde på övertygelsen om att kvinnor fick bära konsekvenserna av ogenomtänkta beslut eller felaktiga prioriteringar. Flera av de intervjuade hänvisade till att kvinnor var konkreta och verklighetsnära på ett annat sätt än män och att de hade ett enklare, vardagsnära språk. För tolv kvinnor innefattade "särskilda synpunkter" en fråga om grundläggande skillnader mellan kvinnors och mäns syn på livet.

I kapitel 5 framfördes att definitionen av kvinnokulturen inte omfattar alla kvinnor eller utesluter alla män. En mindre statisk syn på klyftan offentlig-privat där även mäns relation till hemmasfären uppmärksammas är nödvändig för att uppmärksamma skillnader mellan män. I synen på om män kan omfattas av kvinnokulturella värderingar delades kvinnorna i två läger, tvärs igenom profilgrupperingarna. Deras inställning tycktes vara påverkade av deras konkreta erfarenheter i relationer till manliga politiker. Bland tolv kvinnor fanns ett "särartstänkande" där en idealisering av kvinnors kvaliteter framskyntade. Ingen av dessa kvinnor nämnde att de mött någon man med insikt i eller förståelse för ett omsorgsrationellt tänkande, tvärtom hade de nedslående erfarenheter av manlig oförståelse och ibland öppet förakt. Några av de kvinnor som varnade för en stereotypisering i politiken hade däremot samarbetet med yngre män som varit pappalediga. De betonade att de insett att intresset för omsorgsfrågor inte behövde vara könsbundet. Den dikotomi i likhetstänkande och särartstänkande som formulerats främst bland kvinnohistoriker (Hirdman 1983:20f) fanns inte företrädd i intervjumaterialet, inte ens de Traditionella politikerna representerade något entydigt likhetstänkande. De kombinerade ett principiellt avståndstagande mot att resonera i termer av kön med ett erkännande av kvinnors särskilda kunskaper och andra kvinnors behov av inbördes gemenskap.

Kvinnliga politikernas intresse för omsorgsfrågor har bland vissa kvinnoforskare betraktats som ett uttryck för marginalisering eller stereotypisering där kvinnor tilldelats vissa traditionellt, kvinnliga ansvarsområden och förhindrats att komma in på de tunga, mansdominerade områdena teknik och ekonomi (Haavio-Mannila red. 1983:96; Hirdman 1990:113). Andra forskare har menat att det kan betraktas som ett positivt och strategiskt val där aktiva, handlande kvinnor söker sig till områden av särskilt intresse för kvinnor (Skeije 1992:26 och 129 ff; Bergqvist 1994:43ff). I studien av örebro-politikerna framkommer ett reellt intresse för omsorgsfrågor, de kvinnliga politikerna var nöjda med sina uppdrag och där fanns en uttalad ambition att satsa på fler kvinnor i tekniska nämnder när positionerna i de sociala nämnderna nu tycktes vara befästa. Däremot fanns en tendens till tecken på marginalisering när det gällde ekonomi. Detta faktum kommenteras indirekt i detta kapitelns intervjusvar när vissa kvinnor beskrev svårigheter att kommunicera med manliga politiker och tjänstemän. Kvinnorna och männen tycktes i dessa fall utgå ifrån olika rationalitetsformer. Kvinnorna accepterade inte de grundläggande premisserna för den teknisk-ekonomiska rationaliteten där konsekvenserna för människor var underordnade de övergripande målen. Männens tolkningsföreträdare

medförde att kvinnorna saknade inflytande på att definiera vad som var mål eller medel (kort- eller långsiktig, "snäv" eller samhällsövergripande ekonomi).

På vilket sätt uttrycktes kvinnornas gemenskap, "socialt" och/eller intressebaserad och vilken konkret handling ledde den till? Fanns det fler former för inbördes stöd och samhandling mellan kvinnorna än dem som kom fram via enkätfrågorna? Beskrivningen av kontakten mellan kvinnorna uppvisade en generell bild av stark samhörighet och inbördes stöd och bekräftelse, främst inom partierna. Endast tre kvinnor saknade någon typ av kvinnokontakter, två Traditionella Politiker och en Omsorgsrepresentant. Den Traditionella Politiker som nämnde att hon stött på "värmén" och gemenskapen bland kvinnorna hade erfårit detta som inbjuden gäst på kvinnoförbundets möten men det var inget som hon sökte sig till som bas för sin egen politiska verksamhet. Kvinnoförbunden och/eller informella kvinnogrupper utgjorde däremot en grundläggande bas för Kvinnoaktivister och Partikvinnor. Omsorgsrepresentanterna var delade i sin inställning till och faktiska kontakt och gemenskap med andra kvinnor. Ingen av dem var engagerade i sina partiers kvinnoförbund.

Direkt samarbete mellan kvinnliga politiker var inte särskilt vanligt enligt enkätresultaten, det allra vanligaste var att man samarbetade med alla i partigruppen. Av intervjuerna framkommer en bild av ett etablerat nätverk, socialt och/eller politiskt, mellan de kvinnliga ledamöterna. Detta nätverk visade sig vara informellt och delvis "osynligt". Det var endast de Traditionella Politikerna och en Omsorgsrepresentant som stod utanför detta nätverk. Kvinnoaktivisterna och Partikvinnorna var inriktade på att kombinera personligt och politiskt samarbete främst via sina kvinnoförbund medan Omsorgsrepresentanterna sökte social gemenskap.

Inställningen till tvärpolitiska kontakter och gemenskap över partigränserna varierade stort. Liksom i inställningen till kvinnlig särart och generationsskillnader mellan män tycktes ledamöternas inställning vara baserad mer på konkreta erfarenheter än på principiellt avståndstagande. De flesta kvinnor som kände en gemenskap med kvinnor ur andra partier hade upplevt detta i praktiskt samarbete med andra kvinnor i tekniska nämnder och i gemensamt opinionsarbete. Tvärpolitiskt samarbete var emellertid inte särskilt vanligt vilket överensstämmer med Skejjes (1992:119) studie av norska stortingsledamöter.

Att den kvinnliga sammanhållningen tycktes existera i för männen "osynliga" former och sällan förekom i öppet, konkret samarbete kan ses som ett uttryck för hur kvinnors kollektiva agerande styrs av den politiska kulturens informella spelregler eller normer, enligt Eduards (1992: 100) där könsmässig samorganisation utgör en regel. Att ett öppet och synligt samarbete med utomparlamentariska kvinnogrupper var mer vanligt enligt enkätresultaten framstår som rimligt i ljuset av de intervjuade politikernas bedömningar av den autonoma kvinnorörelsen. Inställningen till den nya kvinnorörelsen på 1970-talet var generellt sett positiv bland

de kvinnliga politikerna. Denna inställning förklaras enligt Eduards (ibid: 101) av att när kvinnors agerande sker på tillräckligt avstånd från maktens centra betraktas det som mindre hotfullt och accepterat av det politiska systemet. Kvinnoaktivisterna och de yngre Partikvinnorna var mer positiva och accepterande inför rörelsens olika varianter medan de Traditionella Politikerna och de äldre Partikvinnorna reserverade sig mot de mer "militanta" formerna och betonade att en sådan hållning var omöjlig för politiskt aktiva kvinnor. Omsorgsrepresentanternas negativa inställning till separat kvinnoorganisering, både vad gällde den fria kvinnorörelsen och partiernas kvinnoförbund kan tolkas som ett utslag av deras ambivalens, de var mer avståndstagande än de Traditionella politikerna till andra kvinnors aktiviteter. De hade en identitet som kvinnor och en passiv gemenskap och viss känsla av solidaritet med andra kvinnor men tvekade inför att inta en kvinnsolidarisk hållning som även inbegriper aktivt handlande.

Ansåg de intervjuade kvinnorna att de hade ett inflytande som kvinnor på de politiska besluten? Förutom att en majoritet ansåg att de upplevt fördelar av att vara kvinna i politiken genom att de kunde utveckla en annorlunda politisk stil samt att de gynnades vid nomineringar till vissa uppdrag betonade tjugo kvinnor att de fick gehör för kvinnospecifika synpunkter i det politiska arbetet. Kvinnornas upplevelse och erfarenhet av om de fick gehör för sina "särskilda synpunkter" berodde i huvudsak på deras politiska bakgrund. De ledamöter som tvärsäkert uttryckte att det fanns ett reellt utrymme för kvinnors åsikter hade flerårig erfarenhet av politiska uppdrag och hade relativt "tung" positioner eller satt i i kommunaldelsnämnder och sociala distriktsnämnder. Politisk bakgrund spelade större roll än kvinnopolitisk profil. De Traditionella politikerna besvarade inte frågan. De ledamöter som ansåg att det inte fanns utrymme för kvinnors särskilda åsikter var nybörjare, medelålders kvinnor med enstaka uppdrag och ledamöter i tekniska nämnder. Även bland dessa kvinnor fanns de olika profilerna representerade.

Vilka av mansdominansens uttrycksformer hade kvinnorna upplevt och hur reagerade och agerade de inför detta? Mer än hälften av alla kvinnliga politiker ansåg enligt enkätsvaren att de erfarit mansdominansen i politiken. Den vanligaste formen var känslan av att kvinnliga politikernas argument inte hade samma auktoritet som männens inlägg. Mansdominansens uttrycksformer beskrevs av de intervjuade kvinnorna som olika former av psykologiska sanktioner där alla formulerade härskartekniker (se kap 5) kan identifieras. Mitt antagande om att öppna, synliga tekniker såsom förlöjligande var mindre vanligt visade sig inte stämma, förlöjligande och att göras osynlig var de två vanligaste teknikerna. Mansdominansen kunde brytas så länge kvinnorna höll sig till spelreglerna att könsrelationerna betraktas som privata och individuella.

De intervjuade ledamöterna var medvetna om att denna nedsättande behandling var något generellt som förekom även mot andra kvinnor och de tillämpade olika strategier för att bibe-

hålla sin självkänsla. Kvinnoaktivisterna kombinerade ett kollektivt stöd från andra kvinnor med att säga ifrån direkt till männen. Partikvinnorna utvecklade främst ett kollektivt, indirekt stöd där de stöttade varandra att gå vidare och "stå ut". Omsorgsrepresentanterna tillämpade liknande strategier för inbördes, socialt stöd med andra kvinnor. Den strategi som saknades helt i kvinnornas reaktioner mot mansdominansen var en *direkt, öppen och kollektiv strategi*. Det empiriska materialet tyder på att kvinnornas val av indirekta strategier inte kan reduceras till enbart en fråga om bristande medvetenhet, med Jónasdóttirs ord: "tvärtom det är även en fråga om de flesta kvinnors *medvetenhet om riskerna* de tar genom att utmana patriarkatets normer" (min översättning.) (1991:173). Att det fanns skillnader mellan svaren från kvinnorna ur de olika partierna har framgått av enkätresultaten, dessa olikheter framkommer även i intervjumaterialet. De socialdemokratiska männens bristande insikt om kvinnors och mäns skilda villkor som uttrycktes i enkäten kommenterades av partiets kvinnor i intervjuerna. De socialdemokratiska kvinnornas större ilska och besvikelse gentemot sina partikamrater kan vara en kombination av följande faktorer: 1. högre medvetenhet än hos andra partiers kvinnor, främst via ett kvinnoförbund som radikaliserats i dessa frågor under 1970-talet. (5) 2. Större förväntningar på positivt bemötande utifrån partiets grundläggande ideologi. 3. Att manskulturen i partiet präglades av ett mer uttalat kvinnoförakt än i övriga partier.

Noter

1. Urval enligt följande:

Ålder

20-30 år	3 personer
31-40 år	7 personer
41-50 år	10 personer
51-60 år	9 personer
61 år >	1 person

Antal uppdrag

ett uppdrag (15 personer)
två uppdrag (8 personer)
tre uppdrag (6 personer)
fyra uppdrag (1 person)

Typ av uppdrag

lokal nämnd (4 personer)

kommundelsnämnd (4 personer)

facknämnd (16 personer social-kulturell nämnd och

8 personer teknisk nämnd)

kommunstyrelse (9 personer)

fullmäktige (12 personer)

Parti

Socialdemokraterna 18 personer

Folkpartiet 4 personer

Centerpartiet 4 personer

Moderaterna 4 personer

Personlig erfarenhet av nedsättande eller diskriminerande behandling

15 personer ja

15 personer nej

2 För en fördjupning se Holms avhandling (1993). Oskarsson skiljer mellan könsrelevant dimension (kvinnors objektiva position) och en könsdimension (intressen och identifikation) i sin analys av väljarbeteende (1992).

3. Holm skiljer mellan medvetandeklyvning och medvetandehöjning där det senare innebär att ett nytt medvetande etableras eller aktiveras på ett annat plan (1990:88). Jag använder mig inte av denna distinktion utan sammanför de olika formerna i begreppet medvetandeförändring.

4. Enkätresultaten i både detta och föregående kapitel pekade på att kvinnorna i de tekniska nämnderna inte var lika starkt kvinnointifierade som övriga ledamöter samtidigt som de var lika aktiva som övriga ledamöter både när det gällde att agera i sina nämnder och vad gällde kvinnopolitiskt handlande. Av intervjuvaren däremot framkommer en tydlig kvinnsolidaritet, även över parti-gränserna. Dessa motsägelsefulla resultat tyder på att kvinnorna var för få för att utveckla en alternativ politisk stil i nämnderna vilket innebär att de inte i lika hög grad instämde i enkätens påståenden om kvinnors mindre formella eller anorlunda uppträdanden i politiken.

5. Kvinnoförbundets förändring och radikaliserings behandlas av Karlsson (1990, 1996) och Sainsbury (1991:6).

KAPITEL 8

Hemarbete, yrkesarbete och politik

Svenska kvinnors liv är idag, och var i början av 1980-talet när denna undersökning gjordes, i hög grad präglade av den dubbla anknytningen till yrkesliv och hem/familjeliv. För kvinnliga politiker är tillvaron i ännu större utsträckning än för andra kvinnor ett komplicerat pussel med motstridiga krav och förväntningar från yrkesliv och arbetskamrater, make, barn, släkt, vänner och grannar liksom från parti, andra politiker och väljare.

Begreppen *hemmasfär* och *utesfär*, utvecklade av statsvetaren Beatrice Halsaa, introducerades i kapitel 5 såsom användbara i studiet av kvinnors och mäns liv när det finns ett uttalat syfte att undvika dikotomin offentligt-privat. (1) För att studera politikernas möjligheter att utöva sina politiska uppdrag är det väsentligt att vi rör oss mellan livets skilda verksamhetsområden i *hemmasfär* och *utesfär*. De dimensioner ur kvinnokulturansatsen som behandlas i detta kapitel är *förhållandet till tid, organisering av arbete och fritid, språk och kommunikation* samt *självuppfattning*.

Latenta eller öppna motsättningar mellan kvinnor och män kan utspela sig överallt men är självklart av olika karaktär i politik/yrkesliv och i parförhållanden. Det är rimligt att anta att de kvinnliga politikernas handlingsstrategier ser annorlunda ut i *hemmasfären* än i *utesfären*. Även motsättningar mellan kvinnor kan se olika ut i skilda sammanhang. Konflikter mellan kvinnliga politiker tycktes vara sällsynta enligt föregående kapitel, vilket kan tolkas som en gemensam strategi i relation till den mansdominerade politiska kulturen. I relation till kvinnor utanför politikens sfär finns inte självklart samma gemensamma, övergripande mål. Att vara kvinna och politiker är accepterat bland svenska väljare men i vardagliga relationer i arbetsliv, i släkten och i relation till grannar är rollen som kvinnlig kommunalpolitiker att vara avvikare från den traditionella kvinnorollen. Det innebär att eventuella motsättningar mellan kvinnor kan vara ett annat område där de kvinnliga politikerna tvingas finna lösningar för att hantera uppkomna situationer.

Den övergripande frågeställningen i detta kapitel är således: *Under vilka villkor i hemmasfär och utesfär levde de kvinnliga politikerna? Avvek deras villkor från de manliga politikernas och från kvinnors generellt?* I anslutning till redovisningen av resultaten från enkäten kommer jag att formulera mer preciserade frågeställningar i relation till intervjuaterialet.

Relation till annan forskning

Att förhållanden i hemmasfären ser olika ut för olika grupper finner de svenska forskare som studerade kommunalpolitikernas situation i slutet av 1970-talet. Wallin m fl konstaterar: "Man kan anta att kraven från hemlivet är olikartade för respondenter som uppger samma kravnivå från det kommunala livet" och de finner belägg för detta i kvinnornas större problem med att ordna permanent barntillsyn på dag- och kvällstid (1981:206). De konstaterar vidare att det kommunalpolitiska systemet rekryterar ledamöter som har barntillsynen ordnad och att detta missgynnar kvinnor. Slutsatsen blir emellertid att eftersom den undersökta gruppen (d v s de som gynnas av systemet och har barntillsynen ordnad) är nöjd med sin barntillsyn är åtgärder som dagsammanträden och kommunal barnvakt endast av marginellt intresse. Författarnas resonemang är ett exempel på hur självklart det varit för många statsvetare att betrakta gränsdragningen mellan hemmasfär och utesfär som given. Att en politisering av hemmasfärens villkor anses som en orimlig tanke framgår av den försiktiga formuleringen i följande citat:

"Rent logiskt skulle man alltså påverka situationen endera genom att minska kraven från det kommunala systemet eller genom att minska kraven från hem- och arbetsliv. I samma mån som man anser att det senare inte är politiskt möjligt, bör åtgärderna inriktas på att sänka arbetsvolymen för de kommunala uppdragen" (ibid: 217).

En helt motsatt hållning intas av Nicolaysen (1978:136) som argumenterar för att en analys av kvinnors och mäns villkor för politisk aktivitet inte bör stanna vid studiet av faktorer inom det politiska systemet. Utanförliggande förhållanden som påverkar rekryterings- och representationsvillkoren är också viktiga att studera och förändra. De praktiska möjligheterna att utöva sina uppdrag är en springande punkt. För att demokratiidealet ska vara uppfyllt bör det råda lika stora möjligheter för olika grupper, i det här fallet kvinnor och män, att utöva sin politiska representation. Hon menar att förhållanden i hemmasfären bör betraktas som ett område av centralt intresse för statsvetenskapliga studier.

Trots att det i internationell kvinnoforskning funnits en tendens till att varna för en överbetoning av politikernas förhållanden i hemmasfären är området i stort sett utforskat inom svensk statsvetenskap. Nicolaysens argumentation från 1970-talet är fortfarande relevant. Hennes antagande om att villkoren i hemmet har en central betydelse för representations- och rekryteringsvillkor bland kvinnliga kommunalpolitiker får stöd i flera undersökningar. När olika grupper av kvinnor jämförs med varandra visar både danska och engelska data att kvin-

nornas lägre belastning och männens ökade delaktighet i hushållsarbetet är en viktig förklaringsfaktor till vilka kvinnor som blir kommunalpolitiskt aktiva (Bak-Hansen/Lund-Christiansen 1982:120; Hills 1983:120). Vid en jämförelse mellan kvinnliga och manliga politiker visar sig villkoren vara klart ojämlika enligt data från norska och danska studier. I både de manliga och kvinnliga politikerhemmen är det kvinnan som står för huvudparten av hemarbetet (Alexandersen 1981:62; Bentzon 1978:19; Nicolaysen 1978:144). De norska undersökningarnas resultat ger inga tecken på att de kvinnliga politikernas arbetsbelastning i hemmen skulle vara annorlunda än i norska hem generellt. Dessa data stödjer på nytt tesen om att äktenskapet är en resurs för manliga politiker på ett annat sätt än för kvinnliga (se kap 4). Det är emellertid inte bara den praktiska avlastningen av ansvar som har betydelse för representationsvillkoren utan också det psykologiska stödet hemifrån. Vilket stöd har då kommunalpolitikerna från sina partners?

Här visar det sig vara en samstämmig bild från skilda undersökningar. Ett visst minimum av stöd tycks vara en nödvändig förutsättning för att de kvinnliga politikerna ska klara sina uppdrag. I den danska studien har inte någon av de politiskt aktiva kvinnorna stött på motstånd hemma och Hills finner i sin undersökning av engelska kvinnor att förutom hushållsarbetets fördelning så är makens inställning en central faktor som påverkar kvinnornas möjligheter att engagera sig kommunalpolitiskt (Bak-Hansen/Lund-Christiansen 1982:123; Hills 1983:164). Detta gäller även för norska och amerikanska förhållanden, de kvinnliga politikerna har ett aktivt stöd eller åtminstone inget direkt öppet motstånd från sina män (Bakken 1980:121; Johnson/Stanwick 1976:16). Vid en jämförelse mellan kvinnor och män visar det sig att medan kvinnorna har en stark uppbackning hemifrån, har de manliga politikerna tvärtom inte samma positiva stöd från sina partners (Bentzon 1978:19-20; Hellevik/Skard 1985:55). Enligt Hellevik och Skard bör detta inte tolkas som att män generellt sett är mer positiva till att partnern är aktiv. Istället tyder det på en stark utsällning av de kvinnor som inte har ett entydigt stöd hemifrån. Dessa kvinnor ställer helt enkelt aldrig upp i kommunalpolitiska sammanhang. Att män lättare kan vara aktiva trots fruars/sambos mindre entusiasm inför uppdraget kan ses som ett uttryck för ett större manligt självbestämmande i parrelationerna.

När det gäller politikernas förhållanden i förvärvsarbetet finner Wallin m fl (1981:412) att det näst vanligaste skälet till att avsäga sig sina fullmäktigeuppdrag är svårigheter att förena arbete och politik. Svårigheter att förena politik och familjeförhållanden är andra skäl förutom de "naturliga" anledningarna hög ålder och många år i politiken. (2) Bland de norska kommunalpolitikerna var det vanligast att männen hade svårigheter att förena yrkesarbete och politik, medan det för kvinnorna snarare var problemet att förena politik och hushållsarbete samt omsorgen om barnen som upplevdes som mer belastande (Hellevik/Skard 1985:54).

Det obetalda arbetet

Samtliga undersökningar som gjorts sedan 1970-talet visar att trots att de svenska kvinnornas förvärvsarbete ökat kraftigt vilar huvudansvaret för hushållsarbete och barntillsyn fortfarande på kvinnorna. De generella förändringar som har skett innebär att männen "hjälp till" i betydligt högre grad än tidigare, men det rör sig sällan om ett delat ansvar för hem och barn. Några stora skillnader existerade inte mellan de familjer där kvinnorna arbetade deltid respektive heltid, enligt SCB:s tidsstudie *På tal om kvinnor och män* (1984).

Förhållandena tycktes inte ha förändrats särskilt mycket under den första hälften av 1980-talet. I familjer med barn i åldrarna 0-18 år hade kvinnorna fortfarande huvudansvaret för det obetalda hemarbetet. Oberoende av heltids- eller deltidsarbete i yrkeslivet hade kvinnorna en totalt sett större arbetsbörda, enligt SCB-studien *Kvinnor och mansvärlden* (1986). Detta mönster har bestått in på 1990-talet. I en av SCB:s senare tidsanvändningsstudier framkommer att fortfarande är det kvinnorna som står för huvudparten av det obetalda arbetet (Rydenstam 1992).

Nära kopplat till hushållsarbetet är omsorgen om barnen. Barn innebär en större bundenhet och en rejäl ökning av själva arbetsinsatserna i form av matlagning, tvätt och städning. I statistiken kan man tydligt avläsa hur både fädernas och mödrarnas arbetsinsatser stiger när barnen är små. När barnen blir lite äldre sjunker emellertid männens insatser på nytt medan kvinnornas arbetsbörda fortfarande är hög. Att kvinnors huvudansvar för barnen inte är självvalt framkommer i rapporten *Kvinnors arbete* (1979:106-108) där 7 500 kvinnor intervjuats. Hälften av de kvinnor som var hemma med sina barn önskade kommunal barnomsorg. Bara 12 procent av de hemarbetande kvinnorna delade ansvaret för barnen med maken eller någon annan släkting och många önskade sig ett delat ansvar och möjligheter till avlastning. Att antagandet om kvinnors "frivillighet" i huvudansvaret för barnen är långt ifrån oproblematiskt och fortfarande lika aktuellt som i slutet av 1970-talet, diskuteras i en nyligen genomförd studie av förändringar av omsorgsformer i fyra svenska kommuner (Johansson 1994:29-30).

Förutom omsorgen om och ansvaret för barnen utför kvinnor i högre grad än män ett olönat arbete som kan betraktas som en offentlig angelägenhet. Det gäller omsorgen om handikappade, äldre och sjuka släktingar. I vårt land har äldreomsorgen sedan 1960- och 1970-talen alltmer tagits över av sjukvård och kommunal äldreomsorg men fortfarande har ett ansvar vilat på kvinnorna när det gäller tillsyn, kontakt och allmänt stöd i olika situationer. Även om den normativa pressen på kvinnor idag främst gäller omsorgen om den egna kärnfamiljen så känner sig de flesta kvinnor förpliktade att träda in när släktingar eller vänner utanför familjen behöver hjälp och tillsyn. Den satsning på "eget boende" för handikappade, äldre och psykiskt sjuka som inleddes på 1980-talet medför en markant ökning av kvinnliga släktingars omsorgsansvar. Den förskjutning av hemtjänstens insatser från allmän service (t ex städning)

till i huvudsak vård, som skett under senare hälften av 1980-talet och början av 1990-talet, förstärker kraven på kvinnors obetalda arbete (Johansson 1994:111). Många män är på olika sätt delaktiga i och engagerade i omsorgen om äldre släktingar eller handikappade barn men *huvudansvaret* vilar i stor utsträckning på kvinnorna.

Kvinnligt och manligt i det obetalda arbetet

Fördelningen av kvinnors och mäns arbetsinsatser i hemmet är olika, både kvantitativt och kvalitativt. Förutom att de gör olika mycket utför de uppgifter av helt olika karaktär. En viktig utgångspunkt i kvinnokulturansatsen är att betona det osynliga i kvinnors specifika vardag. Jag ska därför uppehålla mig vid en beskrivning av det obetalda arbetets könsspecifika karaktär och dess politiska implikationer. Det är i anknytningen till hemarbetet som skillnaderna mellan kvinnor och mäns ställning i samhället blir särskilt tydliga. Att hemmet i första hand är en *arbetsplats* för kvinnorna blir ofta förbisett (Waerness 1983:67).

Det olönade arbetet inom familjehushållet har av kvinnoforskare kallats *olönad produktion* eller *reproduktion*. Eftersom benämningen reproduktivt arbete ofta används också för omsorgsarbete i yrkeslivet väljer jag att använda Waerness benämning olönad produktion (ibid: 64). Det väsentliga är att inom hemmets domäner skapas både varor och tjänster som har en stor betydelse för samhällets och människors fortlevnad. Den traditionella arbetsdelningen mellan könen medför att vuxna kvinnliga medlemmar i familjen får huvudansvaret för den olönade produktionen. Arbetsuppgifterna är intimt kopplade till familjen som primärgrupp, arbetet ska utföras på basis av kärlek och plikt känslor. Här finns inga krav på betalning i form av pengar eller andra nyttigheter. Det väsentliga innehållet i detta arbete är att tillfredsställa andra familjemedlemmars behov och det främsta kravet på kvinnornas ansvarsroll blir därför att stå till disposition för andra med sin tid.

Den sammanlagda effektiva arbetstiden varierar mycket, beroende på familjens storlek och barnens ålder. Det som däremot är gemensamt för arbetets *organisering* är att arbetsuppgifterna svårigen kan rationaliseras efter de principer som finns i den avlönade produktionen. Detta gäller särskilt småbarnsmammorna och de "nya" papporna, deras förhållande till tid kan beskrivas som *vanan att bli avbruten*. Att trösta, hjälpa till, torka rent, svara på frågor och avvärja olyckor är uppgifter som måste göras i samma ögonblick som behovet finns där. Dessa uppgifter, att alltid finnas till hands, är direkt nödvändiga i en småbarnsfamilj men präglar ofta även kvinnors relation till de äldre barnen och andra vuxna familjemedlemmar. Hela familjen förväntar sig att *hennes* tid står till *deras* disposition. Detta förhållande till tid som är vanligt i kvinnors liv har av Davies (1989:220-21) betecknats som en ständig "väntan" på andra familjemedlemmar.

Den olönade produktionen kan karaktäriseras av att den aldrig blir färdig, arbetsuppgifterna måste göras om och om igen. Lagad mat äts upp, ren tvätt blir åter smutsiga kläder och ett ny-städat hem är snart i behov av städning på nytt. Resultatet av detta arbete blir snabbt *osynligt* och låter sig svårligen mätas i pengar. Förutom rent praktiskt arbete har kvinnorna en roll som familjens samordnare och centrala kontaktperson. Det handlar om att hela tiden hålla sig in-formerad om familjens väl och ve, ha ordning på födelsedagar, andra bemarkelsedagar, tand-läkarbesök, föräldramöten och sjukbesök liksom att planera bilskjutsar för tonårsbarn, lösa konflikter och jämka samma olika behov och intressen. Denna arbetsuppgift som tar en hel del tid och energi i anspråk har av Johansson fått beteckningen "omsorgscoordinator" (1994:31).

De manliga arbetsuppgifterna inom ramen för den traditionella och rådande könsliga arbets-delningen i hemmet innebär göromål som skötsel av bilen, underhålls- och reparationsarbete, vedhuggning och trädgårdsarbete samt ansvar för räkningar och ekonomi (SCB 1986). Ett ar-bete som t ex att måla huset går att planera in tidsmässigt *när* det ska göras och det är påtag-ligt *synligt*. Det är dessutom betydligt lättare att beräkna det marknadsmässiga värdet av detta arbete och man kan under lång tid glädjas åt resultatet. Huvudparten av de manliga sysslorna är, även om de återkommer regelbundet, tidsmässigt planeringsbara där man kontrollerar och bestämmer över när arbetsuppgifterna ska utföras. Dessa uppgifter är inte heller lika ofta åter-kommande som t ex disk, matlagning och nattning av barn. En ny mansroll i riktning mot en mer jämlik fördelning av hushållsarbetet och en annorlunda, mer närvarande och engagerad papparoll, började utvecklas i början av 1980-talet när denna undersökning gjordes. För dessa män innebar konflikten mellan försvarsarbete, omsorg om barnen och frustrationen över att inte ha kontroll över sin tid ett kliv in i kvinnokulturens erfarenhetssfär (Åström 1990).

En analys av den olönade produktionen visar att kvinnornas och de "nya männens" arbete består av uppgifter som måste utföras ofta och är "osynliga" medan de traditionella mansupp-gifterna inte utförs lika ofta och är betydligt mer "synliga". Det arbete som har karaktär av "osynlighet" och som täcker elementära biologiska behov, kan kallas *omsorgsarbete*. Skillnaderna mellan kvinnors och mäns huvudsakliga arbetsuppgifter i hemmet innebär inte bara att männen gör mindre arbete utan också att de gör något helt annat än kvinnorna. "Omsorgsvärlden" är i stor utsträckning en kvinnovärld även om många män tagit ett kliv in i denna sfär. Förutom omsorgsarbete, som enligt Waerness definition (1983:20f) riktas till dem som inte kan klara sig själva, små barn, handikappade eller äldre, består kvinnors obetalda ar-bete till en stor del av "personliga tjänster" till friska vuxna, äkta män eller äldre tonåringar.

De politiska implikationerna av dessa förhållanden innebär att kvinnor generellt sett har mindre fri och planeringsbar tid till förfogande för politiskt engagemang. Det krävs en för-ändring av hemarbetets fördelning för att klara politikens krav på närvaro vid möten och tid till förberedelser vilket innebär att mannens inställning är central. För de kvinnor som lever i

relationer där mannen ogärna avstår från att minska på privilegiet personlig frihet och fri disponibel tid innebär det politiska engagemanget att tillvaron blir slitsam och tröttande där risken för sorti ur politiken är uppenbar. Andra implikationer är att "osynligheten" i kvinnornas omsorgsarbete medför att de politiskt relevanta erfarenheterna från detta område tenderar att bli svårbegripliga för manliga tjänstemän och politikerkolleger som saknar erfarenhet eller förståelse för dessa kunskaper. För männens del blir skillnaden mellan den "nya" och den gamla mansrollen, oberoende av generationstillhörighet, uppenbar.

Politik, kvinnligt och manligt i det betalda arbetet

Även i yrkeslivet karaktäriseras kvinnors och mäns arbeten av att de generellt sett har olika innehåll och organiseras på olika sätt som en följd av den starka könssegregeringen på arbetsmarknaden (se kap 4). Att lämna sitt arbete för att gå på politiska möten kan ha olika innebörd och få skilda konsekvenser beroende på vilken typ av arbete som lämnas och hur det sociala mönstret ser ut på arbetsplatsen. Kollektivkultur är ett begrepp som utvecklats av Lysgaard (1991) för att beteckna de informella värderingar och normer som styr de sociala relationerna på en arbetsplats. Kamratskapet är ett viktigt inslag i den sociala gemenskapen på många arbetsplatser, särskilt inom områden där möjligheter till avancemang och förändring av arbetets innehåll är små. Det kvinnliga kamratskapet på kvinnodominerade arbetsplatser tycks ha ett speciellt inslag av nära, personliga relationer som bygger på gemensam livsstil och kontinuitet (Friberg 1990:164; Lindgren 1992:40-41; Sörensen 1982:140ff). Det medför även att en speciell skepsis råder gentemot avvikare, exempelvis kvinnor som satsar på att lämna kontoristjobbet för mer ansvarsfyllda uppgifter (Gunnarsson/Ressner 1983:19). Att vara kvinna och politiker är i dessa miljöer troligtvis att vara avvikande från gemenskapen. Kvinnorna ur mellanskikten, t ex socionomer och sjuksköterskor, tycks inte styras av samma begränsningar från andra kvinnor. Däremot är deras egna ambitioner ofta inriktade på personlig utveckling och nya arbetsuppgifter vilket kräver en lång period av etablering för att "erövra" nya ansvarsområden i nära samarbete med en mindre grupp arbetskamrater (Friberg 1990:197-200; Lindgren 1992:65-68). Även för dessa kvinnor, men av andra skäl, är närvaro och kontinuitet i arbetet ett viktigt inslag vilket kan innebära svårigheter att vara frånvarande på politiska uppdrag.

Inom reproduktivt arbete är inte bara arbetskamrater berörda av tillfällig frånvaro från jobbet. Tredje part, barn, gamla, skolelever, är beroende av en viss personlig kontinuitet bland de anställda. Den indragning av personal inom offentlig sektor som påbörjades under 1980-talet påverkar i hög grad möjligheterna att vara frånvarande från arbetet där "skuld och skam" kan drabba de kvinnor som väljer att satsa på politiken. *Ansvarsrationalitet* introducerades som begrepp i kapitel 5 som en specifik rationalitetsform bland kvinnor. Ett viktigt inslag i ansvarsrationaliteten är benägenheten att förstå motparten utifrån hennes/hans premisser vilket även kan innebära att de egna behoven eller intressena hålls tillbaka. Särskilt viktigt är att inte

framstå som utnyttjande gentemot arbetskamraterna genom att förvänta sig speciella favörer (Sörensen 1982:392ff). Att satsa på politiska uppdrag som inte kortsiktigt tycks medföra några fördelar för arbetskamraterna kan därför medföra påfrestningar på relationerna. Den manliga kollektivkulturen bland män i arbetarklassen ser annorlunda ut än den kvinnliga. Arbetsmänniskan, d v s goda prestationer i arbetet, är ett sammanhållande kitt i männens gemenskap (Lindgren 1992:61). De nära, personliga relationerna tycks inte ha samma utrymme i det manliga kamratskapet på arbetsplatserna. Förväntningarna på likhet inom arbetslaget har därför inte samma starka, känslomässiga innebörd som bland kvinnorna och det är möjligt att därmed skapas ett större utrymme för egna, personliga val vad gäller politik och arbete. Den nära kopplingen mellan facklig aktivitet i LO-leden och kommunalpolitiska uppdrag kan vara ytterligare en faktor som underlättar valet att satsa på politiska uppdrag. Att gå ifrån arbetet på en industri kan vara påfrestande för arbetslaget och förenat med en mängd problem. Dessa svårigheter är emellertid *annorlunda* än de problem som uppstår inom reproduktiva yrken där människor i omsorg, vård eller skola drabbas direkt av frånvaron. Överrepresentationen av manliga tjänstemän och män i ledande ställning bland politikerna (se kap 4) är delvis en följd av att dessa arbeten ger större utrymme för politisk aktivitet. Självbestämmandet i arbetet skapar tidsmässigt utrymme för att gå på kommunalpolitiska sammanträden. Inriktningen mot administrativa uppgifter inom t ex ekonomi och teknik innebär att även om arbetet och arbetskamraterna till en del blir drabbade av frånvaro på dagtid så kan vissa arbetsuppgifter "ligga på hög" i väntan på att man hinner ikapp sitt arbete.

Omsorgsarbete, politik och könsrelationer

De förändringar mot en politisering av kvinnokulturen och vissa offensiva drag som Togeby (1984) tycker sig skönja bland främst yngre kvinnor pekar på en brytning med den tidigare privatiserade, defensiva hållningen. En sådan förändring var uppenbar i de kvinnliga örebropolitikernas medvetenhet om mansdominansen i politiken då de inte privatiserade sina svårigheter som kvinnor. Denna nya medvetenhet överensstämmer med 1970- och 1980-talets jämställdhetsdebatt och offentliga politik där just kraven på kvinnors lika möjligheter i yrkesliv och politik varit centrala. När det gäller förhållanden i privatlivet tycks situationen däremot vara mer komplicerad. Tillgängliga data pekar på att kvinnor fortfarande står för huvudparten av hemarbetet trots uttåget på arbetsmarknaden. Under 1970-talet debatterades frågan om "vem som står vid diskbaljan" av den nya kvinnorörelsen som uppmanade till uppror också inom hemmets domäner under slagordet "det privata är politiskt". En viss politisering av förhållanden som tidigare förbehölls privatlivets domäner har skett, t ex i frågor som kvinnoemisshandel, aga av barn, våldtäkt inom äktenskapet och obligatorisk överlåtelse av föräldrapenning mellan småbarnsföräldrar. Samtidigt tycks en förändring vara på väg i människors egna upplevelser av sin könsidentitet.

Ett nytt äktenskapsmönster innebär att det betraktas inte längre som positivt kvinnligt att underordna sig en man genom att vara uppenbart passiv och hjälplös (Haavind 1985:20f). Fortfarande är emellertid synligt uppror och protest betraktat som något negativt kvinnligt. En positiv manlighet är å andra sidan inte längre att vara uppenbart förtryckande och dominerande. Den "nya" kvinnligheten blir därför att finna olika sätt att förhålla sig till män som innebär ett underordnande samtidigt som detta döljs. Det finns alltså två sätt för en kvinna att få en negativ stämpel, dels som synligt upprorisk och dels som synligt underdånig. I det ena fallet provoceras mannen och i det andra fallet framhävs hans dominans och i båda fallen uppfattas detta som negativ maskulinitet.

Haavind menar att detta nya samspel mellan könen under jämställdhetens täckmantel är ett nytt sätt för kvinnor och män att i *gemenskap* få ömsesidig bekräftelse på sin kvinnlighet och manlighet. Haavinds hypotes betyder inte att allt kvinnoförtryck skulle vara dolt. Det innebär däremot att det blir lättare att förstå varför personlig underordning, exempelvis en orättvis arbetsfördelning i hemmet, döljs av både kvinnor och män. För kvinnan är det degraderande för henne själv och ödelägger hennes självkänsla om hon öppet erkänner de reella maktförhållandena i parrelationen.

Den omsorg som kvinnor ger och förväntas ge till familjens olika medlemmar är emellertid av olika känslomässig beskaffenhet. Relationen till barnen är på många sätt bekräftande, glädjefylld och närande och ger kraft och energi tillbaka. Ser vi till könsrelationen innebär kvinnors omsorgsansvar och personliga service att mannen/fadern ges en större personlig frihet att fritt välja var han riktar sin kraft och energi, exempelvis i yrkesliv eller politik. I själva kärleksrelationen mellan kvinnor och män finns, menar Jónasdóttir (1991) ett ojämnt utbyte av "kärlekskraft". I vårt formellt jämlika samhälle exploateras kvinnor känslomässigt av män genom att de förmås att ge mer kärlek än vad de får tillbaka. Detta kärlekskraftsöverskott som män tillskansar sig i parförhållanden och äktenskap kan omvandlas till makt, auktoritet och personlig autonomi i samhälle och politik.

Politikernas förhållanden i hemma- och utesfär

Örebro-politikernas relation till sin omgivning, familj, arbetskamrater och yrkesliv liksom väljare undersöks i följande avsnitt. De generella mönstren vad gäller ansvars- och arbetsfördelning mellan kvinnor och män väcker frågan om de kvinnliga politikerna levde i mer jämställda förhållanden. Hade de kvinnliga och manliga politikerna en likartad avlastning i hemmet när det gällde det "osynliga" obetalda arbetet? Antaganden om en känslomässig obalans i parförhållanden som framförts av vissa forskare leder fram till frågan: Skilde sig de kvinnliga och manliga politikernas villkor åt vad gällde emotionellt stöd från make/maka? Innebar de olikheter i åsikter om könsförhållanden i politiken som fanns bland både kvinnliga och manliga politiker (se kapitel 6) att de "könsmedvetna" politikerna levde mer jämställt i sina hem än

övriga ledamöter? Vilka svårigheter hade politikerna med att kombinera politik med familjelivets och yrkeslivets förpliktelser? Innebar det tidigare antagandet om att den traditionella mansrollen överensstämmer med politikerrollen (se kapitel 2) att de kvinnliga politikerna hade en mer "osynlig" politikerroll än sina manliga kolleger? Var kvinnorna kända i utesfären via sina väljarkontakter?

De fyra dimensionerna *förhållande till tid* och *organisering av arbetet*, *självuppfattning* samt *språk och kommunikation* som behandlas i detta kapitel operationaliseras via följande frågor från enkätundersökningen.

Förhållande till tid och organisering av arbetet: Vem utför olika arbetsuppgifter som matlagning, städning, disk, tvätt, handla och lägga mindre barn i politikernas hem? Har politikerna ytterligare omsorgsansvar förutom inom den egna familjen? Vilka förhållanden i familjen och yrkeslivet gör att politikerna har svårt att gå på möten?

Självuppfattning: Hur uppfattar politikerna att maken/makan ser på deras politiska engagemang?

Språk och kommunikation: Finns det olikheter i de kvinnliga och manliga politikernas grad av väljarkontakter under mandatperioden?

Ytterligare aspekter av de fyra dimensionerna kommer att behandlas i anslutning till intervjuavsnittet beroende på innehållet i intervjuutsagorna.

I enkäten ställdes ett antal frågor om make/makas inställning till den politiska aktiviteten, hushållsarbetets fördelning och inställning till mötestider liksom problem med närvaro. Dessa enkätfrågor var formulerade med fasta svarsalternativ men med utrymme för personliga kommentarer. De svar som gavs om arbetsfördelningen i hemmet är subjektiva uppskattningar och säger inte allt om hur det faktiskt såg ut. Det är troligt att vissa kvinnor och män över-skattar eller underskattar sina egna eller partners insatser. De politiker som inte levde i parförhållanden har inte besvarat frågorna om hushållsarbete.

De emotionella och praktiska villkoren för representation

Att en välvilligt inställd äkta man är en grundförutsättning för kvinnors politiska aktivitet framgår tydligt av enkätsvaren. Bara 5 procent av de kvinnliga örebropolitikerna hade en man som var negativ till deras engagemang i kommunalpolitiken medan 70 procent hade en man som var positiv. Även de manliga politikerna hade ett uttalat stöd för sin politiska aktivitet i sina parförhållanden, 64 procent ansåg att deras maka/sambo var positivt inställd. Som framgår av tabell 8:1 hade de emellertid inte ett lika starkt stöd hemifrån som de kvinnliga politi-

kerna. Det var dubbelt så vanligt att kvinnorna hade en partner som var mycket positiv till deras politiska uppdrag.

Tabell 8:1 *Inställning till den politiska aktiviteten hos politikernas make/maka. Procent*

	kvinnor	män
Mycket positiv	43	21
Ganska positiv	27	43
Neutral	25	28
Ganska negativ	5	6
Mycket negativ	0	2
summa procent	100	100
antal personer	105	229

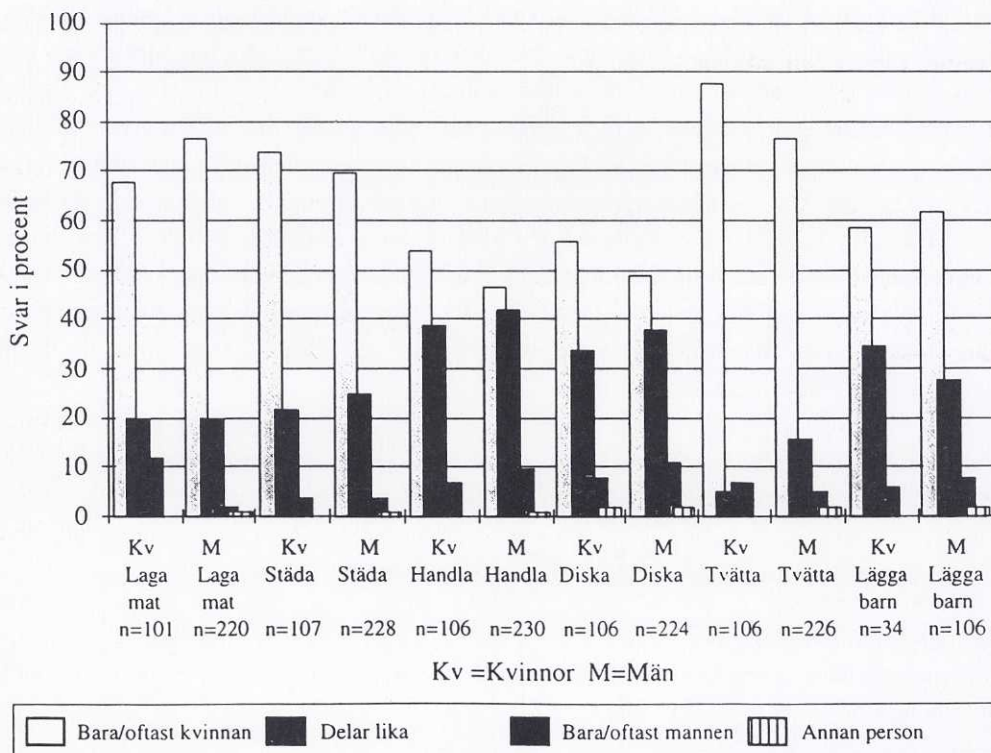
När det gällde praktiskt stöd i ansvar för hemarbete och barn var bilden emellertid inte lika positiv för kvinnornas del. De hade ett stort ansvar för hemarbetet, särskilt matlagning, tvätt och städning (se tabell 8:2 och Diagram 1). I barnfamiljerna var det mer än hälften av de kvinnliga politikerna som hade huvudansvaret för att få de yngre barnen i säng. De arbetsuppgifter där kvinnorna hade avlastning rörde disk och handla mat. Att hushållsarbetets intensitet och könsmässiga fördelning var nära förknippat med ansvar för barnen är uppenbart. De kvinnor som hade hemmaboende barn, särskilt små barn, gjorde mer olönat arbete än övriga kvinnor. Bland småbarnsmammorna fanns en grupp som hade en klar uppbackning från sina män. 25 procent bland småbarnsmammorna hade en man som tog ett huvudansvar för hemarbetet i jämförelse med 7 procent bland den totala gruppen kvinnliga politiker. Den tredjedel kvinnliga ledamöter som inte hade huvudansvaret för hemarbetet var i medelåldern, arbetade heltid, och de allra flesta hade utflugna barn eller äldre tonåringar boende hemma. Däremot fanns det inget samband mellan avlastning i hemmet och uppdragskoncentration eller den egna eller makens utbildning.

Tabell 8:2 *Genomsnittlig fördelning av hushållsarbete i politikerhemmen. Procent*

	kvinnor	män
Kvinnan gör mest	65	64
Kvinna och man delar lika	27	28
Mannen gör mest	7	7
Annan person	1	1
summa procent	100	100
antal personer	93	205

De manliga politikerna hade en helt annan avlastning vad gällde hemarbetet. Av tabell 8:2 framgår att även i de manliga politikernas hem var det hustrun som hade huvudansvaret för dagliglivets hemarbete. Diska och handla var oftare en manlig syssla medan däremot matlagning och tvätt inte var mansgöra (se diagram 1). Även bland de manliga politikerna framskymtade ett mönster där insatserna i hushållsarbetet förändrades beroende på de olika livsfaserna. De mest jämställda männen fanns bland de riktigt unga och de som fyllt sextio år. De unga männen under trettio, de flesta barnlösa, utmärkte sig särskilt genom att i 25 procent av fallen ha ett huvudansvar för hemarbetet (jämför tabell 8:2). De män som gjorde minimala insatser vad gällde hemarbete var i den yngre medelåldern, den period av livet då mäns generella prioritering av engagemang i utesfären är mycket stark. Att få småbarn, med undantag för de fåtal som var under trettio år, ökade inte alls arbetsbelastningen för de manliga politikerna på samma sätt som för de kvinnliga politikerna. Det var däremot något vanligare att de manliga politikerna som var småbarnsfäder delade på ansvaret därhemma i jämförelse med de övriga männen.

Diagram 8:1 Hemarbetets fördelning i politiker-hemmen.

Det var mycket ovanligt att hushållsarbetet sköttes av någon utomstående. I de fall där någon annan än kvinnan och mannen uppgavs, var det huvudsakligen tonåringar som hjälpte till med disk, matlagning eller nattning av småsyskon. Det var emellertid sällsynt att ungdomarna gjorde några insatser i hemmet. Detta mönster överensstämde med SCB:s data från en särskild ungdomsstudie. Svenska ungdomar gjorde i början av 1980-talet mycket litet för att hjälpa till hemma (SCB 1986). För ett fåtal kvinnor var emellertid ungdomarnas insatser helt avgörande för deras politiska aktivitet. En kvinna skrev i sitt enkätsvar:

Min man deltar nästan aldrig i hushållsarbetet, sköter däremot en del av trädgården. Barnen däremot tar del i allt. Som du ser fick jag politiska uppdrag ganska sent, beroende på att jag aldrig skulle ha hunnit med yrkesarbete, hushållsarbete och politik samtidigt. Jag har alltid varit kyrkligt och fackligt engagerad dessutom. Det var först när barnen kunde ställa upp för mig som jag kunde ta dessa uppdrag.

Att en del av kvinnors och mäns könsidentitet, enligt Haavinds hypotes, är att inte vilja framstå som förtryckta och förtryckare framgår av enkätsvaren. Arbetsfördelningen i äktenskapet var en känslig fråga att besvara där man inte gärna ville betrakta någon part som missnöjd enligt de kommentarer som lämnades i enkäten. Det förekom i några svar att kvinnorna angav förmildrande omständigheter till den sneda ansvarsfördelningen där de betonade att de själva var roade av hushållsarbete eller att deras män hade ansträngande arbeten med mycket övertid. I vissa svar räknade kvinnorna upp de arbetsuppgifter som männen faktiskt utförde, t ex snöskottning, gräsklippning och skötsel av bil. Det var ovanligt med kritiska kommentarer mot mannen även om det förekom. Att svaren i enkäten byggde på subjektiva uppskattningar där "sanningen" om det rätta svaret inte finns, framgår av följande kommentar från ett politikeräktenskap:

Denna fråga knepig att besvara, har tjuvtittat på Pers frågeformulär och fann våra svar olika. Mina svar är med kulspets och hans med blyerts. Han anser sig göra mer än jag tycker och det är rätt om vi ser till vår gemensamma fritid. Han har kontorstider och jag arbetar vissa kvällar och nätter.

Bland de manliga politikerna var det vanligare att kommentera frågan om hemarbetets fördelning. En återkommande kommentar var att de egentligen inte hade för avsikt att "smita undan" sitt ansvar men att de många uppdragen och yrkeslivets krav gjorde att de så sällan var hemma. Ett man som svarat att hustrun gjorde allt hemarbete representerar denna grupp. Han var noga med att påpeka att äktenskapet var harmoniskt :

Vi samarbetar. God gemenskap. Arbetsvärdering i vårt hem har vi slopat. Vi bygger fritidshus tillsammans. Min hustru är med i detta arbete med alla göromål. Vi försöker hjälpa varandra i alla livets frågor. Jag tror att det passar oss bra.

Medveten i politiken - jämställd i hemmet?

De olika kvinnopolitiska profiler som identifierades i föregående kapitel uppvisade olika grad av kvinnomedvetande. Det visar sig att hälften av de mycket medvetna Kvinnoaktivisterna ansåg sig leva i jämställda förhållanden. De delvis medvetna Partikvinnorna och de ambivalenta Omsorgsrepresentanterna liksom de "omedvetna" Traditionella politikerna hade i stort sett likartade förhållanden där omkring en fjärdedel levde med en jämställd arbetsfördelning. På en punkt fanns en avvikelse från mönstret. Bland Partikvinnorna var det kvinnor med småbarn som hade en man som delade lika eller gjorde det mesta i hemarbetet. De få Traditionella politikerna och Omsorgsrepresentanterna med jämställda män var äldre och hade vuxna barn.

Bland de manliga politikerna var förhållandena de omvända. De män som var mycket medvetna om könsskillnader i politiken ansåg sig inte vara de mest jämställda vad gällde hushållsarbete - tvärtom. En jämförelse mellan de "medvetna" männen och de övriga som var delvis medvetna eller helt "könsblinda" visar att det var de två senare grupperna som i något högre grad uppgav att de delade lika på hemarbetet. Förutsatt att männens egna uppskattningar om sitt hemarbete är rimliga tycks det inte vara självklart att en generell medvetenhet om könsförhållanden i utesfären leder till en jämställd mansroll i hemmasfären. Svaren kan även vara ett uttryck för att de medvetna männen hade en mer realistisk uppfattning om vad som var den existerande arbetsfördelningen i hemmet.

Omsorgsansvar, yrkesarbete och kontakter med omgivningen

En fjärdedel av de kvinnliga politikerna uppgav att de hade omsorgsansvar för någon annan än de boende i den egna familjen. Det rörde sig om åldrande föräldrar, svärföräldrar eller någon person med handikapp, såsom egna vuxna barn eller släkting. Omsorgen innebar regelbunden kontakt, praktisk hjälp, bilskjutsar och stöd vid läkarbesök. Drygt hälften av kvinnorna hade ibland problem med att kunna närvara vid politiska möten och sammanträden. En tredjedel hade svårigheter att få familjens önskemål att stämma med de egna politiska uppdragen, det gällde kollision med både barnens och makens aktiviteter. I flera kommentarer i enkäten återkom funderingar om förhållandena till barnen där dessa mödrar vägrade att prioritera bort barnens behov:

Det är viktigt att vi kvinnor (och även hjälper männen i politiken) att ställa upp för sina barn. Har man lovat att fira födelsedag, en utflykt eller semesterresa måste man ställa upp för *trovärdigheten och livets skull*.

Är barnet 10 år lägger det sig självt- men omsorg, lyssnande, kompisanda, ställa upp med skjuts till aktiviteter som idrott, fest. Vara till hands är viktigast av allt, men man måste också ha något att ge av egna intressen och ställa upp - det blir drygt. Men barnen är det bästa och ska alltid kunna gå till föräldrarna. Vem ska de annars lita på? Förälder är den människa som i och med föräldraskapet ska ta ansvar, vara nära. En balansgång, men likgiltigt hur vi är skapta ska vi ta hand om våra barn.

Det största problemet var emellertid att jobbet drabbades. 36 procent angav detta som det vanligaste problemet med att kunna närvara vid sammanträden. Det fanns inga påtagliga skillnader mellan olika yrkesgrupper. De flesta av de kvinnor som hade svårt att klara både jobbets krav och kraven på närvaro vid politiska möten, arbetade precis som majoriteten av de kvinnliga politikerna inom reproduktiva yrken.

Bland de manliga politikerna var det inte lika vanligt att ha omsorgsansvar för någon person utanför den egna kärnfamiljen. 14 procent svarade att de hade ett regelbundet ansvar för någon med handikapp eller någon som var gammal. Även bland de manliga ledamöterna hade drygt hälften svårigheter att närvara vid politiska möten. De hade precis som kvinnorna emellanåt problem med att familjens aktiviteter kolliderade med politikens åtaganden även om de hade något mindre bekymmer med barnens fritidssysselsättningar. Svårigheten att jobbet drabbades av det politiska uppdraget var det vanligaste problemet även för männen. Inte heller bland männen fanns några klara skillnader mellan olika yrkesgrupper.

Vad gällde politiska kontakter i relation till utesfären var en majoritet av de kvinnliga politikerna, 65 procent, kända som politiker i sin omgivning. De hade under mandatperioden blivit kontaktade av väljare, föreningar eller arbetskamrater för att ta upp en fråga av något slag. Skillnaden i antalet kontakter var stor mellan dem beroende på uppdrag, det varierade från något enstaka samtal till flera telefonsamtal i veckan. Männen hade ett större kontaktnät i sin roll som förtroendeledamot, 80 procent hade blivit kontaktade av allmänheten under mandatperioden. Dessa skillnader kan delvis förklaras med att kvinnorna var nybörjare i större utsträckning men kan även vara ett uttryck för att männen hade mer disponibel tid till förfogande för väljarkontakter av olika slag.

Känslomässigt men inte praktiskt stöd- en paradox?

Skilde sig de kvinnliga och manliga politikernas villkor åt vad gällde emotionellt stöd från make/maka? Både de kvinnliga och de manliga örebropolitikerna hade allmänt sett ett uttalat stöd ifrån sina partners för sin politiska verksamhet. Det var ovanligt med makar/makor som var negativa till deras engagemang i kommunalpolitiken. Kvinnorna hade emellertid ett entydigare stöd hemifrån, det var dubbelt så vanligt att kvinnorna uppgav att deras man var mycket positiv i sin inställning. De slutsatser som dragits av andra forskare, att det sker en utsällning av de kvinnor som inte har uppbackning från sin man, ter sig rimliga. Att de manliga politikerna inte hade samma starka stöd i sina äktenskap ter sig också rimligt. De arbetade hel-

tid, hade i större utsträckning småbarn och deras insatser i hemarbetet var begränsade.

Hade de kvinnliga och manliga politikerna en likartad avlastning i hemmet när det gällde det "osynliga" obetalda arbetet? Även om männen till de kvinnliga politikerna hade en positiv attityd till fruarnas politiska aktivitet innebar det inte att de gjorde särskilt mycket hemarbete. De kvinnliga politikerna hade, liksom svenska kvinnor i allmänhet, huvudansvaret för de "osynliga" arbetsuppgifterna i hemmet. Mönstret från SCB:s undersökningar om kvinnornas huvudansvar och män som "hjälper till" var det generella mönstret även i de kvinnliga politikernas liv. Kvinnornas och männens "samarbete" för att dölja den könsordning som finns i äktenskapet, enligt Haavins teori, framkom via frånvaron av negativa kommentarer och de ursäktande förklaringarna i enkäten. Den grupp som avvek från mönstret var småbarnsmödrarna där det var betydligt vanligare att maken tog ett huvudansvar eller delade lika. En fjärdedel av de politiskt aktiva kvinnorna hade omsorgsansvar om någon annan person utanför den egna kärnfamiljen.

Att ställa en fråga om det kvinnliga huvudansvaret för den olönade produktionen och omsorgen var "självvalt", innebär att göra ett antagande om att det finns reella valalternativ. En stor del av de kvinnliga politikernas hemarbete bestod inte av omsorg om mindre barn utan av personliga tjänster till halvvuxna eller vuxna familjemedlemmar. Den strategi som står till buds, att förändra mannens och eventuella ungdomars livsmönster, innebär att träda in i rollen som den "synligt upproriska" och negativa kvinnorollen, enligt Haavinds teori. Det starka psykologiska stödet från männen och det begränsade praktiska stödet vad gällde hemarbetet behöver inte vara särskilt motsägelsefullt. Att ha en hustru med ett politiskt uppdrag är fullt förenligt med den "nya", jämställda och positiva manligheten, där individerna i parförhållandet antas ge varandra frihet att ägna sig åt intressanta uppgifter. Samtidigt består den relativa, kvinnliga underordningen och uttrycks bl a via hemarbetets fördelning. I själva verket är den positiva hållningen från mannen och den relativa underordningen från kvinnans sida varandras förutsättningar. Att göra uppror gentemot den rådande arbetsfördelningen kan innebära att den allmänt välvilliga attityd som finns till att hustrun är politiskt aktiv förändras till en negativ hållning. Det inslag av "självval" som fanns hos de kvinnliga politikerna bestod av prioriteringen av barnen. (3)

För de manliga politikerna såg livssituationen annorlunda ut. De arbetade huvudsakligen heltid, hade oftare småbarn och ägnade inte särskilt mycket tid till hushållsarbete. Deras fruar arbetade oftast deltid, 69 procent. Det var något vanligare att småbarnsfäderna delade lika på vissa arbetsuppgifter men det dominerande mönstret var att även i dessa familjer hade hustrun huvudansvar för de olika sysslorna. Männens uppgav i lägre grad än sina kvinnliga kollegor att de hade omsorgsansvar för någon annan person utanför kärnfamiljen. Den relativa frånvaron av ansvar för de "osynliga" uppgifterna, inberäknat omsorg för barnen, gav männen ett speciellt privilegium som kallats "ansvarsbefrielse" (Holter 1992:76). Det är viktigt att påpeka att i

många manliga politikernas hem *deltog* männen i hemanvändningens plikter men deras insatser var i jämförelse med sina fruars och kvinnliga politikerkollegors relativt begränsade. Bland vissa män fanns även en önskan om förändring där mer tid till familjen var ett starkt önskemål. (4)

De politiska konsekvenserna av de olika förhållandena i de kvinnliga och manliga politiker-
nas hemförhållanden handlar dels om olika förutsättningar för att klara den politiska aktivite-
ten och dels om olika verkligheter och erfarenhetssfärer vilket leder till delvis skilda värde-
ringar och förhållningssätt. Kvinnorna hade sämre möjligheter att fritt förfoga över sin tid för
att fullgöra sina politiska uppdrag och de hade erfarenheter och kunskaper som många män
saknade.

*Vilka svårigheter hade politikerna med att kombinera politik med hemmasfärens och utfä-
rens förpliktelser?* Svårigheter att kunna närvara på möten var vanligt för 55 procent bland
kvinnorna. Det vanligaste problemet handlade om svårigheter att kunna gå ifrån jobbet.
Eftersom de kvinnliga politikerna arbetade inom typiska kvinnoyrken är det rimligt att anta
att dessa svårigheter till stor del handlade om dåligt samvete och oro inför att lämna barn,
gamla eller patienter för att gå på sammanträde eller om bristande förståelse från arbetskam-
rater. De problem som kom på andra plats rörde kollisioner med den övriga familjens behov,
barnens och makens aktiviteter liksom brist på barnvakt.

Ungefär lika stor andel bland männen, 58 procent, hade ibland svårigheter att närvara på poli-
tiska möten och sammanträden. Även bland männen var svårigheter att lämna jobbet det van-
ligaste närvaroproblemet. Att dessa svårigheter hade en annan innebörd och karaktär än för de
kvinnliga politikerna kan vi anta utifrån männens koncentration till typiska mansyrken. Det
var i stor utsträckning maskiner, verkstäder, handlingar på skrivbord och datorer som lämna-
des. Kollisioner med familjens behov, makans eller barnens aktiviteter eller brist på barnvakt,
var inte ett fullt lika vanligt problem bland männen. Detta, liksom att det var mindre vanligt
att de uppgav omsorgsansvar för någon person utanför den egna familjen, kan ses som ett ut-
tryck för en större "ansvarsbefrielse" vad gällde omsorg.

*Innebar de olikheter i åsikter om könsförhållanden i politiken som finns bland både kvinnli-
ga och manliga politiker att de "könsmedvetna" politikerna levde mer jämställt i sina hem
än övriga ledamöter?* Kvinnoaktivisterna uppgav i störst utsträckning att de levde i jämställda
parförhållanden. Bland de övriga profilerna var skillnaderna emellertid små även om de
Traditionella politikerna levde i de minst jämställda förhållandena. Det omvända mönstret
bland de manliga politikerna innebar att de medvetna männen levde i de minst jämställda för-
hållandena medan de mindre medvetna och de "könsblinda" männen ansåg sig göra mer he-
marbete. En tolkning av dessa data är att för att förändra i kvinnornas hem krävs ett synligt
uppror som bara de radikala kvinnorna vågar göra. Deras radikalitet i kvinnofrågor gör att de
har rollen av den "upproriska" även i hemmasfären. Att de medvetna männen inte ansåg sig

ansåg sig vara särskilt jämställda i hemmet visar att det inte behöver finnas något enkelt samband mellan kvinnosyn i utesfären och handling i hemmasfären. Det kan även vara ett uttryck för att dessa män hade en mer realistisk uppfattning av den reella ansvarsfördelningen i hemmet.

Innebär det tidigare framförda antagandet om att den traditionella mansrollen överensstämmer med politikerrollen att de kvinnliga politikerna hade en mer "osynlig" politikerroll än sina manliga kolleger? Mer än hälften av de kvinnliga ledamöterna, 65 procent, hade blivit kontaktade under mandatperioden mot 80 procent bland männen. Kontakterna varierade, beroende på politisk position, från något enstaka samtal till regelbundna kontakter flera gånger i veckan från enskilda medborgare, föreningar eller företag. Kvinnornas politikerroll var troligtvis mer "osynlig" och hur detta uttrycktes kan vi försöka finna ut via intervjuvaren.

Frågor till intervjumaterialet

Varför hade de kvinnliga politikerna inte lyckats ändra på ansvarsfördelningen i hemmet i relation till sina män? Vad innebar det att ha en make som var positiv, neutral eller negativ till det politiska uppdraget? Vilken inställning hade omgivningen d v s familj, släkt, grannar och arbetskamrater till kvinnornas politiska aktivitet? Vilka synsätt vad gällde kvinnors generella respektive de egna villkoren i hemmasfären hade kvinnor tillhörande de olika profilerna? Vilka strategier utövade de kvinnliga politikerna för att klara sin praktiska tillvaro? Är strategi ett adekvat begrepp eller handlade det om en icke-avsiktlig process?

Det var rimligt att anta att de intervjufrågor som berörde hemförhållanden och relationen till mannen kunde upplevas som indiskreta och alltför privata. I min intervjuroll var jag medveten om detta och närmade mig dessa områden med stor varsamhet där intervjupersonen själv fick avgöra vad hon ville ta upp. De frågor som berörde hushållsarbetets fördelning och relationen till maken var därför allmänt formulerade (se metod-appendix). Min bedömning är att intervjupersonerna, beroende på personlighet och läggning, valde att svara på olika sätt med bibehållen integritet där ingen behövde känna sig utpekad eller kritiserad p g a att man inte levde upp till idealet om det jämställda parförhållandet.

Positiv, neutral eller negativ - mannens inställning

Majoriteten av de trettio intervjuade kvinnorna var gifta eller sammanboende, sex var ensamboende. Alla hade barn, de flesta två eller tre barn som var stora. I hälften av familjerna hade barnen flyttat hemifrån. I likhet med enkätsvaren hade de flesta, femton av de tjugo fyra gifta/sammanboende, en man som var positivt inställd till deras uppdrag. Det var särskilt Partikvinnorna och Kvinnoaktivisterna som hade positivt inställda män medan en av de tre

Traditionella politikerna och en av de fem gifta Omsorgsrepresentanterna hade en man som uppskattade hustruns politiska aktivitet. Att ha en positiv man tycktes emellertid ha olika innebörd. För tolv av de femton kvinnorna i denna kategori innebar stödet att mannen hade en välvillig och accepterande hållning. Dessa kvinnor tog ett ansvar för att bibehålla den positiva inställningen från mannen och därmed också från barnen genom att inte belasta familjen alltför mycket. De lyckades förena sitt privaliv och sitt politiska engagemang; det uttrycktes främst via att de ofta diskuterade politik hemma där de fick synpunkter och gensvar på olika initiativ och frågor.

Det har alltid varit bra, det har dom alltid accepterat. Jag tror att de har tyckt att det har varit trevligt. Nu är jag ju inte så otroligt aktiv att de har lidit av det. (Partikvinna)

Dom är i stort sett positiva. Om det hopar sig kan dom tycka att det är tråkigt. Dom skulle nog inte tolerera att jag var borta för mycket, flera kvällar i veckan. (Partikvinna)

I några fall handlade det även om ett *aktivt stöd* som var en konkret bas för det politiska engagemanget:

Enbart positivt. *Det skulle aldrig gå om de inte backade upp mig.* De följer det jag gör hela tiden och jag har fått ett bra stöd från min man. (Kvinnoaktivist)

De har ställt upp, *min man har ställt upp så helhjärtat* och det har barnen sett. Så de två äldsta har också ställt upp även om de klagat ibland. (Partikvinna)

En kvinna utmärkte sig genom att beskriva hur hennes man haft den traditionella "hustrurollen" både vad gällde hemarbete och ständig uppmuntran av henne. Hon kunde få hjälp med att få perspektiv på sin situation och att få lov att vara ilsken, trött eller besviken hemma. Hennes man gav henne kraft och mod att fortsätta; hon satsade hårt på politiken, hade skolbarn och heltidsarbete och var mycket borta. En förutsättning för hennes politiska karriär som inleddes när hon hade småbarn var att hon fick "kärlekskraft" av mannen i form av omsorg och uppmuntran.

Min man har ofta uppmuntrat mig. När jag varit besviken har han sagt att det är klart att du ska fortsätta. Du skulle aldrig trivas med att lägga av - bara gå hemma och reta upp dig. (Kvinnoaktivist)

En fjärdedel av den totala gruppen kvinnliga politiker uppgav i sina enkätsvar att deras make var *neutral*. Intervjusvaren ger en bild av vad det innebar att ha en make som var neutral, inte öppet positiv och inte heller öppet negativ. Bakom de "neutrala" männens hållning fanns en underliggande negativ inställning även om det synliga och uppenbara intrycket var icke-motstånd. Sju av de intervjuade kvinnorna levde i denna typ av förhållanden, men alla profilerna fanns representerade i gruppen. I fem av de sju fallen fanns en tydlig statusojämlikhet. I två parförhållanden hade mannen ett betydelsefullt och krävande yrke som inte tålde några inskränkningar i hemlivets privilegier och kvinnans uppdrag var inte

tillräckligt tunga för att betraktas som lika viktiga. I de övriga fallen hade kvinnan betydelsefulla och krävande politiska uppdrag medan mannen hade ett mindre kvalificerat arbete och inga egna politiska uppdrag. Dessa kvinnor skilde sig emellertid åt i sina beskrivningar och tolkningar av sin relation till "neutrala" mannen. De äldre kvinnorna intog en förstående attityd:

..., han har varit lite kyligt avog i alla år. *Det tror jag är en ganska vanlig situation i min generation.* Han har aldrig stött mig när det gäller jobb överhuvudtaget, men det stannar inom ramen kyligt avvaktande. (Traditionell politiker)

Det accepteras. Men i vissa situationer tycker han att det är jobbigt. Det går bra alla vardagar i veckan men blir det detta plus lördagar då tycker han att det blir lite för mycket. Man måste hela tiden tänka på att balansera så att man inte går för långt. *Men han kör mig ju ofta till sammanträden och hämtar mig.* (Omsorgsrepresentant)

För min man har det nog varit en belastning. Han är måttligt intresserad av politik. *I hans yrke ska man vara mer neutral.* (Partikvinna)

Betecknade för dessa äldre kvinnor var hur de ursäktade och förstod sina män, ansvarsrationaleten gjorde att de tog hänsyn till de premisser som styrde männens uppträdande. Dessa premisser var i det första citatet generationstillhörighet, i det andra att han trots allt var välvillig och skjutsade ibland och i det tredje att hans yrke krävde en neutralitet. De valde att skilja på privaliv och politiska uppdrag. Det uttrycktes genom att de på olika sätt osynliggjorde den politiska aktiviteten för mannen. Ingen av dem diskuterade politik med maken. Ett exempel var hur Partikvinnan som hade den "måttligt intresserade" mannen anpassade sig till att hennes man reste mycket i veckorna och då planerade hon in alla möten under hans bortavaro. Helgerna försökte hon reservera för familjeumgänge.

De yngre kvinnorna var emellertid betydligt mindre ursäktande. Även om de fortfarande förstod vad mannens reaktioner berodde på så såg de på dessa i ett perspektiv av status och inskränkta manliga privilegier. Av deras berättelser framkommer ett mönster som ger stöd för Haavinds hypotes att en modern man idag inte vill vara öppet förtryckande. Det är självklart att om hustrun vill vara politiskt aktiv så vill inte mannen sätta sig emot det. Däremot bör kvinnornas aktiviteter hela tiden vara relativt underordnade mannens. En av dessa kvinnor såg tydligt var problemet låg, hennes man hade svårt att stå ut med att hans hustru hade makt och auktoritet i politiken.

I början var det pyton för Peter. *Han tycker att det är jobbigt att det jag gör är så viktigt.* ... Den här statusladdningen runt mina uppdrag gör att det känns påfrestande för Peter ibland. (Partikvinna)

De andra två hade lättare uppdrag medan deras män hade högstatusyrken som var mycket tidskrävande.

Min man är mycket upptagen på sitt jobb, han har avancerat. Han har sagt hela tiden att "du gör som du vill" när jag frågat honom till råds om mina uppdrag. *Men underförstått har det funnits att låt det bara inte inkräkta på våra liv.* När jag har varit riktigt slut har han sagt, att det är inte så konstigt att du är trött så mycket som du tar på dig. På så sätt är det jag själv som bär ansvaret och jag kan inte vara trött med riktigt gott samvete. Det har alltså inte varit helt konfliktfritt. (Kvinnoaktivist)

Barnen och min man klagar, är du borta ikväll också. Min man har ett hårt jobb och är borta mycket, han åker tidigt och kommer hem sent, det är ju jag som sköter det härhemma, det skulle aldrig gå om jag arbetade heltid. *Min man backade upp mig i början men sen när det blev konkret verklighet och jag inte var hemma lika mycket, då var det inte lika roligt.* (Omsorgsrepresentant)

Trots männens relativa missnöje skilde de yngre kvinnorna inte på den offentliga och privata sfären i livet. De balanserade mellan relativ underordning och protest men tog samtidigt ett "synligt" utrymme för sina uppdrag samtidigt som de försökte jämka samman tillvaron för alla parter.

Antagandet om att frånvaron av kvinnor med öppet negativa män beror på att dessa kvinnor aldrig tar politiska uppdrag, stöds av intervjuutsagorna. Endast en av de gifta och två av de frånskilda ledamöterna hade stött på ett öppet motstånd från sina män. I alla fallen förhindrade männen kvinnornas politiska ambitioner genom att vägra att ta hand om barnen:

Det var först när den yngsta flickan var tio år som jag kunde slita mig loss. Det är ju löjligt, hon är faktiskt född 1962. Stannar inte du hemma så stannar inte heller jag hemma säger karln. Du vet, då är det inte gott. (Partikvinna)

Visst morrades det när jag var borta. Visst morrades det att jag representerade "fel" parti, men just mitt uppdrag i fullmäktige tyckte han nog hade en viss status. När det blev tal om att jag skulle nomineras till ... sa han att om du ställer upp är det slut mellan oss. Jag tänker inte ta hand om ungarna... Tvätten fick vänta, det fanns ingen ren skjorta ibland för att jag hade gått på möten. (Omsorgsrepresentant)

Den tredje kvinnan valde en mellanväg. Hon varken avstod helt eller trotsade maken genom att strunta i hans personliga service utan ägnade sig åt den politiska aktivitet som var förenlig med mannens godkännande och där hon kunde ta barnen med sig, hon engagerade sig i partiets barn- och ungdomsverksamhet.

Min man var mycket negativ, han var överhuvudtaget negativ till att jag kom utanför hemmets fyra väggar. Jag kunde ju vara otrogen. Han gick själv på politiska möten ibland. Då blev jag ledare för... och det var inte heller särskilt populärt. Men då hade jag ju barnen med mig, så det fick väl gå då. (Omsorgsrepresentant)

De återstående kvinnorna med negativa män tycktes obekymrade över att det var "surt" därhemma och satsade frimodigt på sina uppdrag. Deras självständighet tycktes vara grundad i att de inte längre hade omsorgsansvar för mindre barn och de kunde bestämma över sin egen tid och tillvaro på ett nytt sätt. Frånvaron av omsorgsansvar för barnen skapade ett annat

handlingsutrymme i relation till männen vilket kunde medföra att dessa på sikt inrättade sitt liv utifrån att hustrun inte alltid fanns till hands eller ställde ultimatum:

Sådär. Inte uppbackad precis men inte heller motarbetad. Jag är respekterad och min man har fått vänja sig. Numera tycker han inte synd om sig själv längre när jag är borta. (Partikvinna)

Vi har diskuterat igenom det här. När jag kom in i ... blev jag väldigt mycket borta. Min man ställde upp, vår son var i tonåren då. Han hade kunnat säga nej, men då hade vi skiljt oss. (Partikvinna)

Barnens inställning

Den allra vanligaste inställningen bland barnen och ungdomarna var att de backade upp och stöttade sina mödrar i deras politiska arbete. I alla familjer där mannen intog en välvillig hållning var barnen också positivt inställda även om deras mödrar hade ett omfattande engagemang med mycket bortavaro från hemmet. En Kvinnoaktivist och en Omsorgsrepresentant gav en representativ beskrivning av denna inställning:

Jag har varit hemma väldigt lite - men jag har en känsla av att ungarna uppskattar en mamma som inte bara är hemma och lagar mat. De tycker om att ha en mamma som utvecklas och har någonting i huvudet. (Kvinnoaktivist)

De unnar mig det, de säger: "Det här tycker mamma är roligt". Kanske ibland att jag är så engagerad att jag är alldeles slut och de tycker att jag har tagit på mig för mycket. (Omsorgsrepresentant)

I det andra citatet tycktes barnens oro för att mamman var slutkörd inte vara ett uttryck för att "ge skuld och skam" som i det tidigare fallet med mannens kommentarer om hustruns trötthet. Istället tycktes det vara en genuin omsorg om moderns krafter. I en annan familj hade man haft familjeråd och diskuterat igenom konsekvenserna av moderns nya engagemang utanför hemmet. Här var det inte bara mannen som deltog i de öppna förhandlingarna utan också barnen bidrog till ett gemensamt beslut. Det var nödvändigt att resonera igenom den nya situationen eftersom det fick konsekvenser för familjeföretaget och familjens hela livsstil. En av sönerna gav sin mamma mod och stöd att göra sin entré i den mansdominerade politiken; han ansåg att hon hade viktiga kunskaper att tillföra det politiska beslutsfattandet:

Man måste ju vara överens om följderna för familjen så vi diskuterade igenom det ordentligt. Barnens inställning är rå men hjärtlig. Vid mitt första sammanträde sa min äldsta pojke. "Har du skött och fostrat så många barn, mamma, så vet du nog lika mycket som de där gubbarna". De orden har suttit i mitt bakhuvud - jag är så glad att han sa det. (Partikvinna)

I de flesta familjer där männen var "neutrala" eller missnöjda var barnen ändå positiva. Den Traditionella politiker som i alla år fått leva med sin mans "kyliga" hållning berättade med ömhet om hur hennes barn alltid stöttat henne och unnat henne att satsa på politiken.

Mina barn stöttar mig och är positiva, men önskar ibland mänskligare förhållanden för mig. Men det är mer omtanke om mamma än att de är kritiska till mina politiska uppdrag. (Traditionell politiker)

Efter skilsmässan hade den Omsorgsrepresentant som misstänktes för att vara otrogen kunnat satsa på politiken med dotterns uppbackning.

Det blir min dotter då. Hon mår bra av att hennes mamma mår bra. Hon tycker inte om att se mig ensam. Bara hon vet var jag är och var hon kan nå mig eller någon annan vuxen, då ställer hon upp till 100 procent. (Omsorgsrepresentant)

De enda barn som var negativa till moderns roll som politiker var barn i fyra familjer där fadern var negativt inställd. En Partikvinna märkte hur både barnen och mannen hade svårt att tåla att de inte längre kom i främsta rummet:

Ibland uppträder de som om jag borde veta allt. ... De känner att de kommer i andra hand och har alltid varit vana vid att komma i första hand, så det är ju inte så populärt. (Partikvinna)

I alla familjer där mannen var positiv var barnen det också och det var enbart i de fall där fadern var negativ som barnen var missnöjda med sin mors politiska engagemang. I flera familjer förekom det att barnen stöttade sin mor trots att fadern visat ett mer eller mindre öppet missnöje. Männens och barnens attityder var inte direkt relaterade till omfattningen av kvinnornas aktivitet. Att kvinnorna uppgav denna generella bild av barnens positiva inställning kan vara ett uttryck för ett förnekande av den intressekonflikten i familjen som är tabu-belagd för de flesta kvinnor: konflikten mellan barnens behov och mammas intressen.

Omgivningens inställning

De kvinnor som var kända som kommunalpolitiker mötte i allmänhet intresse och positiv uppbackning från omgivningen. De skilda svaren var inte relaterade till de olika profilerna, positiva och negativa erfarenheter fanns bland alla kategorierna. I sina svar på frågan om hur den övriga omgivningen uppfattade deras politiska aktivitet nämnde de intervjuade kvinnorna, förutom familj och arbetskamrater, grannar, vänner och släkt. Bland dem som hade ett enskilt uppdrag i en nämnd var det inte alltid känt att de var kommunalpolitiker. Deras roll som förtroendevald var relativt osynlig. De som hade flera och mer tidskrävande uppdrag hade tvingats acceptera att vänkretsen krympt på grund av ständig tidsbrist. Det var partikamrater som utgjorde det närmaste umgänget och där hade man stöd och uppbackning.

Bland grannar och idrottskamrater är det nästan enbart positiva reaktioner. Men man måste ju alltid vara beredd på att diskutera och man behöver vara inläst på det mesta. Det är ju roligt och det är viktigt att sätta sig in i nya frågor. (Partikvinna)

Jag har valt min vänkrets så att de har samma intressen som jag. De är positiva. (Traditionell politiker)

Även i dessa svar som rörde andra människors inställning till politikeruppdraget återkom beskrivningarna av vikten av att *balansera* mellan omgivningens eventuella missnöje och godkännande av den politiska aktiviteten. De som bodde på landet fick känna av hur grannarna ansåg att de var underliga som var borta så mycket:

Grannarna tycker nog att jag är lite konstig, att det går för långt ibland och att det är synd om min man. Men jag har aldrig hört någon säga att det är synd om en kvinna när mannen är borta jämt. (Partikvinna)

Här ute finns en man som varit aktiv i många år. De vänder sig främst till honom. Jag känner att en kvinna i politiken är inte samma sak som en man. Det har hänt att de har sagt här ute i bygden: Du behöver väl inte vara bort jämt, du kan väl vara hemma". Men i en fråga som rörde barnomsorgen kontaktade de mig. Det var kvinnorna som hörde av sig. (Partikvinna)

Det gällde även att "hålla igen" och dämpa framtoningen av politikeruppdraget i skilda sociala sammanhang för att inte provocera. I relation till andra kvinnor kunde det betraktas som ett brott mot den traditionella kvinnokulturen att vara för diskussionslysten, kunnig och ivrig:

Jag har lärt mig att vara försiktig. Jag upptäckte att mina kvinnliga bekanta började dra sig undan. "Du som är så duktig, du som är så insatt" sa dom. Dom blev rädda för mig. Det blev liksom ett vakuum av duktighet omkring mig när det gällde kvinnorna. Män däremot kan jag diskutera politik med hur som helst. (Omsorgsrepresentant)

Det var särskilt i förhållande till släkten som några kvinnor tvingades dölja sin politikerroll. Deras aktivitet var helt enkelt inte accepterad och de anpassade sig för husfridens skull.

Min far han tål det inte alls, han vill inte höra talas om det. Kvinnor ska vara hemmafruar och sköta sitt, så jag talar aldrig politik med min släkt. (Partikvinna)

I släkten är jag snälla lilla Lotta. Det är inte passande, jag kan aldrig framtona som den jag är. Då förstör jag mer än vad jag gör nytta. Det är samma sak i min mans familj, där är jag hans hustru. Vi har inte samma partifärg. (Traditionell politiker)

Men det hände också att en förändring kom över tid och att det politiska uppdraget så småningom betraktas som något positivt. Det vanligaste var emellertid att man släppte politikerrollen i umgänget med släkten:

Mina föräldrar har varit lite delade. Först sa mamma att ska du ränna på möten nu igen. Nu är hon stolt. Men när vi ses så pratar vi mest om familjen. (Kvinnoaktivist)

Enligt enkätsvaren hade 36 procent av de kvinnliga politikerna svårt att gå ifrån jobbet för att gå på möten. Av intervjuerna framkom att de reaktioner som kvinnorna mötte på

arbetsplatsen skiftade beroende på var de arbetade. De allra flesta av de intervjuade hade huvudsakligen kvinnliga arbetskamrater. Stöd och välvilja mötte de ledamöter som arbetade som socionomer, kuratorer, administrativa tjänstemän eller liknande, där deras frånvaro inte direkt drabbade något arbetslag. På dessa arbetsplatser fanns ett samhällsintresse bland kvinnorna som gjorde att politikeruppdraget uppfattades som en användbar kanal för att föra fram frågor eller skaffa information.

På jobbet är de nog positiva, tycker att det är bra att ha någon att vända sig till ibland. (Omsorgsrepresentant)

Arbetskamraterna har inte sagt något negativt, ibland har de sänt med synpunkter. (Partikvinna)

Det som kunde vara svårt var att komma ifrån kontakten med arbetskamraterna p g a för mycket frånvaro. Dagsammanträdena gjorde att de förtroendevalda kom och gick på sina arbetsplatser, de fick svårt att följa vissa frågor och kom ifrån den nära, sociala gemenskapen. De intervjuade upplevde denna förlust av gemenskap påtagligt men sade sig ha accepterat att situationen var sådan. Så länge arbetena var planeringsbara gick det ändå att hantera situationen även om känslan av närhet och deltagande i kvinnogemenskapen blev lidande. Det kunde också röra sig om svårigheten att vara riktigt engagerad i vad som hände på arbetsplatsen.

De tycker att det är bra, tror jag, att jag eventuellt kan vara till nytta för dem. Men visst får jag höra att du är aldrig här eller att du är svår få tag i. Jag har svårt att engagera mig i vissa frågor på jobbet. Då finns det ingen uppskattning från deras sida. Det är en ständig konflikt. (Omsorgsrepresentant)

Man får respekt bland sina arbetskamrater, på så sätt är det bra. Många äldre kvinnor säger, det är bra Marie, vi håller på dig. Ett problem är att jag är alltför mycket borta ... Upplever att jag kommer bort ifrån den sociala gemenskapen, ungefär som den som är mycket sjuk. (Kvinnoaktivist)

Då var det betydligt svårare för de kvinnor som arbetade inom yrken där människor drabbades direkt av deras frånvaro, antingen det gällde förskolebarn, elever, pensionärer eller patienter. Besparingarna inom både primär- och landstingskommunal verksamhet gjorde det svårt att ordna vikarier.

Arbetskamraterna tycker inte om det eftersom jag måste gå ifrån och vara ledig. Det finns ingen ersättare. Det fungerar dåligt med den s k höjda grundbemanningen, teori och praktik fungerar helt enkelt inte. Det fungerar oerhört dåligt, så mina arbetskamrater får jobba istället för mig. När jag jobbade halvtid hade jag en chans att byta eller vara ledig, nu måste jag ta ledigt så mycket. (Partikvinna)

Förutom ansvaret gentemot arbetskamraterna hade dessa ledamöter ytterligare en ansvarskänsla som de inte kunde komma ifrån. Aldriga pensionärer accepterade inte vem som helst i sina hem, elever drabbas av bristande kontakt med sin lärare och det var helt omöjligt att lämna en barngrupp på femton barn för att med gott samvete gå på sammanträde.

Jag kan ju inte bara lämna mitt jobb på dagarna. Det beror ju precis på vilket jobb man har, jag som jobbar med barn kan ju inte vara borta. Det är ju knappt att jag kan vara sjuk och det är ju svårt med vikarier. (Omsorgsrepresentant)

Egentligen tycker jag att dagtid försvårar. Har i många år haft partiell tjänstledighet. Det är en ekonomisk förlust, *men annars skulle jag inte klara det*. Jag mister kontakten med vissa elevgrupper och måste ha vikarier. Jag skulle gott kunna återgå till kvällssammanträden, det gör det inte lättare med dagtid. (Partikvinna)

Två lokalvårdare som nominerats in i politiken hade självmant sökt sig till ensamarbete för att slippa känslan av att drabba ett arbetslag. De tycktes väl medvetna om att de inte kunde fungera som politiker och lokalvårdare i en arbetsgemenskap. Den apolitiska, traditionella kvinnokulturen drabbade på ett alldeles särskilt sätt vissa kvinnor i förhållande till arbetskamraterna. Här handlade det inte om att arbetetslaget drabbades av deras frånvaro utan snarare att de mötte den "kvinnliga jantelagen". Dessa kvinnor arbetade på kontor och uttryckte stor besvikelse över sina arbetskamraters bristande solidaritet:

De få gånger det har drabbat mitt jobb har jag fått bitska kommentarer från de övriga kontoristerna, det är bara kvinnor. De tycker inte att det ingår i mitt jobb att gå ut på arbetstid. Chefen som är man gör det ju och en annan kvinna som är tjänsteman gör det. (Omsorgsrepresentant)

När mina kvinnliga kollegor beklagar sig om min man på jobbet och tycker synd om honom för att jag är borta då tycker jag att de är illojala. (Partikvinna)

Omsorgsrepresentanten i ovanstående citat fick stöd och uppmuntran av sin manlige chef som själv var politiskt aktiv för ett annat parti. Hon övervägde nu att avsäga sig sitt uppdrag eftersom hennes nämnd skulle övergå till dagsammanträden.

Synen på kvinnors och mäns generella villkor

Det fanns en allmän medvetenhet om att kvinnliga och manliga politiker hade ojämlika representationsvillkor bland de intervjuade kvinnorna. På frågan: "*Är det någon skillnad mellan kvinnors och mäns praktiska möjligheter att klara politiskt arbete?*" svarade de allra flesta, tjugofem, att det var förhållanden i hemmasfären som var den grundläggande orsaken till kvinnors och mäns olika möjligheter att satsa på politiken. Kvinnoaktivisterna och Partikvinnorna var överens om att det rådde skilda villkor. De Traditionella politikerna och Omsorgsrepresentanterna uttryckte sig inte lika rakt på sak, de var mer försiktiga i sina

beskrivningar och inte lika generaliserande.

Bland Kvinnoaktivisterna och Partikvinnorna fanns en allmän insikt om de ojämlika förhållandena i hemmasfären. Dessa kvinnor menade att den traditionella mansrollen och politikerrollen hängde samman på ett självklart sätt; det var helt enkelt mer accepterat att män var frånvarande från familjen för att satsa på politiken. Ett par kvinnor menade att de kunde se generationsskillnader mellan manliga politiker. Vissa yngre män hade också dåligt samvete gentemot barnen när de var borta på möten. De såg emellertid hemarbetets fördelning som ett allmänt problem och det gällde också den yngre generationen kvinnliga politiker:

Det är sant att revolutionen börjar vid diskbaljan. De traditionella könsrollerna sitter starkt. Jag är förvånad över att det även bland de yngre kvinnorna är så självklart att de ansvarar för vissa områden. Där har männen det mycket lättare. (Kvinnoaktivist)

Ja, det är ju fler procent män som har service hemma. Jag känner ingen kvinnlig politiker som har markservicen ordnad på det sättet. De åker ju hem och lagar sin middag och städar... Plockar du ut enstaka individer så finns väl de som är jämbördiga, men tittar man på den stora mängden så är det stor skillnad. (Partikvinna)

De manliga privilegierna handlade inte bara om "ansvarsbefrielse" utan också om en allmänt sett större personlig frihet:

Ja, det tror jag. Det hänger så mycket könsroller kvar. I stort sett har karlarna det mycket lättare att gå ifrån och komma till, de har vidare tidsramar. Om de är försenade en timme eller så är det helt accepterat, de är ju på sammanträde. Om en kvinna engagerar sig hårt i politiken och är borta mycket från politiken ses hon som en ettrig omvälvartyp, en riktig blåstrumpa. En familjefar som har småbarn kan ha fackliga och politiska uppdrag och uppdrag i en kamratförening och det är ju helt naturligt. Men ett fruntimmer som springer ute så där, det är ju helt botten. (Partikvinna)

Att kvinnornas huvudansvar för hemmet är intimt kopplat till omsorgen om barnen nämndes av flera. Några av de äldre kvinnorna utgick ifrån sina egna liv och tyckte att nu när barnen var stora så var allt så mycket lättare.

En kvinna är ju faktiskt kluven. Det är ju ständigt ett ställningstagande där man får välja mellan barnen och politiken. En del tar ju med sig barnen på möten, men de måste ju vara väldigt starka för att orka med det. När jag tänker på dessa småbarnsmammor undrar jag vad det är som driver dem. (Partikvinna)

En av de Traditionella politikerna funderade i samma banor, att barnens väl och ve var ett kvinnoansvar på ett särskilt sätt. Hon hade p g a sin prioritering att samarbeta med män inte någon att diskutera sin situation med. Hennes inställning var ambivalent när hon beskrev sin egen individuella situation och samtidigt undvek att göra några generaliseringar:

Det är svårt att säga generellt. I mitt fall är det jag som får jobba på att hålla ihop det hela, har ungarna några bekymmer eller problem och vill ha någon att prata med så går de till mamma. Det är inte roligt att säga att jag har inte tid. Man måste försöka ta sig tid... Visst får jag samvetskval ibland, det kanske man har mer som mamma. Det händer att jag sitter på sammanträden och diskuterar barnens förhållanden och så tänker jag: Här sitter jag och barnen är ensamma hemma. Gör jag egentligen någon samhällsnytta eller gör jag tvärtom. Jag vet inte om männen sitter med samma tankar, det känner jag inte till. Men det är precis som om vi har det inbyggt i oss. (Traditionell politiker)

Den andra av de Traditionella Politikerna var också mån om att inte ge männen skulden utan betonade utifrån sina personliga erfarenheter att förhållandena i äktenskapet är en relation där kvinnorna har ett eget ansvar för att förändra:

Sen är ju vi kvinnor med om att befästa mansrollen, det är ju en mansroll som utformats av både män och kvinnor. Jag har ju inte själv förändrat min mans roll. Jag var inte kapabel att göra det på ett bra sätt utan såg att det fanns andra positiva saker vi kunde göra tillsammans. Men på så sätt har jag varit med om att befästa mansrollen. (Traditionell politiker)

Den tredje av de Traditionella Politikerna var väl medveten om de generellt olika villkoren för kvinnliga och manliga politiker men uttryckte inte heller någon kritisk hållning gentemot männen. Trots ett sting av dåligt samvete var det de icke-jämställda kvinnorna som väckte hennes irritation:

I slutet av sammanträdena kan jag se hur kvinnorna börjar titta på klockan och hur de tänker på barnen. En del måste gå tidigare eller ringa hem. När männen tittar på klockan tänker de på nästa sammanträde de ska gå till. Jag känner mig irriterad på de här kvinnorna, trots att jag känner mig som en svikare. (Traditionell politiker)

Bland Omsorgsrepresentanterna var åsikterna splittrade. Tre nämnde i allmänna ordalag att villkoren i hemmasfären såg olika ut för kvinnor och män, de övriga "trodde" att förhållandena var olika vad gällde ansvar för hem och barn medan en äldre kvinna menade att det var "naturligt" att mammorna stod de mindre barnen nära. Liksom de Traditionella politikerna var de inte öppet kritiska till männens utnyttjande av sin "ansvarsbefrielse".

Att organisera den egna tillvaron

Den generella medvetenheten om olika villkor för politiskt aktiva kvinnor och män innebar inte att de intervjuvade kvinnorna hade samma medvetna förhållningssätt till villkoren i sina egna liv. På frågan "*Hur har du själv ordnat ditt liv för att klara ditt politiska arbete?*" var det mycket ovanligt att mannens insatser i hushållsarbetet uttryckligen nämndes. Ingen av de i generella termer kritiska Partikvinnorna och Kvinnoaktivisterna nämnde att ansvarsfördelningen mellan man och kvinna förändrats på något genomgripande sätt utan familjen "hjälppte till". Det var istället företrädare för de icke-medvetna kategorierna, en Traditionell politiker och två Omsorgsrepresentanter som uttryckligen beskrev att deras män

förändrat sin roll. I alla tre fallen var barnen utflugna och männens ökade insatser tycktes inte ha inneburit några konflikter. Ett fåtal bland de medvetna kvinnorna hade däremot redan innan de gjorde sin entré i politiken relativt jämställda förhållanden där männen särskilt tog ansvar för barnen.

Det vanligaste sättet man ordnat sitt liv på var förändringar eller anpassning av förhållandena i utesfären. Fem Partikvinnor, två Kvinnoaktivister, en Traditionell Politiker och två Omsorgsrepresentanter hade valt denna lösning. Deltidsjobb, tillfällig tjänstledighet, att avstå från fast jobb eller övergå till en ny anpassad tjänst, som tillät frånvaro på dagtid var de olika utvägarna. Valet av deltidarbete hade lite olika bakgrund för olika kvinnor. Att undvika heltidsarbete var dels ett sätt att klara problemen med frånvaro på arbetsplatsen men var också en samlad lösning för att skapa större tidsmarginaler och på så sätt klara livets olika ansvarsområden. Deltidsarbete var helt enkelt grundvalen för att klara det politiska uppdraget, särskilt för de fem kvinnor som hade missnöjda män. Hemarbetets organisering togs inte upp i dessa svar utan nämndes i förbigående t ex "det är svårt att ändra på" eller "jag gör hushållsarbetet i helgerna".

Jag jobbar halvtid, *det skulle aldrig gå med heltid*. Sen har jag ju också flexitid och det hjälper ju mycket. (Omsorgsrepresentant)

Jag har undvikit stadigt förvärvsarbete, *det skulle jag inte orka med helt enkelt...* Det har varit lagom roligt med mina tillfälliga jobb för partiet. Det har varit på mina villkor. (Traditionell politiker)

Sen har jag bytt jobb, jag såg att det gick inte att kombinera, så jag fick välja mellan mitt gamla jobb och politiken. (Kvinnoaktivist)

En tredjedel av de intervjuade beskrev hur barnen eller hela familjen var med och delade på hushållsarbetet. I alla dessa familjer var både make och barn positivt inställda till kvinnans politiska aktivitet. Noggrann organisering, att i detalj planera och räkna ut hur allt ska klaffa, var en vanlig beskrivning. Det var via en väl utvecklad funktion som "omsorgskoordinator" som kvinnorna lyckades klara det dagliga livet. I några familjer hade de tagit initiativ till familjeråd och lyckats förändra ansvaret och rollerna till en del. Men fortfarande hade de själva *ansvaret* för att vardagslivet skulle flyta:

Jag har fått organisera det bättre. Det blir många helger som man får använda till att ta igen hushållsarbetet. *Det är ett måste att familjen ställer upp* och att de klarar maten själva. (Partikvinna)

Organisation. Det är en fråga om otroliga uträkningar för att få allt att flyta. Vi har haft familjeråd hemma där vi diskuterat hur vi ska dela på ansvaret för hemmet. *Men det ställer stora krav på att alla ställer upp*. (Partikvinna)

Denna lösning förutsatte att det fanns ett visst mått av vilja från familjemedlemmarnas sida och att kvinnorna orkade upprätthålla organisationen och övervakningen. I en del fall fungerade det bara en kort tid, sen var man tillbaka i gamla spår där mamma gjorde det mesta åt både man och barn.

Ibland ilsknar jag till och säger att nu får det vara nog, vi måste dela på det. Sen efter någon vecka är vi tillbaka i trallen igen och jag sköter allt det praktiska. Det har hänt att jag gått utan att bädda och diska men det har stått kvar när jag kommer hem. (Kvinnoaktivist)

Det är svårt att dela upp det i familjen, vi gör ett ryck ibland med fasta arbetsuppgifter. Sen tröttnar man på att tjata och så slutar det med att jag gör det själv i alla fall. Det går ju så här tack vare att jag jobbar halvtid, men det skulle aldrig gå om jag jobbade heltid. *Då skulle jag vägra att ställa upp.* (Omsorgsrepresentant)

Den sista kommentaren, "då skulle jag vägra att ställa upp" antyder att heltidsarbete skulle medföra öppna konflikter i en familj där både mannen och barnen var negativa till hennes politiska engagemang. Det är troligt att här finner vi en delförklaring till varför en tredjedel av kvinnorna valt förändringar i yrkeslivet som sin främsta strategi. Den ilska som Kvinnoaktivisten berättade om i ovanstående citat var mycket ovanlig i kvinnornas berättelser. Flera beskrev istället en trött besvikelse över hur det kändes att gå hem från ett sammanträde och veta att "mina manliga kollegor kom hem till en kopp kaffe och på mig väntade disken". Det var i svaren från ledamöterna med två eller flera uppdrag som det framkom indirekt att livet var slitsamt och konfliktfyllt. Att inte längre ha tid att baka bullar med barnen eller att oroas för ungdomarna som var ensamma hemma var uttryck för hur den ständiga tidspressen präglade livet. Det var däremot ovanligt att kvinnorna öppet beklagade sig över sin svårigheter. Svårigheterna återspeglades i indirekta, korta kommentarer som "att ibland kör det ihop sig" eller "jag har blivit tvungen att boka in vissa hemmakvällar". Några kvinnor beskrev emellertid utförligt hur stressen och tidspressen påverkade deras liv:

Allt är en enda röra. Först jobba heltid på jobbet, sen halvtid i nämnden och så heltid hemma. Det är tämligen svårt att förändra någonting, det kan gå veckor som jag bara sover här. Jag åker oftast hem före sex och lagar middag och sen ut på ett möte. När jag jobbade halvtid hann jag bättre. (Partikvinna)

Många gånger undrar jag om politiken är värt det här. Jag saknar min fritid så mycket, förr kunde jag ägna mig åt min hobby eller leka med barnen. Då kunde jag lägga mig ned och läsa flera böcker i rad med barnen. Det kan jag inte göra nu längre då jag vet att disk och tvätt väntar. Det saknar jag (Kvinnoaktivist)

Att medvetet satsa på att lära barnen att ta ansvar betonades av vissa kvinnor som också lyckats med detta, oberoende av mannens inställning :

Jag har försökt få min son att klara de dagliga funktionerna i ett hem. Med den kunskapen i botten borde det finnas bättre förutsättningar för politisk aktivitet för båda parterna. (Traditionell politiker)

Pojkarna har fått lära sig att ta ansvar och det tror jag att de har mått bra av. De har fått klara kravet att sköta sig själva till en del. Nu kan de koka choklad och byta kläder när de kommer hem, de vet att de ska skriva lappar om de ska någonstans. (Partikvinna)

De äldre kvinnor som hade "neutrala" män med ett underliggande missnöje hade organiserat tillvaron så att den inte skulle belasta mannen och gemenskapen i äktenskapet. Det skedde via städhjälp, förenklat hemarbete, måltider ute och ett "osynliggörande" av det politiska uppdraget. Dessa kvinnor var nöjda med sin tillvaro, deras generationstillhörighet bidrog till att de inte hade några förväntningar på att ändra situationen.

Mitt hem måste fungera med de förutsättningarna att min man inte är det minsta intresserad av hushållsarbete. Jag har faktiskt haft hjälp hemma under många år. Min man är... och är naturligtvis trött då han kommer hem, *jag måste förstå hans situation...* Det innebär att helgerna går i stort sett åt till hushållsarbete, men det gör jag så gärna. Under många år hade jag hjälp några timmar om dagen. (Traditionell politiker)

Det gör inget om det är lite ostädat hemma, vi hjälps åt. Sen äter vi ute båda två. Jag försöker vara ledig mellan klockan fem och sju på eftermiddagen så att vi hinner ses över en kopp te. Vi åker ofta tidigt tillsammans på morgonen, då läser jag handlingar tidigt före innan jag börjar mitt arbete. *På så sätt kan jag förvara alla papper på jobbet och slipper sitta och läsa på kvällen.* (Omsorgsrepresentant)

De yngre kvinnorna med "neutrala" män hade däremot inlett öppna förhandlingar med sina män om ansvarsfördelningen därhemma. I det äktenskap där statusjämligheten innebar att kvinnans uppdrag hade en högre status än mannens yrke hade det lyckats bra, även om problemet var att han "inte såg lika mycket" av vad som behövde göras. I de två äktenskap där mannens chefsjobb vägde tyngre än deras fruars position i politiken hade kvinnorna misslyckats med att förändra ansvarsfördelningen och istället valt förändringar av sin arbetssituation. De hade emellertid minskat på de personliga tjänsterna till mannen.

Barnen

Hälften av kvinnorna med barn svarade att deras organisation av sin tillvaro kretsade kring en fungerande barnomsorg. Småbarnen krävde tillsyn på eftermiddags- eller kvällstid även om de hade en plats i den kommunala barnomsorgen, tonårsbarnen behövde ha någon tillhands för läsläsning, samtal och samordning av olika fritidsaktiviteter. Även om mannen villigt ställde upp blev det kollisioner ibland och då var den centrala frågan vilka andra lösningar som fanns. Tillgång till ett fungerande nätverk var en viktig resurs och situationen kunde te sig mycket olika.

Min man har stöttat det hela. En väsentlig sak som man måste förutsätta om man ska jobba politiskt med småbarn. Jag har haft barnvakt, samma tjej. Mycket stabil, moderlig och fantastisk. Barnen har tyckt om henne och det har varit något positivt när hon kom, det blev roligt. (Kvinnoaktivist)

Barnomsorg i det egna bostadsområdet har varit viktigt. Hittills har vi bara haft nödlösningar på barnvaksfrågan på kvällstid, vi hade en fin barnvakt som vi förlorade och min son har vägrat att acceptera någon annan. Det har gjort att egna resor och nöjen har jag bantat ned till ett minimum. (Partikvinna)

Mitt ständiga problem är barnvakt. Jag måste ringa grannar eller betala unga flickor som sitter barnvakt. (Kvinnoaktivist)

Det var klara generationsskillnader mellan kvinnorna när det gällde hur man lyckats organisera sin tillvaro i rollen som småbarnsmor och politiker. De kvinnor som tillhörde den yngre generationen var tvingade att inleda förhandlingar med sina män för att skapa sig det minskade ansvaret för barnen. Risken för konflikter i äktenskapet var betydligt större än för den äldre generationen. I den senare gruppen fanns en tydlig klassaspekt, de kvinnor som hade välbetalda yrkesarbeten anställde barnflickor och behövde på så sätt inte riskera konflikter omkring tillsynen av barnen.

Jag var hemma i tre år när min dotter var liten, sen hade vi barnjungfru som bodde hos oss tills hon började skolan. Det innebar att jag också kunde gå på kvällsmöten.... Barnpassningen har inte inneburit något större problem. (Traditionell politiker)

Jag började med ett uppdrag när den minsta var två år, då var det kvällssammanträden och jag hade en flicka som barnvakt. Jag hade också barnflickor anställda och städhjälp som ryckte in när det behövdes. Sen passade de varann allteftersom de växte upp. (Partikvinna)

Att förändra villkoren

En tredjedel av de intervjuade kvinnorna nöjde sig inte med att kommentera förhållandena i allmänhet och att beskriva sina individuella lösningar på hur de organiserat sin tillvaro. Några uppehöll sig vid hur viktigt det var med det egna medvetandet och hur de såg möjligheter till alternativa förhållningssätt. Det handlade om att se sig själva och andra kvinnor som aktiva subjekt där en förändring var möjlig. Två kvinnor beskrev hur de insett att de själva måste ta steget mot ändrade förhållanden och att det även handlade om en inre förändring hos dem själva. I det ena fallet handlade det om att överge en identitet som husmor på landet där hemlagat och hembakat varit en självklarhet tidigare. I det andra fallet innebar den "inre processen" att befria sig från skuld känslor.

Jag har försökt förenkla mycket hemma och lärt mig att det går ändå. Har lärt mig att man köpa vissa saker och att det inte behöver vara så precist alla gånger. Det har vi alla accepterat hemma. (Partikvinna)

Jag köpte en bil. Vi hade våra konflikter om bilen, den är ju våran och ändå var den Gunnars. Jag skämdes lite först, två bilar är ju inte mitt ideal precis. Men jag behöver den och *har bestämt mig för att ha den med gott samvete*. Allt blir så mycket lättare nu om jag vill skynda mig hem... I början var det svårt, jag hade dåligt samvete jämt i början. Jag minns att jag hade t o m dåligt samvete för att min man inte åt ordentligt. Till slut klarade jag ut det här med mitt dåliga samvete - jag kan ju inte ta på mig ansvaret för att han missköter sin hälsa... *Jag tycker att vi kvinnor borde utbilda varandra innan vi börjar så att vi är klara med de här konflikterna. Vi behöver varandra för att komma tillrätta med vårt dåliga samvete. Jag har tagit upp det här i vår kvinnoklubb, men jag tror att de tyckte det var lite för visionärt.* (Kvinnoaktivist)

Denna Kvinnoaktivist hade en vision om att de politiska kvinnoförbunden skulle fungera på samma sätt som 1970-talets medvetandehöjande kvinnogrupper. Gränsema mellan det privata och politiska skulle upphävas och tillsammans skulle kvinnor kunna stötta varandra till en ny medvetenhet om egna och andras behov. Hemmasfären skulle kunna ses som en kollektiv politisk arena där vissa konflikter och svårigheter inte betraktas som individuella och privata. Hon var inte ensam om denna vision:

Men det finns såna fall än idag *fastän flickorna inte vill tala om det, för de vill inte säga nåt*. Det är klart att visst finns det en och annan som är kaxig och står på sig och som *har en karl som ger efter*. Vi har en flicka som vi vill skicka på kurs från kvinnoklubben, hon säger att hon har så svårt att komma ifrån för hon har småttingar. Hennes mamma är med i klubben och säger att henne ska ni inte bråka med, vänta tills ungarna är stora. Hennes egen mamma säger det. Det är dåligt att inte hennes mamma backar upp henne istället. (Partikvinna)

I denna berättelse bekräftas hur den "nya, moderna kvinnligheten" uttrycks där de yngre kvinnorna inte gärna vill erkänna öppet att de lever i ett förhållande där de tvingas underordna sig mannens önsknings eller behov. Denna 64-åriga Partikvinna såg att en förutsättning för förändring var att männen kunde ändra på sig och ta ett större omsorgsansvar. I formuleringen "en karl som ger efter" inrymdes hennes egna erfarenheter av en man som vägrat att avstå från sina privilegier på frihet och hindrat hennes politiska aktivitet. Hon såg parförhållandet som ett noll-summespel om ansvarsbefrielse, där den ena parten får mer, får den andra mindre. Nu ville hon att de äldre kvinnorna skulle backa upp de yngre kvinnorna så att de kunde "stå på sig" och var mycket upprörd över hur en mor svek sitt ansvar gentemot dottern.

Ett annat sätt att förena det privata och det politiska på tillämpades av den Kvinnoaktivist som hade en väl fungerande tillvaro med en stödjande man och en uppskattad barnvakt på kvällarna. Det var viktigt att inte utnyttja den unga flickan som passade barnen. Hon betalade henne bra och försökte få henne att känna att barnpassningen var ett led i en gemensam politisk handling:

Jag har varit mycket noga med att inte utnyttja henne, jag har försökt medvetandegöra henne om vad jag har gjort när hon har använts som barnvakt. Jag har också betalat henne långt över gängse arvoden. Har ibland sagt till henne: "Du skulle bara veta vad du har gjort för partiet, Karin!" (Kvinnoaktivist)

För de Omsorgsrepresentanter som hade tankar om nödvändiga förändringar var det väsentligt att undvika latent eller öppna könskonflikter. Till skillnad mot den Partikvinna som såg att vissa män inte ville "ge efter" utgick denna Omsorgsrepresentant från att det var fullt möjligt att fostra sin man och familj i relativ harmoni och att det var ett individuellt problem:

En kvinna som skämmer bort sin familj upplever ju att barnen och maken tycker att politiken är ett offer för dem. Min man har varit mycket hemma, sen har jag fostrat barnen till att passa varandra... Jag ser en tendens till att kvinnorna orkar inte hur mycket som helst, jag var förvånad över nu när vi fastställde listorna över hur många kvinnor som hoppat av. Men det beror på hur man fostrar de sina, hemma hos oss har vi allt uppdelat nuförtiden. (Omsorgsrepresentant)

Ett annat förslag innebar att att barn tillsynen skulle betraktas som en offentlig angelägenhet av kommunen och partierna. Denna Omsorgsrepresentant menade att både gifta kvinnor med ovilliga eller skiftarbetande män och ensamstående mödrar måste få stöd utifrån för att kunna fullgöra sina rättigheter som medborgare. Att förvänta sig förändringar av männen tycktes inte vara någon realistisk lösning inom överskådlig tid, enligt hennes synsätt.

Kommunen borde ställa upp med barnvaktsservice eller att partiföreningarna organiserar barnpassning med hjälp av äldre ungdomar. Det går att lösa på olika sätt, fritidspedagogerna behöver praktik till sin utbildning... De kvällar jag går på möten lagar min flicka mat själv. Vi har gjort en överenskommelse som går ut på att hon alltid vet var hon kan nå mig... Jag skulle inte kunna vara politiskt aktiv om vi inte hade möten i en lokal där det finns telefon. Vi har ingen släkt som kan rycka in om det händer något. (Omsorgsrepresentant)

Enligt två kvinnor var en omprövning av politikerrollen nödvändig. De hade båda varit mycket aktiva, haft flera uppdrag och varit borta varje vardagskväll i veckan samtidigt som de hade mindre barn. De hade betraktats som "påläggskalvar" av sina respektive partier, men hade hoppat av från "karusellen" och av sagt sig alla poster utom ett "roligt uppdrag" som de nu kände att de hann med. Samtidigt funderade de över sin roll som politiker, kvinna och människa. De hade varit på väg att glida in i en traditionell, manligt definierad politikerroll men hade nu kommit till en period av omprövning och sökande efter en alternativ, kvinnligt definierad politikerroll. För Kvinnoaktivisten handlade det om relationer i hemmasfären, hon upptäckte att hon förtryckte sin man:

Det har aldrig hänt att det varit bråk om att jag skulle gå. Tvärtom har jag upplevt att vårt förhållande slog över åt fel håll där jag blev en förtryckare som kom hem och blev irriterad om inte maten var klar. Det var en obehaglig upplevelse när jag såg det. Det får inte bli så att vi bara tar över mannens gamla roll. Då är det ingen mening med kvinnors frigörelse. (Kvinnoaktivist)

För Omsorgsrepresentanten handlade det om relationer i utesfären, hur kvinnor i hennes omgivning drog sig undan en "proffspolitiker". Hon hade nu insett att hon måste bemöta kvinnors osäkerhet inför "politik" med större lyhörighet för att behålla kontakten med dem.

Jag upptäckte att mina kvinnliga bekanta började dra sig undan. "Du som är så duktig, du som är så insatt", sa dom... Nuförtiden måste jag ständigt tänka på om jag kan diskutera politik med den här människan eller inte. Jag har redan varit med så mycket att jag lätt blir bemött med orden: "Ja, du är ju proffspolitiker". Det ligger väldigt mycket ansvar hos mig själv hur jag talar om politik. Jag får försöka tala om olika ämnen utan att lägga själva tyngdpunkten på politik. Annars blir jag isolerad. Jag betämde mig efter den här intensiva tre-års perioden att jag ville granska min egen roll och se efter vad jag gjorde för fel genom att skrämman människor med att tala om det som intresserade mig. Istället för att lyssna. Att kunna tala politik är också att lyssna. (Omsorgsrepresentant)

Att omsätta generell medvetenhet till privat handling - ett misslyckande

Varför hade de kvinnliga politikerna inte lyckats ändra på ansvarsfördelningen i sina hem? De kvinnor som förändrat tillvaron hade lyckats få familjen att "ställa upp" i större utsträckning, de klarade disk och matlagning på egen hand. Även om familjen hjälpte till och ställde upp på olika sätt fungerade kvinnan som omsorgscoordinator och huvudansvarig med några enstaka undantag. De intervjuade kvinnorna sade inte särskilt mycket om relationen till sina män. Det vanligaste var att tala om familjen eller "dom" där olikheter mellan mannen och barnen framkom indirekt. Intervjufrågans allmänna formulering om hur de valt att "organisera sin tillvaro" medförde att de flesta undvek att gå närmare in på mannens roll i hemarbetet. Den främsta förklaringen till att kvinnorna inte hade lyckats eller ens försökt införa en radikal förändring av hemarbetet tycktes vara att deras politiska engagemang var villkorligt. Avsaknaden av öppet negativa män hängde samman med avsaknaden av öppet upproriska kvinnor. Den politiska aktiviteten tilläts och accepterades bara den inte drabbade "familjen" alltför mycket. Endast två ledamöter beskrev konflikter i sina förhållanden, de var båda Kvinnoaktivister.

Vad innebar det att ha en make som var positiv, neutral eller negativ till det politiska uppdraget? En majoritet av de gifta kvinnorna hade liksom i enkätsvaren en man som var positivt inställd till deras politiska engagemang. Detta uttrycktes genom en välvillig och accepterande hållning där man även diskuterade politik hemma. Det var trots detta stöd ändå kvinnan som själv ansvarade för konsekvenserna av sitt engagemang. Några yngre kvinnor beskrev en relation som tycktes innebära ett mer aktivt, känslomässigt stöd kombinerat med verklig avlastning och i ett fall framskyttade en relation där kvinnan tycktes få det Jónasdóttir kallat "loving care", (1991:110) hon fick tröst, omsorg och emotionell påfyllnad. Senare i intervjun beskrev hon att hon insett att hon tagit över "männens gamla roll" och förtryckt sin man, hon var sällan hemma och "blev irriterad om maten inte var klar". Den "omvända" maktrelationen tycktes ha skapat grundval för, enligt Jónasdóttirs teori,

"a exploitative relationship" (ibid: 90) där hon tillskansade sig en känslomässig kraftbas för sin intensiva och krävande politiska aktivitet.

Bland dessa femton kvinnor fanns både yngre och äldre, politiker med tunga och lätta uppdrag, småbarnsmammor och kvinnor med utflugna barn. Det fanns ingen skillnad mellan kvinnor med olika utbildning och klassbakgrund. Lika stor andel lågubildade kvinnor ur arbetarklassen hade en positiv man som de välutbildade medelklasskvinnorna. Bland de kvinnor som hade "neutrala" män fanns emellertid generationsskillnader i sättet att beskriva och tolka könsrelationen på. Männens neutrala inställning visade sig bestå av ett underliggande missnöje, i fem av de sju paren fanns en uppenbar statusjämlighet mellan kvinnans uppdrag och mannens position i yrkeslivet. De resterande kvinnorna hade en negativ man som visade sitt missnöje mer eller mindre öppet. I tre fall rörde det sig om ett öppet motstånd mot kvinnans politiska aktivitet, två av dessa tre kvinnor var frånskilda. Den motstrategi som männen tillämpade innebar en vägran att ta hand om barnen vilket är en del-förklaring till varför flera kvinnor tvingats vänta med sin politiska aktivitet.

Vilken inställning hade omgivningen? Även om barnen "klagade ibland" var deras inställning överraskande positiv. Alla trettio kvinnor hade barn och i endast fyra familjer var barnen negativa till sin mors uppdrag. I dessa familjer var även fadern negativ till kvinnans engagemang. Två kvinnor beskrev hur de fick en värmande omsorg och medkänsla från sina barn när de var trötta och slitna, något som de inte nämnde att de fick från sina män. En förklaring till att barnen inte var mer negativt inställda var att flera av kvinnorna dels gått in för att uppfostra sina barn till att förstå vad deras frånvaro handlade om och dels p g a att kvinnorna hela tiden prioriterade barnen. Oavsett hur olika tillvaron kunde vara för olika kvinnor så stod omsorgen om barnen i fokus. Även i de familjer där barnen var negativa berättade kvinnorna om hur de försökte skapa utrymme för barnen. Det är även möjligt att vissa kvinnor inför sig själva förnekade de svårigheter som fanns i relation till barnen, att vara "dålig mor" är för de flesta kvinnor ett tabu-belagt ämne.

Av enkäten framgick att 65 procent av de kvinnliga ledamöterna blivit kontaktade av väljare någon eller flera gånger under mandatperioden. Den generella bilden av omgivningens inställning var att kvinnorna upplevde ett positivt intresse för sina uppdrag. De allra flesta hade blivit kontaktade av allmänhet, föreningar eller grannar. I vissa sammanhang var det emellertid långt ifrån problemfritt. Det kunde gälla grannar på landet, äldre släktingar eller arbetskamrater inom vårdyrken och kontor. När det gällde kvinnors bristande solidaritet fanns en besvikelse och viss bitterhet i berättelserna. För flera kvinnor innebar omgivningens reaktioner att de inte hade en permanent politikerroll, denna var något som de klev in i och ut ur när de kände sig tvungna att dölja sina uppdrag "för husfridens skull". Enligt enkätsvaren hade 36 procent av de kvinnliga politikerna svårt att närvara på möten p g a jobbet. Svårigheterna hade enligt intervju svaren olika karaktär beroende på typ av arbetete. I

apolitiska arbetsmiljöer, bland undersköterskor, sjukvårdsbiträden och kontorsanställda fanns ingen förståelse för behovet av att gå ifrån arbetet, där framstod de kvinnliga ledamöterna som avvikare. Den negativa inställningen inom vårdyrkena förstärktes av svårigheten att få vikarier, ett problem som även drabbade den kvinna som arbetade i barnomsorg. Bland välutbildade tjänstemän inom offentlig sektor betraktade arbetskamraterna däremot uppdraget som en resurs och en kanal att få fram sina åsikter genom. Kvinnorna själva upplevde emellertid den ständiga frånvaron som en belastning gentemot arbetskamraterna.

Vilka synsätt vad gällde samhällsförhållanden och den egna tillvaron hade de kvinnor som representerade skilda rolltyper? Att den huvudsakliga skillnaden mellan kvinnors och mäns möjligheter att ägna sig åt politik bestod av ojämlika villkor i hemmasfären ansåg tjugofem av de trettio kvinnorna medan de återstående pekade ut förhållanden i politiken som särskiljande. De kvinnomedvetna Partikvinnorna och Kvinnoaktivisterna uttryckte i klartext att skillnader mellan kvinnliga och manliga politiker var att männen hade "full markservice". De Traditionella Politikerna och Omsorgsrepresentanterna var försiktigare. De ville ogärna generalisera eller "trodde" att det fanns vissa könsskillnader när det gällde villkoren i hemmasfären. Det fanns emellertid inget enkelt samband mellan denna syn på samhällsförhållandena och den egna situationen. Den kritiska ton som framskytmade i de kvinnomedvetna profilernas beskrivningar av de manliga politikernas ansvarsbefrielse var mycket ovanlig när den egna mannens roll berördes medan det bland de icke-medvetna kvinnorna var flera som öppet beskrev sin mans negativa hållning. Särskilt Partikvinnorna var tacksamma och uppskattande över att mannen och barnen "hjälpde till". Deras villkorliga politiska aktivitet innebar att de undvek att kliva in i rollen som den "upproriska". Till skillnad mot situationen i politiken (se kap 7) hade kvinnorna inte samma inbördes kollektiva stöd vad gällde privatlivet.

Vilka strategier utövade de kvinnliga politikerna för att klara sin praktiska tillvaro? Är strategi ett adekvat begrepp eller handlade det om en icke avsiktlig process? Det mönster som utspelar sig i en analys av kvinnornas berättelser visar att begreppet strategi inte är särskilt lämpat för att fånga in hur de faktiskt handlade. I teorikapitlet introducerades en definition av livsvillkor som formulerats av Büchert i syfte att täcka både subjektiv uppfattning, objektiva förhållanden och handlingsmönster. Det som Büchert och jag själv i hans efterföljd betraktat som individuella eller kollektiva handlingsstrategier (se kap 5) bland kvinnorna vad gällde deras syn och handlande i kvinnofrågor i politiken, saknades i stort sett när det gällde privatlivet. Strategibegreppet har använts flitigt bland kvinnoforskare, delvis som ett led i en ambition att utöva "värdighetsstudier" där kvinnors handlande framstår som begripligt och rationellt utifrån deras givna situation. En forskare som ofta citerades inom svensk kvinnoforskning på 1980-talet var Prokop (1981) som i en studie av motsättningar mellan "vanliga" kvinnors liv å ena sidan och kvinnorörelsens och den offentliga jämställdhetspolitiken å den andra, fann att de medel som förespråkades för att frigöra

svensk kvinnoforskning på 1980-talet var Prokop (1981) som i en studie av motsättningar mellan "vanliga" kvinnors liv å ena sidan och kvinnorörelsens och den offentliga jämställdhetspolitiken å den andra, fann att de medel som förespråkades för att frigöra kvinnor var "lösryckta strategier" som saknade förankring i kvinnornas egna livssammanhang. Strategiers utformning på samhällsnivå har studerats av Liljeström (1983:126-136) där principerna särart och likhet varit centrala medan Hirdman intresserat sig för kvinnors kollektiva strategier i förhållande till "genusssystemet" (1985). Lindgren har studerat kvinnors strategier i vardagsliv och yrkesliv på en mellanmännisklig nivå (1985:64ff) inspirerad av Haavinds modell för kvinnors handlande, medan Ethelberg har intresserat sig för kvinnors individuella personlighetsstrategier (1985:8). Även i internationell forskning har strategibegreppet vunnit stor popularitet bl a formulerade som "coping strategies" eller "survival strategies". Strategibegreppet implicerar emellertid ett mål-medeltänkande som är inadekvat när det gäller kvinnornas förhållande mellan det privata och det offentliga, hävdar Edwards i sin studie av engelska kvinnor och vuxenutbildning (1993:136ff). Det uttalade mål som kunde identifieras bland ett fåtal av hennes intervjuade kvinnor var att bevara parförhållandet med mannen. I det dagliga livet styrdes emellertid inte kvinnornas handlande av detta övergripande mål utan de var snarare upptagna av den pågående processen i sina vardagsliv. Detta resonemang för även Friberg, (1990:312) men hon anser inte som Edwards att strategibegreppet förutsätter en "manlig rationalitet". Istället föreslår Friberg att strategi kan inbegripa både process och ett målinriktat handlande, det handlar varken om att vara ett viljelöst offer eller att ha full kontroll över sina handlingsbetingelser. Hon föreslår den till synes paradoxala ordkombinationen "anpassningsstrategi" med anpassningens association till passivitet och strategins till aktivitet och betonar att detta samlade begrepp framhäver kvinnors motsägelsefulla verklighet. Att kvinnorna inte pekar ut tydliga mål eller gör tydliga tidsbestämningar inför förverkligandet av sina önsknings betyder inte att de i sitt handlande saknar en rörelse framåt. Deras strategier är mer dolda och präglas av hänsynstagande till omgivningen, framför allt till barnen. Olika restriktioner omgärdar emellertid och påverkar valet av strategier. Jag finner Fribergs begrepp "*anpassningsstrategi*" väl lämpat för att förstå de kvinnliga politikernas handlande och ska i följande avsnitt identifiera och formulera olika varianter där en växelverkan mellan anpassning och förändring är påtaglig. (5) *Integrering, närmande* och *separering* finner Edwards (1993) vara skilda strategier, denna indelning är tillämpbar även på de kvinnliga örebro-politikernas handlande.

Anpassningsstrategi är ett relevant begrepp för tjugosju av de trettio kvinnornas handlande. Den överordnade anpassningsstrategi som tillämpades benämner jag att "balansera" där balansgången innebar att försöka pendla mellan godkännande och missnöje från omgivningen. Målet för strategin tycktes vara att bevara goda relationer till de människor som påverkades av deras aktivitet. Kvinnorna med de positivt inställda männen tillämpade en strategi som innebar att de försökte *integrera* sitt politiska liv med sitt privatliv. Det innebar att de diskuterade politik hemma och att barnen och mannen fått ta ett större ansvar hemma

jämfört med tidigare. De hade emellertid fortfarande ett huvudansvar för hemarbetet som "omsorgsordinator", där de dels skötte planering och samordning och även gjorde en stor del av de praktiska arbetsuppgifterna på helgerna.

De äldre kvinnorna med en "neutral" man med ett dolt missnöje valde strategin att *separera* politik och privatliv. De diskuterade inte politik med sin man och planerade sin tillvaro så att de politiska uppdragen inte blev synliga i privatlivet. Det innebar en separering i både tid och rum bl a genom att undvika att läsa handlingar i mannens närvaro, eller genom att planera in möten när han var bortrest i tjänsten. I två fall hade de haft betald städhjälp och anställda barnflickor vilket medförde att de klarat hushållsarbete och omsorg om barnen på både dagtid och kvällstid utan att behöva dra in mannen. De yngre kvinnorna med en "neutral" man valde en strategi som kan kallas *närmande*, de osynliggjorde inte sitt politiska uppdrag och de förde mer eller mindre framgångsrika förhandlingar om hemarbetet. Medvetenheten om mannens latent missnöje gjorde att de i sin balansgång var uppmärksamma på risken att väcka en öppen könskonflikt till liv och de valde olika vägar för att undvika detta t ex genom att arbeta deltid, köpa en egen bil och minimera de egna behoven vad gällde avkoppling och fritid. Dessa yngre kvinnor var betydligt mindre ursäktande gentemot sina män, de uttryckte klart att problemet var en fråga om makt och status eller minskad personlig service. På lång sikt är det möjligt att deras närmande mellan politik och äktenskap och familj ledde till en integrering.

För de kvinnor som hade en negativ man var det betydligt svårare att balansera. Där handlade valet om att avstå från politik eller att riskera en öppen konflikt. Vilken väg som valdes berodde till stor del på barnens ålder och om hon hade egen inkomst. I ett fall blev anpassningsstrategin *underordning* d v s att helt avstå från politik tills barnen blev stora. I två andra fall handlade det om en *relativ underordning* d v s att ta ett uppdrag som accepterades. Detta kunde ändå leda till öppen konflikt då mannens krav på personlig service inte uppmärksammades. Några av kvinnorna med tonåringar eller vuxna barn satsade på politiken trots missnöjet och tycktes obekymrade över tongångarna därhemma. Dessa kvinnor arbetade deltid eller var hemarbetande och skötte fortfarande hushållsarbetet. De uttryckte verklig glädje över sina politiska uppdrag och trivdes så storartat med sina nya liv att det tycktes överskugga de negativa kommentarer som de fick från mannen och i ett par fall från barnen. Dessa kvinnor tillämpade *separering* där deras politiska uppdrag skildes från privatlivet.

Målet var inte bara att bevara en god relation till omgivningen, ett mål var även att ha kontroll över tillvaron och inte hamna i totalt kaos. En vanlig lösningen var att vidta *åtgärder i utesfären* d v s att arbeta deltid eller avstå från fast tjänst. Det kan ses som en typisk anpassningsstrategi där det handlade om att försöka få en mängd motstridiga behov att jämkas samman, även de egna behoven av tillfredsställelse på jobbet eller längtan efter mer tid till barnen.

I relation till andra, negativt inställda, kvinnor är det svårare att identifiera ledamöternas specifika anpassningsstrategier. Det kunde gälla arbetskamrater, grannar och släkt och det tycktes var viktigt att undvika öppen konflikt. De som hade problem med missnöje på arbetsplatsen kunde varken tillämpa *separering* eller *integrering*. Deras faktiska frånvaro gjorde att den politiska aktiviteten var synlig vilket försvårade separering och arbetskamraternas ointresse för politik omöjliggjorde en integrering där de två sfäerna politik och arbetsliv förenades. Deras situation tycktes i längden vara ohållbar och de uttryckte stor oro för hur länge det kunde fortsätta på nuvarande sätt. För kvinnorna i tjänstemannayrken var *närmande* en möjlig väg. Genom att vara lyhörda för kamraternas behov av en kanal till politiken kunde de erövra en viss förståelse och acceptans för sin frånvaro. Denna acceptans var emellertid villkorlig och i likhet med de yngre kvinnorna med "neutrala" män gällde det att gå försiktigt fram och inte förvänta sig något större intresse. När det gällde anpassningsstrategier gentemot äldre släktingar, oavsett kön, var *separering* den enda utvägen, nämligen att helt dölja sitt politiska uppdrag.

Anpassning och förändring

Även om de kvinnor som hade svårigheter i förhållande till omgivningen inte reagerade med uppror eller protest innebar det inte att de var passiva eller utelämnade åt omgivningens reaktioner. De hade tankar och idéer om förändring och hade själva på olika sätt försökt och ibland lyckats förändra sin situation. En skillnad mellan profilerna fanns. De strategier som föreslogs av en Traditionell Politiker och två Omsorgsrepresentanter var inriktade på att värna om harmonin i könsrelationerna medan Kvinnoaktivisterna och Partikvinnorna tog upp strategier som kunde innebära en risk för konflikt. Dessa *framåtsyftande strategier* var följande:

Flera kvinnor, Partikvinnor och en Kvinnoaktivist, betonade vikten av att *förändra sig själv*, att faktiskt trotsa omgivningens reaktioner och förväntningar på att tillvaron skulle vara likadan som den var innan de tog sina tidskrävande uppdrag. Det handlade också om att ändra på sina egna, inneboende krav och sin känsla av dåligt samvete gentemot man, barn och hela världen. Det gällde även att "*inte ge efter*" för det dåliga samvetet, vilket medförde att både mannen och relationen förändrades i ett par fall. Härskartekniken "ge skuld och skam" drabbade vissa kvinnor mycket hårt och det handlade främst om det dåliga samvetet gentemot barnen. Den framfördes inte alltid av någon speciell person utan var ett uttryck för en internaliserad känsla.

En annan förändrande strategi var att *göra barnen till sin bundsförvant*, väcka deras intresse för politik och uppfostra söner till att göra hushållsarbete. Äldre syskon tog hand om sina småsyskon och i några fall nämndes hur barnen gav den "loving care" som inte mannen gav. Om det inte lyckats att förändra mansrollen i denna generation fanns det en möjlighet att

förändra den kommande generationen. Denna strategi tillämpades av flera kvinnor oberoende av i vilken profil de placerats. Anmärkningsvärt är hur ytterst ovanligt det var att ungdomars insatser fanns med i enkätsvaren. De kvinnor som talade om denna strategi hade alla flera uppdrag i både parti och politik. Det troliga är att de hade tvingats att mobilisera barnen för att överhuvudtaget klara tillvaron och att det var dessa kvinnors barn som stod för de få procenten i enkättabellens alternativ "annan hjälp".

Två ledamöter, en Kvinnoaktivist och en Omsorgsrepresentant, hade kommit till en punkt där de *omprövade sin politikerroll*, den ena i relation till hemmasfären och den andra till utesfären. Både insåg att de varit på väg att glida in i en manligt definierad politikerroll och hade nu hastigt hoppat av "karusellen". För Omsorgsrepresentanten var omprövningen sammanlänkad med den process som pågick vad gällde hennes kvinnoidentitet. Hon beskrev i kapitel sex hur hon "upptäckt" kvinnogemenskapen i partiet och var på väg att ompröva sin hållning till kvinnoförbundet.

Några kvinnor betonade vikten av *politisering av det privata*. En Kvinnoaktivist i 35-års åldern och en Partikvinna i 65-års åldern ansåg att kvinnoklubbar skulle kunna vara ett forum där man stöttade varandra även när det gällde privatlivet. De hade tagit upp sina idéer men inte mött någon förståelse, att erkänna det privata förtrycket var för känsligt, särskilt för de unga kvinnorna. För en Omsorgsrepresentant däremot var ett förslag på kollektiva lösningar att partier och kommun anordnade barnvakt på kvällstid för ensamstående och för kvinnor med "ovilliga" män. Hennes strategi syftade inte till förändring av männen och innebar på så sätt anpassning men den är definitivt förändrande för de kvinnor som vill delta i det politiska arbetet men som kan ha svårigheter att komma loss till olika möten.

Noter

1. Johansson (1994) diskuterar dikotomin offentligt-privat i sin studie av omsorgsstrukturen i fyra svenska kommuner. Hon kommer till liknande slutsatser som jag framfört i kapitel 5.
2. Dessa data är hämtade ur den undersökning som riktades till "avhoppare" och är alltså inte helt jämförbara med de svar som framkommer i min enkät där en majoritet av politikerna valt att stanna kvar inom politiken.
3. Detta "själval" framkom i de frivilliga kommentarerna i enkäten där det var vanligare att kvinnorna beskrev sitt förhållande till barnen. I enkätsvaren om "önskan om mer tid" önskade kvinnorna i högre grad mer tid till barnen.
4. Även vissa män gav kommentarer i enkäten om svårigheterna att hinna med familjeliv och sin önskan om mer tid till barnen. Detta var emellertid mycket ovanligt vilket kan vara ett tecken på att politikens villkor sällar ut de män som försöker och önskar leva enligt nya mönster.

5. Anpassningsstrategi används även av Lindgren (1985) men inte på samma sätt som hos Friberg.

KAPITEL 9

Politiken - konflikt, revir och ansvar

Den amerikanska forskaren Antolini (1984:84) menar att kvinnors lägre deltagande i politiken snarare bör förklaras med de politiska institutionernas kvinnoovänlighet än med hemförhållanden. Även andra forskare har betonat att ett större intresse bör riktas emot det politiska systemet och hur dess kultur diskriminerar kvinnor (Welch 1977). Redan i början av 1980-talet skilde sig emellertid Sverige och övriga Norden från andra länder genom att vi hade uppnått en relativt hög kvinnorepresentation. Den öppna diskriminering som är vanlig mot kvinnliga pionjärer i minoritet, både i yrkesliv och politik, tycktes inte var lika vanlig längre i politiken. Däremot existerar olika former av "osynliga" hinder vilka kan kallas *barriärer*, enligt Dahlerup (1988:28). Exempel på barriärer är när kvinnor befinner sig i minoritetssituation i vissa sammanhang, oftare är nybörjare i politiken eller den traditionella politik-kulturens hierarkiska arbetsformer. De krävande politiska arbetsvillkoren drabbar, som flera forskare påpekar, inte bara kvinnor. Även män kan känna vantrivsel och stor press inför den ojämlika arbetssituationen politiker emellan eller den stress som arbetet medför, tidsmässigt och känslomässigt. Ett faktum kvarstår emellertid - det politiska språket, arbetsformerna, atmosfären och organiseringen av arbetet i det politiska systemet har under lång tid varit skapad av män och för män. (1) I politiken är konflikten en institutionaliserad norm och organisationsprincip, där det gäller att i ena stunden kunna angripa en motståndare, för att i nästa stund bilda strategiska allianser utan att blanda in för mycket personliga känslor (Brunsson 1981:156; SOU 1989:108 sid 98). (2)

Det är först under de senaste två decennierna som kvinnorna på allvar gjort entré i politiken. Det är därför rimligt att anta att den traditionella, manliga könsrollen och politikerrollen på många sätt stämmer överens. I detta kapitel ställs förhållandena i det politiska arbetet i fokus med särskilt inriktning på hur det fungerade och upplevdes i praktiken av Örebros kommunalpolitiker. Den strukturella organisationen bärs upp av en mängd "små" beslut som fattas av olika aktörer. Det kan gälla partigruppens mötestider eller ordförandens syn på vilken atmo-

sfär som bör råda i nämnden. I en norsk studie fann Nicoalysen (1978:178) att de kvinnliga kommunalpolitikerna generellt sett hade sämre möjligheter att utöva sina representationsuppdrag. En annan norsk forskare, Bakken (1980:73), menar att det inte är tillräckligt att jämföra kvinnors och mäns villkor; manliga politiker har inte heller goda villkor för att fullgöra sin representation. Hon menar att ett bättre sätt att studera arbetsförhållandena för de folkvalda är att sätta upp vissa kriterier som bör kunna uppfyllas på ett tillfredställande sätt. Dessa kriterier gäller för både manliga och kvinnliga politiker, men de faktorer som bestämmer om det är möjligt att uppfylla de olika kraven är av olika styrka för kvinnor och män.

Nödvändiga kriterier för att klara sina uppdrag är:

- att kunna närvara vid möten
- att kunna förbereda sig
- att kunna bruka det politiska organ som man sitter med i.

Jag kommer i detta kapitel att använda mig av Bakkens kriterier för att besvara de övergripande frågeställningarna: *Under vilka villkor utövade örebro-politikerna sin politiska representation? Hur uttrycktes mansdominansen i den politiska kulturen?* Dispositionen av kapitlet följer de två föregående, efter en inledande forskningsöversikt formuleras preciserade frågeställningar gentemot enkätmaterialen där både kvinnliga och manliga politikernas svar presenteras. Resultaten från enkätstudien utmynnar i fördjupade frågeställningar riktade till data från intervjuerna med de trettio kvinnliga politikerna.

Närvaro och förberedelser

Olika undersökningar visar att svårigheterna att kunna *närvara vid möten* beror på en mängd faktorer. Det handlar om när på dygnet sammanträden är förlagda, den egna familjesituationen, mötenas längd och antalet möten som ska hinnas med varje vecka. Förutom själva uppdraget i en nämnd och/eller fullmäktige och kommunstyrelse tillkommer utskotts- och samrådsmöten, partigruppsmöten, partiets medlemsmöten, eventuella styrelseuppdrag och - för många kvinnor - kvinnoförbundets möten (SOU 1989:108 sid 33). Att problemet med att hinna med alla möten och att kunna närvara var påtagligt för många ledamöter framgår av den tidsåtgång som räknats fram i de svenska och norska undersökningarna av kommunalpolitikerna villkor, som gjordes i slutet av 1970- och början av 1980-talen. De svenska politikerna uppgav att de i genomsnitt använde 8 timmar i veckan till sina uppdrag, medan de norska politikerna ägnade 12 timmar i veckan åt möten och förberedelser (Hellevik/Skard 1985:36; Wallin 1983:144). Vid en uppdelning av dessa tidsuppskattningar är det rimligt att anta att 2-3 kvällar i veckan går åt till gruppmöten, partimöten, inläsning och kvällssammanträden. Det var emellertid inte bara mängden möten som kunde vara betungande, även längden på sammanträdena var betungande för de norska politikerna.

Även möjligheterna att kunna *förbereda sig* beror på en mängd faktorer. En ideal situation kan beskrivas med att handlingar kommer i god tid, att de är lättbegripliga och språkligt korrekta, och att de innehåller översiktliga sammanfattningar och tydligt angivna alternativ till olika beslutsförslag. Tillgängliga och välvilliga tjänstemän som kan bidra med kompletterande information är liksom stöd från mer erfarna politiker viktiga resurser för att kunna "smälta" informationen och bilda sig en uppfattning om ärendena. Svenska data visar olika uppgifter om hur politikerna upplever möjligheterna att förbereda sig. I början av 1970-talet var 40 procent av politikerna kritiska till att handlingarna kom för sent medan missnöjet inte var särskilt stort 1979 (SOU 1975:18; Wallin m fl 1981:244). Kvinnorna i Wallin m fl:s undersökning var däremot mer kritiska till språket i sammanträdesmaterialet, särskilt de kvinnliga fullmäktigeledamöterna (sid 245). Även de norska kvinnliga kommunalpolitikerna hade något större problem än männen med att finna sig tillrätta med språket i handlingarna, vilket enligt de norska forskarna kan bero på att en hel del av de svårbegripliga uttrycken främst berör männens ansvarsområden (Hellevik/Skard 1985:60). Särskilt kritiska till svåra ord och byråkratiska formuleringar var de kvinnliga "avhopparna" i svenska kommuner i slutet av 1980-talet (Pincus 1991:14). De kvinnliga politikernas reaktioner kan delvis förklaras med att det offentliga språket väsentligen är ett skriftspråk och att kvinnornas språk närmar sig skriftspråksnormen i betydligt mindre grad än männens; kvinnorna håller mera fast vid ett talat språk (Einarsson 1978; Hultman/Westman 1977). I ordförädsundersökningar visar det sig att kvinnliga politiker håller sig till det näraliggande i jämförelse med manliga politiker som är mer inriktade på offentlighetens värld. Kvinnorna använder fler konkreta och personbetecknande ord medan de manliga språket har ett mera abstrakt och omvärldsorienterat ordförädd (Thelander 1986:20). En tolkning som framförs av Wallin m fl är att de kommunalpolitiskt aktiva kvinnornas svårigheter med språket är en fråga om att de i större utsträckning är nybörjare i politiken. Denna tolkning stöds av Thelanders undersökning av kvinnliga och manliga politikernas språk. Kvinnliga riksdagsledamöter har anpassat sig helt till det dominerande riksdagsspråket när det gäller meningsbyggnad och komplexitet. (3) Bland lokalpolitikerna finns det emellertid tydliga könskillnader. Den grupp som uttrycker sig minst komplext är de kvinnliga lokalpolitikerna (ibid: 152). Thelanders studie visar att det som Wallin m fl kallar senioritet i själva verket är en anpassning och socialisering till ett mansdominerat, politiskt språkbruk.

Sammanträdesformer och kommunikation

Reaktioner inför det politiska språkbruket handlar inte bara om skriftspråket i kommunala handlingar, det rör sig även om upplevelsen av det talade språket och formerna för hur man talar och yttrar sig. Enligt Bakkens tredje kriterium bör goda representationsvillkor innebära att ledamöterna har en reell möjlighet att *bruka sitt politiska organ* och då utgör möjligheterna att yttra sig i diskussionen själva grundvalen för representationen. Att de kvinnliga örebropolitikerna tycktes ha något annorlunda förväntningar på sitt uppdrag framgick i kapitel fyra,

de uppskattade särskilt att man via uppdraget fick information och insyn i kommunens verksamhet samt att det var lärorikt och utvecklande. Även i den norska undersökningen fanns liknande skillnader mellan kvinnor och män, det var vanligare att kvinnorna ansåg att uppdraget hade ett värde för dem själva som personer (Hellevik/Skard 1985:63). Denna känsla av meningsfullhet är troligtvis starkt kopplad till den atmosfär och de mötesformer som råder. Det är möjligt att den mansdominerade politiska kulturen bidragit till att Wallin m fl i sin undersökning finner att de kvinnliga kommunalpolitikerna hade sämre självkänsla och tilltro till sin politiska förmåga än sina manliga kollegor (sid 152). Både vad gäller atmosfär och debattformer visar andra data att kvinnorna oftare upplever svårigheter att finna sig till rätta (Hellevik/Skard 1985:60; Nicolaysen 1978:158).

Det könsspecifika språkets påverkan på atmosfären och debattformen i den politiska kulturen framgår av Thelanders studie (1986:122-125 och 162), som påvisar att kvinnliga politiker uttalar sig mer positivt eller neutralt än män, att de är sakligare och inte heller går till personangrepp i lika hög grad som manliga politiker. Kvinnor framstår på så sätt som avvikare från normen, som föreskriver olika grader av konfliktorientering. Bland örebro-politikerna var det främst kvinnor som ansåg att det tas mer hänsyn till manliga ledamöters argument (se kapitel 6). Samma mönster återkommer i andra undersökningar, kvinnliga politiker anser att män brer ut sig och talar för mycket på kvinnors bekostnad medan manliga politiker inte upplever detsamma (Nicolaysen 1978:159; Thelander 1986:114). Dessa upplevelser hos kvinnliga politiker får stöd i annan forskning om språklig interaktion mellan kvinnor och män. (4)

Själva språkbruket är intimt sammanbundet med de former för debatt och yttrande som är norm i olika sammanhang. För den ovana kommunalpolitikern, kvinna såväl som man, kan den formella sammanträdestekniken verka främmande och avskräckande och utgöra ett verkligt hinder för att kunna använda sig av sitt uppdrag. Inom 1970-talets kvinnorörelse och många alternativrörelser var icke-traditionella mötesformer oftast ett viktigt inslag i en vision om en större delaktighet från flera. Som Freeman visar i sina studier av den amerikanska kvinnorörelsen kan emellertid en icke-formellt utsedd elit utöva stor makt över andra deltagare vilket kan leda till "strukturlöshetens tyranni" (1975:202ff). Grunden för dessa positioner är oftast att ha mer tid till aktivitet än andra, större information och karismatiska egenskaper. En skillnad i jämförelse med traditionella organisationsformer kan vara att den informellt utsedda eller självutnämnda eliten är omöjlig att avsätta via val. Ett icke-formellt stormöte i en konkurrensinriktad miljö med "dold" hierarki är således inte mer demokratiskt än ett formellt sammanträde så länge vissa deltagare hindras eller avstår från att utnyttja rätten att yttra sig.

En vänlig, icke-konkurrerande, icke-hierarkisk atmosfär i kombination med en icke-formell mötesform är sammanhang där många kvinnor känner sig som mest hemma. Vid dessa diskussionsformer råder en icke-strukturerad samtalsform där dialogen står i centrum. För män däremot kan detta "röriga" sätt att diskutera på vara svårt att förstå och de känner sig frustrera-

de över att man aldrig kommer till sak, även om de uppskattar den trivsamma stämningen. Den mötesform i politiken som kan antas vara mest kvinnovänlig består av kombinationen formell sammanträdesteknik med uttalad icke-konkurrens, icke-hierarkiska relationer och en vänlig, personlig atmosfär. Den formella mötesordningen garanterar spelreglerna och inriktningen mot samarbete, jämlikhet och vänlig atmosfär gör att fler vågar använda sig av sin rättigheter. Viktiga inslag är, enligt Freeman (ibid: 213f) att delegera auktoritet till flera personer genom att sprida ansvar samt att den som fått denna auktoritet avkrävs ansvar inför gruppen.

I den offentliga debatt som förs i fullmäktige har diskussionerna en helt annan karaktär än i nämndarbetet. Där profilerar sig partierna inför väljarna via massmedia. Det offentliga samtalet har en lång historisk tradition. Retoriken, värtalighetens konst, beskrivs av Johansson (1983) som en viktig del av det offentliga samtalet ända sedan antikens dagar. Han liknar den klassiska retoriken vid en kompositionslära, där praktisk konst och språklig teori förenas i en hävdvunnen praxis. Den negativa innebörd som idag ofta förknippas med retoriken är en företeelse från 1800-talet, då den började få en innebörd av oärlighet och manipulation. Typiska grundläggande element i den klassiska retoriken är talarens karisma, förmågan att övertyga både genom att väcka känslor och argumentera sakligt. Ironin, allt ifrån en lätt ordlek till sarkasm, är en av många tekniker som används inom retoriken. Retoriken är en konst som utvecklats av män, hävdar Minnich (1981) i sin feministiska kritik av de olika humanistiska konstarterna. En talare står framför åhörarna, ensam för att övertyga och för att föra människor samman. Konversationen däremot är en privat konst, något som händer mellan personer som är olika men som förenas via samtalet. Inom konversationen tar varje talare den andra med i beräkningen, försöker bli förstörd och lyssnar till sin motpart. Retoriken är den offentliga talekonsten och konversationen den privata; kvinnornas sätt att tala ligger betydligt närmare konversationen. Minnich medger att retoriken är viktig i den offentliga debatten, men den bör inte vara den enda talekonsten som är grunden för politiskt medborgarskap.

Det behöver emellertid inte bara vara i språket som könsskillnaderna blir tydliga inom det politiska arbetet. Möjligheten att kunna använda sig av sitt uppdrag handlar om hur ledamoten som individ kan fungera och hantera sin situation inom det mansdominerade normsystem som definierar vad som är relevanta konflikter, revirmarkeringar, prestige och vilja till samarbete över partigränser. Socialisationen till en traditionell mansroll premierar konkurrens och socialisationen till en traditionell kvinnoroll medför att öppna konflikter undviks. (5) Att partikonflikter som princip blivit vanligare även i kommunalpolitiken finner Wallin fl (1981:324 och 377). De partipolitiska motsättningarna började markeras alltmer under 1970-talet.

De kvinnliga politikerna är på olika sätt hänvisade till att finna handlingsstrategier som är realistiska och verkningfulla för att behålla och stärka sin position i politiken, både individuellt och kollektivt. Partiet och partigruppens möten utgör basen för möjligheterna att påverka. Frågor intieras, problem formuleras och partiet når enighet i de frågor som sedan drivs vidare

i nämnder och fullmäktige. Den kommunala beslutsprocessen är komplicerad och långsam och för nybörjare i politiken är kontakten med erfarna partikamrater viktig för att få hjälp med att finna de rätta vägarna. Eftersom de äldre, erfarna politikerna ofta är män är kvinnorna hänvisade till att söka stöd hos dem som själva är tongivande normbärare av den politiska kulturens uttrycksformer.

Frågeställningar till enkäten

Var representationsvillkoren mindre gynnsamma för kvinnor än för män? Hade kvinnor och män olika svårigheter vad gällde att kunna närvara, förbereda sig och att använda sig av sitt uppdrag? Vilka skillnader i subjektiv uppfattning om politikens villkor fanns mellan de skilda kvinnopolitiska profilerna? Fanns det olikheter i inställning till den politiska kulturen mellan "könsblinda" och "könsmedvetna" män?

Alla de sex dimensioner som utgör operationaliseringen av kvinnokulturen kommer att belysas i relation till enkätmaterialiet. Det gäller *förhållande till tid* (mötestider, tid till förberedelse, mängden handlingar, närvaroproblem), *organisering av arbete och fritid* (möjligheter att utföra vissa uppgifter på dagtid, t ex kopiera, ringa i telefon), *förhållande till teknik och ekonomi* (villkoren i de tekniska nämnderna) *självuppfattning* (yttrande och aktivitet i partigrupper, nämnder) *värderingar om politik* (bedömning av nämndens inflytande på kommunstyrelse, fullmäktige och tjänstemän) *språk och kommunikation* (inställning till debattform, handlingars språk och mötenas atmosfär). Dessa dimensioner ligger även som grund för analys av intervjumaterialet, beroende på innehållet i kvinnornas utsagor kan emellertid fler aspekter av respektiva dimension komma att behandlas.

Att kunna närvara på möten

Svårigheterna att kunna närvara vid möten berodde på många faktorer. Det handlade dels om när på dygnet mötena var förlagda, den egna familjesituationen, mötenas längd och antalet möten som skulle hinnas med varje vecka. För kvinnornas del var det något svårare än det var för männen att klara transporter till sammanträden och de hade oftare problem med kollisioner mellan möten och barnens aktiviteter. Antalet möten varierade stort mellan olika ledamöter, politikerrollen består i själva verket av en mängd olika roller. De arbetstygda kommunalråden ägnar i stort sett dygnets alla vakna timmar åt politik, medan suppleanter går på sammanträdena relativt sällan. Omkring 60 procent bland alla ledamöter, suppleanter och ordinarie, hade som mest tre möten per månad att passa medan det bland "mångsysslarna" med tre uppdrag eller fler, förekom att man hade mer än tjugo möten per månad. I genomsnitt hade de ordinarie kvinnliga ledamöterna åtta sammanträden i månaden och männen tolv i samband med sitt kommunala uppdrag.

Örebropolitikerna var i stort sett nöjda med sammanträdestiderna, omkring 80 procent uppgav att de var tillfreds med tidpunkten för mötena. Vid undersökningstillfället hade kommunen i stor utsträckning övergått till dagsammanträden, 60 procent av ledamöterna uppgav att deras sammanträden skedde på dagtid. Det var främst de lokala nämnderna, de sociala distriksnämnderna och fullmäktige som hade både partigruppsmöten och sammanträden på kvällstid. Politikerna med dagsammanträden var mest nöjda med sina mötstider. De kvinnliga politikererna var oberoende av mötestid mer nöjda än männen. Att inställningen till mötestider och den egna livssituationen är nära sammanlänkad framgår av att bara 8 procent bland kvinnorna som inte hade barn boende hemma var kritiska till kvällsmöten, medan 48 procent med hemmavarande barn var missnöjda med kvällstiden.

Sammanträden handlade inte bara om dag och kväll utan också om den mest omöjliga tid av alla för politiker med barn, sen eftermiddag. Sen eftermiddag blev det när nämndsammanträdet drog över tiden och när vissa partigrupper träffades en timme före kvällsammanträdet. Det är den tiden då familjen ska äta, då det finns en stund över för samtal och umgänge. Att den tiden ställde till med stora bekymmer i barnfamiljerna framkom i kommentarerna till enkätfrågan "Har du haft problem med sammanträdenas längd?" Det var något vanligare att kvinnorna svarade ja på denna fråga, 30 procent, mot 22 procent bland männen (tabell 9:1). Det som ställde till problem var när man inte på förhand kunde ge besked om när sammanträdet tog slut. Det var särskilt småbarnsföräldrarna som hade problem med varaktigheten av sammanträdena, bland kvinnorna var det betydligt vanligare än bland männen. Även de manliga "mångsysslarna" hade problem att hinna när sammanträden drog ut på tiden.

Tabell 9:1 *Andel politiker som haft problem med sammanträdenas längd, mängden handlingar och inläsningstid. Procent*

	Sammanträdenas längd		Mängden handlingar		Inläsningstid	
	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män
Ja, problem	30	22	39	41	49	56
Inga problem	70	78	61	59	51	44
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal personer	138	261	131	256	131	259

Dagsammanträdena gynnade de ledamöter som hade möjligheter att gå ifrån jobbet utan större problem och här förelåg det stora skillnader mellan politikerna. Medan en tredjedel hade problem med att arbetet drabbades av uppdraget kunde 41 procent bland kvinnorna och 46 procent bland männen gå på dagsammanträden helt eller delvis utan att drabbas av löneavdrag. De ledamöter som hade en sån situation var pensionärer, tjänstemän i offentlig förvalt-

ning med flexibel arbetstid, fackliga funktionärer och, bland kvinnorna, de deltidsarbetande som lyckades "pussla" med sina arbetstider så att de kunde gå på möten

Att kunna förbereda sig

När det gäller det andra kriteriet som bör vara uppfyllt för att goda representationsvillkor ska råda -*möjligheter att förbereda sig* - var det en rad omständigheter som spelade in. Att möjligheten att fundera, inhämta ytterligare information och rådgöra med omgivningen var svårt att hinna med var ett problem för många ledamöter. Närmare hälften av kvinnorna, 49 procent, och över hälften av männen, 56 procent, hade svårigheter med att *inläsningstiden* inte räckte till. Av kommentarerna framgick att i vissa sammanhang kunde handlingarna anlåda med bara några dagars varsel. De snäva tidsramarna gjorde det ännu svårare att hinna med den stora *mängden handlingar*, 39 procent bland kvinnorna och 41 procent bland männen, ansåg att de haft problem med att det var så mycket material att sätta sig in i. I enkätsvaren påpekades att problemet var så många ovidkommande handlingar, att tydliga alternativ i utredningarna saknades liksom bra och klargörande sammanfattningar. Det var alltså inte bara en fråga om att handlingarna var många utan också att de var svåra att använda, både för att bilda sig en egen uppfattning och förstå vad ärendet egentligen gick ut på. Alla "mångsysslare" bland både kvinnliga och manliga ledamöter ansåg att de hade problem med de stora pappershögarna som skulle läsas. Den grupp som särskilt utmärkte sig var kvinnorna med barn i förskoleåldern. 71 procent hade emellanåt svårt att klara mängden handlingar medan 36 procent bland småbarnsfäderna hade samma problem.

Det var något vanligare att kvinnorna hade problem med *språket*, 37 procent mot 26 procent bland männen. I de öppna enkätsvaren nämndes byråkratiska, krångliga meningar men några kvinnor tog även upp att språket var så abstrakt och formellt, så långt borta från den verklighet som besluten skulle handla om. Kvinnornas större kritik gentemot handlingarna språk återfanns i alla kommunala organ med undantag för de lokala nämnderna. Särskilt kritiska var kvinnorna i fullmäktige, 50 procent ansåg att de haft svårt att klara språket mot 20 procent bland männen. Kvinnornas större svårigheter berodde inte enbart på att de oftare var nybörjare i politiken. Även bland "mångsysslarna" där ledamöterna hade lång erfarenhet att falla tillbaka på uppgav en betydligt större andel kvinnor att språket kunde vara svårförståeligt. (6)

För att aktivt kunna förbereda sig är vissa resurser en klar tillgång. Därför ställdes i både den norska och i örebro-undersökningen frågor om vilka möjligheter politikerna hade att *uträtta vissa uppdrag på dagtid* nämligen att skriva maskin, kopiera papper, ringa samtal och nås per telefon. Kvinnorna hade något mindre möjligheter att göra vissa förberedelser, skillnaderna var emellertid små. Den frihet som männen hade i större utsträckning var att läsa in handlingar på dagtid vilket, berodde på att manliga pensionärer var något fler, samt att de manliga

tjänstemännen hade större möjligheter att fritt disponera sin tid. (7) Skillnaderna mellan olika yrkesgrupper var betydligt större än mellan kvinnor och män. Att skriva maskin, kopiera eller läsa in handlingar på dagtid var inte möjligt för hälften av alla ledamöter. Däremot gick det bra att ringa eller nås per telefon för de allra flesta av ledamöterna.

Det tredje kriteriet - *att kunna använda sig av sitt uppdrag* - handlar i stor utsträckning om möjligheterna att vara aktiv och göra sin stämma hörd i diskussionerna. En ledamot som ständigt sitter tyst använder sig inte av sin demokratiska rätt att delta i besluten. Partipolitikens starka roll gör att det inte är förvånande att närvaron vid partigruppsmöten var mycket hög. Omkring 80 procent bland både kvinnor och män deltog alltid eller ofta, oberoende av uppdragstyp. Det var i stort sett bara suppleanter som sällan eller aldrig deltog i partigruppsmötena. I kommunstyrelsen och i facknämnderna yttrade sig både kvinnor och män, det var bara ett fåtal individer som ständigt satt tysta. Av siffrorna i tabell 9:2 är det uppenbart att i de lokala nämnderna var kvinnorna betydligt försiktigare än männen. Orsaken till att de var mindre aktiva berodde troligtvis på att kvinnorna var i minoritet i sina partigrupper. Andra faktorer som kan förklara deras relativa tystnad är att de var i stor utsträckning nybörjare och det var något vanligare att de var lågutbildade.

Tabell 9:2 Politikernas yttrande i skilda partigrupper. Procent

	Fullmäktige		Kommunstyrelse		Teknisk nämnd	
	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män
alltid/oftast	51	50	83	76	70	72
ibland	28	36	23	17	26	28
sällan/aldrig	21	14	0	0	4	0
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal personer	39	70	11	19	23	67
	Social - kulturell nämnd		Kommundels nämnd		Lokal nämnd	
	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män.
alltid/oftast	63	71	73	64	38	70
ibland	30	23	27	35	62	28
sällan/aldrig	7	6	0	11	0	2
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal personer	55	65	15	35	42	89

Av tabellen 9:2 framgår även att det i fullmäktigegrupperna var särskilt vanligt att kvinnliga ledamöter satt tysta, 21 procent. I dessa partigrupper möts de "tunga", erfarna politikerna och

ledamöter som har ett enstaka uppdrag. I de flesta partier deltog inte bara fullmäktigeledamöter på dessa möten, även andra aktiva kom för att lyssna till eller delta i de övergripande ideologiska diskussionerna. Det är troligt att en tydlig hierarki mellan olika ledamöter var mer uttalad i dessa grupper, även bland männen var det mer vanligt att sitta tyst i dessa sammanhang.

Medan de allra flesta yttrade sig i partigrupperna blev uppdelningen i aktiva och passiva ledamöter mer markant på de ordinarie sammanträdena. Fullmäktige avvek från de övriga organen, majoriteten av kvinnorna yttrade sig sällan eller aldrig (se tabell 9:3 sid. 213). I kommunstyrelsen, facknämnder och kommundelsnämnder var nästan hälften av kvinnorna aktiva och yttrade sig ofta på sammanträden, det gällde även de tekniska nämnderna. Att fördelningen av ordet präglades av en ansvarsfördelning och hierarkisk ordning framgår av att en majoritet av nämndledamöterna yttrade sig bara ibland eller sällan/aldrig. De kvinnliga ledamöterna i de lokala nämnderna avviker från mönstret genom att de var mer aktiva i debatten på de ordinarie sammanträdena än i sina partigrupper. Det kan bero på minoritetssituationen i partigruppen medförde att de via stöd från tjänstemän och kvinnor ur andra partigrupper "sparade" sina argument till själva sammanträdet. Det kan även vara ett tecken på att de inte var särskilt inskolade i den politiska kulturens normer om partidisciplin.

Tabell 9:3 *Politikernas yttrande på sammanträden. Procent*

	Fullmäktige		Kommunstyrelse		Teknisk nämnd	
	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män
alltid/oftast	9	19	45	36	41	44
ibland	35	58	37	4	44	38
sällan/aldrig	56	23	18	5	15	18
summa proc.	100	100	100	100	100	100
antal personer	39	70	11	19	23	67

	Social-kulturell nämnd		Kommundelsnämnd		Lokal nämnd	
	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män
alltid/oftast	43	46	45	45	50	53
ibland	44	35	40	42	41	36
sällan/aldrig	13	19	15	13	9	11
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal personer	55	65	15	35	42	89

Känslan av delaktighet och av att våga yttra sig hänger samman med kompetens och erfarenhet, men kan också påverkas av *atmosfären* och de mer eller mindre *formella reglerna* för hur man yttrar sig. Dessa faktorer har olika innebörd, men kan förstärka varandra. På frågan "Har du haft några problem med debattformen på möten eller sammanträden?" visar det sig vara en femtedel, 22 procent bland kvinnorna och 20 procent bland männen, som upplevt sådana problem (tabell 9:4). Det var särskilt de kvinnliga ledamöterna i fullmäktige och kommunstyrelse som utmärkte sig genom att hälften tyckte sig ha svårt att finna sig tillrätta med formerna. I kommentarerna nämndes att sammanträdena var "stela och tråkiga", "opersonliga", för mycket "instämmande med föregående talare" eller kritik mot personangreppen och aggressiviteten i fullmäktigedebatten. Även bland manliga kommunstyrelse- och fullmäktigeledamöter fanns kritik till sammanträdesformerna, en tredjedel var inte nöjda.

När det gällde atmosfären på sammanträden var det något vanligare att kvinnorna tyckte sig ha upplevt en negativ stämning (tabell 9:4). Det var särskilt oppositionens kvinnliga ledamöter som hade svårt att klara av atmosfären (30 procent), medan socialdemokraternas kvinnliga representanter inte kände av samma obehag (14 procent). Det är möjligt att kvinnorna upplevde partimöten som svåra när de befann sig i den kombinerade situationen av att vara kvinna och i opposition. Skillnaderna mellan oppositionens kvinnor och män var särskilt på-

tagliga i fullmäktige och kommunstyrelse.

Tabell 9:4 *Andel politiker som haft problem med sammanträdenas debattformer och atmosfär. Procent*

	Debattformer		Atmosfär	
	kvinnor	män	kvinnor	män
Ja, problem	22	20	22	11
Inga problem	78	80	78	89
summa procent	100	100	100	100
antal personer	138	257	138	253

Att kvinnorna i högre grad reagerade inför sammanträdesformer och atmosfär i fullmäktige och kommunstyrelsen tyder på att den politiska kulturen hårdnade ju närmare maktens centrum och offentligheten de befann sig. Det "hårdare" klimatet med tydligare inslag av konkurrens, prestige och konflikter tycktes även innebära att mansdominansen blev tydligare uttalad. Detta framgår av de olika erfarenheterna av nedsättande behandling som dessa ledamöter upplevt. Av tabell 9:5 framkommer att kommunfullmäktigeledamöterna i stor utsträckning ansåg att de hade någon erfarenhet av att kvinnor utsattes för en eller flera former av diskriminering, 95 procent uppgav att de hade sådana erfarenheter. En del av dessa har även uppgett sådana erfarenheter i egenskap av kommunstyrelseledamot.

Tabell 9:5 *Kvinnliga politiker med olika uppdrag som upplevt diskriminering mot kvinnor. Procent*

Upplevt diskriminering	Uppdrag		
	Fullmäktige	Kommunstyrelse	Social-kulturell nämnd
Någon/några erfarenheter	95	67	53
Ingen erfarenhet	5	33	47
summa procent	100	100	100
antal personer	26	14	70

Upplevt diskriminering	Uppdrag		
	Teknisk nämnd*	Kommundels nämnd	Lokal nämnd.*
någon/några erfarenheter	57	55	48
ingen erfarenhet	43	45	52
summa procent	100	100	100
antal personer	28	15	36

Kommentar: *Teknisk nämnd och lokal nämnd hade låg kvinnorepresentation (under 30 procent). Diskrimineringsindex är konstruerat som ett additivt index där 1 poäng ges för varje typ av erfarenhet (se kapitel 6.) Någon/några erfarenheter innebär att dessa personer fått 1-3 poäng.

Könsmedvetande och politisk kultur

Den subjektiva uppfattningen om representationsvillkoren när det gällde språk, atmosfär och debattformer var nära förknippad med kvinnornas kvinnopolitiska medvetenhet. Av anonymitetskäl presenteras ingen fördelning av profiler uppdelat på olika typer av politiska uppdrag. Den generella bild som framkom i kapitel 6 var emellertid att fullmäktigeledamöterna utmärkte sig genom att ha en större grupp kvinnor med stark kvinnoidentifikation som hade varit kvinnopolitiskt aktiva. Vad som är hönan eller ägget, om villkoren i fullmäktige framkallat en medvetenhet om mansdominans eller om det av andra skäl blivit fler medvetna kvinnor som hamnat i fullmäktige vet vi inte. Uppenbart är emellertid att erfarenheterna från fullmäktigeuppdraget till stor del ligger bakom olikheterna i de skilda profilernas svar (tabell 9:6). Kvinnoaktivisterna och Partikvinnorna var mer kritiska till handlingarnas språk, debattformerna och atmosfären på sammanträdena medan Omsorgsrepresentanterna och de Traditionella politikerna inte var lika missnöjda.

Tabell 9:6 *Problem med handlingars språk, debattformer och atmosfär bland kvinnliga ledamöter med olika kvinnopolitiska profiler. Procent*

	Problem med språket			
	Traditionell politiker	Omsorgsrepresentant	Parti-kvinna	Kvinnok-aktivist
Ja, problem	28	20	35	83
Inga problem	80	80	65	17
summa procent	100	100	100	100
antal personer	19	30	71	12

	Problem med debattformer			
	Traditionell politiker	Omsorgsrepresentant	Parti-kvinna	Kvinnok-aktivist
Ja, problem	0	16	20	54
Inga problem	100	86	80	46
summa procent	100	100	100	100
antal personer	19	30	76	13

	Problem med atmosfär			
	Traditionell politiker	Omsorgsrepresentant	Parti-kvinna	Kvinnok-aktivist
Ja, problem	14	17	24	38
Inga problem	86	83	76	62
summa procent	100	100	100	100
antal personer	19	30	76	13

Även bland männen fanns olikheter mellan de "könsblinda" och de medvetna männen som instämt i enkätens påståenden om olikheter mellan kvinnor och män i politiken (se kapitel 6). De medvetna männen, som "såg" ett kvinnokulturellt förhållningssätt och ansåg att de kvinnliga ledamöterna hade ett annorlunda uppträdande, att de bidrog till att möten blev mindre formella och hade svårare att bli respekterade i den politiska debatten, var själva mer kritiska till den politiska kulturen. (se tabell 9:7). Att de starkt medvetna kvinnorna hade en liten grupp allierade män som också haft problem med handlingarnas språk, debattformer och atmosfär är uppenbart.

Tabell 9:7 *Problem med handlingars språk, debattformer och atmosfär bland manliga politiker med olika grad av könsmedvetenhet. Procent*

	Problem med handlingarnas språk		
	icke-medveten	delvis medveten	medveten
Ja, problem	12	24	39
Inga problem	88	76	61
summa procent	100	100	100
antal personer	43	155	59

	Problem med debattformer		
	icke-medveten	delvis medveten	medveten
Ja, problem	12	18	31
Inga problem	88	82	69
summa procent	100	100	100
antal personer	43	155	59

	Problem med atmosfär		
	icke-medveten	delvis medveten	medveten
Ja, problem	2	8	22
Inga problem	93	92	78
summa procent	100	100	100
antal personer	43	155	59

Kommentar: Måttet för könsmedvetenhet består av ett additivt index bestående av svaren på fyra påståendefrågor om kvinnors villkor i politiken (se kapitel 6 och 8). De män som klassificerats som medvetna har instämt i minst tre påståenden, de delvis medvetna i ett eller två påståenden och de icke-medvetna har inte instämt i något påstående.

Att verka politiskt

Förmåga att använda sig av sitt uppdrag handlar inte bara om att yttra sig utan också om att kunna initiera eller påverka utvecklingen av ett ärende. Kvinnorna hade mer sällan än männen väckt en egen fråga inom nämndens kompetensområde under den rådande mandatperioden, 58 procent uppgav detta mot 78 procent bland de manliga ledamöterna. Det var inte heller lika vanligt att kvinnorna begärt att en fråga skulle bordläggas, 30 procent mot männens 44 procent. Dessa initiativ är nära förbundna med tidigare erfarenhet och position i systemet,

det var vanligare att männen var presidiemedlemmar med ansvar att företräda partigruppen i nämnden.

Möjligheten att kunna använda sig av sitt uppdrag påverkas även av den politiska strukturen med olika formell och reell ansvarsfördelning mellan de olika beslutande organen. Relationen mellan politiker och tjänstemän, position och status i det egna partiet och kontaktvägar för att kunna "förankra" sina idéer är andra faktorer som i hög grad i praktiken påverkar möjligheterna till inflytande. På frågan om hur man upplevde sin nämnds inflytande på kommunstyrelse och fullmäktige visade det sig att kvinnorna i kommunalnämnder och lokala nämnder hade en stor tilltro till möjligheterna att driva ett lokalt perspektiv, medan kvinnorna i facknämnderna inte var fullt lika optimistiska (tabell 9:8). Det kan troligtvis förklaras med att kommunalsreformen hade påbörjats vid undersökningstillfället, förhoppningarna och entusiasmen var stor på många håll. Av de femton kvinnliga kommunalnämndsledamöterna var en majoritet socialdemokrater vilket troligtvis påverkade deras känsla av inflytande. De manliga facknämndsledamöterna hade med sin tillgång till ett etablerat nätverk via parti och presidieuppdrag en större känsla av inflytande än sina kvinnliga kollegor. Att den rådgivande statusen i de lokala nämnderna upplevdes som en större maktlöshet bland männen kan bero på att själva inflytandet hade ett större värde för de manliga ledamöterna än för de kvinnliga.

Tabell 9:8 *Nämndpolitikernas upplevelse av nämndens inflytande på kommunstyrelse och kommunfullmäktige. Procent*

Känsla av inflytande	Uppdrag					
	Facknämnd		Kommundelsnämnd		Lokalnämnd	
	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män
Stort inflytande	44	66	66	62	59	40
Litet inflytande	56	34	34	38	41	60
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal personer	81	138	15	26	32	78

Även när det gällde bedömningen av inflytande gentemot tjänstemännen var de kvinnliga kommunalnämndsledamöterna och männen i facknämnderna de mest positiva medan en majoritet av ledamöterna i de lokala nämnderna inte tyckte sig ha särskilt stort inflytande på tjänstemännen. Återigen är det partifärgen bland kvinnorna i kommunalnämnderna som spelar in, som företrädare för majoriteten var det självklart att de hade tjänstemännens öron på ett särskilt sätt. I facknämnderna däremot var skillnaderna mellan kvinnor och män inte särskilt stora. De kvinnliga ledamöterna ansåg att styrningen av tjänstemännen var mindre problematisk än att hävda nämndens intressen uppåt i den kommunalpolitiska hierarkin.

Småbarnsmammor och manliga "mångsysslare"

Var representationsvillkoren mindre gynnsamma för kvinnor än för män? Hade kvinnor och män olika svårigheter vad gällde att kunna närvara, förbereda sig och att använda sig av sitt uppdrag?

Ser vi till de objektiva aspekterna av villkoren för det politiska arbetet så var skillnaderna inte särskilt stora när det gällde kvinnliga och manliga ledamöter. Vad gällde möjligheter till praktiska förbredelser hade kvinnor och män ungefär lika stora möjligheter att läsa in handlingar på dagtid, kopiera, telefonera, gå på sammanträden utan löneavdrag på dagen, skriva maskin eller nås per telefon. Både kvinnor och män var generellt sett nöjda med sina mötestider, oberoende av vilka mötestider de hade. Mängden handlingar och inläsningstiden före sammanträden var de största problemen för både män och kvinnor. En anledning till att det inte fanns särskilt stora olikheter mellan kvinnor och män generellt sett beror på att en majoritet av de aktiva kvinnorna väntat med att satsa på politiken till den period i livet när barnen inte längre var små och att de arbetade deltid i stor utsträckning. Den mansdominerade politiska kulturens norm, att politiken är organiserad för personer utan särskilt betungande omsorgsansvar, innebar att det var kvinnor med småbarn och barn i de lägre skolåldrarna som hade de största svårigheterna. Den positiva inställningen till sammanträdestiderna tycktes bero på att de som inte hade möjligheter att gå på möten på dagtid respektive kvällstid helt enkelt fallit ifrån och av sagt sig sina uppdrag. Sammanträdenas längd var det problem som nämndes i högre grad av kvinnor än män vilket, troligtvis berodde på att kvinnornas tidsmarginaler, oberoende av barnens ålder, var mindre än för männen.

Det fanns en grupp bland männen som delade småbarnsmammornas och de övriga kvinnornas bekymmer med kort inläsningstid, mängden handlingar och sammanträdenas längd och det var de manliga "mångsysslarna". Två tredjedelar av presidiemedlemmarna var män, de arbetade heltid och hade oftare lokala partistyreelseuppdrag vilket innebar att även deras tidsmarginaler var mycket små.

De kvinnliga ledamöterna var generellt sett aktiva i de politiska diskussionerna, särskilt i partigrupperna. Undantag utgjordes av fullmäktige och i de lokala nämnderna. I fullmäktigegrupperna möttes det "ledande skiktet" i partiet de vanliga ledamöterna, vilket troligtvis medförde att oerfarna eller osäkra kvinnor inte yttrade sig. I de lokala nämndernas partigrupper satt ofta bara en eller två kvinnor vilket innebar att minoritetssituationen i kombination med nybörjarrollen gjorde det svårare att hävda sig. Ansvarsfördelningen och de hierarkiska formerna för deltagande på beslutssammanträden var tydlig i åtskillnaden mellan de aktiva och de som satt tysta, det gällde både kvinnor och män. Även om kvinnorna var relativt aktiva i diskussionerna var de inte lika aktiva som männen vad gällde att väcka egna frågor i nämnderna eller att begära bordläggning av en fråga. Kapitlets övergripande frågeställning om hur

mansdominansen uttrycktes kan besvaras med att det främst rörde sig om strukturella förhållanden där männens längre erfarenhet och tyngre positioner gav dem en särskild auktoritet.

De olikheter som fanns mellan de kvinnliga och manliga politikernas svar rörde främst den subjektiva dimensionen av villkoren, nämligen den egna upplevelsen av handlingarnas språk, atmosfären på mötena och av sammanträdesformerna i vissa organ. Det var särskilt ledamöterna i fullmäktige som var kritiska till språket i handlingarna men även i flera andra beslutsorgan var kvinnorna mer missnöjda än sina manliga kollegor. Detta kan inte enbart förklaras med senioritet, även bland politiker med lång erfarenhet av politiska uppdrag fanns olikheter mellan kvinnor och män. Atmosfären och debattformen på mötena var ett påtagligt problem för kvinnorna i fullmäktige och kommunstyrelsen men upplevdes inte som lika besvärande av männen. Att atmosfären blev "hårdare" nära maktens centrum eller i den offentliga debatten framgår av att det särskilt var ledamöterna med fullmäktige- eller kommunstyrelseuppdrag som upplevt någon form av nedsättande behandling mot kvinnor. Att de tekniska nämnderna präglades av en speciell "manlig" sub-kultur framgick av att skillnaden mellan kvinnor och män var större än i övriga nämnder vad gällde inställningen till debattformer och atmosfär.

I sina upplevelser av om nämnden hade ett inflytande gentemot kommunstyrelse och kommunfullmäktige var kvinnorna i kommunalnämnder och rådgivande lokala nämnder mer optimistiska än männen. Detta kan möjligen bero på att entusiasmen inför den förestående kommunalnämndsreformen var särskilt stor bland de socialdemokratiska, kvinnliga ledamöterna. I facknämnderna däremot var männen betydligt mer positiva, vilket troligtvis berodde på att de hade tillgång till ett annat nätverk i den kommunalpolitiska makthierarkin. I uppfattningen om nämndens inflytande på tjänstemännen hade kvinnor och män i facknämnder ungefär lika stor tilltro till politikernas styrmöjligheter medan kvinnorna i kommunalnämnderna var mer positiva.

Vilka skillnader i subjektiv uppfattning om politikens villkor fanns mellan de skilda kvinnopolitiska profilerna? Ett uttryck för olika grader av kvinnoomedvetande tycktes var en mer eller mindre kritisk inställning till politikens former. Kvinnoaktivisterna utmärkte sig genom att vara mest kritiska till debattformer, språk och atmosfär. Partikvinnorna kom på andra plats medan Omsorgsrepresentanterna och de Traditionella politikerna inte var särskilt missnöjda.

Fanns det olikheter i inställning till den politiska kulturens former mellan "könsblinda" och "könsmedvetna" män? De kritiska kvinnorna fick medhåll främst från de män som instämt i påståendena om kvinnors annorlunda stil och villkor i politiken. Dessa "medvetna" män var mer kritiska till språket, debattformerna och atmosfären i politiken än sina icke-medvetna

manliga kollegor. Kvinnorna hade således möjligheter att söka stöd för en förändring av politikens former hos en femtedel av männen.

Fördjupade frågor till intervjumaterialet

Av enkätresultaten att döma hade majoriteten av de kvinnliga politikerna inte större praktiska svårigheter än sina manliga kollegor att klara sitt uppdrag. *Vilka önskvärda förändringar av politikens arbetsvillkor resonerade kvinnorna spontant omkring?* De skilda profilerna skilde sig åt genom att Kvinnoaktivisterna och Partikvinnor var mer kritiska till de rådande formerna inom den politiska kulturen. *Hur resonerade de intervjuade som tillhörde de olika profilerna om politikens villkor?* Även om skillnaderna mellan kvinnliga och manliga politiker inte var särskilt stora är det troligt att samma svårigheter hade olika innebörd p g a könsspecifika faktorer. *Vad var innebörden av att tidsramen för inläsning var för kort och handlingarna för många för de kvinnliga politikerna? Klarade kvinnorna av sina förberedelser och klarade de av att bruka sitt politiska organ? Vad menas med en positiv respektive en negativ atmosfär under sammanträdena? Vilka strategier tillämpades av kvinnorna för att förändra formerna i den politiska kulturen?*

Att förbättra villkoren

Det var tre områden som återkom i de intervjuades svar på frågan *"Skulle förhållandena kunna ändras så att det blev lättare att ha uppdrag?"* De förhållanden som togs upp var:

-mötestiderna

-partiernas krav på att klara både förtroende- och partiuppdrag

-språket i handlingarna.

De kvinnor som reflekterade över de praktiska villkoren i sina svar på frågan tillhörde profilerna Kvinnoaktivister, Partikvinnor och Omsorgsrepresentanter. De Traditionella Politikerna problematiserade inte de praktiska arbetsvillkoren på samma sätt utan uppehöll sig vid frågor som politikerföraktet och styrningen av tjänstemännen. Att kriteriet att *kunna närvara* inte var uppfyllt på ett tillfredsställande sätt var uppenbart i en tredjedel av intervjusvaren. Trots att en majoritet av politikerna i sina enkätsvar var nöjda med *mötestiderna* var detta enligt de intervjuade en central fråga som berör de grundläggande villkoren för att kunna jobba politiskt. De som var missnöjda med sina mötestider hade lämnat detta uppdrag, vilket stöder tolkningen av intervjusvaren. Det fanns ingen enighet bland kvinnorna om att dag eller kvällstid var allena saliggörande, den enighet som fanns var att barn existerar och bör få finnas även i politikers liv och att barnens behov måste tas med i planeringen av det politiska arbetet. Underrepresentationen av småbarnsmammor och de hårda villkoren för de få aktiva var en viktig fråga även för de äldre kvinnorna. Bland de tio

kvinnor som resonerade om mötestiderna uttryckte två Kvinnoaktivister en vision om flexibilitet, där det politiska livet anpassades till politikernas omsorgsansvar och där dag- och kvällstid kunde variera beroende på ledamöternas behov. (8) Partikvinnorna resonerade i allmänna termer men betonade att problemet med mötestider var en kvinnofråga:

Män tänker aldrig på barnvaksproblem, det är kvinnornas sak. Om man kunde begränsa kvällsammanträdena vore det möjligt att följa med mer. (Partikvinna)

Även fullmäktigesammanträdena skulle kunna hållas på dagtid, kommunen kunde hjälpa till med bamtillsynen. Det har vi i ... diskuterat, *om inte annat för att hjälpa kvinnorna* som fortfarande har hand om hemmaservicen. Det har hänt en gång att en man hade med sig ett barn på sammanträdet, men det är många kvinnor som har varit tvungna att ta med sig barnen. (Partikvinna)

Kraven på närvaro i alla "omkringmöten" som följer på ett uppdrag, liksom förväntningarna på att klara mycket frånvaro från hemmet var det andra problemet som behövde lösas. En Kvinnoaktivist var besviken, hon hade själv agerat för fler dagsammanträden och tyckte sig se att konsekvenserna blivit förödande i vissa sammanhang. Istället för att bli en positiv "kvinnoreform" med minskade krav på politikerna hade det inneburit att partiet ökade kraven.

Jag var så dum så jag trodde att dagsammanträden kom till för att man skulle få tid att leva, men i själva verket tänker man sig att dagsammanträden gör att man får mer tid att jobba politiskt för partiet på kvällarna. Jag tror inte att vi ska gå tillbaka till enbart kvällsammanträden - men vi måste söka nya vägar. Den enda som förstått mina synpunkter är en kvinna med tre barn. (Kvinnoaktivist)

En av Omssorgsrepresentanterna funderade i samma banor, hon poängerade emellertid att problemen med ständig närvaro inte var en kvinnofråga. Hon ansåg samtidigt att de praktiska lösningarna kunde ske via hjälp från äldre kvinnor som inte ville ta förtroendeuppdrag.

Dagsammanträden är bra... Föräldrar i småbarnsfamiljer ska kunna sitta i en nämnd utan att vi kräver att de ska vara med jämt, *det gäller både kvinnor och män*. Vi måste få en större förståelse för att man inte hinner med alla möten på kvällarna, vi måste ge dem tryggheten och säga att du får vara borta ibland.... I en förening skulle man kunna säga att om du ställer upp i skolstyrelsen så ställer vi upp för dina barn. Då fördelar man arbetet.... Jag tror att det finns kvinnor i föreningen som säger att jag skulle aldrig kunna sitta i en nämnd eller styrelse men jag kan gå hem och passa barnen. (Omsorgsrepresentant)

Den mötestid som klart uttryckte en kollision mellan den mandominerade politiska kulturen och kvinnornas omsorgsansvar var sen eftermiddagstid. Den tillämpades i vissa partigrupper och där ställdes olika intressen emot varandra. Mansdominansen uttrycktes genom att männens *tolkningsföreträdare* trädde i kraft. Männerna ville gärna ta ett möte direkt efter jobbet medan kvinnorna hellre vill vara med familjen en stund och sedan åka på ett kvällsmöte.

Mellan klockan fem och sju är ju en hopplös sammanträdestid för då ska man laga mat och hämta ungar. Då är ju klockan åtta mycket bättre, då har man lekt med ungarna och lagt dem och kan gå på ett möte som varar några timmar. (Partikvinna)

Först har vi två timmars gruppmöte och sen medlemsmöte mellan klockan sju och nio. Gruppmötena har varit lite dåligt besökta. *Det har blivit så för att vår ordförande vill ha den tiden.* (Partikvinna)

Gruppsammanträdena är förlagda så att det är då ungarna behöver mig, det är fel tid. Jag har tidigare begärt att få flytta sammanträdena till halvåtta som är en barnvänlig tid, *det accepterades en kort tid sen flyttade herrarna tillbaka tiden igen.* Jag har försökt förklara att då måste jag läsa läxor med min lilla flicka och laga kvällsmat, jag är ensam om det. Så då svarade jag med att inte gå dit. Det är alltså en av anledningarna till att jag lämnar mitt uppdrag. (Omsorgsrepresentant)

Den tredje förbättringen av politikens villkor som togs upp var *förändring av språket*, vilket också påverkade möjligheterna till förberedelse. Att kvinnornas språkbruk var mindre abstrakt tyckte sig en Partikvinna se i nämndernas handlingar:

Allt är väl förberett och lätt att läsa. Jag tror att det beror på att vi har en kvinnlig tjänstemän som försöker göra det begripligt. Det har säkert sin betydelse. I har vi en man som sekreterare och där är språket betydligt krångligare. (Partikvinna)

En annan av Partikvinnorna hade reagerat starkt på det krångliga språket. Hon var en erfaren politiker men vägrade att acceptera den svårbegripliga texten. Hennes oförmåga till identifikation med handlingarnas formuleringar handlade om att hon där saknade ett språk som enligt de refererade språkstudierna (se Relation till annan forskning) stod kvinnospråket närmare. Hennes önskan var ett mer konkret och vardagligt språkbruk som tydligt kopplar till den verklighet politiken ytterst handlar om.

Tjänstemännen kan inte konkretisera ett budskap. Språket ligger för högt i förhållande till verkligheten. Det tar väldigt lång tid att läsa en sån text, man måste ringa hit och dit för att få förklaringar och sätta sig in i ett ärende. (Partikvinna)

Hon valde att göra språket till ett gemensamt problem för alla i partigruppen och fick då medhåll av både kvinnor och män. Inte heller hennes manliga kollegor hade förstått innebörden av handlingarna men de hade ingenting sagt.

En del texter läser jag tjugo gånger utan att förstå, när jag sen tar upp det i gruppen visar det sig att ingen annan förstått det heller. Jag har tagit upp den här frågan om språket många gånger och sagt på gruppmötena att vi borde vägra att godta en sån här produkt. Vi borde helt enkelt vägra. Självklart har också tjänstemännen sitt yrkespråk. Men det blir allt krångligare konstruktioner i formuleringarna, den språkliga meningsbyggnaden är mycket dålig. (Partikvinna)

I en teknisk nämnd resulterade kritiken i att tjänstemännen fick klara direktiv att förbättra det obegripliga språket. Kvinnornas strategi för att förändra förhållandena bestod i att de tog på sig rollen av att vara den som inte förstod, som synliggjorde problemet. De fick medhåll från manliga kollegor.

I början förstod jag inte alls vad de skrev i handlingarna. Vi har diskuterat det här med språket och begärt att det ska förenklas. Det som är ett problem är att det måste vara juridiskt korrekt och det juridiska språket är så krångligt. (Partikvinna)

Svårigheterna med handlingarnas språk var nära förknippad med att ambitionen att faktiskt förstå innehållet i handlingarna var stark hos en majoritet bland de intervjuade kvinnorna. En Kvinnoaktivist tyckte sig se typiska olikheter i kvinnors och mäns förhållningssätt:

Tjejer har ett sug efter att förstå vad de beslutar om. Jag har aldrig hört en man säga att det här förstår jag inte. (Kvinnoaktivist)

Att förbereda sig

Närvara vid gruppmöten, läsa in handlingar och ibland kontakta tjänstemän samt rådgöra med någon mer erfaren partikamrat var de former för förberedelser som kvinnorna beskrev i sina svar på frågan om hur de *förberedde sig* inför sammanträden. *Gruppmötena* var precis som framgick av enkätsvaren högt prioriterade, på dessa möten kände de flesta att de hade något att tillföra. Tjugosju av de trettio intervjuade sade att de prioriterade partigruppen före andra sammankomster. De tre kvinnor som inte deltog förhindrades av manliga politikernas agerande, i två fall p g a sammanträdestiderna som inte ändrades trots kvinnornas svårigheter och i ett fall p g a sexuella trakasserier.

Gruppmötena är det viktigaste, viktigare än att gå på sammanträdena. (Partikvinna)

Jag missar aldrig gruppmötena, det är det viktigaste. Det är då vi gör upp våra planer. (Partikvinna)

I övrigt var olikheterna stora mellan de intervjuade kvinnorna när det gällde de praktiska förberedelserna. De allra flesta av kvinnorna som hade två uppdrag eller fler upplevde arbetsbördan som klart betungande medan de övriga var nöjda och tyckte att de hann förbereda sig. Olikheterna berodde dels på familjesituationen och dels på position i systemet. De *erfarna* med flera tunga uppdrag och *nybörjarna* upplevde en mindre oro och stress inför sammanträdena än kvinnorna i "*mellanposition*". De erfarna hade en expertroll med givna ansvarsområden, de accepterade att hålla sig till sitt tilldelade revir och överlämnade ansvaret för andra områden till övriga politiker. De hade i egenskap av kommunalråd, gruppleddare eller ordförande i allmänhet varit med i beredningen av "sina" ärenden och kunde frågan från grunden. Dessa kvinnor hade socialiserats in i och accepterat de gällande normerna där det strategiska inflytandet stod i centrum. De hade inget behov av att ta ansvar för helheten eller förstå alla områden utan deras förhållningssätt präglades av en anpassning till den rationella ansvarsfördelning som enligt Wallin m fl (1981:276) blivit nödvändig även i kommunalpolitiken.

Hyggligt. Jag är extremt snabb. Jag är van vid det. Det gäller att lära sig läsa slarvigt och snabbt. Jag läser inte alls de handlingar jag inte kan påverka, där sorterar jag.... Förr i tiden läste jag igenom alla handlingar, men det hinner jag inte nu. (Partikvinna)

Ja, jag är ingen pedant. Jag kan bläddra igenom vissa handlingar och få en uppfattning om det och jag känner mig inte orolig om jag inte kan varje detalj, ofta känner jag till det på ett ungefär. (Omsorgsrepresentant)

Man hinner aldrig sätta sig in i de handlingar som utgår. På vardagskvällarna då är jag borta varje kväll, på lördagarna ägnar jag mig åt att röja undan och städa och på söndagarna ägnar jag mig åt att sortera de papper som kommit in under veckan. Då brukar jag lägga pappren i tre högar. En hög för måste läsas, en hög för bör läsas och en hög för kommer aldrig att läsas. Sen bär jag ut två fulla papperskassar fyllda med handlingar. (Kvinnoaktivist)

Dessa "tungviktare" förenades med vissa "lättviktare" som utan dåligt samvete tillät sig att hoppa över vissa handlingar antingen p g a tidsbrist eller ointresse för ämnet:

Jag läser det som jag tycker är intressant. Jag kan t ex inget om budgeten. Kommer det en budgetlunta om fastigheter och annat så får dom andra som kan sånt ta det. (Omsorgsrepresentant)

I x-nämnden hinner jag inte sätta mig in i allt. Jag får koncentrera mig på det viktigaste. Vår ordförande har ju förberett sig noggrant och det kan ju bli en styrning. Jag försöker peka på vad jag tycker är väsentlig i vissa frågor. (Partikvinna)

Kvinnorna i "mellanposition" intog en annorlunda hållning. De flesta var mycket pliktrogna och ansåg att hade de tagit på sig ett uppdrag så skulle det skötas ordentligt. De hade inte tagit sina uppdrag enbart för att i strategiska sammahang gå in och påverka inom sitt "revir" utan ville lära sig mer om hur kommunens organisation fungerade och kunna känna att de visste vad besluten handlade om. Ett genuint intresse och en känsla av ansvar var ett återkommande tema i dessa beskrivningar. För dessa kvinnor var det en fråga om att "fuska" om de inte var väl inlästa och förberedda. Det handlade även om att noggranna förberedelser var ett viktigt medel för inte känna sig "osäker" i den mansdominerade politiska kulturen, där en auktoritet som kvinna måste erövrats och befästas.

Stundtals tycker jag att det är väldigt jobbigt med så mycket handlingar. Man känner sig missnöjd och tvingas att fuska lite. (Partikvinna)

Min arbetsmängd totalt gör att jag får panik ibland. Det beror väl på mig själv att jag är osäker och tycker att det här borde jag sätta mig in i bättre när det gäller olika frågor. (Kvinnoaktivist)

Det är ett måste. Jag är alltför osäker för att våga gå på ett sammanträde utan att vara ordentligt förberedd. (Partikvinna)

Det kräver verkligen tid om man ska sätta sig in ordentligt. Man kan inte skumma, det blir lätt fel då. (Partikvinna)

För kvinnorna med barn i olika åldrar var frånvaron av sammanhängande och ostörd tid för inläsning det stora problemet. Att spara inläsningen tills barnen gått och lagt sig var inte tillräckligt och den svåra situationen att läsa handlingar och ägna sig åt barnen samtidigt skapade konflikter och dåligt samvete. För de äldre kvinnorna med utflugna barn var det däremot en särskild känsla av tillfredsställelse att känna att de hann med och att de var väl förberedda.

Det är ett väldigt stort pappers- och informationsflöde. Jag förstår verkligen de småbarnsmammor som inte orkar med politiken. Det måste vara väldigt splittrande att försöka koncentrera sig på alla dessa handlingar samtidigt som tankarna flyger iväg och man tänker på barnen. (Partikvinna)

Ja, jag läser ordentligt. Ibland hela helgerna, annars skulle jag inte vara nöjd. Jag har ju min fritid på kvällarna också, det går när man inte har småbarn. (Omsorgsrepresentant)

Tidsmarginalerna är mycket små för de kvinnliga kommunalpolitikerna konstaterade Bakken (1980) i sin norska studie och det innebär att den tid som går åt till inläsning upplevs som mycket betungande även om mängden handlingar inte är särskilt stor. Hon menar också att det är nödvändigt för de kvinnliga politikerna att lära sig tekniken "skumläsa". Bland de intervjuade örebropolitikerna framkom att konsten att läsa selektivt, sovra i materialet och hitta det väsentliga i handlingarna till en del var en fråga om studievana och erfarenhet. Det var emellertid inte bara de lågutbildade med enstaka uppdrag eller kort politisk erfarenhet som betonade vikten av att vara väl förberedd. Även välutbildade ledamöter med tidigare erfarenhet av politiska uppdrag resonerade i termer av "moral" och "ansvar" som politiker och de gjorde en åtskillnad mellan anpassad lästeknik och ansvarslöshet. Det tycktes snarare vara en ovilja att acceptera en hierarkisk ordning där man som enskild ledamot överlämnar ansvaret till tjänstemän och presidium och fattar beslut utan att förstå dess innebörd. Det ideal som förespeglade dessa kvinnor är nära förknippat med den deltagardemokratiska doktrinen där demokrati inte bara är en fråga om snabba, strategiska beslut utan även om lärande och utveckling (Montin/Olsson 1994:90-91; Premfors 1994:26f). Två Kvinnoaktivister som båda hade "tung" uppdrag ville ogäma släppa idealet om personligt ansvar.

Som kvinna ska man ju sköta ett uppdrag ordentligt om man tar på sig det. Gå på partimöten, gå på gruppmöten och förbereda sig ordentligt. Jag tycker att det är positivt att vi är såna. (Kvinnoaktivist)

De som har studievana har en annan förmåga att sovra och läsa. Men de har också utvecklat en teknik "att det går att gå utan att läsa". Det är naturligtvis en fara, man blir slapp. (Kvinnoaktivist)

Den kvinna som såg en fara i att "bli slapp" och som bar ut flera kassar med papper varje helg hade nu av sagt sig flera poster och bestämt sig för att koncentrera sig på ett uppdrag.

Kontakten med tjänstemän och andra erfarna politiker var en viktig del av förberedelserna.

Det var särskilt de vanliga nämndledamöterna som emellanåt behövde klagörande information och hälften av dessa nämnde att de regelbundet tog tjänstemannakontakt för att klara ut något som de inte förstod. Närheten, både geografiskt och personligt, till tjänstemännen i kommunalnämnderna och de lokala nämnderna uppskattades särskilt av dessa ledamöter:

Fördelen med kommunalnämnden är ju att man känner tjänstemännen och lätt kan kontakta dem. Det gör jag också inom mina områden. (Partikvinna)

Trots att många av de intervjuade kvinnorna upplevde en stark press i samband med förberedelserna så svarade de allra flesta ja på frågan om de ansåg att de hann förbereda sig. Detta berodde på att de *prioriterade inläsningen* av materialet genom att organisera sin tillvaro och ta vara på varje ledig stund.

Jag tar tillvara varje ledig stund. Jag bor nära jobbet och åker hem på lunchen varje dag och läser posten. (Partikvinna)

Jag går ofta upp klockan sex och läser handlingar när det är tyst i huset. Så läser jag i sängen och läser på kvällen när det är tyst och stilla och barnen har lagt sig. (Kvinnoaktivist)

Olika krav på kvinnor och män

Att de egna kraven på noggranna förberedelser delvis härstammade ur kvinnors specifika villkor i det politiska livet framkom i svaren på frågan: "*Ställs olika krav på män och kvinnor i politiken?*" Sjutton av de trettio ledamöterna ansåg att det ställs olika krav. I svaren återkommer de skillnader mellan de olika profilerna som fanns i inställningen till kvinnofrågor. De Traditionella politikerna ansåg att om det ställs olika krav så beror det på kvinnorna själva medan Kvinnoaktivisterna var övertygade om att kvinnors behov av förberedelser påverkades av hur de behandlas av männen. Bland Partikvinnorna var det vanligt att se ett samspel mellan kvinnors "inre" osäkerhet och de krav som ställs från omgivningen i det politiska arbetet. Omsorgsrepresentanterna uppehöll sig främst vid kvinnors villkor i hemmasfären, endast en av de sju nämnde särskilt förhållandena i den politiska kulturen.

Tydliga olikheter i svaren bestod i hur "olika krav" tolkades. Det uppfattades av vissa som formella krav på exempelvis utbildning eller erfarenhet. Andra hänvisade till "osynliga, informella" krav bestående av omgivningens (männens) uppträdande och flickors socialisation till inre osäkerhet som resulterade i överdrivna krav på kompetens från kvinnorna själva. Det kunde också vara en kombination av "inre" och "yttre" faktorer. De beskrivningar som gavs av de sjuttom kvinnor som ansåg att det existerade skilda villkor kan sammanfattas på följande sätt:

- En kvinna ska vara mycket bättre än en man.
- En kvinnan kan inte göra bort sig på samma sätt som en man.
- Kvinnor har större krav på sig i sin totala livssituation.

"En kvinna ska vara mycket bättre än en man" är särskilt utmärkande på ledande positioner och i organ med en låg kvinnorepresentation. Då är kvinnorna synliga och uppmärksammade på ett speciellt sett när de utför sina uppdrag och måste ständigt bevisa sin kompetens. Detta skapar en känsla av osäkerhet och förstärker pressen av vara väl förberedd och påläst inför sammanträdena.

En karl kan sitta på en post hur länge som helst och vara passiv. Som kvinna blir man mer synad i sömmarna. (Partikvinna)

Omedvetet ställer man olika krav på kvinnor och män. Vid t ex ordförandediskussioner ska en kvinna vara toppen-bra för att komma ifråga, en man behöver inte vara fullt så bra. Det är lika i partisammanhang, det ser vi ju i parti-toppen. (Kvinnioaktivist)

Det kan även röra sig om direkta, psykologiska sanktioner. Två kvinnor som satt i varsin nämnd med kvinnliga ordförande hade lagt märke till hur hånfulla både manliga tjänstemän och politiker kunde vara, härskartekniken *förlöjligande* användes.

Tjänstemännen tycker att vi ska vara lite duktigare. Jag glömmer inte deras flin när jag var ny i nämnden, så var dom också mot ordföranden när hon var ny. Jag vet att det är så här också bland tjänstemännen att kvinnorna måste vara duktigare. (Omsorgsrepresentant).

När var ny som ordförande gjorde männen sig lustiga över henne och framställde henne som vimsig och dålig. Men då sa jag ifrån att hon är ju faktiskt nybörjare. (Kvinnioaktivist)

"En kvinna kan inte göra bort sig på samma sätt som en man" betyder att kvinnor förlorar mer i prestige än vad männen gör vid samma typ av misstag. Gör kvinnorna en felbedömning ses de som representanter för sitt kön, vilket i sin tur skapar en press att inte göra bort sig i onödan. Dessa förhållanden kan ses som en form av härskartekniken *stereotypisering* där kvinnor inte betraktas om individer utan som ständiga representanter för sitt kön.

Kanske inte formellt, men jag tror att vi kvinnor ställer större krav på oss själva. Deras position som politiker sitter så fast medan vi är placerade där på nåder. Ibland känns det så. Det märks så väl om vi gör bort oss. Man vågar ju ingenting säga om en karl gjort bort sig men om en tjej gör det så får man höra det i evighet. (Partikvinna)

Ja, det är väl fortfarande väldigt roligt om man kan få kvinnor att göra bort sig. Jag vet inte om vi är överkänsliga på den punkten. Kraven är ju formellt desamma. Men som kvinna ses man ju inte som objektiv egentligen utan är företrädare för sitt kön. Det handlar om osynliga värderingar. (Partikvinna)

Det var uppenbart att de egna "inre" kraven inte enbart är en fråga om barndomens socialisering till en traditionell kvinnoroll med bristande självkänsla som resultat utan även en fråga om vuxenlivets socialisering där männens tendens att låta kvinnorna "höra det i evighet" medför att kvinnorna ställer stora krav på sig själva.

"Kvinnor har större krav på sig i sin totala livssituation" innebär en variant av härskartekniken *ge skuld och skam* i strukturell form.

Ja, en kvinnlig politiker ska sköta sina områden en aning bättre på tre fronter. Hon ska vara en aning duktigare i politiken, hennes hem måste vara extra välkött för att det inte ska anses försummat och hon ska vara extra duktig på jobbet så att ingen kan säga att politiken går ut över jobbet. (Partikvinna)

De sex kvinnor som inte ansåg att det ställs olika krav på kvinnor och män i det politiska arbetet hade ingen erfarenhet av att utmana mansdominansen via konkurrens till ledande positioner eller tunga uppdrag. Fyra av dem var nybörjare och kände sig välkomna och uppskattade, till de lägre positionerna fanns inga tendenser till att ställa större krav på kvinnor än på män. Tvärtom var det en fråga om att värja sig från att bli översköld av alla möjliga uppdrag i partier, nämnder och arbetsgrupper. Två av de unga, attraktiva kvinnor som beskrev sin situation som överensstämmande med stereotypen "sötnos" såg hur rollen som pittoreskt inslag medförde lägre krav:

Det är nog lite mindre krav på tjejerna. Mot dom kan man vara lite extra vänlig och uppmuntrande, de är nog också mer toleranta mot nya tjejer än nya killar. (Partikvinna)

Jag har en fördel av att det inte ställs samma tuffa och hårda krav på mig. Det förutsätts inte att jag ska vara lika kunnig och driven, som tjej får man svamla lite. Jaha, säger dom och ler lite. Om en man gjorde likadant skulle man tycka att han gjorde bort sig..... (Partikvinna)

De två Traditionella Politiker som berörde villkoren i politiken i sina svar uppehöll sig vid att de formella kraven var lika för kvinnor och män och fann inte att det fanns någon anledning att tala om särbehandling av kvinnor. Någon kritik av männen var det inte tal om, ansvaret vilade på kvinnorna själva att finna en lämplig roll i politiken.

Nej. I så fall är det något vi byggt in i oss själva. Jag tror i så fall att vi byggt in oss själva att vara extra väl förberedda. (Traditionell politiker)

Det här med kvinnofrågan har ju blivit så himla framtonat. Jag arbetar till 90 procent med män på männens villkor. Vill jag få fram mina frågor måste jag acceptera att jobba på det sättet. Jag är till min natur en rätt flamsig och spontan person, men de sidorna hos mig själv undertrycker jag noga i politiska sammanhang. Det är viktigt att jag är väl förberedd, har väl underbyggda fakta och att jag uppträder på ett sakligt sätt. (Traditionell politiker)

Att vara aktiv i politiken

För att belysa det tredje kriteriet för goda representationsvillkor, att kunna *använda sig* av det organ man sitter med i, ställdes en rad frågor bl a om de intervjuade ledamöterna väckt något förslag i sin partigrupp och fått gehör för frågan, vilken metod de använde för att driva en fråga, hur de förankrade idén för att få stöd, hur de upplevde sammanträdena, vilka som yttrade sig, i vilka frågor de själva begärde ordet och om något hindrat dem från att delta i diskussionerna eller om de ångrat att de inte yttrade sig.

I partigrupperna yttrade sig de allra flesta (tjugo personer) inom vissa områden som de själva valt eller blivit tilldelade att ansvara för. De övriga yttrade sig i de flesta frågor som kom upp. De enda partigrupper där vissa kvinnor nämnde att de inte deltog var en fullmäktige-grupp och i två lokala nämnder. I de tyngre facknämnderna och i kommunstyrelsen var sammanträdena präglade av en stor ärendemängd och tidspress, ordföranden var tvungen att styra diskussionerna hårt. I fullmäktige däremot hölls diskussionerna inför offentligheten med långa och utdragna diskussioner i vissa ärenden där partierna visade upp sin ståndpunkt inför massmedia och åhörare. Formerna för ledamöternas delaktighet såg mycket olika ut, de olika organen tycktes ha skilda sub-kulturer. Det är uppenbart att i beslutsorgan med liknande struktur vad gällde typ av nämnd, antal ärenden och knapphet om tid fanns olika traditioner som rörde beredvilligheten att skapa ett visst utrymme för allmän diskussion. Två faktorer som påverkade sub-kulturen var relationen mellan politiker och tjänstemän och ordförandes inställning. På en fråga om vilka som brukar yttra sig i de skilda sammanhangen kan följande sammanställning göras utifrån intervjuvaren:

1. Endast ordförande, gruppleddare och utskottsordförande yttrar sig.
2. I huvudsak ordförande, gruppleddare och utskottsordförande yttrar sig med visst bistånd från ett fåtal ledamöter med senioritet och status.
3. Taktiskt yttranden görs av flera för att ge tyngd åt gruppen där gruppleddaren fördelat vem som ska yttra sig i olika sammanhang. Detta gäller särskilt när partilinjerna går emot varandra och ärendet börjar närma sig beslut. Vissa spontana inlägg förkommer.
4. Alla yttrar sig (endast en nämnd).

Att begära ordet och yttra sig var inget problem för en majoritet av kvinnorna, tjugo av de intervjuade hade inte upplevt att de blivit hindrade från att säga sin mening. Däremot var många kritiska eller ifrågasättande till hur diskussionerna fördes. Även de Traditionella politikerna och de ambivalenta Omsorgsrepresentanterna ifrågsatte den politiska kulturens normer vad gällde formerna för yttranden. Den Traditionella Politiker som tidigare beskrivit hur hon medvetet gått in för att anpassa sig till en manlig politikerroll ville ändå inte göra det fullt ut:

Ibland kan jag sitta och tänka att nu ska jag inte sitta och vara dum som männen som begär ordet för att instämma med föregående talare. Ska jag begära ordet är det för att jag har något verkligt att komma med. (Traditionell politiker)

Hon fick medhåll av flera andra kvinnor som ansåg att kvinnornas kortare och mer koncentrerade inlägg var att föredra:

Jag tycker att det är positivt att jag inte tjar om och om igen. (Omsorgsrepresentant)

Man ska inte prata i tid och otid. Att som i fullmäktige gå in och säga att jag instämmer med föregående talare och att yrka med kommunstyrelsens förslag, det tycker jag inte är någon idé. (Partikvinna)

Sju kvinnor befann sig i situationen "dubbelbestraffning" när det gäller deras känsla av hur de skulle yttra sig, antingen sa de för lite eller för mycket. Det gällde särskilt de kvinnor som försökte finna ett eget alternativ till den traditionella, manliga politiker-rollen. Att avstå från att yttra sig i fullmäktigedebatten bidrog till osynliggörandet av kvinnor samtidigt som oviljan att ge sig in i männens mycket utdragna debatter fanns där. Att hålla sig tillbaka som nämndordförande och delegera ansvarsområden till de enskilda ledmöterna skapade osäkerhet och förvirring hos politiker med vana vid ett hierarkiskt arbetssätt:

Ibland är det ju bara killarna som yttrar sig och efteråt tycker jag att det är synd att ingen tjej yttrat sig. Ibland har debatterna gått så långt att det bara blivit dumheter. Då händer det efteråt att jag tycker att jag varit uppe i onödan och att jag ångrar mig. (Partikvinna)

Jag har försökt säga att vi är jämlika, att jag ska ses som samordnare. Har försökt delegera uppgifter. De känner sig osäkra och förlitar sig på mig. Vi har pratat om det i gruppen, att jag måste hålla mig tillbaka och dom bli mer aktiva. (Kvinnoaktivist)

Det är uppenbart att den nära kopplingen mellan den traditionella mansrollen och politikerrollen kunde innebära svårigheter. Bland de kvinnor som upplevde en osäkerhet inför om de tog för mycket plats i diskussionerna fanns en känsla av att de inte borde

-vara för pratiga

-inte vara alltför dominerande mot andra.

-inte vara alltför aggressiv när man driver en fråga.

På sammanträdena blir de mest i de sociala frågorna som jag yttrar mig. Ibland har jag känt att jag kanske pratat för mycket.... Har nog blivit så att jag tiger hellre än jag säger för mycket. Det är precis som om jag blivit försiktigare med åren. (Omsorgsrepresentant)

Vi har en bra nämnd, även om man inte är så värtalig törs man yttra sig. Kanske säger jag lite för mycket emellanåt. (Partikvinna)

Nej, varken ångrar mig eller hindrats av något. Däremot har jag känt att jag pratat för mycket då jag retat upp mig. (Partikvinna)

Tio kvinnor svarade spontant ja på frågan om de hade ångrat att de inte yttrat sig. Några kände skuld efteråt och lade ansvaret på sig själva. Av deras beskrivningar framgår att de vid dessa tillfällen inte hade något aktivt stöd från andra kvinnor utan agerade helt ensamma.

Det har hänt att jag inte yttrade mig. Det var när jag drivit (*omsorgsaspekt i en teknisk nämnd, GH:s anm.*) till sin spets. Ärendet försvann någonstans på vägen och det man beslutat om fanns inte längre med när det kom upp i nämnden. Då kände jag mig dålig och försökte stoppa det, men klarade det inte. (Partikvinna)

Oh, ja, jag ångrade t ex att jag inte stöttade en annan kvinna när det gällde på ett gruppmöte. Det kändes värre än om jag tagit ställning och sen fått stryk. (Omsorgsrepresentant)

Det har hänt att jag ångrat - för sakens skull. Det har hänt att jag suttit och klämt på en åsikt som jag inte visste hur den skulle tas emot. Men sen har samma åsikt framförts av någon man som varit tuffare och som fått gehör. Jag kan ju inte säga att de inte skulle ha lyssnat på mig - men känslan fanns där. (Traditionell politiker)

Lika många kvinnor, tio, ansåg att det fanns omständigheter som hindrat dem från att yttra sig. Skälet var för några tidsbristen på sammanträdena, de kom på inlägget för sent. Dessutom nämndes känslan av okunnighet och dåligt självförtroende. Andra kvinnor sade att de avstått från att yttra sig p g a omgivningens reaktioner, det handlade dels om nedsättande behandling från manliga partikamrater eller tjänstemän och dels om tillsägelser att hålla sig till sitt revir (se även kap 7). De härskartekniker som utövades var *förlöjligande* och *osynliggörande*.

Ibland har det ju känts hopplöst att försöka yttra sig när man blir håfullt bemött eller ingen lyssnar på en. Jag hoppas verkligen att den här attityden inte har stoppat mig från att säga min åsikt. Ibland har jag haft på tungan att verkligen säga ifrån vad jag tycker. (Partikvinna)

Det har hänt att jag ångrat att jag inte yttrade mig, vid ett tillfälle var en fråga uppe till diskussion som inte direkt berörde mitt bord. "Det där ska du inte lägga dig i" fick jag som råd och jag avstod från att yttra mig. Den här frågan fick sen väldigt proportioner och gav upphov till stridigheter som kanske kunnat undvikas om jag inte lytt det där rådet. Jag tror att partiet hade vunnit på att jag hade yttrat mig, det var en fråga om jag inte skulle tråda in på de andras revir. (Omsorgsrepresentant)

Ingen av de trettio kvinnorna ansåg att de kände en tidspress när de väl begärde ordet. Hälften kommenterade inte sitt svar närmare medan de övriga förklarade varför de inte upplevde någon tidspress när de talade. Tio ledamöter motiverade sina svar med att de medvetet gjorde korta inlägg för att undvika att falla in i männens tendens att "bre ut sig i onödan". För dessa kvinnor tycktes det vara en strategi utifrån ambitionen att förändra sammanträdensformerna där de markerade sin inställning till hur yttranden borde göras:

Jag är mycket kortfattad, jag tycker att det snackas för mycket. (Partikvinna)

Det går fort. Vi kvinnor säger inte så mycket. Jag tycker att man ska tala klart och tydligt och inte ta upp tid i onödan. (Partikvinna)

I fem fall var det emellertid samma kvinnor som uttryckt osäkerhet när det gällde sina yttranden och i dessa fall var det troligtvis osynliga *barriärer* bestående av ett samspel mellan självkänsla och omgivningens reaktioner som gjorde att de talade snabbt. Den Omsorgsrepresentant som tidigare beskrev hur hon tystnat med åren kommenterade varför hon inte kände någon tidspress:

Jag är väldigt kortfattad när jag yttrar mig, jag är inte sån som sitter och pratar länge och väl. (Omsorgsrepresentant)

Att bedriva politik

De intervjuade kvinnorna var generellt väl integrerade i sina partigrupper och de använde dessa som bas för att väcka nya frågor, det gällde både dem som tillhörde oppositionspartierna och majoritetspartiet. Många betonade att det sällan handlade om att driva en egen fråga utan att det ofta gick ut på att påverka och "vinkla" framväxande beslut mot en viss riktning. Politik som ett lagarbete var den bild som förmedlades i intervjuerna. I överensstämmelse med enkätresultaten var det två av tre representanter i de lokala nämnderna som avvek från mönstret. Detta berodde dels på att de ännu inte anpassat sig till den politiska kulturens normer med krav på strikt partiloyalitet men även på att de inte fick gehör i sin partigrupp och då agerade spontant direkt i nämnden för att föra fram sina synpunkter.

Jag tycker att karlarna har skyggglappar.... Jag tycker att man måste ta hänsyn till människor, jag är kanske för känslbetonad. Det beror nog på ens ovana sätt att framföra saker. Jag är lite impulsiv och man måste ha gruppen bakom sig. (Partikvinna)

De frågor som kvinnorna tagit upp på eget initiativ hade som framgång i tidigare kapitel en stor bredd delvis beroende på uppdrag och position, allt ifrån markägande och planfrågor till handikappanpassning och lekplatser. Det enda område som alla intervjuade kvinnor tycktes avstå från att engagera sig i rörde ekonomi; de mer erfarna deltog i prioriteringsdiskussionerna men överlämnade ärenden som rörde konvertibla lån till tjänstemän och manliga kollegor. Initiativen var dels konkreta och detaljerade och dels övergripande och visionära. Tre kvinnor från olika partier namngav partiets "starke man" och förklarade att det var viktigast att få ett stöd från toppen i partihierarkin, sen kunde de driva frågan vidare. Interpellationer och motioner var vanliga från oppositionens fullmäktigeledamöter men förekom även från majoritetens kvinnor. Att påverka olika handlingsprogram var en långsiktig strategi som nämndes liksom vikten av att "förankra", föra förberedande diskussioner med partikamrater och tjänstemän innan man tog upp sitt förslag i gruppen eller partiet. En vanlig metod var "tjat", att återkomma i olika sammanhang och att inte ge sig för att till slut, ibland efter fler år, få gehör för sina idéer. Tålmod och ett

långsiktigt perspektiv var nödvändigt. Den kommunala förvaltningens kvarnar malde mycket långsamt ibland:

Man får börja med att säga någonting och så faller det platt till marken. Men så kanske det är någon annan som nappar och så nästa gång är man två stycken. Så kanske det är något annat parti som tar upp något liknande och så börjar flera att intressera sig för frågan. Så till sist kanske man får XX (*partiets starke man GH:s anm.*) att lyssna. Jag ingår i en liten grupp som träffas ibland och vi tar upp lite olika frågor och backar upp varandra. (Partikvinna)

Min enda motion lade jag fram i slutet av ett gruppmöte, alla var stressade och jag fick lägga fram den till slut. Det gällde och jag ville att man skulle göra en enkel åtgärd som förhindrade olyckor. Den här motionen kom upp ett eller två år senare och blev till allmänt åtlöje. Problemet var då helt ur världen. Mona var ju bra som tog upp hur bedrövligt det är att den kommunala apparaten mal så långsamt, hon gav sig ju inte på mig som person. Men jag var ju för enfaldig och för okunnig för att veta hur det gick till.

Att lära sig gränserna för olika revir, själv muta in och skapa sig ett eget kunskaps- och ansvarsområde blev en viktig strategi för att få auktoritet och erkännande. Det var lättare att få auktoritet om de andra ledamöterna i partigruppen saknade kunskaper inom området. Sinkkonens (1983) tes om att kvinnorna varit välkomna in i uppbyggnaden av välfärdsstatens administration på lokal nivå beläggs av intervjuvären (se kap 6). Även de kvinnor som satt med i de tekniska nämnderna bevakade de sociala aspekterna av nämndernas ansvarsområden, t ex hur grönområden fördelades eller planering av nybyggnation utifrån mammors och barns beov. Det underlättade om expertrollen kunde kopplas till professionell kompetens i det egna yrkeslivet, en tjänsteman på en statlig myndighet och en forskollärare exemplifierar detta:

Numera tycker jag att jag får bättre gehör i gruppen och i nämnden. Det kanske beror på att jag börjat på en ny högre tjänst som ger mig liter mer status, på något sätt tycks jag nu representera en auktoritet genom den myndighet där jag är anställd. (Omsorgsrepresentant)

Förskolelokaliteter, frågan om gymnastiklokaler. När det gäller barnfrågor har jag fått gehör, då har dom lyssnat. Det är ingen som kör över någon i vår grupp. Ibland tänker jag att idag ska jag inte komma som en gästspelare och lägga mig i allting - men jag kan inte låta bli. Sen är man förstås lite rädda att göra bort sig. (Partikvinna)

Den ansvarsfördelning som innebar att kvinnorna tilldelades eller självvalt valde vissa områden för att få auktoritet måste emellertid sanktioneras av männen. De kvinnor som försökte hävda sociala aspekter i sammanhang där dessa inte efterfrågades fick en negativt färgad stereotyp roll, i flera intervjuer återkom berättelser om *männens tolkningsföreträdare* i dessa sammanhang:

Gehör? Ja, fast det är väldigt hårt. När det gäller så verkar det som om de inte fattar att Det retar mig att ibland när vi inte får igenom t ex så finns det folk i nämnden som skrattar lite menande: "Där ser du att det var orealistiskt" eftersom jag driver det ganska hårt ibland. Då verkar det som en liten triumf för dom att det inte gick igenom. Det är inte så mycket tjänstemännen utan mina politiska kamrater som stoppar det här. Tjänstemännen följer strikt vad som står.... Det är ju inte av elakhet, de vet inte vad det är. Jag har en granne med tvillingar. Några i nämnden skulle ta hand om hennes barn en dag och uppleva hur hon klarar trappor, tvillingvagn, att handla och transportera sig och barnen.

Formerna för kvinnornas agerande skilde sig emellertid åt beroende på senioritet, position och typ av uppdrag där ledamöterna kan indelas i tre kategorier. De olika profilerna fanns representerade i alla tre grupperna med undantag för de Traditionella politikerna som hörde hemma i gruppen med en auktoritet inom sitt ansvarsområde. De flesta kvinnor som tycktes ha uppnått en auktoritet hade flera uppdrag och/eller tunga positioner, de hade passerat en "osynlig gräns" och gav ett intryck av gott självförtroende i intervjusituationen. Ledamöterna i de sociala distriksnämnderna och kommunalnämnderna behövde inte tillskansa sig en expertroll, ärendenas art var av sådan karaktär att de upplevde att deras livserfarenheter och kunskaper var respekterade och välkomna. Nybörjarna och de unga "sötnosarna" däremot eftersträvade ännu inte någon egentlig auktoritet och var nöjda med att komma med ett inlägg ibland. Den tredje urskiljbara gruppen bestod av ledamöter i "mellanposition" med ett eller två uppdrag i fullmäktige och/eller en facknämnd. Deras allmänna kompetens som vanliga lekmanrepresentanter hade ibland svårt att komma till sin rätt. De hade ingen auktoritet att falla tillbaka på i form av en "tung" position i det politiska systemet och de tycktes inte heller ha skapat sig ett eget expertområde. Eftersom de haft uppdrag under en tid var de inte nöjda med att lyssna och lära och tycka till ibland.

Bland kvinnorna ur den första kategorin fanns olika metoder för att "hantera männen". De var måna om att bevara goda relationer med de manliga politikerna trots att flera hade klara insikter om den manliga dominansens uttrycksformer. Å andra sidan förskonades de på sin relativa auktoritet från öppet kränkande bemötanden. En sammanfattande beteckning för dessa individuella, indirekta strategier är att *lirka*. Ett exempel ger denna Partikvinna som visste precis hur hon skulle hantera sin prestigefyllda ordförande:

Vi har nyligen bildat komittéer i nämnden, dit får vi inte kalla suppleanter. Jag vet att majoritetens tjejer också har svårt att komma ifrån ibland. Jag vill att vi ska ha möjlighet att kalla suppleanter om det är något viktigt på gång. Det drar jag mig inte för att ringa till ordföranden och tala med honom om. Ringer jag upp och säger: Hej, det är Britt så går det kanske bra. Men skulle jag ta upp det inför sittande nämnd så säger han nej direkt av ren prestige. (Partikvinna)

För ledamöterna i mellanposition, utan expertroll, var det svårare att föra fram sina frågor genom att "hantera männen". De talade med varandra och fick ett ömsesidigt stöd och bekräftelse, men denna indirekta, kollektiva strategi som kallats stöd att "stå ut" i kapitel 7, var inte särskilt förändrande:

I fullmäktigegruppen, ja, där kände man sig mindrevärdig. Fullmäktigegruppen är de stora grabbarnas lekstuga. Ja, det var flera kvinnor som kände på samma sätt, vi pratade om det. Är man kvinna ska man vara bäst om man ska ha något att säga. Jag undrar om vi någonsin får bort det. (Partikvinna)

Atmosfär och sammanträdesformer

Att atmosfären på sammanträdena är en central faktor för möjligheterna att använda sig av sitt uppdrag framgår av svaren på frågan *"Hur upplever du sammanträdena i din nämnd? Kan du jämföra mellan olika nämnder/organ?"*. En del av kvinnorna hade suttit med i samma nämnd men med olika ordförande och majoritetsförhållanden och de gjorde jämförelser över tid. De negativa omdömena som nämndes om debattformerna var att de var formella, tröttande med långa pass utan pauser, tråkiga och torra, eller "rena klubbningssammanträden". En Traditionell Politiker och en Kvinnoaktivist satt båda med i sådana nämnder, en teknisk och en social-kulturell. De hade båda observerat tystnaden hos en annan kvinna i nämnden men hade lite olika känslor inför detta.

Mycket formella, det förekommer aldrig någon öppen diskussion. Det är vår ordförande som företräder gruppen och yttrar sig mest. Vi diskuterar aldrig öppet inför den andra gruppen. I partigruppen är det några som tiger nästan hela tiden, eller som säger mest ja eller nej. Den andre kvinnan i gruppen är rätt tyst, hon säger inte mycket. Tyvärr måste vi ha tummen i ögat på tjänstemännen I vår nämnd finns det klara motsättningar mellan tjänstemän och politiker. (Traditionell politiker)

De är så tråkiga Jag har svårt med det formella. Man utbyter inga erfarenheter eller lyfter fram varandra, det finns ingen lyhördhet ... Jag känner en solidaritet med kvinnorna över blockgränserna och har ibland funderat över en kvinna som inte sagt ett ord på sex år, kanske känner hon inte igen sig. (Kvinnoaktivist)

Av intervju svaren framgår att det var när den "stela" debattformen kombinerades med en konfliktfylld stämning mellan partiblocken, brist på humor, auktoritära tjänstemän eller en hierarkisk fördelning av ordet som sammanträdena beskrevs i negativa ordalag. Två av de fem kvinnor som satt med i kommunalnämnder ansåg att det fanns en tendens till att nämndpolitikerna "lekte taktik" eller "plagierade" de stora nämnderna helt i onödan.

Jag tycker att vi skulle kunna lägga ned blocken helt i nämnden. Vi skulle inte behöva leka taktik som dom "stora" politikerna. Som det nu är pratar vi bara politik i gruppen. ... Hos oss finns det dom som är för vassa. Det handlar om hur man ska trycka till dom andra - dom där är inte vi.

Det är informellare i kommunalnämnden än i de andra organen. Men fortfarande präglas det lite av för mycket stelhet och plagiat efter de stora facknämnderna. Det verkar lite fäntigt och det skulle jag vilja ha bort.

De sammanträden som kvinnorna uppskattade hade en atmosfär där stämningen var öppen, många kom till tals och det fanns en dialog mellan partigrupperna. Humor nämndes av flera som något positivt, att få skratta var lika viktigt som att få visa sina känslor. Dessa nämnder eller utskott där kvinnorna trivdes och kände att sammanträdena var meningsfulla också för dem personligen hade en mindre konfliktfylld stämning.

Det var en underbar stämning i x-nämnden. Bra kamratanda över partigränserna och en fin arbetsvilja.... I y-nämnden är det ungefär som en familjeträff, mycket trivsamt. Vi har nästan aldrig konflikter. I fullmäktige tycker jag att stämningen är dåligt. Jag gillar inte att man klubbar ned varandra, dom skulle respektera varandra på ett annat sätt. (Partikvinna)

En viktig faktor som värderades positivt var personlig respekt och vänligt bemötande i de mänskliga relationerna. Detta innebar emellertid ingen önskan om en utslätad, avideologiserad debatt, tvärtom uppskattades livliga, hårda disussioner så länge de var sakliga och innefattade en personlig respekt.

Det är en unik nämnd, vi har enormt roligt med en fin stämning. Vi har varit utan partikonflikter i vår nämnd. När någon ny person introducerats har vi haft fest. Speciellt är att vi inte har haft något rävspel, intriger eller mygel ... vi har klara, raka rör. (Omsorgsrepresentant)

Vi har inte så hårda motsättningar. Jag tror att det beror på att vi har haft julfester där vi kommit varandra nära. Vi läser dikter, sjunger, berättar historier och har roligt. Vi känner varandra och det gör att i nämnden kan vi träta rätt ordentligt på varandra och sen går vi och dricker kaffe och lägger politiken på hyllan och är vänner igen - så nära har vi kommit varandra. Vi hade jätte-roligt på julfesten, vi lärde känna varandra som människor, pratade om varandras liv situation och familj.... Det gör att man ... får respekt och förståelse för varandra. (Traditionell politiker)

Att konflikten stod i centrum i kommunstyrelsen och fullmäktige påverkade i hög grad kvinnornas upplevelser av dessa uppdrag. I intervjuerna framkommer beskrivningar som förklarar varför enkätsvaren visade att omkring hälften av de kvinnliga ledamöterna med uppdrag i dessa beslutsorgan ansåg sig ha svårigheter med sammanträdesformer och atmosfär. I kommunstyrelsen var klimatet mycket hårt enligt vissa ledamöter, andra undvek att uttryckligen peka ut sina manliga partikamrater som synliga aktörer och uppehölls sig vid att beskriva hur annorlunda och positiv stämningen var i utskotten. I dessa utskott möttes man över partigränserna i sakliga och mindre konfliktfyllda diskussioner.

Jag visste att det var ett isande hårt klimat när jag kom in i kommunstyrelsen. ... I början var det väldigt hårt, men numera talar vi i en något mjukare samtalston mellan min partigrupp och X:s partigrupp. Kanske har det betydelse att jag är kvinna.... Det är väldigt fula tag ibland, en sarkastisk, nedlåtande attityd där man provocerar varandra och framkallar en fiendskap som känns i luften, alla förnimmer det där. Jag tycker att man måste kunna diskutera i vanlig samtalston, vara saklig. Jag minns att N sa till mig att du går inte ur och är samma människa som när du kom in. Han menade väl att man förhärdas, man blir hård på något vis. Jag tycker nog inte att jag förändrats, men det kanske man inte kan avgöra själv. Men man anpassar sig ju till det hela, jag känner ju ibland att jag inte drar mig för att vara hård i nyporna om det skulle behövas. I själva utskottet känner jag att jag trivs, där kan man verkligen påverka besluten.

Vi kan skratta åt varandra i utskottet ibland, och det känns väldigt skönt. Det är en behaglig och trevlig stämning men det kan bli lite röriga sammanträden.

När det gäller atmosfären och debattformen i kommunfullmäktige var nio av tolv intervjuade fullmäktigeledamöter klart kritiska, oberoende av parti, position eller profil. Kommentarna kan sammanfattas med att fullmäktigedebatten är männens spel inför offentligheten där debatten frångår sakfrågorna och personangreppen är alltför vanliga. Förutom dessa förhållanden var det längden på inläggen som kvinnorna kritiserade, de ansåg att männen talar alldeles för länge och att de borde minska på vanan att instämma med föregående talare. Att relativt få kvinnor enligt enkätsvaren deltog i debatten tycks enligt intervjuerna bero dels på de normer som reglerade rangordningen av talare där partiernas ledande män spelade en *huvudroll* och dels på att kvinnorna självmant avstod från att gå in i debatten. De kvinnor som spelade en *biroll* var de tre kvinnliga kommunalråden samt vissa nämndordförande och gruppleddare från oppositionen, *statisterna* utgjordes av kommunstyrelseledamöter och nämndledamöter som yttrade sig någon enstaka gång och *publiken* bestod av nybörjare och ledamöter med enbart fullmäktigeuppdrag som aldrig yttrade sig.

Även bland kvinnorna som spelade en biroll där de hade ansvar för att gå in i debatten fanns en kritisk inställning till de nuvarande formerna. Liksom i bedömningen av vissa nämnder var önskemålet inte en menlös, utslätad politisk debatt utan främst en frånvaro av aggressiva och förolämpande tillmälen. Den strategi som en ledamot försökte tillämpa var att *uppmåna manliga politiker med en mjukare framtoning* att gå in i debatten och förändra atmosfären. Detta misslyckades emellertid, dessa män hade upphört med att göra sina inlägg efter en tid:

I fullmäktige är det uppretat och hätskt. Oftast är det N som inleder med aggressivt inlägg och sen svarar någon och så är det hela igång.... Det känns olidligt och meningslöst många gånger. Jag saknar humorn i debatten, jag saknar spänning och briljans. Brillant politik kan vara väldigt roligt att lyssna till. I början av perioden försökte jag få några vettiga att yttra sig, men de tycks också ha gett upp.

"Spelet utåt" påverkades, enligt kvinnorna, i hög grad av lokalradions direktsändningar från fullmäktigedebatterna, där männen tenderade att hålla långa partipolitiska propagandatal istället för att debattera kommunalpolitiska sakfrågor. Den offentliga debatten som männens

domän var ett faktum enligt kvinnorna. De hårda konflikterna var emellertid inget nytt, det hade varit lika hårda tag under tidigare perioders "starka män".

Kommunfullmäktige är ett spel utåt, är radion där så läser dom i sina papper och håller tal stort och brett. Dom skulle kunna resonera mycket mera sakligt. Jag tycker inte om det där spelet, trots att det inte finns åskådare där.

I fullmäktige har ju lokalradions införande påverkat debatten så att man försöker göra sina partier hörda. Det blir propagandatal och mindre sakdiskussion. Jag vet inte om det blivit direkt sämre, hårdare tag kan man inte säga att det är.

Förutom försöket att få de "vettiga" att yttra sig mer innebar en annan medveten strategi att *anpassa sig och bli som männen* i debatten. Den kvinna som gjorde detta trivdes inte i längden med att debattera på männens vis och hade precis som många andra valt en relativ tystnad och passivitet i fullmäktige:

När jag begärde ordet första gången reste sig herrarna och gick ut ur salen. Oh, ja, då lärde jag mig. Ja, då bestämde jag mig för att få dom att lyssna. Så nästa gång var jag väldigt kategorisk och lite elak och då började dom att lyssna. Mitt sätt att prata på i början gick inte hem, det gick inte att prata som man gör kvinnor emellan. Under en tid satt jag hela tiden och tänkte på vad jag skulle säga och försökte anpassa mig till spelet. Nu har jag tröttnat och deltar sällan i debatten.

En tredje strategi var att i praktiken utöva en *alternativ politikerroll*. En av kvinnorna var genom sin position skyldig att gå upp i debatten med jämna mellanrum. Hon försökte att hålla igen på sina inlägg för att ge fler möjligheten att yttra sig, både genom att tala kort och genom att begränsa antalet inlägg.

Fullmäktige är en uppvisningsplats för allmänheten. Det fungerar ju inte bra som det gör. Vi behöver ha kortare inlägg och jag försöker själv att aldrig gå upp mer än två gånger i samma fråga. Vi måste ju ge alla en chans att yttra sig.

Ett fjärde förhållningssätt innebar *anpassning och accepterande*. För de två Partikvinnor som inte var särskilt kritiska till atmosfär eller debattformer i fullmäktige var den mansdominerade politiska kulturens normer för den offentliga debatten något man hade att leva med:

Fullmäktige är ett spel för gallerierna, det är offentligt. Så det är ju inte så mycket att göra åt.
(Partikvinna)

Fullmäktige är ju lite teater, där talar man ju för allmänheten. (Partikvinna)

Centrala aktörer - tjänstemän och ordförande.

Flera av de intervjuade betonade tjänstemännens betydelsefulla roll för hur sammanträdesformer och atmosfär utvecklades. En cheftjänsteman blev "sur och grinig" när politikerna beslutade mot hans vilja, andra var hånfulla och arroganta mot nybörjare och mot kvinnliga ordförande. Det förekom även starkt politiserade tjänstemän där politikerna hade klara styrproblem med ständiga konflikter i nämnden. De kvinnliga tjänstemännen som var i minoritet utom som föredragande i sociala ärenden tycktes spela en underordnad roll för att prägla stämningen. Andra tjänstemän hade ett förhållningssätt som uppskattades av de kvinnliga politikerna, de var inte så stela och formella, hade humor och visade inga tendenser till nedsättande behandling mot politikerna. En erfaren Partikvinna sammanfattade sina erfarenheter på följande sätt:

Tjänstemännen kan vara väldigt olika, en del är högtidliga och lägger ut texten och andra är mer familjära. Även när det gäller tjänstemännen så är det ju skönt om de kan vara lite mer mänskliga - det gör ju inget om man skrattar under ett sammanträde. (Partikvinna)

Att ordföranden har en central roll för att påverka stämningen på sammanträdena var något som flera kvinnor återkom till i sina jämförelser. Dels kan ordföranden skapa en öppen atmosfär och dels uppmuntra till en debatt och diskussion över partigränserna där många yttrar sig. Stämningen och diskussionsformerna kunde skifta högst påtagligt i samma nämnd beroende på olika ordförandes inställning:

Jag hade ju olika ordförande, tre olika s-ordförande och en borgerlig. Såg hur mycket ordföranden betydde för att prägla nämndens sammanträde. Ordförandens personliga läggning har verkligen stor betydelse. (Partikvinna)

Ordföranden är bra. Han lyfter fram folk och vi debatterar över partigränserna. (Traditionell politiker)

I likhet med tjänstemännen var skillnaderna stora mellan olika manliga ordförande. Vissa var opersonliga, formella, inte särskilt uppmuntrande och i något fall direkt auktoritär medan andra var personliga, vänliga och öppna även mot oppositionens ledamöter. De ordförande som upplevdes som negativa i sin roll osynliggjorde ofta andra ledamöter, det kunde gälla både kvinnliga och manliga ledamöter. Ett återkommande tema i intervjuerna var att kvinnorna spontant nämnde att de var kritiska till "onödiga partimötsättningar". Flera ansåg att en stor del av konfrontationerna mellan partiblocken var en prestigekamp som inte var sakligt motiverad. Många konflikter skulle kunna ha lösts genom öppna diskussioner och kompromisser. I dessa resonemangen visar det sig att de intervjuade kvinnorna gjorde en åtskillnad mellan *prestigekonflikter* och *ideologiska konflikter*. Det handlade inte om att överge sin ideologiska linje utan om att särskilja mellan frågor som inrymde en ideologisk konflikt och frågor som lämpade sig för samråd och kompromisser mellan partierna. Det

handlade även om att förhindra att de ideologiska skiljelinjerna övergick till en öppen och personligt färgad antagonistisk konflikt.

I x-nämnden har jag upplevt väldigt olika stämningar. Det beror mycket på person, vem som är ordförande. Det som skiljer dem åt är viljan att lyssna och samarbeta. Många frågor är ju inte såna att det är nödvändigt att ha partimotståndningar. Ibland kan man ju låta minoriteten ge förslag, ge dem rätt ibland. X hade en sån förmåga att låta folk komma med förslag och han lyssnade. Det är något som betyder mycket för atmosfären. (Partikvinna)

Vi har haft olika åsikter mellan grupperna och majoriteten har röstat ned oppositionen. Aldrig bråk, hat eller illvilja. Självklart med olika åsikter, men inga partikonflikter. Jag tycker att det är skillnad på att ha olika åsikter och att ha en konflikt. (Omsorgsrepresentant)

De kvinnliga ordförande som omnämndes eller själva blev intervjuade tycktes ha ambitionen att utöva den ordföranderoll som uppskattades av de kvinnliga ledamöterna. En Partikvinna beskrev hur stor skillnaden blev när vice ordförande, en kvinna, tjänstgjorde som ordinarie ordförande. Den kyliga, hårda stämningen som beskrivits i vissa intervjuer försvann och oppositionens ledamöter blev vänligt bemötta.

Jag har suttit med i X med N som ordförande, det blir en helt annan stämning då. Man känner på sig hur annorlunda det är, men det kan vara svårt att beskriva. När hon ger ordet kan hon ge ett litet leende, hon har ett helt annat bemötande. Hon möter vår blick, hon ser oss, trots att vi tillhör oppositionen. (Partikvinna)

En nämndordförande bestämde sig för att skapa en positiv atmosfär när hon tillträdde sin post:

I nämnden har jag själv anslagit tonen, jag har försökt att göra det lättsamt och trevligt. I början sa jag att jag är tacksam över att vi inte har någon konfrontationspolitik i vår nämnd. Det gjorde jag klart för ledamöterna att jag gärna ville undvika.

Några fullmäktigeledamöter nämnde med tillfredsställelse ett sammanträde då den kvinnliga vice ordförande i fullmäktige agerat för att styra tillbaka debatten till sakfrågan när männens debatt börjat glida ifrån ämnet. Den ordinarie, manlige ordföranden däremot släppte debatten betydligt friare:

Jag tycker att det var bra att X avbröt sist och sa ifrån. (Omsorgsrepresentant)

De står där och rabblar rikspolitik. Jag har aldrig varit med om att ordföranden klubbat och sagt ifrån som X gjorde. Hon slog varnande med klubban flera gånger när de började med rikspolitik igen. (Partikvinna)

Det tycktes finnas vissa barriärer för vad en kvinnlig ordförande kan tillåta sig i skapandet av en egen ordförandeprofil. I två fall beskrevs hur kvinnliga ordförande förlorade sin auktoritet när de inte intog den ordföranderoll som förväntades av dem. Ingen av de kvinnor

som beskrev sina informella, personliga och vänliga manliga ordförande nämnde något om att hans uppträdande påverkat hans auktoritet.

När vår ordförande "förfaller" till typiskt kvinnligt beteende, då händer det att dom flinar lite nedlåtande om hon kommunicerar på kvinnors vis. Jag vet inte om hon är medveten om det, men hon är väldigt snabb att försöka rätta sig. (Omsorgsrepresentant)

Kvinnokultur och politisk kultur

Vilka olikheter eller likheter fanns i inställningen till politikens former bland de olika kvinnopolitiska profilerna? I sina enkätsvar skilde sig de olika profilerna åt, Partikvinnorna och Kvinnoaktivisterna var mer kritiska till den mansdominerade politiska kulturens språk och atmosfär. Kvinnoaktivisterna utmärkte sig genom att vara generellt mer kritiska till arbetsformerna. Detta mönster återupprepades i intervjuaren, medan kvinnor tillhörande de kvinnomedvetna profilerna ansåg att det ställdes olika krav på kvinnor och män i politiken medan varken de Traditionella politikerna eller Omsorgsrepresentanterna (med ett undantag) resonerade om villkoren i temer av kön.

Olikheterna vad gällde beredskapen att diskutera den politiska kulturen i könstermer hängde samman med de principiella ståndpunkterna i könsfrågan. I praktiken d v s i sina konkreta resonemang om den politiska kulturens normer och former fanns däremot tydliga likheter i de skilda profilernas resonemang. Av anonymitetskäl har profiltillhörighet utelämnats i anslutning till visa citat men följande sammanfattning kan göras: Alla Traditionella politiker, fem av de sju Omsorgsrepresentanterna, tio av de sjutton Partikvinnorna och alla Kvinnoaktivisterna framförde olika slags kritik mot den existerande politiska kulturen där deras motbilder hade gemensamma drag. Trots att två av de Traditionella politikerna uttryckligen beskrivit sin identifikation med manliga politiker accepterade de inte eller anpassade sig fullt ut till de nuvarande formerna, de ville inte "bli som männen". Deras kritik var mindre omfattande i jämförelse med övriga profiler men överensstämde på enskilda punkter med övriga kvinnors synsätt. De mest kritiska var Kvinnoaktivister och Partikvinnor. Avgörande för inställningen till det politiska arbetets villkor och den politiska kulturens former vara främst personliga erfarenheter av olika politiska organ, position och tillgång till eller brist på politisk auktoritet.

Vilka förändringar av politikens arbetsvillkor resonerade kvinnornas spontant omkring? Något överraskande visar det sig att de intervjuade kvinnorna i stor utsträckning uppehöll sig vid mötestiderna som ett centralt problem för att klara närvaron i politiken medan enkätresultaten visade att en minoritet av ledamöterna var missnöjda med sina tider. Antagande att de missnöjda av sagt sig sina uppdrag styrks av intervjuerna. Mötestiderna och kraven på ständig närvaro på alla "omkringsmöten" tycktes vara ett stort problem. Den kritik som riktades mot den politiska kulturen innebar att ansvarsbefrielse från omsorgsansvar var

en norm vid planeringen av det politiska arbetet. "Att barnen finns i våra liv" var ett faktum som måste synliggöras i alla sammanhang.

Språket i handlingarna måste förbättras ansåg fler ledamöter. Att en större andel kvinnor uppgav problem med språket i enkätsvaren var inte enbart en fråga om ovana eller brist på rutin att läsa kommunala handlingar. Bristen på konkreta formuleringar och obegripliga abstraktioner innebar en stark främlingskänsla för flera kvinnor, vissa hade lång erfarenhet av politiska arbetet, de "såg" inte den verklighet som besluten förväntades handla om och förstod inte innehållet. Bakkens antagande om att de faktorer, i detta fall språket, som bestämmer om det är möjligt att uppfylla kriteriet "att kunna förbereda sig" är av olika styrka för kvinnor och män ter sig rimligt. De refererade språkstudierna i det inledande avsnittet pekar på att det manliga språkbruket ligger närmare det offentliga skriftspråket medan kvinnornas språk är mer konkret och personnära.

Att göra åtskillnad mellan *partipolitik* och *partiprestige* var en tredje punkt som återkom i intervjuvaren där kvinnorna önskade förändringar. Många konflikter var enligt detta resonemang inte ideologiskt och sakligt motiverade och därmed onödiga. Debattformerna i fullmäktige illustrerade denna sammanblandning och tio av tolv ledamöter var klart kritiska till den manliga prestigekampen i fullmäktige.

Vad var innebörden av att tidsramen för inläsning var för kort och handlingarna för många för de kvinnliga politikerna? Enligt enkätsresultaten var de praktiska arbetsvillkoren inte påtagligt annorlunda eller sämre för de kvinnliga politikerna med undantag för småbarnsmammorna. Innebörden av svaren tycks däremot vara könsspecifik då den korta tidsramen och de många handlingarna försvårade förberedelser. Noggrannan förberedelser var absolut nödvändiga för alla utom de "tunga" politikerna och nybörjarna eftersom många erfarit att en kvinna inte kan göra bort sig på samma sätt som en man, att grunden för auktoritet som kvinna var att vara ordentligt förberedd. De kvinnliga politiker som var särskilt beroende av att vara ordentligt förberedda och inlästa var de medelålders ledamöterna i "mellanposition" med ett eller två uppdrag. De hade ingen given position i makthierarkin utan var "vanliga" lekmannarepresentanter med allmänna synpunkter på politikens innehåll, de ville ta ett ansvar för besluten och var inte nöjda med att som nybörjarna "lyssna och lära" eller som ledamöterna med "tunga" uppdrag hålla sig till sitt ansvarsområde och påverka i strategiska sammanhang.

Klarade kvinnorna av sina förberedelser och kunde de bruka sitt politiska organ? Trots beskrivningar som "jag får panik ibland" var den generella bilden att kvinnorna ansåg sig vara tillräckligt förberedda inför sammanträdena. De "tunga" politikerna hade lärt sig att läsa selektivt, kunde sina ärenden från presidie möten med tjänstemännen och visste att de inte förväntades ta ansvar för andra områden än sitt eget revir. Nybörjarna läste det som de hann

och var intresserade av, övriga frågor överlämnade de med förtroende till gruppleddare och erfarna ledamöter. Särskilt de unga nybörjarna, "sötosarna", hade inga förväntningar på sig att kunna allt. De amitiösa kvinnorna i mellanposition hann trots sin stora arbetsbörda med sina förberedelser p g a prioriteringar, de använde varje ledig stund för inläsning.

Kvinnorna prioriterade i enlighet med enkätens resultat i hög grad närvaro i partigrupperna. Där yttrade de sig både i allmänna frågor och på sociala områden som de tilldelats att svara för. De flesta hade väckt en eller flera frågor under mandatperioden. Den generella bilden visar kvinnor som var väl integrerade i sina partigrupper, de "passiva" bänkvärmarna fanns bland ett par nybörjare och fullmäktigeledamöter utan expertroll eller position. I vad mån de kunde bruka sig av sitt organ, d v s yttra sig på sammanträden, berodde dels på position och dels på vilken delkultur som rådde i det berörda beslutsorganet. Männens tolkningsföreträdare bland både tjänstemän och ledande politiker gav ett stort utrymme för att skapa olika delkulturer där vissa organ hade en uttalad hierarki med auktoritära former medan andra sammanhang beskrevs som demokratiska och uppmuntrande och där tog kvinnorna sin plats.

Vad menas med en positiv respektive en negativ atmosfär under sammanträdena?

En positiv atmosfär existerade i flera nämnder och den påminde om den stämning som kvinnorna beskrivit från sina erfarenheter från kvinnoförbunden. Den kännetecknades av en demokratisk hållning där fler ledamöter än "tungviktarna" fick möjlighet och uppmuntran att yttra sig, "onödig" partiprestige saknades, och stämningen var vänlig mellan partigrupperna. Ordföranden var personlig och prestigelös, det fanns skratt och humor på sammanträdena och även tjänstemännen var "mänskliga". Häftiga, partiideologiska diskussioner förekom där man var djupt oense men dessa var sakligt motiverade och övergick inte i personangrepp eller öppen fiendtlighet. Sammanträdenas nödvändigt formella karaktär blev inte avskräckande när atmosfären var tillåtande, det gick att begå ett misstag eller att glömma att begära ordet utan alltför besvärande följder.

En negativ atmosfär var auktoritär med en strikt makt hierarki där enbart ordförande och ett fåtal personer med "tung" position i partigruppen eller nämnden yttrade sig. Övriga ledamöter förväntades inte delta och gjorde det inte heller. I vissa fall medverkade tjänstemännen till denna negativa atmosfär. Konflikten som övergripande och institutionaliserad norm för diskussioner och personliga relationer var ett gemensamt drag i dessa organ. Partipolitiska blockeringar och en ständigt återkommande partiprestige med uppenbar ovilja till förståelse och kompromisser betraktades som en del av den negativa atmosfären. En fiendlig, nedlåtande attityd mellan olika politiker eller mellan tjänstemän och politiker var förhållanden som kvinnorna hade svårt att vänja sig vid. Fullmäktige och kommunstyrelse utpekades särskilt som organ med en negativ atmosfär.

Vilka strategier tillämpades av kvinnorna för att förändra formerna i den politiska kulturen? När det gällde de kvinnliga politikernas inställning till kvinnors roll i politiken fanns det identifierbara mål för deras resonemang (se kap 6). De ansåg att det var viktigt att kvinnor fanns företrädna i politiken liksom att kvinnliga ledamöter hade specifika erfarenheter att framföra även om åsikterna gick isär i vad mån det var rimligt att tala om "kvinnofrågor" eller ej. Den mansdominas, både strukturellt och personligt, som försvårade kvinnornas strävanden att påverka politikens innehåll bemöttes via olika strategier som delvis kan hänföras till deras kvinnomedvetande och därmed åtföljande förhållande till andra kvinnor. De vanlig strategierna var kollektiva/ indirekta och i ett fåtal fall individuella/direkta. I förhållande till hemmasfären var det däremot svårare att urskilja direkt handlingsinriktade strategier (kap 7). I kapitlet om hemmasfären fördes ett resonemang om strategibegreppets relevans vid avsaknaden av tydliga och identifierbara mål d v s ambitionen att förändra arbetsfördelningen i hemmet. Istället tillämpades begreppet anpassningstrategi som innefattar både en relativ anpassning och försök till en viss förändring där andra människors behov, främst barnens, står i centrum.

När det gäller den politiska kulturens arbetsformer som behandlats i detta kapitel är det uppenbart att kvinnorna delade en gemensam vision som kan sammanfattas med en *demokratisk, saklig, ideologisk, prestigelös och icke-konfliktfylld politik där det finns utrymme för känslor, mänsklig värme och humor*. Med "demokratisk" avses här en reell delaktighet från fler än det ledande skiktet i partier och beslutande organ. En av kapitlets övergripande frågeställningar - hur uttrycks mansdominansen i den politiska kulturen? - kan besvaras med att kvinnorna tycktes sakna möjligheter att kollektivt och direkt göra politik av sina personliga erfarenheter med undantag för initiativ till att förbättra språket i handlingarna.

De kvinnliga ledamöternas manöverutrymme påverkades starkt av den egna positionen och den politiska kulturens sammanblandning av person och funktion som enligt Ricklander (1990:111) är vanligt bland politiska ledare. Ett exempel är att en kritisk diskussion med krav på förändring av debattstilen i fullmäktige enligt kvinnorna skulle bli "för personligt" och uppfattas som personlig kritik gentemot vissa politiska ledare. För att förändra den politiska kulturens normer med åtföljande arbetsformer tillämpades de olika delstrategier som även redovisats i kapitel sex.

De strategier som lyckades och där kvinnorna var nöjda med sina egna och andra kvinnors insatser innebar en *vägran att anpassa sig till de rådande normerna*. De kvinnor som var kritiska till språket i handlingarna tog även upp det till diskussion i sina partigrupper och fick medhåll av sina manliga partikamrater, de hade inte heller förstått innehållet (*direkt, kollektiv*). I fullmäktige tillämpades medvetet en alternativ debattstil genom att undvika att gå upp i samma debatt flera gånger eller att instämma med föregående talare (*indirekt, individuell*). Även i nämnderna vinnlade kvinnorna sig medvetet om att uttrycka sig kort och

sakligt, det var uppenbart att visionen om en större delaktighet inte innebar en ohämmad, ostrukturerad diskussion från kvinnornas vardagvärld utan en strukturerad, formaliserad dialog utifrån ett kvinnokulturellt förhållningssätt. De kvinnor som var ord-förande tycktes använda sig av sin position för att motverka "onödiga partimotsättningar", stel och formell atmosfär och uttalad hierarki mellan olika ledamöter (*direkt, individuell*). Ytterligare en strategi som var påtaglig i de intervjuades berättelser handlade om skapa sig en auktoritet genom att ringa in ett expert-område för att på så sätt bryta normen om en "naturlig" manlig auktoritet som fanns i vissa sammanhang (*direkt, individuell*).

Att öppet försöka bryta mansdominansen var däremot inte möjligt. Två försök att förändra fullmäktigedebattens former misslyckades (*direkt, individuell*). Ett försök gick ut på att härma männens debattteknik och "bli lite elak" och ett annat innebar en uppmaning till vissa allierade män att bryta debattstilen men även dessa män "gav upp". I relation till cheftjänstemännen tycktes kvinnorna inte ha speciellt mycket utrymme för påverkan eller förändring, även ledamöter med en "tung" position och tydlig auktoritet i vissa frågor tvingades acceptera att vissa tjänstemän var "mänskliga" och andra inte. Försök att förändra mötestider med hänvisning till det individuella omsorgsansvaret misslyckades, stöd från andra kvinnor saknades och männens preferenser avgjorde tiden (*direkt, individuell*). Att skapa sig en expertroll i omsorgsfrågor som inte var sanktionerad och efterfrågad av männen var mycket svårt, det *manliga tolkningsföreträdet* avgjorde när kvinnornas kompetens var önskvärd. Övriga härskartekniker som förekom i personliga relationer var *förlöjligande, osynliggörande* och både negativ och positiv *stereotypisering*.

Noter

1. Att politikens former organiserats av män och för män kan exemplifieras av att i intervjuerna framkom hur två kvinnor ur olika partier stöttat varandra i sin begäran att få behålla sitt politiska uppdrag trots att de tog föräldraledighet under mandatperioden. Att tillåta en suppleant att träda in under sex månader var långt ifrån självklart för partiernas ledning, tidigare hade barnafödande inneburit att man avsåg sina uppdrag. Ett annat exempel är att det enligt svensk lag är tillåtet att gå ifrån jobbet för amma, däremot fick ett fullmäktigesammanträde inte lämnas för amning i början av 1980-talet. Hade suppleanten trätt in kunde den ordinarie ledamoten inte återinträda, denna regel protesterade en örebro-fullmäktigeledamot emot. Den kvinna som behövde amma måste göra detta i fullmäktigesalen. Under 1990-talet tycks den ökande kvinnoandelen med kvinnor på ledande poster innebära att politikens former börjar ändras. Ett exempel är det "riksdagsdagis" som krävts av unga riksdagskvinnor med småbarn som invigdes av talmannen Birgitta Dahl som bjöd på saft och bullar. Ett annat exempel är kulturminister Margot Wallströms arbete på distans från Karlstad med hjälp av ny teknik (bl a videosammanträden) där hennes argument för att inte ständigt befinna sig i Stockholm är omsorgen om barnen.

2. Konflikten som norm är särskilt uttalad i den offentliga debatten och i samband med valrörelser där misstänkliggörande av motståndare är en viktig ingrediens. Massmedia spelar en viktig roll genom att söka och uppförstora konflikter i olika frågor. Många exempel på avvikelser från denna norm finns, både i rikspolitik och kommunalpolitik, där både kvinnliga och manliga politiker anstränger sig för att inta en saklig, icke aggressiv debattstil.
3. Thelanders (1986) studie visar att antagandet om att kvinnliga politiker talar ett enklare språk är en myt vad gäller rikspolitiker. Dessa kvinnor har tvärtom ett krångligare språk vad gäller meningsbyggnaden, de har "överanpassa" sig. En trolig orsak var att deras strävan att vara sakliga gjorde inläggen mycket faktaspäckade vilket medförde längre ord och nominaliseringar. Däremot finns det klara könsskillnader i ordval och ämnesval. Både svenska och finska data tyder på att kvinnliga politiker på parlamentsnivå utvecklar en "tvåspråkighet", d v s de har ett större avstånd mellan en offentlig och privat språkform än männen (Thelander 1986; Vierikko 1974).
4. I klassrummen dominerar pojkarna, de avbryter flickorna och tar en oproportionellt stor andel av klassens samlade samtalstid i anspråk (Einarsson/Hultman 1984). Även i sammanträdessituationer bland vuxna har språkvetare funnit en tydlig mansdominans när det gäller att ta ordet, avbryta och tala länge (Schlüter 1985:51-68). Schlüters studie är en pilotundersökning som grundar sig på ett begränsat material. Resultaten överensstämmer emellertid med data från annan, internationell språkforskning.
5. I boken "Bakom politikerrollen" (1990) beskriver Lousie Ricklander utifrån egna erfarenheter kvinnors möte med den traditionella mansdominerade politiska kulturen och hur det politiska språket färgas av lusten att tävla, aggressivitet och tydliggörande av skillnader snarare än samarbete och hjälpsamhet. I boken "Så vinner kvinnor makt och inflytande" (1989) av Inger Årleman beskrivs hur kvinnor på ett systematiskt sätt kan arbeta för att förändra den rådande kulturens normer bl a vad gäller sammanträdesformer. Dessa erfarenheter grundar sig bl a på den framgångsrika mobiliseringen av kvinnor till Järfälla kommuns kommunalpolitik.
6. Mångsysslarna utgörs av de politiker som inte var kommunalråd och som hade tre eller fler uppdrag, oftast rörde det sig om uppdrag i kommunstyrelse, fullmäktige och en eller två facknämnder. Till detta kan räknas olika förtroendeuppdrag i partiet.
7. De manliga tjänstemännen var i högre grad tjänstemän i ledande position och kan därför antas ha en friare situation vad gällde att bestämma över sin arbetstid.
8. De övriga Partikvinnorna kommenterade sin personliga situation där svårigheterna att komma ifrån på dagtid var ett bekymmer för vissa yrkesgrupper.

KAPITEL 10

Mötet mellan kvinnokultur och en mansdominerad politisk kultur.

En bild av kvinnornas villkor och uppfattningar om sin roll i kommunalpolitiken har vuxit fram i de föregående kapitlen. Denna bild kan sammanfattas med att många kvinnor ansåg sig företräda "något nytt" i politiken både vad gällde politisk stil och åsikter om politikens innehåll. Detta "nya" tycktes motsvara vad kvinnoforskare kallat ansvars- eller omsorgsrationella förhållningssätt där människors behov är ett centralt inslag till skillnad mot den tekniskt begränsade rationaliteten där ekonomisk nytta, effektivitet och administrativa regelsystem är överordnade. Upplevelsen av den politiska miljön liksom kvinnornas faktiska delaktighet var mycket skiftande, dels beroende på de skilda delkulturer som tycktes råda i olika organ och dels beroende på kvinnornas varierande bakgrund.

För att studera mötet mellan kvinnliga och manliga politiker närvarade jag vid totalt 18 sammanträden under perioden februari till juni 1982. Observationer gjorde av fullmäktige, två partiers fullmäktigegrupper, en social-kulturell nämnd, en teknisk nämnd och en kommundelsnämnd samt två nämnders partigrupper. Alla politiska partier förutom vpk blev föremål för observationer.

Syfte och frågeställningar

Syftet med observationsstudien var att undersöka kvinnornas möjligheter att vara delaktiga i beslutsprocessen. Oavsett om politikernas roller kunde karaktäriseras som politiskt styrande eller defensiva granskare av tjänstemännens förslag var grundvalen för kvinnornas delaktighet inom de rådande strukturerna att de gavs en viss auktoritet och att de aktivt kunde använda sig av sitt förtroendeuppdrag. De frågeställningar som behandlats i tidigare kapitel återkommer i detta avsnitt i syfte att finna ut om observationerna bekräftar eller motsäger tidigare resultat.

Hur såg kommunalpolitikernas arbetsvillkor ut under sammanträdena utifrån kriteriererna att kunna *förbereda sig* och bilda sig en uppfattning om ärendena och att kunna *använda* sitt politiska organ?. Vilken *atmosfär* existerade i partigrupper, fullmäktige och nämnder och hur påverkade den kvinnornas deltagande? Företrädde kvinnor några *specifika områden* i de politiska diskussionerna? Förekom det att *kvinnors intressen* framhövdes och vilka aktörer argumenterade för dessa? Hur yttrade sig *mansdominansen*? På vilket sätt var *kön och position* kopplade till varandra? Vilken *politisk stil* hade de kvinnliga politikerna? Hur såg *relationen* mellan kvinnor och män ut?

Kvinnokulturens sex dimensioner, förhållande till tid, organisering av arbete och fritid, språk och kommunikation, självuppfattning, förhållande till teknik/ekonomi och värderingar om politik bildar analysram för insamling och tolkning av data.

Metod

För att utröna om det var möjligt att utföra systematiska observationer gjorde jag två förstudier i fullmäktige och två i olika nämnder. Det visade sig utifrån förstudiernas resultat vara nödvändigt att bestämma vissa observationskategorier, både kvantitativa och kvalitativa, och att inrikta observationerna på dessa. Dessa kategorier fastställdes dels utifrån ovannämnda frågeställningar och dels utifrån vad som bedömdes vara möjligt att observera.

Observationsstudier brukar delas in i olika typer dels beroende på graden av interaktion i det observerade systemet och dels på om det rör sig om maskerad eller icke-maskerad observation. Oftast blir gränserna diffusa i det praktiska arbetet men för klarhetens skull ska jag utgå ifrån Rosengrens (1971:115) enkla typologi.

Kunskap om observation

		Hög	Låg eller obefintlig
Interaktion	Hög	1	2
	Låg eller obefintlig	3	4

De observationer som gjordes i denna studie kan placeras in i ruta 3 och betecknas som direkt observation till skillnad mot olika typer av deltagande eller s k fullständig observation (se Reneland 1983; Garthon 1983).

Fullmäktige

Fullmäktigeobservationerna gjordes under fyra sammanträden där intensiva noteringar gjordes vid tre tillfällena och mer riktade noteringar vid det fjärde tillfället. Fullmäktigedebatten förs inför åhörare och massmedia. De observationer som gjordes kan delas in i kvantitativa och kvalitativa.

Kvantitativa observationer:

**Antal inlägg* noterades för varje person med markering för position och parti. Längden för varje inlägg mättes vid två sammanträden.

**Frekvensen av interaktion* mellan ledamöterna under sammanträdet (viskningar, utbyte av papper, uppgörelse om vem som skulle ta debatten).

I övrigt gjorde jag allmänna noteringar om händelser som var av intresse utifrån studiens frågeställningar.

Kvalitativa observationer:

**Anknytning till föregående talare* (frekvens, aktör och vem som namngavs).

**Härskartekniker* riktade mot kvinnor, exempelvis förlöjligande och osynliggörande (frekvens, aktör och innebörd).

**Förolämpningar till motståndaren* som inte motsvarade sakinnehållet i debatten (frekvens, aktör och innehåll).

**Nämmande och synliggörande av kvinnors problem eller intressen* i debatten (frekvens, aktör och innehåll).

**Omsorgsrationella argument* eller förhållningssätt noterades innehållsligt. Dessa argument utgjordes av hänvisningar till erfarenheter och kunskap om behov utifrån kvinnornas ansvarssfär, det kan gälla barn, sjuka eller äldre. Personliga erfarenheter som något giltigt och relevant i en politisk debatt ingick i denna kategori (frekvens, aktör och innehåll).

**Konsensusyttranden* d v s argument i syfte att skapa dialog och/eller samförstånd (frekvens, aktör och innehåll).

De kvalitativa kategorierna noterades genom att den exakta repliken skrevs ned. I övrigt tillämpades ett schema där en markering gjordes för varje ärende och typ av efterföljande inlägg i en speciell kolumn. Dessa inlägg noterades som ett sammanfattande referat. Anteckningarna skrevs rent dagen efter sammanträdet tillsammans med egna kommentarer

om intryck och upplevelser.

Nämnderna

I kommunen fanns vid undersökningstillfället tio nämnder som jag placerat in i gruppen tekniska nämnder (exempelvis brandskydds- byggnads-, gatu-, hälsovårds- och parknämnd) och tio nämnder som jag placerat in i gruppen sociala-kulturella nämnder (exempelvis invandrarnämnd, sociala distriktsnämnder och skolstyrelse). Dessutom fanns tre kommundelsnämnder och ett antal rådgivande lokala nämnder.

Tre nämnder av helt skilda karaktär vad gäller traditionellt manliga och kvinnliga ansvarsområden och könssammansättning valdes, en teknisk, en social-kulturell och en kommundelsnämnd vars ansvarsområden gick tvärs över tidigare sektorsindelning. Totalt nio nämndsammanträden, tre i varje nämnd, studerades. Vid dessa nämndsammanträden behandlades beslutsärenden och beredningsdiskussioner fördes då frågor och direktiv till tjänstemännen framfördes. Observationskriterierna som användes var mer innehållsligt utformade än i fullmäktigeobservationerna. De flesta repliker skrevs ned i sin helhet. I den tekniska nämnden gjordes ibland en kort beskrivning eller ett sammanfattande referat av vad yttrandet gällt beroende på att mina kunskaper i terminologin var otillräckliga. De yttranden som kvinnliga ledamöter fällde eller andra yttranden som berörde studiens frågeställningar noterades ordagrant.

Kvantitativa:

* *Antal yttranden* fördelade på varje ärende med notering för aktör och position.

Kvalitativa:

- * *Frågor* ställda till tjänstemän (aktör och innehåll).
- * *Omsorgsrationella argument* (aktör och innehåll).
- * *Konsensusyttranden* d v s försök att skapa dialog och/eller samförstånd (aktör och innehåll).
- * *Härskartekniker* riktade mot kvinnor (aktör och innehåll).
- * *Direktiv till tjänstemän* (aktör och innehåll).
- * *Nämmande och synliggörande av kvinnors problem eller intressen* (frekvens, aktör, innehåll).

I övrigt gjordes vissa allmänna noteringar om ledamöternas och tjänstemännens placering, språkbruk och atmosfär.

Partigrupperna

Fyra partigruppsmöten observerades med olika partipolitisk sammansättning, alla partier fanns representerade i dessa grupper. Två fullmäktigegrupper och två nämndgrupper studerades. Dessa sammankomster ägnades åt information om sakfrågor, principiell debatt om partiets ställningstagande i viktiga frågor, taktik inför kommande sammanträden och rapportering från arbetsgrupper eller utskott. Observationerna i partigrupperna gjordes efter samma observationsplan som i nämnderna.

Min observatörsroll

I alla sammanhang anlände jag i exakt tid för att undvika frågor och uppmärksamhet omkring min person. I fullmäktige förde jag noteringar och tog tid på inläggen med hjälp av stoppur. Eftersom det är vanligt med besökare, journalister, studiebesök från skolklasser, studiecirklar mm som för anteckningar tycktes min närvaro inte väcka någon speciell uppmärksamhet som påverkade politikernas agerande. Ett fåtal av ledamöterna kände igen mig personligen men ingen kände till det närmare syftet med observationerna.

I nämnder och partigrupper satt jag lite vid sidan av de övriga ledamöterna och förde noteringar. Denna placering gjorde att jag fick en god överblick över samspelet mellan de olika aktörerna. Skillnaden mot fullmäktige var att min närvaro var synlig eftersom ett formellt beslut fattades om min rätt att närvara i respektive organ. I dessa sammanhang presenterades studien som en undersökning om kommunalpolitikernas villkor utan närmare preciseringar. I alla tre nämnderna var man van vid åhörare utifrån. I den tekniska och socialkulturella nämnden var praktikanter från olika högskoleutbildningar ibland närvarande och vid några sammanträden satt också högskolestuderande med. I kommunaldelsnämnden berodde besöksvanan på att andra forskare och utredare hade närvarat tidigare, intresset för försöksverksamheten som kommit igång förhållandevis snabbt var stort.

Vid kaffepauserna i nämnderna förhöll jag mig avvaktande, lämnade lokalen sist och placerade mig i utkanten av samvaron. Vid några tillfällen hände det att ledamöter kom fram och ställde frågor såsom: "Nå, finner du något intressant här då?" eller "Blev det någonting intressant från enkäten?" Jag svarade att enkätresultaten inte förelåg ännu och när det gällde övriga frågor svarade jag lite allmänt eller försökte avleda med en motfråga. Min roll blev därför att lyssna under kaffepauserna och jag försökte på så sätt att undvika påverkan genom egna uttalanden eller ageranden.

Vissa sammanträden blev ganska långa, maximalt varade ett sammanträde sex timmar med en kaffepaus. Att hela tiden arbeta med skärpt uppmärksamhet, både lyssna, iaktta, förstå

sammanhang och notera var omöjligt för en enda person. Vissa diskussioner noterades som referat t ex "budgetarbetets tekniska karaktär diskuterades i 20 minuter med fem inlägg av tjänstemän, fyra av ordförande och tre av gruppledare". Istället koncentrerades noteringarna på de yttranden som kunde placeras in i de förhandsbestämda kategorierna. Anteckningarna skrevs rent dagen efter sammanträdet.

Diskussion av metoden

Observationsstudier är precis som andra metoder behäftade med problem och risker för felkällor (Filstead 1970). De två problem som vanligen berörs i litteratur om observationsmetod är:

1. Observatören påverkar de observerade som förändrar sitt beteende.
2. Observatören i sig utgör en felkälla genom selektiv perception, bristande koncentration eller oförmåga att uppfatta och förstå vad som observeras.

Validitet

Visserligen är det vanligt att forskare med en kvalitativ inriktning avvisar diskussioner om validitet och reliabilitet som meningslösa eftersom kvalitativ forskning ägnar sig åt något annat än att mäta och göra jämförande upprepningar (se metod-appendix). Eftersom observationsmetoden i min studie givit upphov till många reaktioner bland företrädare för "traditionell" validitets- och reliabilitetsprövning ska jag kommentera min studie utifrån dessa begrepp. När det gäller påverkansseffekt från mig som observatör kunde den bara ha undvikits genom att jag studerat sammanträdena i hemlighet, den typen av undersökningar har också gjorts i ett antal klassiska studier (Festinger 1956; Webb 1966). I detta fall var det omöjligt, mina förhandskontakter med partiföreträdare och enskilda politiker liksom de formella besluten inför min närvaro gjorde mig "synlig". För att undvika onödig påverkan försökte jag iaktta vissa regler för mitt eget förhållande till de observerade aktörerna. Detta förhållningssätt kan sammanfattas med benämningarna *passivitet* och *distans* (se även Festinger ibid). Det är självklart att aktörerna blir påverkade av närvaron av en observatör, frågan är emellertid hur stor påverkan är. I en studie av en kommunal planeringsprocess fann Reneland (1983:53) att tjänstemännens föredragningar var mer ingående än normalt vid de sammanträden där man kände till hans observatörsroll.

I fullmäktige var min påverkan minimal, det var vid de två sista sammanträdena som jag uppmärksammandes av förbipasserande ledamöter och jag märkte ingen förändring av deras beteende. I nämnderna däremot är det troligt att min närvaro påverkade beteendet hos vissa ledamöter. I den social-kulturella nämnden var ordföranden mycket positivt inställd till min undersökning. Hon kan ha varit intresserad av att framstå i en positiv dager för att visa en positiv bild av kvinnligt ordförandeskap. I detta fall är min bedömning att även om en viss

påverkan fanns så var de typiska dragen av hennes roll i min beskrivning giltiga. Den stora ärendemängden och hårda tidspressen krävde hennes totala uppmärksamhet och koncentration för att sammanträdet skulle avlöpa väl och min bedömning är att jag glömdes bort på det medvetna planet. Utsagor i intervjuerna där just denna ordförande omnämndes beskrev hennes ordföranderoll på samma sätt som mina observationer visade. Även om hon omedvetet ändrade sitt beteende tycks det inte ha rört sig om någon total förvandling utan om en viss förstärkning av de generella drag som observerades.

Uppenbar påverkan uppstod i en av partigrupperna då en kvinna vände sig direkt till mig för att söka stöd. Det andra fallet av uppenbar påverkan var ordförandes beteende i kommundelsnämnden, han var uppenbart ivrig att visa att nämnden ägnade sig åt "riktig politik". Hans beteende var troligtvis förstärkt men inte framkallat av min närvaro. I intervjuerna nämnde två kvinnor att detta beteende var ett vanligt mönster i två olika kommundelsnämnder.

En annan brist med den använda metoden är risken för ytlighet till skillnad mot olika grader av deltagande observation där forskaren lever i den studerade situationen som medaktör. I den sistnämnda typen av observation riskerar däremot forskaren att förlora sin förmåga till övergripande analys, identifikationen med de observerade blir så stark att forskaren "goes native". I mitt fall befinner jag mig någonstans mitt emellan extremerna kontrollerade laboratorieobservationer och eget deltagande. Som kvinna med erfarenhet av sammanträden och seminarier tillsammans med män i en konkurrensinriktad och konfliktladdad mansdominerad miljö hade jag en insikt om denna typ av process, skillnaden var att universitetsvärlden hade förbytts mot politikens värld. Min bedömning är att den passiva, distanserade observatörsrollen i kombination med en förförståelse av vad som kan utspela sig på mansdominerade sammanträden gör att studien fått en rimlig balans mellan ambitionen att undvika onödig påverkan och att undvika ytlighet.

Ovanstående resonemang för oss direkt in på frågan om intersubjektivitet. Det är vanligt att intersubjektivitet tolkas på helt olika sätt, beroende på forskarens grundläggande uppfattning om vetenskap, objektivitet och normativ forskning. Här är det viktigt att skilja mellan intersubjektiva metoder (Israel 1970:67) och intersubjektiv provbarhet (Bergström 1972:108). Skulle samma fenomen ha observerats av en annan observatör? Mitt svar på denna fråga blir att en forskare med likande teoretiska utgångspunkter, samma typ av förförståelse om mansdominansens existens i skilda sociala sammanhang och som utgått ifrån samma observationskategorier hade kunnat uppnå en *viss grad* av intersubjektivitet vad gäller både insamling och tolkning av data. Eftersom det främsta instrumentet för datainsamling och tolkning i denna typ av studie är forskaren själv är det emellertid självklart att olika forskare aldrig kan få identiska resultat. Faktorer som egna erfarenheter, inlevelse, snabbhet och vakenhet vid observationerna gör att denna metod aldrig kan uppfylla ett krav på total

intersubjektivitet. För att spetsa till frågan om intersubjektivitet ytterligare - skulle samma fenomen ha observerats av en person utan den ovannämnda förföreståelsen? Svaret på den frågan är nej, "könsblindhet" innebär att inte "se" eller uppfatta de små nyanser som en "könsmedveten" blick snabbt registrerar.

Svårigheterna att uppnå intersubjektivitet diskuteras ingående av Webb (1966) som i boken *Unobtrusive measures* redogör för en mängd ytterst okonventionella datainsamlingsmetoder. Slutsatsen är att problemet får lösas via flera metoder, data från olika delundersökningar jämförs. Jag har valt detta tillvägagångssätt, prövbarheten av resultaten får ske via en jämförelse mellan data från de övriga datainsamlingsmetoderna, enkäten och intervjuerna.

Ytterligare en fråga som rör observationsmetodens användbarhet handlar om etik och moral. Vilken information bör man ge till dem som observeras om vad observationen faktiskt går ut på? Det finns en risk för att resultaten påverkas av att man sagt för mycket och för att de processer man avsett att studera döljs av de observerade. Här ställs frågan om forskarens rätt att objektifiera sin medmänniskor på sin spets. En hermeneutisk ansats tar avstånd ifrån tanken på att en distanserad observatör har moralisk rätt att studera oinformerade människor om deras handlande (Andersson 1979). I den positivistiska traditionen däremot rättfärdigas forskarens rätt att objektifiera sina medmänniskor, det moralisk-etiska dilemmat reduceras ofta med hjälp av regelsystem och fastlagda tekniker. Vi lever i ett samhälle där vissa outtalade regler utvecklas för hur vi ska bete oss, detta gäller även forskning. Samtidigt som vi anar att det kan vara klandervärdigt att gå in på människors personliga beteende och värderingar kan vi anta att just studiet av dessa sociala situationer där dessa individers beteende och värderingar observeras kan tillföra värdefull kunskap (Reneland 1983:48). Ett vanligt sätt att komma undan detta problem i diskussioner av etik är att "nyttan" av de observationer som gjorts uppväger den eventuella skada metoden ställt till med (Rosengren 1971:120).

I mitt fall blev lösningen på dilemmat att de ledamöter som observerades fått information via enkätundersökningen om att studien var särskilt inriktad på de kvinnliga politikernas situation. De enda oinformerade kunde vara någon enstaka manlig suppleant som inte ingick i det stratifierade urvalet till enkäten. Ingen suppleant agerade emellertid på något särskilt sätt som observerades, det etiska problemet med att de var oinformerade bedömer jag därför som litet. Vid presentationen av projektet vid de sammanträden där ett formellt beslut fattades om min närvaro nämndes däremot inget om att studiens särskilda "kvinnoinriktning". Detta skedde medvetet från min sida för att undvika onödigt påverkan. Att politikerna inte glömt den ursprungliga informationen visade emellertid flera kommentarer.

Tjänstemännen däremot var helt oinformerade om studiens särskilda inriktning. De visste inte om att jag studerade deras beteende gentemot kvinnliga politiker med särskilt intresse. I samband med bearbetningen av materialet befann jag mig i ett etiskt dilemma, var det verkligen förenligt med god etik att "avslöja" vissa tjänstemäns nedsättande behandling av kvinnliga politiker? Inför detta dilemma har jag valt att göra ett moraliskt-etiskt ställningstagande som gör att jag anser förfaringsättet försvarbart. Studien handlar bl a om mansdominans, dessa tjänstemän befann sig i en särskild maktposition gentemot de kvinnliga politikerna i sin kombinerade roll som expert och man. Deras position och status var hög och stabil i det politiska systemet. Det hade varit en större moralisk-etisk brist att ge dem en information som medförde att de dolde vissa typiska beteenden i min närvaro. Då hade kunskapen om den underordnade gruppens villkor, de kvinnliga politikerna, blivit mindre utförlig.

Reliabilitet

När det gäller reliabiliteten av metoden hade utan tvekan flera observatörer eller en kombination av observationer och band- eller videoinspelning varit att föredra. Att orka observera allt i flera timmar och vara säker på att man uppfattat situationen rätt visade sig vid förstudierna vara en övermäktig uppgift. Att använda sig av teknik för att registrera beteendet hade visserligen ökat reliabiliteten men istället minskat validiteten p g a påverkansseffekt (se Reneland 1983).

För att öka reliabiliteten valde jag att göra systematiska observationer genom att använda en viss grad av standardisering och strukturering. Standardiseringen innebar att valet av studieobjekt var enhetligt, kommunalpolitiska sammanträden/partigrupper där beslut fattades och ideologiska frågor diskuterades. Jag avstod således från att studera partiernas verksamhet eller andra möten av samrådskaraktär. Min observatörsroll var likadan i alla sammanhang och de deltagande var i alla sammanhang medvetna om att de var observerade. Strukturering av observationerna skedde genom användningen av ett observations-schema (se ovan). Min bedömning är att i valet mellan en osystematisk observationsmetod där intrycken sköljer över observatören och en hårt strukturerad teknik som lämpar sig bäst för laboratorieexperiment var min metod väl fungerande för denna studie.

Olika rationalitetsformer möts i partigrupperna.

Blanda ihop decimalerna. Partigrupp nr 1.

Närvarande vid mötet var i första hand ordinarie ledamöter men även suppleanter fanns på plats. Hälften av ledamöterna var kvinnor. Rummet var möblerat som en skolsal med kateder längst fram, där satt den manliga gruppledaren. Mötesdeltagarna satt i övrigt med ryggarna emot varandra. De två kvinnor som hade de tyngsta politiska uppdragen satt på de främsta

bänkarna bland männen. Några andra kvinnor hade sökt sig samman och satt längs en sidovägg och betraktade den övriga församlingen från sidan. Atmosfären var "stel" och tidvis "hård", präglad av en dominerande ordförande. Ibland förekom skratt och skämt mellan manliga ledamöter.

Männen gjorde 23 inlägg och kvinnorna 8, dessutom förekom ett antal kortare repliker från både män och kvinnor. Kvällen inleddes med en ideologisk diskussion i ett för partiet viktigt ärende där de "tunga" politikerna med flera uppdrag, två män och en kvinna yttrade sig. En ung man var i opposition mot utvecklingen av frågan och ville bromsa gruppledarens forcering av ärendet. Han råkade ut för en "avlednings-manöver" dvs ett undvikande svar från ordföranden men med ett löfte om att gruppen skulle diskutera frågan vidare.

Nästa fråga handlade om att lägga upp taktik inför kommande sammanträde där ordföranden föreslog att olika personer gjorde sig beredda att gå in i en diskussion i en annan stor fråga. Kvinnan med tung position föreslog att någon tog ett ansvar för att framhäva partiets linje i de sociala frågorna i detta ärende. Hennes inlägg blev en parentes, ingen utsågs att ta detta ansvar och i det senare observerade sammanträdet kom hennes åsikter inte fram.

Ordföranden definierade vad som var nästa viktiga ärende på dagordningen och enades med en man med kompetens i frågan om att man borde ta en "bredare debatt" i ärendet. Ytterligare ett par mindre ärenden avverkades innan det var dags för en större diskussionspunkt. Inför ett ärende om en nybyggnation påpekade en kvinna att handikappanpassningen brast. Hon blev *förlöjligad* av ordföranden som svarade på ett raljant och osakligt sätt med ett leende på läpparna. Då medgav en av männen som varit inblandad i beredningen av ärendet att tjänstemännen forcerat planeringen som hade gått för snabbt. En annan man gick in i diskussionen och började ställa frågor till de två manliga ledamöter som varit delaktiga i frågans hantering. Det visade sig att de inte gjort något för att framföra önskemål om handikappanpassning i planeringen. I den efterföljande diskussionen gav sig den "inhoppade" mannen inte utan menade att de två ansvariga måste lova att de inte släppte ansvaret för handikappanpassningen p g a tidsnöd. Ordförande förhöll sig passiv i saktidiskussionen, detta tycktes inte vara någon "stor" fråga. Undantag var den kvinnliga politikern med tung position, här kallad System p g a sin solidaritet med kvinnor i lägre positioner. Hon återförde diskussionen tillbaka till den kvinna som ställt frågan, upprättade en dialog med henne, namngav och synliggjorde henne.

Som problem skulle denna fråga ha utdefinierats via ordförandes förlöjligande och de manliga ledamöterna undvikande svar om inte en av männen gått in och tagit över diskussionen. Som person skulle den ifrågasättande kvinnan ha osynliggjorts om inte System gått in i slutet av diskussionen. Båda den inhoppade mannen och System bemöttes respektfullt av ordförande.

Nästa fråga gällde en rapport från en arbetsgrupp som sammanställts i syfte att föreslå besparingar. Partiets kvinnliga representant i arbetsgruppen inledde sin redovisning av rapporten. Ordförande började yttra sig under hennes redogörelse, avbröt henne och började korsförhåra henne om detaljer i förslaget. Hon blev påtagligt osäker och nu trädde System in. Trots att hon inte ingått i arbetsgruppen hjälpte hon till med redogörelsen av ärendet. Ordföranden visade öppet sin irritation över att kvinnan i arbetsgruppen var detaljerad och osäker i sin redovisning. En annan man med tung position trädde in i diskussionen och påpekade att han kände sig tveksam till hela förslaget. De både männen gick nu in på en komplicerad ekonomisk-teknisk diskussion om olika beräkningsgrunder som den kvinnliga ledamoten inte hade någon som helst kunskap om. Hennes argument för en förändring av avgiftssystemet var principiell, för tjänstemännen på fältet var det nuvarande systemet rörigt och arbetskrävande. Männens svar blev att det kan aldrig vara skäl nog och istället gällde det att bevisa hur många tjänster som sparades in. Hon försökte då argumentera för att det fanns angelägnare uppgifter för personalen än att sitta och räkna och gav besked om vilka förbättringar man skulle få. Verksamheten skulle innehållsligt bli effektivare om den berörda personalen kunde ägna sig mer åt det praktiskt arbete som ingick i deras ansvarsområden istället för att ägna sig åt krångliga beräkningar.

Ordföranden hävdade att förändringarna inte fick vara något självändamål. Nu blev System irriterad och sade klart och tydligt ifrån att det rörde sig om en långtgående förenkling som skulle innebära besparingar på sikt genom minskad administration. Både ordföranden och den andre mannen började då att förlöjliga den kvinnliga ledamoten. De påpekade att hon troligtvis blandat ihop decimalerna när hon svarade på deras fortsatta korsförhör. Hon svarade att det hade hon inte alls gjort, beräkningarna var gjorda av ekonomichefen och hon hade litat på hans kompetens.

Diskussionen fortsatte i samma mönster en lång stund med dessa fyra aktörer inblandande. Männerna fortsatte med sin sifferdiskussion, räknade procent, jämförde relationer och diskuterade trender. Kvinnorna svarade med att förändringarna var nödvändiga utifrån sina kunskaper om verksamheten, genom samtal med tjänstemännen och kollektiva erfarenheter från dem som arbetade inom området. De hade emellertid inte siffror som belägg för dessa argument. Männens huvudargument gick ut på att förändringarna var meningslösa när de inte gav större budgeteffekter medan kvinnorna hävdade att förslaget visst gav vissa besparingar och att det samtidigt innebar en stor arbetsbesparing för personalen som skulle få mer tid för praktiskt arbete utifrån verksamhetens behov. Diskussionen illustrerade hur ett omsorgsrationellt perspektiv ställdes emot ett teknisk-ekonomiskt begränsat synsätt.

Ledamoten fick i uppdrag att komma tillbaka om en månad med fler siffror som underlag och ärendet bordlades. Några personer, en kvinna och ett par män yttrade sig innan frågan lämnades. Ordföranden avslutade mötet och gav avslutningsvis de både kvinnorna beröm för

att de gett en klar orientering av frågan.

Den sist beskrivna händelsen kommenterades av tre kvinnor efter mina observationer. De hade samtalat om mötet på vägen hem samma kväll och konstaterat att ingen man skulle ha "grillats" på samma sätt. De namngav också de unga män som skulle ha kunnat presentera samma rapport utan invändningar. Utvecklingen under 1980-talet visade att deras bedömning om vilka som var manliga "påläggskalvar" var helt riktig. Dessa kommentarer gavs i två fall spontant vid intervjuerna och i det tredje fallet under min sista fullmäktigeobservation.

Tekniskt möjlig besparing eller barn som far illa. Partigrupp nr 2.

Ledamöterna satt runt ett ovalt bord och kunde se varandras ansikten. Ordinarie ledamöter och suppleanter satt varvade och mer än hälften av ledamöterna var kvinnor. Kvinnorna satt intill varandra. Ordförande satt vid kortändan av bordet. Vid det första sammanträdet tjänstgjorde vice gruppledare, en kvinna och vid det andra den ordinarie gruppledaren i en av partigrupperna. Atmosfären var vänlig och informell med skratt och skämt mellan ledamöterna.

I denna partigrupp var kvinnorna aktiva och deltog i de flesta diskussioner, de svarade för 17 inlägg och männen för 20. Vice gruppledare hade hastigt kallats in till det första mötet och hade på en resa inte hunnit sätta sig in i alla ärenden. Ordinarie gruppledaren hade inte lyckats nå henne för att ge nödvändig bakgrundsinformation och hon var nu påtagligt nervös inför uppgiften. En av männen i partigruppen hade emellertid kontaktats och han tog nu på sig rollen av att förklara för henne, jag ska härefter kalla honom den Förklarande mannen. Han tog så småningom på sig ledarrollen för gruppen, främst genom att återkommande antyda hur intierad han var i de flesta frågor och genom att vid upprepade tillfällen namnge sina olika kontakter med tjänstemän och politiker. Gruppen gick igenom ärende för ärende och vikarierande gruppledaren informerades om bakgrund och tidigare ställningstaganden. Ett ärende som rörde barnomsorgen dök upp och en kvinna som suttit tyst redogjorde kunnigt och intierat för vad det handlade om. Då gick den Förklarande mannen in i diskussionen och yttrade sig utan att direkt tillföra något i sak. Det visade sig att han missuppfattat ärendet och två kvinnor besparade honom en prestigeförlust genom att släta över hans misstag. En diskussion följde om barnomsorgen där de olika rationalitetsformerna möttes. Två kvinnor talade om barnens och personalens behov av en förändring och varför den var nödvändig utifrån denna situation. En man svarade att ärendet borde definieras som en principiell fråga som rörde hur man skulle se på organisationen av barnomsorgen.

Nästa ärende som rörde kollektivtrafik var en fråga där kvinnorna var väl insatta. De berättade om problemen för ungdomar och gamla. Detta var den enda fråga där den vice gruppledaren tog ett direkt initiativ, hon ansåg att arbetsgrupp skulle få i uppdrag att förhandla

med bussbolaget och betonade att det var en viktig fråga.

De två sista punkterna på dagordningen handlade om ansökningar om föreningsbidrag till skilda arrangemang. I det första ärendet hade den Förklarande mannen och gruppledaren enats om förslag till beslut per telefon. De övriga ledamöterna hade inget att invända. I det andra ärendet rörde frågan bidrag till en organisation som ideologiskt stod det andra partiblocket nära. Den Förklarande mannen blev ivrig och var uppenbart road av ärendet. Han menade att man borde "oroa" det övriga partiblocket lite och inte gå med på att bevilja ansökan direkt utan begära kompletteringar. Han nämnde inga principiella saksåkål för vilka föreningar som skulle anses vara berättigade till kommunalt stöd.

Det sista ärendet rörde beredskapsarbeten där kvinnorna nämnde olika sociala behov som skulle kunna tas om hand av beredskapsarbetande ungdomar. Den Förklarande mannen beskrev sina tåta kontakter med tjänstemån och andra politiker angående denna fråga och deklarerade för kvinnorna att det skulle inte bara röra sociala insatser utan också röjning, dikning, reparationer och liknande.

Efter några allmänna och praktiska frågor tog en man upp en gammal "käpphäst" som han återkommit till många gånger. Det handlade om ett initiativ för ungdomars fritidssysslor. Denna man var arbetare och hade lite svårt att hävda sig verbalt. Den Förklarande mannen tog avstånd ifrån hans idéer med följande replik: "Du vet ju att (gruppledaren) inte gillar den idén, själv har jag inte bildat mig någon uppfattning i den frågan ännu". Detta var den enda fråga där han inte hade en uttalad åsikt. Den vikarierande kvinnliga gruppledaren hjälpte istället arbetaren på traven och gav honom goda råd för hur han skulle driva frågan. Han borde diskutera med en tjänsteman som arbetade med ungdomar och söka stöd där innan han återkom till frågan i partigruppen. Hon tog inte ställning i sak men tycktes förstå hans osäkerhet och stöttade hans ambition att driva frågan vidare.

Ordinarie grupplebare, en man, var tillbaka på det andra partigruppsmötet. Beredskapsarbetena för ungdomar kom återigen upp på dagordningen. Den Förklarande mannen föreslog att gruppen skulle göra en prioritering av jobben genast men gruppledaren avledde och ansåg att sånt kunde skötas av tjänstemån. Ingen nämnde något om förslag till direktiv till tjänstemån och kvinnornas synpunkter om sociala insatser från förra sammanträdet "försvann". En kort diskussion uppstod omkring frågan där den Förklarande mannen återupprepade sitt mönster att nämna namn på kända personer som han talat med. En kvinna rapporterade om ett möte med bussbolaget där hon deltagit och där man framfört krav på förbättrad kollektivtrafik. Tillsammans med en annan kvinna kommenterade hon situationen utifrån sina egna erfarenheter. Då svarade gruppledaren: "Ja, vi bör ju vara väl förtrogna med hur bussarna fungerar för alla grupper". Kvinnorna var konkreta och de två ledande månnen talade i generella, abstrakta termer. För kvinnorna handlade det om

ungdomarna som saknade kvällsturer och för männen handlade det om skilda sociala grupper.

Avslutningsvis tog en kvinna upp att hon hade blivit kontaktad av många oroliga mammor som undrat hur det skulle bli med parkleken. Gruppledaren: "Det är en teknisk möjlig besparing som tjänstemännen tagit fram. Det spar vi 100 000 kr på. Visserligen handlar det om människor men sånt måste vi göra". Kvinnan: "Det är inte det värsta. Det värsta är de barn som far illa. Men det här får vi återkomma till." En annan av kvinnorna tillade att hon ville ta upp daghemsverksamheten till diskussion vid ett kommande möte.

Låt mig tala till punkt! Partigrupp nr 3.

I grupp 3 satt ledamöterna runt ett bord och såg varandras ansikten. Ordföranden satt vid ena kortändan och en kvinna med tung position satt nära honom. I övrigt satt ordinarie ledamöter och suppleanter varvade, kvinnorna satt intill varandra. En kvinna som hade med sig en pojke i 6-7 års åldern satt tillsammans med ett par andra kvinnor nära dörren. Närmare hälften av ledamöterna var kvinnor. Atmosfären var vänlig och informell med skratt och skämt mellan ledamöterna.

Kvinnorna var relativt aktiva i diskussionen och stod för 22 inlägg jämfört med männens 31. Mötet inleddes med att en kvinna tog upp ett enskilt fall av en medborgare som blivit illa behandlad av en kommunal tjänsteman. Hon föreslog att man skulle agera i frågan. Gruppledaren ställde sig tvivlande till hennes berättelse, frågade om det inte var "hörsägen" men lovade att diskutera det med cheftjänstemannen.

Även i denna grupp var budgetdiskussioner aktuella, på vilka områden och hur man kunde spara. I diskussionen gjordes jämförelser med andra partier och ordföranden ställde sig tveksam till sparniten på vissa håll. Kvinnorna namngav den kvinnliga gruppledare från ett annat parti som åsyftats och försvarade henne. De argumenterade för parkleken bevarande, motsatte sig inskränkningar i barnomsorg och ville inte slopa matsubventioner för personal på daghem. Deras omsorgsargument var klara och tydliga: "Vad vi än sparar på så drabbar det folk? Ta t ex parkleken, där drabbas ju 10 personer. Det är ju inte riktigt". (1) Ordföranden medgav att avskedanden inte var någon bra lösning.

Nästa ärende var en "stor", kontroveisiell och starkt politiserad fråga. I gruppen fanns en ideologisk tveksamhet liksom farhågor inför att ärendet gått för snabbt. Tre kvinnor deltog i den principiellt viktiga diskussionen på relativt jämlika villkor med männen. När de råkade ut för osynliggörande, avledningsmanövrar eller blev avbrutna från männens sida begärde de ordet på nytt eller tog tillbaka ordet, återupprepade sina argument och gav sig inte. Den lille pojken grät av trötthet och ville gå hem, hans mamma var engagerad i debatten och hade uppenbarligen bestämt sig för att försöka driva en viss linje i diskussionen. De båda

kvinnorna som satt nära tog sig an pojken och lekte och ritade med honom, ingen av männen tog någon notis om barnet.

Ytterligare besparingsärenden kom upp och nu satte sig gruppens kvinna i "tung" position på tvären. Hon hänvisade till vilka svaga grupper som drabbades och fick en fråga från ordföranden om hur de skulle spara så många miljoner. Hon ryggade inte inför tendensen att "ge skuld och skam" utan sade enkelt att hon hade inga bra alternativ just nu. Hennes roll gentemot de yngre kvinnorna i gruppen var som Syster, hon stöttade dem i deras argumentation där de framförde omsorgsrationella argument i diskussionerna. En av männen intog en öppet patriarkal hållning gentemot kvinnorna genom att avbryta och uttala sig nedsättande om kvinnornas intresse/ansvarsområden. Ordförande dämpade detta indirekt genom att "släppa fram" kvinnorna.

Inför ett byggnationsärende tog kvinnorna intiativ och begärde att vissa frågor skulle diskuteras. De gick emot att det blev för lite grönmattor, s k grönområden, att området var olämpligt för äldre och att lägenheterna var opraktiska. Det var återigen tre kvinnor som engagerade sig men det uppstod ingen dialog med deras manliga partikamrater. Männen framförde sina argument växelvis med kvinnorna och man talade förbi varandra. Till slut enades gruppen om partiets hållning i ärendet men ordförande gjorde ingen sammanfattning om vilka argument som skulle föras vidare och av vem.

Mötet avslutades med olika avrapporteringar där grupplederen avbröt "System" som svarade: "Kan jag fortsätta med det här?" I samband med rapporterna skämtades en hel del där särskilt ordförande bidrog. Det lättade upp stämningen och var underhållande, även om det främst var männens politiska värld och historia som skildrades. En kvinna blev osynliggjord i slutet av sammanträdet, hon var blyg och lite osäker och redovisade fakta i ett ärende. Ordföranden tog knappt någon notis om hennes inlägg utan pratade på.

"Där ser du, han kan inte ens svara" - partigrupp 4.

I denna partigrupp var inte alla ledamöter närvarande. Gruppen satt i ett opraktiskt, trångt rum med otillräcklig plats på bordet för papper och handlingar. Grupplederen, en man, satt tillsammans med de övriga representanterna och försökte hitta i sina papper. En kvinna var närvarande på mötet och hon hade ibland svårigheter att göra sin röst hörd i gruppen. Atmosfären var irriterad och stressad, den var inte särskilt vänlig. Tidvis blev stämningen öppet aggressiv, framkallad av en manlig ledamot. Mötesformen var mycket informell, många pratade i munnen på varandra under röriga former .

Trots att den ensamma kvinnliga ledamoten befann sig i en minoritetssituation svarade hon för 7 inlägg mot männens 14 yttranden. Ordförande hade en dominerande roll och definierade

vad som var problem eller vilka frågor som var viktiga. Det första ärendet rörde tankar om att fördröja ett planerat byggprojekt, en konsekvens skulle då bli att det "kvinnointierade" kollektivhuset stoppades. Detta observerade den kvinnliga ledamoten och frågade direkt vilka följder en nedskärning skulle få för kollektivhuset. Hennes gruppledare svarade: "Nja, hm..." Kvinnan vände sig direkt mot mig och sade: "Där ser du, han kan inte ens svara". Att denna kvinna vände sig till mig som till en medsyster berodde på att hon var ensam och att hon såg ärendet som en kvinnofråga. Hennes intervju hade infallit före observationstillfället (se metod-appendix). Männén i gruppen tyckes inte lägga märke till hennes kommentar.

Gruppens medlemmar rapporterade om sitt arbete i olika arbetsgrupper. (2) När gruppledaren bad om den kvinnliga ledamotens rapport sade han: "Och i ... har ni haft några dumheter för er där?" i ett skämtsamt tonfall. Han sade inget liknande om de andra rapporteringarna. En av männen ställde en detaljfråga till kvinnan om ett ärende i hennes rapport. Hon började svara men blev avbruten av gruppledaren som tog över. Flera ärenden avverkades raskt och ledamöterna, även kvinnan, ställde klargörande frågor som gruppledaren försökte besvara innan man gick vidare.

En fråga uppstod där de olika ledamöterna inte var överens med gruppledaren. De försökte pressa honom att förklara varför han gått med på en viss lösning, han tycktes redan ha låst sig i diskussioner med det andra partiblocket. Han svarade undvikande och bläddrade raskt vidare i handlingarna. Allt var väldigt rörigt och gick snabbt och man rullade vidare med frågorna under stark tidspress. En av männen protesterade och sade: "Det här känns inte särskilt tillfredsställande som arbetsmetod". Han kördes över och man gick vidare.

En häftig kontrovers uppstod mellan kvinnan och en manlig allierad å ena sidan och en annan man å andra sidan. De två förstnämnda argumenterade omsorgsrationellt medan den andra mannen hade ett uttalat tekniskt-ekonomiskt begränsat perspektiv. Frågan gällde hur en grupp kommunalanställda kvinnor kunde förmås till att arbeta mer effektivt. Kvinnan förklarade: "Enligt vad vi vet har man nu nått smärtgränsen, det går inte att effektivisera mer". Hennes allierade instämde: "Dessutom blir det i längden dyrare att inte utföra jobbet bra". Kvinnan fortsatte: "Det är bättre att titta på allt omkringjobb som faller på den här personalgruppen. Det ansvaret skulle kunna tas om hand av andra". Hon fick hela tiden mothugg: "Det finns inte med i deras uppdragsbeskrivning, de har ingen anledning att jobba med sånt. Vi måste kräva högre prestation av dem". Kvinnan blev inte svaret skyldig, hon visste vad hon talade om: "Det gör det visst. Jag har pratat med en del av dem, det är faktiskt så att tjejerna jobbar just nu dubbelt så hårt mot normalt". Diskussionen om vad som var rimliga krav på denna personalgrupp avbröts av gruppledaren som sade att det här får ni återkomma till längre fram. Mötet avslutades och man hade bläddrat igenom pappershögen under väldigt röriga former. Gruppledaren hade ett totalansvar och någon egentlig diskussion förekom aldrig, de få gånger det var på väg att uppstå en sakdiskussion avbröt han raskt samtalet.

Fullmäktige - ett spel för gallerierna.

Fullmäktige samlades i rådhusets kommunfullmäktige plenisal, på väggarna satt oljemålningar föreställande manliga ordförande genom åren. De 65 ledamöterna satt i en halv-måneform, grupperade efter partifärg. Inläggen gjordes på plats med hjälp av en liten mikrofon, ledamöterna ställde sig upp när de yttrade sig. Längst bak i salen och längs ena sidoväggen fanns plats för åhörare. Presidiet, ordförande, vice ordförande och kanslichefen i egenskap av sekreterare satt uppe på ett podium. Ledamöterna var placerade i hierarkisk ordning med komunalråden närmast presidiet. Atmosfären skiftade påtagligt, från hård och fientlig stämning i början av sammanträdet till uppsluppen och informell stämning med skratt och småprat senare på kvällen.

Ett tiotal män dominerade debatten medan övriga ledamöter, 55 personer, satt helt eller delvis tysta. Bland dessa 55 var hälften kvinnor och resten män med en lägre ställning i hierarkin. De manliga kommunalråden stod för det huvudsakliga innehållet. Debattstilen påverkades av massmedias närvaro fram till klockan 21.00, då lokaltidningarnas reportrar lämnade lokalen för att hinna skriva refererat till morgondagens tidning och lokalradion slutade sin direktsändning. Efter klockan 21.00 förändrades atmosfären påtagligt och blev uppsluppen, mer personlig, mindre aggressiv och betydligt mindre formell. Längden på inläggen blev kortare och debatten inte lika utdragen. Karaktären på debatten från klockan 18.30 och en-två timmar framåt var snarast en fråga om de manliga partiledarnas profilering inför väljarna och offentliga retorik än sakdiskussion i skilda kommunalpolitiska ärenden. Troligtvis var debatterna under denna period präglade av att det skulle bli val på hösten 1982 och partiledarna försökte profilera sig och attackera motståndarna mer än vanligt.

Senare på kvällen när mindre frågor av lägre dignitet kom upp på dagordningen uppstod tre typer av debatter, dels *blanddebatter* där kvinnor från alla nivåer och män med lägre position i hierarkin agerade och dels *enkönade* debatter där antingen bara kvinnor eller bara män deltog. Blanddebatterna rörde alla möjliga frågor liksom de enkönade manliga debatterna, allt ifrån bojkott av chilenska varor till busshållplatser. De enkönade kvinnliga debatterna däremot rörde kvinnofrågor.

Vid tre av de fyra sammanträdena inleddes kvällen med en lång och utdragen debatt där de manliga kommunalråden dominerade, härfter kallad *monumentaldebatt*. Ingen kvinna yttrade sig och det rörde "stora" frågor i mark- och bostadspolitik, bokslut och etablerandet av en fritidsanläggning. Trots att kvinnorna blev aktiva i blanddebatterna och de enkönade debatterna senare på kvällen medförde detta mönster att männen upptog en stor del av den gemensamma taltiden.

Tabell 10:1. *Den sammanlagda taltiden i fullmäktige (minuter)*

	män	kvinnor
Sammanträde 1	145	63
Sammanträde 2	154	12
Summa minuter	299	75

Under sammanträde 1 var kvinnorna ovanligt aktiva på agenda ärendelistans innehåll. Den kvällen togs frågor upp som berörde både kvinnornas ansvars- och intresseområden. Jag gjorde systematiska mätningar under två av de fyra observerade sammanträdena men vid alla tillfällena var det de manliga "tunga" politikerna som dominerade scenen.

Politisk stil

Förolämpningar förekom oftast i monumentaldebatterna men kunde också dyka upp i de mindre debatterna. Mönstret var vanligast bland de manliga oppositionspolitikerna med majoritetens män på andra plats. Kvinnorna med motsvarande positioner (kommunalråd) gjorde aldrig denna typ av yttranden. Förolämpningar noterades från två kvinnliga oppositionspolitiker som dels angrep varandra och dels majoritetens män. Dessa kvinnor tycktes i det ena fallet försöka "slå sig in i" den i övrigt mansdominerade debatten och i det andra fallet tycktes det vara en anpassning till den rådande normen. De utgjorde undantag från den kvinnliga debattstilen, tolv kvinnor deltog totalt i debatten. Exempel på vad som karaktäriserats som förolämpande inlägg är följande citat:

"Bakom N:s ordsvall döljer sig absolut ingenting" (man).

"Handlingskraften finns inte hos er och inte heller förståndet. Det är en klåfingrighet som påminner om x-frågan" (man).

"X-partiets agerande i den här frågan är fegt och ynkligt" (kvinna).

I nedanstående tabell framgår antalet osakliga angrepp på motståndaren. Vid en kontroll för antalet inlägg var det inte vanligare att männen gjorde denna typ av angrepp eftersom kvinnorna generellt yttrade sig sällan och de två avvikande kvinnorna var rätt aktiva. Mansdominansen uttrycktes snarare i den utbredning som den manliga debattstilen tog sig, männen syntes och hördes så mycket mer.

Tabell 10:2 *Antal förolämpningar under tre sammanträden (frekvens)*

	män	kvinnor
Opposition:	22	5
Majoritet:	9	0
Summa förolämpningar:	31	5

När männen ägnade sig åt förolämpningar var det en debatt män emellan. Det förekom aldrig att en manlig politiker gjorde dessa inlägg riktade mot en kvinnlig politiker. Direkta grovheter var förbehållet männens debatt medan kvinnorna kunde utsättas för lätt ironi i ett lättsammare tonfall. Det kvinnorna i intervjuerna kallade "grabbarnas arena" blev tydlig genom att flera män öppet visade sin förtjusning inför denna debattform. Skratt, miner, gester i form av ryggdunkningar och segertecken när någon fått in en fullträff förekom i "stridens hetta".

Kvinnorna demonstrerade sitt missnöje med de inledande monumentaldebatterna på en rad olika sätt. De demonstrationsyttringar som kvinnorna gjorde innebar en defensiv *motstrategi* till männens agerande där också kvinnorna uttryckte sig med miner, gester och åtbörder. Vanligt var att sucka, ruska på huvudet och himla med ögonen för att markera att de börjat tröttna på debattens längd och karaktär. Flera började föra viskande samtal sinsemellan och visade öppet att de inte brydde sig om att lyssna. En annan demonstrationsyttring var att kvinnorna och männen med lägre positioner lämnade fullmäktigesalen och gick ut för att röka eller dricka kaffe, som mest lämnade 33 personer salen varav 16 kvinnor. Kvar fanns 22 personer som ägnade sig åt att debattera eller att lyssna till den långdragna diskussionen. Vid sammanträde 4 uppmanade en manlig ledamot mig att följa med ut i pausrummet och jag gick dit. Där satt kvinnorna i smågrupper och samtalade för sig, männen satt vid andra bord. Jag tog snabbt något att dricka och gick ut igen. Två kvinnliga ledamöter som kände igen mig sa när jag passerade: "Hej Gun, här sitter vi och bojkottar gubbarna. Vi orkar inte med deras prat ikväll, de är ju så tråkiga". Samma talare hade ordet när jag kom tillbaka.

Denna typ av defensiva markeringar var vanliga bland kvinnorna medan offensiva protester var ovanliga. Vid ett par tillfällen agerade emellertid två kvinnor med öppen protest mot de rådande formerna. Det ena tillfället var när vpk:s kvinnliga gruppledare begärde ordet efter en timme och påpekade att nu fick det vara nog. I sin roll som gruppledare hade hon "lov" att yttra sig i "de stora grabbarnas debatt", samtidigt tillhörde hon ett minoritetsparti, hade rollen som lite "udda" och riskerade ingen marginalisering. Det andra tillfället var när vice ordförande agerade som ordförande och krävde att männen skulle hålla sig till saken. Hon knackade varnande med klubban flera gånger och uppmanade till hyfs i debatten, något som ordinarie ordförande aldrig gjorde. Hennes uppträdande kommenterades uppskattande i flera intervjuer.

Männen i ledande positioner tycktes omedvetna om kvinnornas minspel och åtbörder under monumentaldebatterna, jag såg inga tecken på att de observerade vad som hände runt om den pågående striden. Enda undantaget var den man som bad mig följa med till pausrummet. Han passade på att uttrycka sin oro över det aggressiva debattklimatet och menade att det var en grogrund för politikerförakt. En överenskommelsen om hyfs av debatten hade gjorts efter ett ovanligt stormigt sammanträde i september 1981, nu tycktes det vara bortglömt.

I debatten refererade männen till män med namn och synliggjorde varandra därmed som personer. Vid de tre tillfällen kvinnor gick in i en i övrigt mansdominerad mindre debatt förekom det endast vid ett tillfälle att en manlig debattör refererade till hennes inlägg. Det skedde då genom *förlöjligande* från en ledamot som utmärkte sig genom att förödmjuka både män och kvinnor. I de två andra sammanhangen blev kvinnornas inlägg en *parentes*, efter deras yttrande fortsatte debatten där den var tidigare. De blev politiskt och personligt *osynliggjorda*.

Lite senare på kvällen blev det "damernas" då de kvinnliga ledamöterna blev aktiva med sina interpellationer och som ansvariga för särskilda politikområden i debatten. Nu diskuterades ämnen som auktionsverkets öppethållande, föräldrarutbildning, kvinnohus och medborgarvittnen. Denna debatt fortsatte efter kl 21.00 när massmedia inte längre fanns på plats och kvinnorna blev *osynliggjorda* på nytt p g a ärendena placering i tid.

Den dominerande kvinnliga politikerstilen utmärktes av att kvinnorna talade kort och var hövliga mot motståndarna i sina inlägg. De påpekade i rollen som nämndordförande att det var värdefullt att oppositionen tagit upp en viss fråga och vid interpellationer tackade de utförligt för svaret. Kvinnorna var också mer konkreta i sin argumentation, vilket innebar ett stilbrott i jämförelse med männens debattstil, som var mer generell. Trots att kvinnorna var aktiva under mötenas senare hälft blev slutresultatet att de inte yttrade sig lika ofta som männen gjorde, i genomsnitt svarade kvinnorna för en fjärdedel av inläggen.

Vid det första sammanträdet som tidsmättes behandlades flera frågor av särskilt intresse för kvinnor bl a frågan om kvinnohus och lokaler till kvinnogrupper. Det var en enkönad kvinno-debatt och kvinnornas inlägg blev genomsnittligt nästan dubbelt så långa som vid det andra sammanträdet. Det kan tolkas som att kvinnornas korta inlägg inte enbart var den värdighets-skapande strategi för en alternativ politikerrroll som de uttryckte i intervjuerna utan samtidigt var ett uttryck för att mansdominansen i blanddebatterna gav lite utrymme till kvinnorna.

Tabell 10:3 *Genomsnittlig längd på inlägg hos alla ledamöter (minuter)*

	män	kvinnor
Sammanträde 1:	5,3	4,2
Sammanträde 2:	5,9	2,4
Summa minuter	11,2	6,6

De extremt långa inläggen, det längsta på 16 minuter, gjordes av de manliga kommunalråden (både opposition och majoritet). Att männen vid båda sammanträdena hade en längre längd på sina inlägg berodde emellertid inte enbart på position. Vid en jämförelse mellan manliga och kvinnliga politiker med tung position (kommunalråd, gruppleddare, nämndordförande) d v s med en skyldighet att gå in och representera sitt ansvarsområde i debatten var det fortfarande tydliga könsskillnader i längden på yttranden, kvinnorna talade i genomsnitt 2, 6 minuter medan männen talade 4, 7 minuter.

Politikens innehåll

Kvinnorna svarade huvudsakligen för de omsorgsspecifika inlägg som nämndes. Det var delvis ett resultat av att de i nämndarbetet representerade social-kulturella nämnder men det förekom även i debatter som rörde andra frågor att kvinnorna förde in egna erfarenheter eller exempelvis barnfamiljers behov. I flera fall var det en omsorgsrationell argumentation som användes d v s mänskliga behov och problem lyftes fram utifrån konkreta verklighetsbeskrivningar.

Det förekom vid tre tillfällen att manliga politiker ägnade sig åt denna typ av argumentation. I två fall avvek inläggen inte från den politiska kulturens normer. En socialpolitiker diskuterade svaga gruppers behov utifrån erfarenheter från sin roll som professionell yrkesman. En skolpolitikens inlägg var en del av hans retorik där han raljerade med sina egna erfarenheter i en skolpolitisk fråga för att få skrattarna på sin sida. Den tredje mannen däremot var privat och allvarlig och avvek från de "osynliga" normerna. Han ville i en interpellation ha besked om möjligheter till gratis parkeringsplats utanför daghemmen. I sitt inlägg berättade han vilket elände det kan vara att rusa ut och stoppa in enkronor i en parkeringsautomat samtidigt som man ska skola in ett litet barn som gråter varje gång pappa går ut till parkeringsplatsen. För att göra problemet begripligt för den icke införstådde tvingades han att vara konkret och detaljerad på samma sätt som kvinnorna kunde vara. Han hade en tung position och avvek med detta inlägg från den rådande manlig debattstilen bland de ledande politikerna. Reaktionen på hans inlägg blev förlöjligande från en grupp andra män men det skedde bakom hans rygg. Den stämning som jag noterade var närmast generad och det tycktes som om dessa

män ansåg att han gjorde sig själv till åtlöje med sin detaljerade beskrivning. Den kvinnliga politiker som ansvarade för sociala sektorn gav honom ett sakligt svar, hon skulle ge gatukontoret i uppdrag att se över möjligheterna att ordna gästparkering utanför daghemmen.

Förutom att kvinnorna oftare angav omsorgspecifika argument var det enbart kvinnorna som nämnde kvinnor som grupp. Det förekom i en debatt om kvinnohus, en interpellation om lokaler till kvinnogrupper, en debatt om arbetsmarknadsprogram och i en debatt om medborgarvittnen.

Hur bemötte männen dessa sena kvällsdebatter som rörde kvinnors ansvarsområden och som fördes av kvinnliga politiker? Det varierade men många gjorde som kvinnorna gjort tidigare under monumentaldebatterna, de lämnade salen för att dricka kaffe. Den kväll då kvinnohuset debatterades lämnade en stor grupp av de manliga politikerna salen. Mitt under fullmäktigedebatten hördes hurra-rop från kafferummet och en av de kvarvarande männen sade: "Nu gjorde Sverige mål". En majoritet av männen tittade på Europa-cupen och kvinnorna debatterade kvinnomisshandel.

Bostadslösa i verkligheten eller i statistiken - kommunaldelsnämnden.

Kommundelsnämndens ansvarsområden rörde skola, fritid, kultur och sociala frågor i ett geografiskt avgränsat område. Kvinnorepresentationen uppgick till en tredjedel, men vid ett sammanträde där suppleanter från båda partiblocken deltog var hälften av ledamöterna kvinnor. Ordförande var man liksom oppositionens gruppleddare. Politiker och tjänstemän satt vid ett u-förmat bord och kunde se varandras ansikten väl. Ordföranden satt vid ena ändan av bordet och tjänstemännen vid det andra med majoritetens och oppositionens partigrupper på vardera sidan. Vid behov rullades overhead fram i samband med tjänstemännens föredragningar. Föredragande tjänsteman var i allmänhet den manlige kommunaldelschefen, i några enstaka ärenden ansvarade andra tjänstemän för föredragningen. (3)

Nämnden präglade vid denna tidpunkt, våren 1982, av en nybörjarfas där en osäkerhet kunde märkas bland ledamöterna medan cheftjänstemannens roll var klart dominerande. Det första sammanträdet avvek från de två följande vilket tycktes vara ett resultat av en direkt påverkansseffekt. Förutom min närvaro fanns ytterligare en forskare på plats för att samla in data till en utvärdering av kdn-reformen. Sammanträdet var kort och saknade partipolitiska motsättningar men ordföranden gjorde flera positionsmarkeringar gentemot tjänstemännen som inte var grundade i sakfrågan. Yttranden som "jag är ledsen, men jag är inte enig med dig här" framfördes utan att följas av klara direktiv. Tjänstemännens förslag eller problemdefiniering i beredningsärenden ändrades inte. Min tolkning av detta sammanträdes avvikande mönster är att ordföranden var väl medveten om utvärderingsstudien och hade ambitionen att visa att nämnden var politiskt styrd, i själva verket var det inte någon reell styrning. Trots att kvinno-

representationen var reellt god, vid ett sammanträde hälften, yttrade sig aldrig oppositionens kvinnor. Majoritetens kvinnliga ledamöter yttrade sig endast i de frågor där de hade uttalad kompetens via yrkesliv och vardagslivserfarenheter i kommundelen. Yttranden i nämnden fördelade sig enligt följande tabell:

Tabell 10:4 *Antal inlägg i kommunalnämnden (frekvens)*

	män	kvinnor
Ordförande	10	1
Oppositionens gruppledare	2	
Chefstjänsteman	11	
Tjänstemän	9	2
Majoritetens ledamöter	8	5
Oppositionens ledamöter	8	0
Summa inlägg	48	8

Sammanträde 1.

I ett första beredningsärende om problem inom barnomsorgen hade en av de kvinnliga ledamöterna och en kvinnlig tjänsteman en konkret diskussion om lämpliga lösningar. Att kvinnorna tagit ansvar för denna fråga i partigruppens tidigare diskussion framgick av ordförandens kommentarer. Några mindre frågor avverkades innan ett förslag om förändringar av ett avgiftssystem som tidigare diskuterats i en partigrupp dök upp på nämndens bord. Ordföranden inledde med att tala om att man inte ville ha detaljsynpunkter utan principiella synpunkter utan att ange vad han ansåg med detalj och vad som var princip. I hans egen partigrupp var frågan redan genomdiskuterad. Ingen ledamot i oppositionen yttrade sig, ordförandens inledning tycktes skapa en osäkerhet av vad som var detaljerat eller ej. En kvinnlig ledamot som ingått i arbetsgruppen redogjorde för förslaget och endast tjänstemännen och ordförande yttrade sig. Ordföranden bemötte en manlig och en kvinnlig tjänsteman mycket olika.

Mannen bemöttes med respekt medan kvinnan blev utsatt för härskartekniker. *Förlöjligandet* var inte öppet och direkt utan uttrycktes i en nedlåtande och arrogant hållning. Den kvinnliga tjänstemannen gav sina synpunkter på de föreslagna förändringarna av avgiftssystemet. I sin argumentation redogjorde hon för personalens konkreta erfarenheter. Ordföranden viskade, skämtade och skrattade halvhögt under hennes redogörelse. Hon visade sitt missnöje och synliggjorde hans dominanteknik genom att fråga vad som var så roande. Ordföranden ursäktade sig och sade att han avsett något annat. Han gjorde klart för henne att hennes synpunkter var ointressanta trots att hon arbetade inom området. Det skedde via *tillmötesgående motstånd*: "Det får vi ta upp i andra sammanhang". Den manlige tjänstemannen gick in i diskus-

sionen och argumenterade i sak likadant men i lite andra ordalag. Ordföranden lyssnade nu intresserat. Ärendet avslutades, ordförande sammanfattade och föreslog att nämnden anslöt sig till de förslag som den kvinnliga tjänstemannen ursprungligen framfört. Han *osynligjorde* hennes inlägg och hänvisade istället till den manlige tjänstemannens liknande synpunkter.

Sammanträde 2:

Vid detta sammanträde tjänstgjorde vice ordförande, en kvinna. Första ärendet innebar att ett remissvar skulle skrivas där hon visste att en av de kvinnliga ledamöterna hade konkreta erfarenheter. Hon föreslog att hon själv och kvinnan, en suppleant, skulle skriva svaret. Den kvinnliga suppleanten tycktes osäker och avböjde, hon föreslog istället en man. Ordföranden godtog hennes tveksamhet men "drog in henne" genom att utse henne till ersättare för mannen. Några mindre ärenden om olika anslag avverkades där en kort diskussion utspelades mellan majoritetens och oppositionens män och tjänstemannen. Efter ett antal delgationsärenden var sammanträdet klart. Vi detta sammanträde deltog hälften kvinnor och hälften män, men det var enbart männen som yttrade sig. En av de manliga partikamraterna till den vice kvinnliga ordföranden "tog över" hennes gruppledarroll. Han talade länge och utförligt omkring varje fråga och hans personliga stil liknade ordinarie ordförande. Det är oklart om hans roll var något som den vice ordföranden önskade. Hon vände sig aldrig till honom och bad honom att yttra sig för att få stöd, han begärde själv ordet vid varje tillfälle.

Sammanträde 3:

Efter ett par sociala individärenden där jag inte närvarade inleddes sammanträdet med några mindre beslutsfrågor. Nästa ärende handlade om förslag till åtgärder mot ungdomsarbetslösheten. Oppositionens gruppledare undrade vad man hade för underlag. Ordföranden gav ett långt, allmänt hållet svar som handlade om föreningarnas bristande redovisning och länsarbetsnämndens bristfälliga statistik. En av kvinnorna i hans partigrupp upprättade en direkt dialog med oppositionens ledamöter och beskrev konkret utifrån sina egna erfarenheter, utan att nämna något om statistik eller siffror, vilken del av kommundelen som hade arbetslösa ungdomar. En av hennes manliga partikamrater begärde ordet för att instämma med föregående inlägg.

En av de två kvinnor som deltagit i en arbetsgrupp rapporterade om hur hon framfört kommundelens behov och situation. När hon avslutat sin rapport småskattade ordföranden och kommenterade: "Jaha, du kanske får förnyat uppdrag nästa år." Ärendet gällde en fråga som kvinnorna enligt andra observationer ansett vara viktig, men ordförandens beteende innebar en form av förlöjligande av en för honom mindre "tung" fråga.

Efter diverse rapporter från tjänstemännen kom ett beredningsärende som rörde övergångsbostäder. En kvinnlig ledamot som arbetade inom ett omsorgsyrke visade sig ha god kännedom om bostadslösa. Hon nämnde att hon tagit upp det tidigare men mötts av svaret att det

officiellt inte finns några bostadslösa i kommunen eftersom det saknades sådan statistik. Nu blev hon hörd och tjänstemannen tackade henne för hennes värdefulla information. Sammanträdet avslutades av ordföranden.

Siffror och diagram i tekniska nämnden

Den tekniska nämnden var en av de sektorsansvariga facknämnderna och kvinnorepresentationen låg, en femtedel. Ordföranden och gruppledaren var män och alla tjänstemän var män. Den fysiska miljön präglades av en hierarkisk möblering där ett bord var placerat i halvmåneform där majoritetens ledamöter satt. Inuti halvmånen stod bänkar där oppositionen och suppleanter satt med ryggarna emot varandra med suppleanterna längst bak. Bakom dem satt i sin tur tjänstemännen och när det var dags för föredragning steg den aktuella tjänstemannen fram i halvmånens mitt och framträdde vid ett litet podium. Detta gav tjänstemannen en mycket central roll i jämförelse med övriga nämnder. I denna nämnd stod tekniken i centrum, overhead och rullgardin fanns ständigt på plats, tjänstemännen förfogade över eleganta pekpinningar och vid föredragningarna var det mängder av siffror, diagram och tabeller som framfördes. Atmosfären var mycket skiftande, tidvis irriterad, framkallat av en auktoritär ordförande. Humor var mycket ovanligt.

Språket var tidvis tekniskt, juridiskt och byråkratiskt krångligt. För mig, och troligtvis för nytillkomna ledamöter, var det ibland omöjligt att förstå innebörden av tjänstemännens inlägg. Exempel på kryptiska och byråkratiska formuleringar är: "fortsatt anpassning till de aktiviteter som redan finns" eller "kontinuerligt återkommande behov för anpassning av verksamheten". Ord som uppstartad, extensiv, starta upp och nuläget användes flitigt. Yttrandena i tekniska nämnden fördelade sig under alla tre sammanträdena enligt följande tabell:

Tabell 10:5 *Antal inlägg i den tekniska nämnden* (frekvens)

	män	kvinnor
Ordförande	19	
Oppositionens gruppledare	11	
Chefstjänsteman	10	
Tjänstemän	6	
Majoritetens ledamöter	4	5
Oppositionens ledamöter	15	8
Summa inlägg	65	13

Det var både en kvinna och männen i oppositionen som yttrade sig mest bland de vanliga ledamöterna. Två kvinnor ur båda partigrupperna yttrade sig främst genom att ställa klargörande frågor medan ett par män i oppositionen både ställde frågor och kom med påståenden. Uppdelningen i tysta och deltagande ledamötern var uppenbar, två kvinnor satt helt tysta under alla sammanträdet. De flesta män satt också tysta, det var två män ur oppositionen som förutom gruppledaren begärde ordet.

Sammanträde 1:

Större delen av sammanträdet ägnades åt den förestående kommunalnämndsreformen. Förvaltningschefen var missnöjd med att förvaltningens ansvarsområde skulle kunna påverkas och höll ett femton minuter långt inlägg där han föreskrev hur nämnden skulle yttra sig och betonade hur väl den nuvarande centraliserade verksamheten fungerade. Flera nämndledamöter ställde frågor, det var tydligt att en mängd förestående förändringar var oklara för både tjänstemän och politiker. En ung man ställde en omsorgsfråga som inte hörde till nämndens område, nämligen hur familjer med barn i olika skolor och daghem skulle klara tillvaron om lovdagar och studiedagar skiftade i olika kommunelar. Två kvinnor och ytterligare två män ställde också frågor, ingen av dem fick några riktiga svar. Ordföranden fällde ett yttrande som visade sig vara vanligt från hans sida, han framställde den förvirrade frågestunden som en diskussion där tjänstemännen fått klara anvisningar och föreslog att presidiet skulle få i uppdrag att svara för yttrandet. Ingen hade något att invända.

I pausen kom den unge mannen med "omsorgsfrågan" fram till mig, jag ska kalla honom den Jämställda mannen, och kommenterade enkäten som ledamöterna besvarat under hösten. Han ville att jag skulle veta att det var svårt att vara jämställd man i politiken. Han hade fyra barn, en hustru som var fackligt aktiv och arbetade heltid och de delade på omsorgsarbetet i hemmet. Detta accepterades inte av de ledande männen i partiet och för att inte riskera sin omnämning skyllde han numera sina svårigheter att närvara på möteskollisioner. Då bokades mötena om utan kritik. Efter pausen återstod ett par mindre ärenden, ett av dem rörde en remiss på en utredning om ett planerat kollektivhus utifrån en fullmäktigemotion från två kvinnliga ledamöter. Ärendet fick ingen föredragning och klubbades igenom direkt efter en kort fråga från oppositionens gruppledare.

Sammanträde 2:

Först på dagordningen stod ett antal delegationsärenden som behandlats i nämndens utskott, de klubbades igenom i rask takt. Ett par mindre frågor klarades av och sedan var det dags för budgetredovisning. Tjänstemannen hade infört en ny form för redovisning och var inte särskilt pedagogisk, för mig var det helt omöjligt att begripa någonting. Mängder av siffror och tabeller passerade på overhead-apparaten och ordföranden efterlyste synpunkter. Ingen sade något, en total tystnad bredde ut sig i rummet. Efter en stund gick gruppledaren in och fällde ett yttrande som jag inte förstod. Ordförande framställde tystnaden som om det varit en

diskussion. Han yttrade ingenting som tydde på att han förstått föredragningen men sade till tjänstemannen: "Jaha, då har du fått positiva synpunkter. Då får du väl jobba vidare, så får vi prata siffror längre fram".

Detta sammanträde skilde sig från det förra genom att en tydlig förvirring var uppenbar. Det tycktes hänga samman med att flera av de åtföljande ärendena var komplicerade kedjeärenden, där både tjänstemän och politiker tycktes osäkra på varför papperen hamnat på nämndens bord. I ett fall berodde stämningen av allt att döma på ett taktiskt politiskt spel där tjänstemännen och ordföranden dolde något inför oppositionen. Jag kunde se hur tjänstemännen bakom ryggen på politikerna viskade och log medan ordföranden försökte svara undvikande.

Det blev dags för budget 1983 och tjänstemannen poängterade att politikerna kunde ta hem papperen och studera dem i lugn och ro och att de var välkomna att ringa honom för eventuella frågor. De både kvinnorna passade på att ställa några frågor direkt. Både ordföranden och tjänstemännen visade tydligt att kvinnorna frågor var olämpliga. Tjänstemännen genom raljanta undanlidande svar och ordföranden genom att säga att de var för detaljerade och konkreta. På frågan varför kostnaderna rusat i höjden för ett visst område svarade en av tjänstemännen med ett *förlöjligande* tonfall: "Tja, det är väl dynamiken i samhället som kräver så stora förändringar". Kvinnorna tycktes inte bli nedtystade av hans *tillmötesgående motstånd*.

I pausen var det kaffeservering och en stunds social samvaro. En allmänt flirtig stämning utbröt i gruppen, betydligt mer markant än i några andra sammanhang jag observerat. De kvinnor som yttrat sig använde sin kvinnlighet till att etablera kontakter bland både politiker och tjänstemän och de gav ett självsäkert intryck där de vandrade omkring och skrattade och skämtade och lät sig skämtas med. Kvinnorna tycktes medvetna om att de hade en social roll som "kvinnlig fågling". Bland männen förekom lågmälda samtal som uppenbarligen handlade om politik men ingen av kvinnorna ingick i den typen av överläggningarr. En ensam kvinna, en suppleant, stod lite vid sidan om de andra och tittade på mig. Jag mötte hennes blick, presenterade mig och vi samtalande lite allmänt en stund och plötsligt sade hon: "Jag tycker att det här är tråkigt. Det känns så långt borta från verkligheten. Så här sitter du och studerar spelet och ser hur kvinnorna bara följer med." Jag svarade: "Är det så du uppfattar det hela?" och hon sade: "Ja, ibland undrar jag vad vi håller på med. De här sakerna skulle ju lika gärna kunna tas om hand av tjänstemännen direkt".

Efter kaffet styrde ordföranden betydligt hårdare och försökte hela tiden förhindra frågor och diskussion, även i frågor som var beredningsärenden. Han avbröt och forcerade, svarade undvikande och ibland ironiskt. Ironin användes mot kvinnorna, mot männen var det undanlidande svar som användes. Vid ett tillfälle, när han svarade oppositionens kvinna mycket kryptiskt, gick den andra kvinnan från hans eget parti in och förklarade frågan för henne utan

att begära ordet.

Ytterligare ett par ärenden klarades av, nu var ordföranden ironisk också mot gruppledaren som ställde frågor. Avslutningsvis återupprepades ett skeende som varit tydligt i ett tidigare ärende. Kvinnan ur oppositionen ställde en fråga och blev avbruten av en uppenbart irriterad ordförande. Då gick en av ordförandens partikamrater, en man, in och gav henne ett seriöst svar som visade att hennes fråga var berättigad. I det sista ärendet var det gruppledaren som ställde några frågor till en tjänsteman. Denne tjänsteman som tidigare svarat kvinnan att "det är väl dynamiken i samhällsutvecklingen" svarade nu rakt på sak "det känner jag inte till något om".

Den senare delen av sammanträdet utmärktes av att atmosfären var klart negativ, framkallad av ordföranden som hela tiden avbröt och forcerade varje ärende. Återigen uttalade han pseudo-formuleringar, samtidigt som han förhindrade en öppen diskussion avslutades ärendena med orden: "Har vi några fler frågor?" Sammanträdet var avslutat kl 15.30, det var ett snabbt sammanträde där tidsbristen inte tycktes vara förklaringen till atmosfären. Möjligen kan brådskan bero på att ordförande hade ett annat sammanträde som väntade, det var emellertid inget skäl som angavs.

Sammanträde 3:

Flera delegationsärenden stod först på dagordningen och klubbades igenom i rask takt och ledamöterna ställde korta frågor. Vissa formalia togs upp och information lämnades. Ett ärende som hanterats rätt byråkratiskt fick en av kvinnorna att opponera sig. Hon krävde av tjänstemännen att de på ett enklare sätt skulle ta itu med frågan utan att avvakta andra beslut utanför nämnden. Tjänstemännen godtog hennes direktiv.

I nästa ärende redogjorde oppositionens gruppledare för sin grupps hållning i en övergripande fråga. Ordföranden svarade mycket undvikande och klubbade raskt igenom ärendet. Det var dags för budget och i en halvtimme föredrog chefstjänstemannen och ekonomiansvarige tjänstemannen gemensamt frågan. Osäkerheten tycktes vara stor bland tjänstemännen och de uppmanade varandra att komma med kommentarer. Denna förvirring berodde på att alla nämnder fått direktiv att samtidigt lägga fram två alternativa budgetar, där ett av alternativen fick träda i kraft beroende på riksdagsvalets utgång till hösten.

Förvaltningschefen ändrade nu beteende, han satte sig framme i halvmånecirkeln hos politikerna så att han kunde se dem i ögonen. Han uttryckte med hela sitt kroppsspråk att han ville skapa en dialog och inte längre tala *till* ledamöterna. Oppositionens gruppledare var mycket kritisk och upprörd över tanken på två samtidig budgetar och ansåg att majoriteten skulle lägga fram ett förslag som övriga partier fick ta ställning till. Stämningen var helt annorlunda jämfört med den negativa atmosfären under senare hälften av det förra

sammanträdet. Ordföranden och förvaltningschefen ville till varje pris undvika en "politisering" och talade mjukt och dämpat, nästan lirande med den upprörde gruppledaren. Ekonomichefen förstärkte argumentationen, så här skulle det faktiskt gå till.

Diskussionen fortsatte en stund och en annan ledamot framkastade hetsigt oförberedda krav. Återigen talade ordföranden lugnt och dämpat och försökte skapa en atmosfär av dialog genom att säga: "Nu talar vi tydligen förbi varandra." Diskussionen fortsatte en stund, med ordföranden, gruppledaren och den hetsige mannen som aktörer, övriga ledamöter satt tysta.

Budgeten ajournerades, ett par små ärenden avverkades och sen blev det kaffepaus. I pausen kom en kvinna och den Jämställde mannen spontant fram till mig och ville diskutera hur svårt det var att vara kvinna eller jämställd man i politiken. Efter pausen fortsatte budgetdiskussionerna, det var kapitalbudgeten som togs upp. Stämningen var nu uppsluppen och skämtsam där man retades lite med den hetsige mannen och hans spariver. Ordföranden uppmanade honom att komma med konkreta sparförslag. Beredningen av budgeten var avslutad och ytterligare några frågor återstod. Klockan 16.30 lämnade ordföranden sammanträdet och överlämnade till vice ordförande. På vägen ut strök han en av kvinnorna i sin partigrupp på kinden, hon log vänligt tillbaka. Alla var nu trötta och okoncentrerade, de hade svårt att hitta de handlingar tjänstemännen hänvisade till och de gäspade. Klockan 16.45 var sammanträdet klart.

Ett försök till politisk dialog - social-kulturella nämnden

Den social-kulturella nämnden var en facknämnd där andelen kvinnliga ledamöter var högre än i övriga nämnder. Ledamöterna satt runt ett ovalt bord där också tjänstemännen rymdes. Alla kunde se varandras ansikten. Tjänstemännen reste sig upp och föredrog sina ärenden utifrån den plats där de satt och liksom i kommundelsnämnden hade overhead och teknisk utrustning ingen central plats. Ordföranden, en kvinna och cheftjänstemannen, en man, satt intill varandra vid ena bordets kortända och gruppledaren från oppositionen satt nära dem. Placeringen av ledamöterna var delvis hierarkisk, nybörjarna och suppleanterna satt längst bort. Majoritetens ledamöter satt på den ena sidan av rummet och oppositionens på den andra. Atmosfären präglades av stark stress och tidspress men var trots detta, förutom vid ett tillfälle, vänlig. Tonen mellan olika ledamöter var personlig och humor var ett vanligt inslag i nämnden.

Ordföranden i denna nämnd var kvinna, hon var en erfaren politiker och hon hade en "tung" position via flera uppdrag. Det betydde att hennes ställning var starkare än de två övriga nämndordförandenas. Hennes kunskap om bakgrunden till vissa "kedjeärenden" var större med en bättre inblick i hur frågor skulle hanteras i relation till andra beslutsorgan. I denna

nämnd var motsättningarna öppna och artikulerade och ordföranden uppmuntrade till diskussioner i laddade och kontroversiella frågor. I tre fall undvek hon emellertid att "lyfta fram" delvis dolda motsättningar, i dessa fall handlade det om att driva igenom beslut i önskad riktning. Hon utövade en auktorativ roll som ordförande, styrde sin nämnd "hårt" p g a tidspress och stor ärendemängd, men undvek att bli auktoritär genom att motivera varför hon tvingades forcera och gå vidare. I denna nämnd fördelade sig yttrandena på följande sätt:

Tabell 10:6 *Antal yttranden i den social/kulturella nämnden (frekvens)*

	kvinnor	män
Ordförande	49	
Gruppledare (opposition):		26
Ordinarie ledamöter (majoritet)	16	16
Ordinarie ledamöter (opposition)	24	13
Chefstjänsteman		16
Övriga tjänstemän	22	22
Antal yttranden	111	93

Liksom i de övriga nämnderna var det främst ordförande och gruppledare som yttrade sig. Däremot fanns en något större bredd på aktiviteten bland de ordinarie ledamöterna, antalet yttranden fördelades på flera personer. Även i denna nämnd fanns emellertid ett antal ledamöter som satt helt tysta, både kvinnor och män. Att siffrorna för total talaktivitet är betydligt högre i denna tabell beror på att mängden ärenden var större.

Språket var även i denna nämnd präglad av facktermer och byråkratiska formuleringar men till skillnad mot den tekniska nämnden förekom det aldrig att det var *helt omöjligt* för mig att förstå vad som blev sagt. En skillnad i jämförelse med de två övriga nämnderna var ordförandens ambition att upprätta en dialog med oppositionen samt att hon vid upprepade tillfällen uppmanade olika ledamöter att yttra sig.

Sammanträde 1:

Sammanträdet var relativt kort för att vara denna nämnd och ett antal mindre frågor behandlades förutom två större ärendena, budgetredovisning och ett projekt för kvinnor. I de mindre frågorna var både kvinnor och män engagerade och intresserade. När ekonomin kom upp på dagordningen framkom den könsmissiga uppdelningen i ansvars- och/eller intresseområden. Detta var ordförandens och de manliga politikernas område. Däremot var det i likhet med den tekniska nämnden en kvinna som inte förstod tjänstemannens redogörelse.

Hon var mycket kritisk och ifrågasättande till hur siffrorna presenterades. Även i denna nämnd avbröts hon av ordföranden men fick en klar motivering. Ordföranden markerade att det under ett sammanträde gällde att göra skillnad på klagörande frågor och försök att lägga sig i tjänstemännens arbete. Hon deklarerade att politikernas uppgift var att ägna sig politik och inte peta i siffror.

Det andra större ärendet rörde ett projekt för kvinnor. Oppositionens gruppleddare ställde sig undrande till att han tyckte sig se att majoriteten körde över tidigare synpunkter från en kvinnlig oppositionsledamot. Ordföranden, som hade en ambition att få igenom ett positivt beslut, undvek att gå in på ideologiska skiljelinjer mellan kvinnorna genom att deklarerade att det handlade om en principfråga. En av männen skämtade om att det även kunde behövas "mansprojekt" men han fick inget svar. Ordföranden och övriga kvinnor tycktes godta hans skämt som en informell reservation mot ett beslut som var av särskilt intresse för kvinnor. Hans yttrande var ett uttryck för att *ge skuld och skam* - var kvinnoprojektet nödvändigt när även män kunde ha liknande behov?

Sammanträde 2:

Detta sammanträde pågick i fyra timmar. Då hade några av ledamöterna en timmes paus innan det var dags för fullmäktige klockan 18.30. Vid detta möte uppstod en rejäl konflikt mellan partigrupperna och majoritetens grupp var nära att splittras. Ordföranden lyckas emellertid att behålla en öppenhet i debatten samtidigt som hon konsekvent drev sin linje. Alla synpunkter kom till tals även om beslutet i själva principfrågan inte påverkades av protesterna.

Det var liksom i tekniska nämnden kommunalnämndsreformen som stod på dagordningen. Även i denna nämnd gällde frågan om hur den sektorsindelade centralförvaltningen skulle påverkas. Det gällde vissa specialistfunktioner inom nämndens ansvarsområde som skulle decentraliseras. Häftiga diskussioner uppstod mellan gruppleddaren och en kvinna ur oppositionen å ena sidan och chefstjänstemannen och ordföranden å andra sidan. Ordföranden medgav: "Det här är en svår och mycket kontroversiell fråga. Men vi måste fatta beslut idag". Det var samma argument som återkom, ordförande och tjänsteman betonade nödvändigheten av att ta beslut nu och oppositionen redovisade sina farhågor att man hade för bråttom och att kvalificerad kompetens försvann. Då föreslog vice ordföranden en reell kompromiss men ordföranden sade ifrån med orden: "Jag förstår dig, Olle, men det går inte. Har vi ett *om* med i beslutsformuleringen upphör inte tveksamheten inom förvaltningen." Hennes mönster av att upprätta dialog för att visa att hon lyssnade innebar inte att hon vek från sin linje. Stämningen var laddad då oppositionens gruppleddare gjorde ett plötsligt utspel i ett försök att splittra majoriteten genom att klargöra att man stödde vice ordförandens förslag. Ordföranden svarade: "Nu tar vi paus."

Efter pausen presenteras ett enat majoritetsförslag och två av partierna i oppositionen gick med på detta direkt, dessa ledamöter hade suttit tysta under hela sammanträdet. Ordföranden gick igenom del för del av den totala utredningen som låg till grund för beslutet. I sin genomgång vände hon sig särskilt till de nedröstade ledamöterna och avslutade med att konstatera att det trots allt var bra att man fick en diskussion i frågan. Två och en halv timme tog ärendet.

Ett antal mindre ärenden klarades av i rask takt. Tjänstemännen ville ta beslut i ett ärende men ordföranden bromsade. Hennes politiska styrning av förvaltningen var klar och tydlig i jämförelse med de andra nämnderna. Ett framtidsprogram presenterades av en gästande, kvinnlig politiker från kommunstyrelsen. Tre olika ledamöter föreslog olika remissinstanser och en tystlåten kvinna nämnde två organisationer. En av männen i oppositionen utsatte henne för ett skämt som gjorde att flera ledamöter utbröt i allmänt skratt. Hon försökte skratta med men var uppenbart generad, det var ett fall av *förlöjligande*. Ordföranden klippte snabbt av. "Nu går vi vidare". Det var oklart om hon ville avstyra den pinsamma situationen för kvinnan eller om hon tänkte på tidspressen.

Efter ytterligare ett par mindre beslutsärenden kom budgeten upp på dagordningen, ordföranden gav förvaltningen i uppdrag att utföra ett sparförslag och informerade oppositionen om att de hade rätt till hjälp från tjänstemännen för att utarbeta sina egna alternativa budgetförslag. Hon gav en manlig oppositionsledamot som alltid kommenterade kostnaderna en gliring och sade med lätt ironi: "Det ska bli väldigt roligt att se ert sparförslag". Några mindre ärenden av skilda slag avverkades i rask takt. Ordföranden gav tydliga direktiv till tjänstemännen: "Svara dem som undrar att vi håller på att lösa det, men det är inte klart ännu."

Sista ärendet rörde en inbjudan till en studieresa med utflykter. Ordföranden sade att utflykterna betalades inte av förvaltningen och att dessutom borde de som kunde resa vara hemma hos sina familjer och vände sig till några av männen med många uppdrag. En av dem svarade: "Jaha, då ska jag väl inte åka då eftersom du säger att jag ska vara hemma hos familjen". Denna ordväxling sades i skämtsamma tonfall men det tycktes också finnas en underton av allvar.

Sammanträde 3:

Detta var återigen ett långt sammanträde, fem och en halv timme, det slutade 18.15, då hade fyra kvinnor lämnat mötet, flera kvinnor ringt hem och en ledamot ringt till dagis för att ordna med bamtillsynen eftersom daghemmet stängde kl 18.00. Trots dessa problem var det uppenbart att ordföranden prioriterade öppna diskussioner vilket tog tid.

Ett par mindre ärenden avverkades innan det var dags att behandla nämndens remissvar till den utredning om kollektivhus som varit uppe utan föredragning och kommentar i den tekniska nämnden. Föredragande var en kvinnlig tjänsteman som ingående beskrev olika aspekter på kollektivt boende. Trots att det var kvinnliga politiker och tjänstemän som engagerat sig i förslaget om ett kollektivhus som en fråga av intresse för kvinnor var de behov och intressen som nämndes för att motivera ett byggprojekt vikten av att bryta människors, särskilt handikappade och pensionärers, isolering. (4) Ordföranden betonade hur nödvändigt det var att olika nämnder samarbetade, att bostadsförmedlingen aktivt informerade och att man inte lät sig nöja med ett planerat hus i ett nytt område utan också tänkte på existerande fastigheter. Hon vände sig till en kvinna och en man i sin partigrupp och "lyfte fram" dem genom att säga: "Du hade ju en del synpunkter i vår partigrupp." De var båda relativt tystlåtna i nämnden. Kvinnan var väl insatt i de nya tankar om "det lilla kollektivhuset" som formulerats på en nordisk kvinnokonferens om boende och ville att dessa idéer skulle tas tillvara vid ombyggnationer i bostadsområden. Mannen däremot var skeptisk och trodde inte att folk kunde hålla sams.

En diskussion om sammansättningen av hyresgästerna i kollektivhuset uppstod där både kvinnor och män deltog från de båda blocken. Åsikterna var på väg att glida isär omkring det realistiska i att förvänta sig alltför stor tolerans bland hyresgästerna. Ordföranden gick raskt in i diskussionen och sammanfattade direktiven till tjänstemannen. Hon tog upp en del av de argument som framförts av oppositionen men "gled förbi" den svåra frågan om hyresgästernas tolerans.

Nästa ärende rörde kommundelsnämnderna och den pågående decentraliseringen av nämndens ansvarsområde och en allmän diskussion fördes. Tre gånger frågade ordföranden om det fanns fler synpunkter och hon uppmanade deltagarna att ringa chefstjänstemannen om man kom på fler synpunkter i efterhand med avslutningsorden: "Det här är vårt viktigaste ärende idag."

Ytterligare en rad ärenden avverkades, i de flesta frågor uppstod en liten diskussion där flera ledamöter kom med påpekanden. I ett fall var en av majoritetens män inte överens med ordföranden och ansåg att majoriteten förhalade ett ärende. Han försökte ge "*ge skuld och skam*" genom att påpeka att Kvinnoprojektet hade gått fort. "Här har de fått vänta ett år på besked". Ordföranden klarade frågan genom att ta ett positivt beslut som inte var prejudicerande för framtiden.

Förutom ett antal mindre beslutsärenden återstod ett par beredningsärenden med redovisningar av försöksprojekt och personalförändringar. Vid dessa föredragningar framkom hur kvinnliga tjänstemännen på lägre nivå kunde ha svårt att hävda sig. En av dem fick en fråga men hennes manlige projektledare svarade trots att han saknade erfarenhet från fältet.

Hon avstod från att "ta tillbaka" ordet och teg. Angående personalförändringarna råkade en kvinnlig tjänsteman ut för två manliga oppositionspolitikernas försök till detaljstyrning. En av dem ville till nästa sammanträde ha detaljerade siffror och ordföranden bröt in genom att påpeka att han blandat ihop anslagen. Diskussionen blev rörig, det var svårt för tjänstemannen att bringa reda i interna omflyttningar av halva tjänster och liknande på ett enkelt sätt och nu skred ordföranden åter in och sade till männen: "Läs det hela ordentligt hemma och ring sedan till Kjerstin (tjänstemannen) om du vill veta mer. Du kan låna Johans miniräknare och sätta dig ned och räkna på det sen". Hon avstyrde deras petighet med hjälp av skämt och personligt bemötande.

De sista frågorna behandlades pliktskyldigt, klockan var 18.00 och alla var trötta och luften mycket dålig i rummet. Förutom en halvtimmes kaffepaus hade man genomfört sammanträdet i ett enda svep utan paus.

Att definiera vad som är politik och politisk konflikt

Skillnaden mellan ett företags organisation och den politiska organisationen kan ses som att i politiken existerar konflikten som organisationsprincip, den är institutionaliserad. Dessutom finns i den politiska organisationen olika ideologier med motstridiga synsätt där man öppet markerar sina olika viljor. Vilket inflytande olika aktörer har över den politiska beslutsprocessen bestäms ytterst av vilken funktion de har inom organisationen. Funktionen bestäms i sin tur av den formella organisationsstrukturen, exempelvis partigrupper, politiskt organ och tjänstemannaorgan. Dessa funktioner är emellertid inte opåverkbara, hur de ser ut bestäms också av faktorer som i högre grad än strukturerna kan påverkas av enskilda aktörer (Brunsson 1981:156).

En svårighet för den nyttillkomna politikern är att orientera sig i en omgivning där allierade och motståndare kan vara samma aktörer men i olika sammanhang. Särskilt för de kvinnliga politikerna som i intervjuerna uttryckte en önskan om en mer "vänlig, humoristisk, och personlig" politik kan den snabba växlingen mellan politiska bundsförvanter och motståndare vara svår att relatera sig till. Att politik ytterst handlar om kontroll över när och hur konflikter och öppna motsättningar skapas eller "släpps fram" framgick av observationerna.

Högt i tak

I två partigrupper debatterades en för båda partierna svår och besvärlig fråga där grupperna var splittrade. Förespråkare och motståndare till de planer som lagts fram fanns i båda lägren och frågan pockade på en lösning. Observationerna gjordes vid samma tidsperiod. I den ena gruppen var oppositionen artikulerad och uttalad med klara ideologiska motiveringar från en ung man. Gruppledaren i x-partiet lyssnade, svarade inte direkt på inläggen och lovade att frågan skulle diskuteras vidare inom gruppen. Samma fråga ventilerades livligt i den andra

partigruppen där flera ledamöter uttryckte stark osäkerhet inför vad som var bästa lösningen. Denna grups ordförande försökte skapa en enhetlig partilinje och betonade att x-partiets gruppleddare sagt att x-partiet var enigt i frågan. De manliga gruppleddarnas inbördes kontakter tycktes innebära att frågan var på väg mot sin lösning samtidigt som det var "högt i tak" för partimedlemmarna att protestera.

Att skapa politik

I o-partiets grupp konstaterade en man att ett förslag från det andra blocket kommit upp som resultat av att de ville "ge igen" för att "vi gav pengar till... till våra egna". Frågan gällde ett föreningsanslag och var ett litet ärende. Mannen uttryckte med kroppspråk och tonfall stark iver över ärendet och föreslog att "Vi kan väl oroa dem lite och begära att de lämnar en noggrann redogörelse". På ett efterkommande sammanträde konstaterade tjänstemannen att man nu begärt in kompletterande information och den ivrige mannen instämde att det hela var ett alltför okänt arrangemang. De ledamöter som väckt förslaget argumenterade för att det var ett trevligt arrangemang samt att det kunde betraktas som en lokal angelägenhet, eftersom man annonserat i x-tidningen och satt upp affischer i x-butiken. En osäker, lågutbildad man från o-partiet som aldrig yttrade sig i andra sammanhang replikerade snabbt: "Vi känner inte till det. Vi läser n-tidningen och handlar i n-affären". Så hade frågan fått en ideologisk prägel.

Vid det sista observerade sammanträdet hade ansökan dragits tillbaka, någon kompletterande information lämnades inte in. På o-paritets gruppmöte konstaterades att frågan var överspelad. När ärendet kom upp på nämndens bord tog o-gruppens ledare trots detta till orda och utvecklade varför frågan var principiellt viktig och att arrangemanget inte kunde betraktas som lokalt med rätt till anslag. Ledamöterna som väckt frågan sade ingenting. Fallet illustrerade vad de intervjuade kvinnorna avsåg när de beskrev "männen partiprestige". Ett ärende som började med att "ge igen" och "oroa dem lite" hade omvandlats till en viktig politisk principfråga.

Konflikter mellan kvinnor

I fullmäktigedebatten om kvinnohus inledde en kvinnlig nämndordförande med att framställa enigheten bakom kvinnohusets inriktning som mycket bred. I själva verket var den ideologiska oenigheten stark mellan kvinnor från olika partier när ett upptaktsmöte hölls ett år tidigare. (5) Oenigheten gällde synen på kvinnohusets inriktning och målgrupper - skulle huset bara vända sig till misshandlade kvinnor eller skulle det också vara en mötesplats för den autonoma kvinnorörelsen? De häftiga motsättningar som kommit fram på mötet mellan kvinnorna hölls nu tillbaka i fullmäktigedebatten. Alla inblandade kvinnor utom en visade tydligt att dessa åsiktsskillnader ville man tona ned. Denna kvinna var en av de två som utmärkte sig genom att använda "manlig stil" i fullmäktigedebatten. Vissa markeringar gjordes som tydde på att de ideologiska skiljelinjerna kvarstod men inläggen var milda i jämförelse med de hårda diskussioner som förts på upptaktsmötet där samma politiker varit

närvarande. Kvinnornas agerande tycktes vara ett exempel på att tillfälliga allianser är möjliga trots ideologiska skiljelinjer. Grundvalen för denna allians var att de inbördes konflikterna släpptes fram på en annan arena än i fullmäktige.

Resultat

De intervjuade kvinnornas beskrivningar av att sammanträdena kunde se mycket olika ut, från "hård och aggressiv stämning" till "en varm och öppen atmosfär", bekräftades av observationerna. Ordförandens roll visade sig vara central när det gällde att påverka arbetsvillkoren för dem som närvarade vid möten och sammanträden. Utifrån kriterierna att kunna förbereda sig och bilda sig en uppfattning om ärendena och att kunna använda sitt organ för att påverka beslutsprocessen kan sammanträdena delas in i tre kategorier. I den första kategorin fanns fyra ordförande av de totalt nio observerade som medverkade till att skapa *dåliga arbetsvillkor*. En av dessa ordförande uppträdde auktoritärt gentemot både kvinnor och män. Den andre ordföranden skiftade på ett påtagligt sätt i uppträdande mellan olika situationer. Tidvis intog även han en auktoritär och förtryckande hållning, det uttrycktes genom att han avbröt ledamöterna, hindrade dem att ställa frågor och visade sin irritation när de trots allt begärde ordet. Han uttalade ofta pseudoformuleringar som syftade till att dölja ledamöternas tystnad och passivitet, inklusive sin egen. Han gjorde sällan ansatser till politisk styrning genom att ge tydliga direktiv till tjänstemännen och hade utvecklat olika tekniker för att dölja ett, enligt min tolkning, underläge inför en dominerande chefstjänsteman. Den tredje ordföranden var liksom den första väl insatt i de skilda sakfrågorna, men även han försvarade genomgående möjligheterna till diskussion i sin partigrupp. Detta berodde dels på tidspress och dels på en ovilja att diskutera vissa ärenden där han redan bestämt sig för den lämpliga partilinjens i frågan. Ordförande i fullmäktige har också placerats in i den här kategorin, men av lite andra skäl än de övriga. Hans personliga uppträdande var neutralt men han underlät att använda sin position till att styra diskussionerna mot en saklig och koncentrerad debatt.

Ledamöterna, både kvinnor och män, hade uppenbara svårigheter att *förbereda* sig och/eller att *använda* sig av dessa politiska organ främst genom att deras möjligheter att yttra sig och att ställa frågor begränsades.

I den andra kategorin fanns två ordförande som utmärkte sig för att *varken skapa uppenbart dåliga eller goda arbetsvillkor*.

I den tredje kategorin återfanns de ordförande som bidrog till att skapa *något bättre arbetsvillkor* för de närvarande. Den vice ordförande i fullmäktige försökte bryta traditionen av förolämpningar mellan de manliga ledamöterna och krävde upprepade gånger att de skulle hålla sig till sak. Det lyckades inte eftersom hon saknade tillräcklig auktoritet i församlingen. Hon införde emellertid ett nytt synsätt genom att markera sitt missnöje med de rådande

formerna. De övriga två ordförandena i denna kategori lyckades skapa något bättre arbetsvillkor utifrån de ovan nämnda kriterierna. Båda gav ett klart utrymme till frågor och diskussion bland de närvarande, den ena i sin nämnd och den andre i sin partigrupp. Nämndordföranden gjorde emellertid en klar åtskillnad mellan relevanta frågor och ovidkommande frågor vilket kan ha varit avskräckande för nybörjare som inte kunde skilja på "detalj" och "princip". I denna nämnd fanns en dialog och en öppenhet över partigränserna som inte existerade i de andra nämnderna.

Olikheterna mellan de skilda politiska organen handlade inte bara om ordförandenas profiler utan också om atmosfären i stort. Här spelade tjänstemännen en viktig roll genom att ange tonen i nämnderna. Även de olika ledamöternas personligheter och uppträdande och ordförandes förmåga att hantera uppkomna situationer påverkade atmosfären. Fullmäktiges inledande monumentaldebatter, en partigrupp och den tekniska nämnden utmärkte sig genom en *negativ atmosfär* medan den social-kulturella nämnden och två partigrupper hade en *positiv atmosfär*. Den negativa stämningen bestod i öppen eller outtalad konfliktorientering, en opersonlig och formell interaktion mellan de närvarande och bruket av härskartekniker. De härskartekniker som riktades mot kvinnor var *osynliggörande*, *förlöjligande* och *att ge skuld och skam*. Härskartekniker förekom även mellan män men hade en mindre personlig form och tycktes vara ett inslag i konfliktorienteringen i den politiska kulturen. Två män som avvek från den traditionella, manliga politikerrollen drabbades av härskartekniker. Den ena drabbades av "ge skuld och skam" när han prioriterade samvaro med sina barn före politiska möten och den andre råkade ut för icke-verbalt "förlöjligande" när han tog upp en omsorgsfråga med erfarenheter ur privatlivet i en fullmäktigeinterpellation.

När en positiv stämning existerade bestod den av en vänlig atmosfär, där skratt och humor var vanligt, där kontakten mellan aktörerna var personlig och där det fanns en öppenhet i klimatet dels över partigränserna och dels mellan personer med olika status (erfarenhet, position och kön). Några sammanträden utmärkte sig genom att varken vara särskilt negativa eller positiva i sin atmosfär.

De allmänna arbetsvillkoren var förutom i den nybildade kommundelsnämnden generellt sett dåliga för både kvinnor och män. Ärendemängden var stor liksom tidspressen, sammanträdena var oftast bristfälliga i sin uppläggning med alltför långa arbetspass, dålig ventilation i rummet, svårbegripliga, svåröverskådliga handlingar och opedagogiska föredragningar av tjänstemännen. Ledamöternas svårigheter att koncentrera sig var uppenbar i slutet av sammanträdena. Längden på sammanträdena utgjorde ett större problem för kvinnorna, de tvingades gå i förtid eller att ringa hem när mötet gick över i sen eftermiddag.

Kvinnornas agerande skiljde sig från männens på flera områden, det gällde både *aktiviteten* på sammanträdena och *inhållet* i vad de sade liksom deras *uppträdande*. Kvinnorna ställde

oftare frågor. Bland enskilda ledamöter begärde kvinnor och män ordet ungefär lika mycket i genomsnitt. Totalt sett var det emellertid männen som dominerade talsituationen eftersom deras positioner i organisationen (chefstjänstemän, ordförande, gruppledare) gav dem ett stort utrymme. Innehållsligt skilde sig kvinnornas yttrande från männens genom att när "kvinnofrågor" behandlades var det kvinnor som framförde dessa. Det var oftast kvinnorna som framförde en omsorgsrationell argumentation och som framförde olika omsorgsfrågor. (6) När dessa argument framfördes av kvinnorna bröt de mot den traditionella politikerstilen genom att vara konkreta och verklighetsanknutna. I några fall föll kvinnornas synpunkter i partigrupperna bort vid det efterkommande sammanträdet. Den hierarkiska ordningen med en gruppledare som förde gruppens talan medförde att inlägget blev osynliggjort. Kvinnornas politikerstil avvek från männens främst i fullmäktigedebatterna, där talade de kortare och sakligare och intog en vänligare hållning gentemot ledamöter ur motståndarlägret. I den tekniska nämnden utmärkte de sig genom att vara nyfikna, ställa frågor och uttrycka ambitionen att förstå bakgrunden till ärendena på ett annat sätt än sina manliga partikamrater.

Konsensusyttranden var vanligare bland kvinnliga fullmäktigeledamöter än bland manliga. Det innebar ett försök att skapa dialog eller samförstånd istället för konflikt. I nämnderna var det tydliga skillnader mellan den social-kulturella nämnden å ena sidan och kommundelsnämnden samt den tekniska nämnden å andra sidan. I den social-kulturella nämnden var försöken att skapa samförstånd ett generellt mönster från ordförandes och tjänstemännens sida. I den tekniska nämnden inträffade endast *ett* sådant tillfälle då ordföranden och chefstjänstemannen ville undvika politisk konflikt i ett budgetärende. I kommundelsnämnden skapade båda partiblocken en konfliktstämning i ett försök att göra ideologiska profileringar, det var männen som svarade för dessa markeringar.

Relationen mellan kvinnor och män utmärktes av att de möttes i det sociala samspelet med skrott, småprat och dialog utanför den politiska diskussionen. Särskilt utmärkande var detta i den tekniska nämnden där kvinnorna hade en given roll som "pittoreska inslag" under kaffepauserna. I den politiska diskussionen däremot var det vanligt att man talade förbi varandra, talade om skilda områden och utifrån olika perspektiv. Det enda undantaget var den social-kulturella nämnden som utmärktes av en könsöverskridande dialog. I två av partigrupperna fanns inslag av dialog, men när kvinnorna betonade sina omsorgsargument fick de inget gensvar från männen. De övriga tillfällen där kvinnor och män möttes i en politisk dialog var när kvinnorna i kraft av sina positioner ansvarade för ett visst område eller när den formella mötesordningen gjorde ansvariga män skyldiga att svara *ex vid* interpellationer i fullmäktige.

Kvinnorna stöttade varandra efter förmåga i sin strävan att bli delaktiga. Två partigrupper hade vardera en kvinna med tung position och senioritet i en roll som "Syster" till de övriga kvinnorna. I den social-kulturella nämnden uppmuntrade den kvinnliga ordföranden kvinnor

att yttra sig som inte själva begärde ordet och stöttade de kvinnliga tjänstemännen och i den tekniska nämnden backade två kvinnor ur skilda partigrupper upp varandra. I fullmäktige synliggjorde kvinnorna varandra på skilda sätt, bl a genom att namnge varandra och genom att säga "fru ordförande".

Att makten över beslutsfattandet låg i ett fåtals händer var uppenbart, möjligheterna till ett verkligt inflytande var begränsade för både kvinnor och män i lägre positioner. Vid de tillfällen där kvinnorna hävdade sig reellt var det kopplat till position och erfarenhet. Kvinnorna i lägre positioner hade däremot större svårigheter än män med motsvarande position genom att de utsattes för härskartekniker. Den dominans som utövades av ledande män mot män var mindre personlig.

Att förändra på sikt

Generellt sett var arbetsvillkoren för de förtroendevalda inte särskilt goda under de observerade sammanträdena och mötena. Det berodde på flera faktorer som på olika sätt samverkade. I de sammanhang där ordförande lyckades skapa en positiv atmosfär och relativt bred delaktighet i diskussionerna försämrades villkoren av den stora tidspressen och ärendemängden. När tidspressen inte var lika stor agerade ordförande, och i ett fall tjänstemännen, på ett sätt som försvårade för ledamöterna att diskutera och ställa frågor. Vid de sammanträden där arbetsvillkoren var sämst samverkade faktorerna en stark tidspress och en ordförande som förhindrade öppen diskussion och frågor.

Atmosfären i de skilda organen var som jag redovisat i resultatavsnittet mycket skiftande. Att kvinnornas deltagande påverkades av de skiftande förhållandena är en rimlig slutsats. Det berodde emellertid på en rad samverkande faktorer. Andelen kvinnor i det berörda beslutsorganet, tjänstemännens konststillhörighet och/eller förhållningssätt liksom deltagarnas erfarenhet och kunskap påverkade med all sannolikhet kvinnornas känsla av delaktighet och deras faktiska aktivitet. Att den social-kulturella nämnden hade en kombination av många kvinnliga tjänstemän, en kompetent kvinnlig ordförande, ett ansvarsområde där kvinnor generellt har mer kunskap än inom teknik och en betydande andel kvinnliga ledamöter bidrog till att skapa en kvinnovänlig miljö. Kvinnokulturens normer fick utrymme på ett annat sätt än i de övriga nämnderna.

De organ där ovanstående samband mellan faktorer inte kan förklara kvinnornas skiftande ställning var två partigrupper. I båda grupperna deltog hälften kvinnor och män, i båda grupperna fanns både kvinnliga och manliga politiker med tunga och lätta uppdrag och i båda grupperna var en man mötesordförande. Trots dessa likheter hade de två gruppmötena helt olika karaktär. Det är troligt att det handlade om partier med olika starka patriarkala traditioner.

Kvinnornas delaktighet var störst i två partigrupper och den social-kulturella nämnden. Delaktighet var något annat än talaktivitet, i tekniska nämnden ställde två kvinnor rätt många frågor men dessa blev ofta obesvarade och de gavs sällan utrymme att framföra åsikter. Att kvinnorna var delaktiga i kommundelsnämndens partigrupp berodde på att deras kunskaper om närmiljön var en viktig kompetens i gruppens arbete. I nämnden däremot var deras roll underordnad.

Mansdominansen yttrade sig generellt genom att männen hördes och syntes mer än kvinnorna. Det berodde dels på ett numerärt överläge och dels på att de tunga positionerna dominerades av män. När männen begärde ordet talade de oftast längre än kvinnorna och instämde ibland med föregående talare utan att tillföra något nytt i sak, den typen av inlägg saknades bland kvinnorna. Den mest uppenbara uttrycksformen för mansdominans var bruket av härskartekniker riktade mot kvinnor. I två sammanhang användes härskartekniker av en kvinna gentemot en man.

Kopplingen mellan kön och position i den kommunalpolitiska beslutsorganisationen utgjorde en del av den strukturella mansdominansen. Vilka män som besatt de tunga positionerna, deras kvinnosyn och inställning till sammanträdenas form och atmosfär var av stor betydelse för om kvinnorna var delaktiga i diskussioner och beslut. I alla observerade organ fanns dels män som hade en tendens att dominera över kvinnor via härskartekniker och dels män som intog en icke-dominant hållning. De ledande männens agerande antingen sanktionerade eller dämpade dominansen i de personliga relationerna. För kvinnornas del var formell position oftast en nödvändig men inte alltid tillräcklig grund för att hävda sin auktoritet.

Kvinnornas agerande kan beskrivas som en växling mellan *defensiv anpassning* och en *förändrande strategi* genom att upprätthålla en motkultur i förhållande till de rådande normerna. Det defensiva förhållningssättet visade sig när de anpassade sig till spelet under de inledande monumentaldebatterna i fullmäktige. Det var troligtvis en realistisk strategi inför en dominerande normstruktur för dem som inte ville utdefiniera sig själva. Det var nämligen positionen i systemet som avgjorde agerandet lika mycket som kön. Monumentaldebatterna var det "de breda grabbarnas" område och även övriga män höll sig borta väl medvetna om sin plats i hierarkin. De två kvinnor som öppet protesterade mot fullmäktigedebattens former gjorde det utifrån sin position, den ena som ordförande och den andra som gruppleddare för ett minoritetsparti. Den *förändrande strategin* uttrycktes genom att när de deltog i debatten synliggjordes kvinnor, tillämpades andra tilltalsformer och ett alternativt språkbruk. Ett exempel på en *defensiv* men realistisk hållning var den kvinnliga ordförande som utövade ett tydligt ledarskap men som "lirkade" med männen i oppositionen via skämt och personliga kommentarer på ett annat sätt än vad hon gjorde gentemot kvinnorna. Hon tycktes mildra deras prestigeförlust när de tvingades underordna sig en kvinna. Att stöta sig med dem, en av dem var gruppleddare, kunde på sikt vara otaktiskt.

Kvinnornas roll i en av partigrupperna liksom ordförandes roll i den social-kulturella nämnden var exempel på en *förändrande strategi*. I partigruppen erövrade kvinnornas sin plats i diskussionerna, sade ifrån "låt mig tala till punkt" och tog tillbaka ordet. I nämnden hade de kvinnliga tjänstemännen och den manlige cheftjänstemannen en viktig roll som stödtrupp till ordföranden i hennes ambition att föra in en positiv och prestigelös atmosfär. Den vision om positiv atmosfär, partiideologi men inte partiprestige och reell delaktighet av fler ledamöter än presidiet som kom fram i intervjuerna existerade i denna nämnd. Ytterligare exempel på den *förändrande strategin* var att kvinnorna i tekniska nämnden inte lät sig tystas utan fortsatte att ställa frågor liksom att kvinnor överlag tillförde kunskaper, åsikter och perspektiv som utmanade den teknisk-ekonomisk begränsade rationaliteten.

Noter.

1. Bevarandet av parkleken visade sig vara en typisk omsorgsfråga som drevs av kvinnor ur olika partier och som återkom i flera sammanhang, i kommundelsnämnden, i en av fullmäktige-grupperna och i en teknisk nämnd där kvinnorna drev frågan tvärpolitiskt (uppgivet i intervjuer).
2. Arbetsgrupp används som en samlingsbeteckning för beredningsgrupper med tjänstemän, partiets grupper eller nämndemas utskott.
3. Jag använder här termen kommundelschef fastän det vid denna tidpunkt förekom flera olika beteckningar beroende på tjänstens utformning i de olika kommundelarna.
4. Att kvinnor inte nämndes i denna diskussion kan ha varit ett uttryck för taktik för att lättare driva igenom frågan. I en av intervjuerna berättade en av motionsskrivarna att hon såg ärendet som en kvinnofråga och ordföranden i nämnden tycktes vara engagerad i att driva ärendet till beslut.
5. Den 6 maj 1981 hölls ett öppet möte för kvinnogrupper och kvinnoorganisationer i Nikolai församlingshem i Örebro på inbjudan av socialdemokratiska kvinnoförbundets lokalavdelning. Riksförbundet hade uppmanat lokala föreningar att engagera sig i frågan. På mötet uppstod häftiga motsättningar som var en återspeglning av motsvarande motsättningar i Stockholm vilket ledde till att två kvinnohus bildades. Tvisten rörde om kvinnojouren skulle ta över det som "sambället" hade skyldighet att ta ansvar för och om kvinnohuset inte främst borde vara en samlingspunkt för att stärka den autonoma kvinnokampen. Jag deltog på mötet som observatör. De kvinnor från vpk och socialdemokraterna som debatterade utifrån rakt motsatta ståndpunkter möttes alltså ett år senare i fullmäktige.
6. Förutom att kvinnorna lade omsorgsperspektiv på en rad olika frågor, t ex boendepanering, var det följande sakfrågor som kvinnorna tog upp i skilda sammanhang: handikappanpassning, barnomsorg, föräldrautbildning, åtgärder för unga kvinnor i arbetsmarknadspolitik, parkleken, kollektivhuset, kvinnohuset, lokaler till kvinnogrupper, kvinnliga kommunalanställdas arbetsvillkor, kollektivtrafik, sociala insatser för beredskapsarbetande, åtgärder för bostadslösa.

KAPITEL 11

Villkor för politisk aktivitet och kvinnors intressen

Örebro kommun har i denna studie karaktäriserats som en relativt kvinnovänlig kommun med en lång tradition av jämförelsevis hög kvinnorepresentation och ett reellt utrymme för kvinnors inflytande, särskilt på det sociala området. Min grundhypotes, att vissa genomgående skillnader råder i uppfattningar och villkor mellan kvinnliga och manliga politiker och att kvinnors synsätt och handlande inom politiken har delvis andra förutsättningar än mäns, stöds av det empiriska materialet. Den teoretiska referensramen, att de kvinnliga politikernas verklighetsuppfattning och handlande präglas av en kvinnokultur där de verkar inom en mansdominerad politisk kultur, bekräftas även av studiens resultat.

Den övergripande frågeställningen om under vilka villkor kvinnorna var politiskt aktiva i början av 1980-talet kan besvaras med att arbetsvillkoren var långt ifrån tillfredställande. Den stora skillnaden mellan kvinnornas och männens situation rörde förhållandena i hemmasfären. Kvinnorna hade generellt sett en betydligt större belastning i sina liv via huvudansvaret för det oavlönade arbetet i hemmet och för barnen. När det gällde möjligheter att närvara och förbereda sig, hade de kvinnliga och manliga politikerna i stort sett liknande svårigheter med möteskollisioner, tidspress och problem med att familj och yrkesarbete drabbades. Att olikheterna inte var större berodde på en "utsällning" av de kvinnor som inte klarade av politikens villkor, det var mindre vanligt bland kvinnliga politiker att ha småbarn. Att könsförhållandet var en del av organisationsstrukturen framkom via en "osynlig" övergripande norm i den politiska kulturen som innebar att arbetsformerna skapats utifrån en idealtypisk politiker-roll som präglades av *ansvarsbefrielse gentemot hemmasfären*. En viktig slutsats som kan dras av undersökningen är att när enkätresultatens siffror visar en likartad situation för både kvinnliga och manliga politiker är den kvalitativa *innebörden* av dessa procentandelar delvis olika. Några exempel är variablema civilstånd, tidspress eller problem med frånvaro från arbetet.

Att vara gift eller sammanboende var en resurs för manliga politiker på ett helt annat sätt än för kvinnliga ledamöter. Tidspress i samband med inläsning av handlingar var könsspecifik genom att kvinnorna i intervjuerna beskrev hur de måste kompensera bristen på "naturlig" manlig auktoritet genom att vara extra väl förberedda och att en kvinna inte "kunde göra bort sig" på samma sätt som en man. Svårigheten att lämna arbetet var för kvinnornas del ofta förknippade med ett ansvar för människor, patienter, gamla, elever eller förskolebarn medan männens frånvaro från jobbet snarare drabbade administrativt eller tekniskt inriktade arbetsuppgifter.

Kvinnornas personliga och politiska bakgrund skilde sig från männens genom den starkare inriktningen mot omsorg, både vad gällde arbetsfördelningen i hemmet, yrkesarbete, politiska uppdrag, intresseområden och värderingar om politik. Ett genomgripande mönster var den svaga anknytningen till ekonomi, huvudansvaret för de ekonomiska frågorna tycktes vara en manlig domän. Kvinnornas inriktning mot sociala frågor eller omsorgsfrågor har av vissa forskare betecknats som ett exempel på marginalisering eller stereotypisering, där de hänvisats till och låsts fast vid vissa områden. Andra forskare har hävdats att kvinnornas positioner inom dessa områden varit ett strategiskt självval eftersom välfärdspolitikens utformning både på nationell och lokal nivå har en avgörande betydelse för kvinnors konkreta livsvillkor. I denna undersökning framkommer ett mönster av självval där de kvinnliga politikerna i synen på sin representationsroll, vad som är kvinnors intressen eller bidrag till politiken, definierade omsorgsfrågor som centrala. I likhet med de slutsatser som Bergqvist drar (1994:192) är det uppenbart att kvinnornas intresse för och koncentration till dessa områden var nära förknippad med deras yrkesmässiga kompetens. I denna studie framkommer emellertid att frågan inte är så enkel som att det antingen handlar om genussystemets segregering av könen (Hirdman 1990:44:95) eller ett strategiskt val från kvinnornas sida (Bergqvist *ibid*; Skeije 1992). Intervju- och observationsresultaten visar att kvinnornas engagemang i omsorgsfrågor var villkorligt, männens tolkningsföreträdare avgjorde när och om denna kompetens kom till sin rätt. Särskilt problematiskt blev mötet mellan teknisk-ekonomiskt begränsade rationalitetsformer och omsorgsrationalitet; att föra in kvinnospecifika erfarenheter i sammanhang där "de inte hörde hemma" utlöste motreaktioner och motstånd. I andra sammanhang, t ex kommundelsnämnderna, var kvinnornas kompetens välkommen och viktig för både männen och nämndens arbete.

Min studie kan placeras in i det Bergqvist kallar ett struktur/aktör perspektiv till skillnad mot ett mer ensidigt betonat maktperspektiv (1994:188). Hon konstaterar "att olika institutionella arrangemang är i sig olika öppna för förändringar i könen maktrelation" (*ibid*: 193). Att de strukturella förhållanden som präglade den politiska kulturen i hög grad var föränderliga och beroende av kvinnors och mäns åsikter och handlande är uppenbart i denna undersökning. "Små" beslut som sammanträdestider och mötesformer var i hög grad avgörande för kvinnornas praktiska möjligheter att vara aktiva eller deras känsla av meningsfullhet. Den engelske

sociologen Giddens (1979, 1984) utveckling av strukturteorin där handlingsbegreppet lyfts fram har inspirerat många kvinnoforskare. Även om Giddens betoning av att strukturer förändras av mänskligt handlande är meningsfull kan det vara värt att särskilja mellan kvalitativa skillnader i olika former av strukturer samt att ställa sig frågan vad som är "starka" och "svaga" strukturer, menar Åquist (1994:89ff) i sin analys av strukturteorins användbarhet för patriarkatsteorier. Hon problematiserar det som Bergqvist väljer att karaktärisera som olika grad av öppenhet. (1) Giddens strukturbegrepp är "svagt" menar Åquist och "lämpar sig väl för att fånga den sociala integrationen, den handlingskoordinering som sker via normer" (ibid: 93). Med Giddens terminologi tycks den strukturella mansdominas som existerade i Örebro kommuns politik i första hand ha varit *praktisk*, d v s en form av "tyst" kunskap eller uppfattning. Att denna struktur var "svag" bekräftas av att den var möjligt att påverka och förändra, förutsatt att kvinnorna tillämpade realistiska och verkningsfulla strategier. Dessa strategier syftade till att stärka kvinnor, att introducera en alternativ politikerstil och nya frågor *jämsides* med männen samt att erövra positioner, formella eller informella expert-roller. Att mansdominansen inte enbart var praktisk utan även med Giddens ord *diskursiv*, d v s en medveten uppfattning som kan formuleras eller återges, framgår av att förlöjligande främst förekom i partigrupper och på nämndsammanträden men mer sällan i den offentliga fullmäktigedebatten. En analys av kvinnornas förhållningssätt till mansdominansen ställer problemet struktur/aktör på sin spets.

Kvinnors intressen

Detta leder oss in på den andra huvudfrågeställningen om vilka intressen de kvinnliga politikerna företräder och vilka möjligheter och hinder som finns för dem att agera för och artikulera kvinnors intressen. De kvinnliga ledamöterna representerade ihärdigt och ofta med viss framgång sina intresseområden i det politiska beslutsfattandet men de kunde inte politisera själva könsförhållandet varken i politikens eller hemmets sfärer. Ett uppenbart kvinnoförtryck kunde brytas så länge kvinnorna höll sig till spelreglerna nämligen att könsrelationerna betraktas som privata och individuella. Att göra dessa personliga erfarenheter och relationer synliga och kollektiva var emellertid inte möjligt. "Genom konkret, kollektivt agerande namnger kvinnor problemet, vilket innebär att kvinnors erfarenheter av underordning behöver, men inte har, politiska uttryck" (Eduards 1992:96 min övers.). I det enda fall där en Partikvinna "namngav problemet" och tog upp könsförhållandet som en samhällsfråga i sin partigupp var strukturen *diskursiv*, hon tystades ned. De handlingsstrategier som kan identifieras utifrån intervju- och observationsmaterialet kan sammanfattas med att de antingen var indirekta/ kollektiva eller direkta/individuella både vad gällde politikens innehåll och dess former. Dessa strategier var förändrande så till vida att kvinnorna förde in något nytt i den politiska kulturen men det innebar emellertid inte självklart att männen förändrades. Kvinnornas strategier bör emellertid inte tolkas som ett tecken på absolut underordning utan snarare som en realistisk insikt om en annan av den politiska kulturens övergripande normer, enligt

Eduards, "förhållanden mellan könen är icke-konfliktfyllt" (1992:100 min övers) "

I relation till hemmasfären saknades det indirekta/kollektiva stöd som var vanligt i den politiska sfären. Även i förhållande till arbetskamrater och övrig omgivning var kvinnorna hänvisade till olika enskilda lösningar för att klara olika motsättningar. En majoritet av de politiskt aktiva kvinnorna hade ett starkt stöd från sina män vilket återigen i ljuset av intervjuresultaten kan tolkas som en utsällning av de kvinnor som hade män som var negativt inställda. Att en positiv man var en nödvändig förutsättning för den politiska aktiviteten innebar emellertid inte en jämställd arbetsfördelning när det gällde hemarbete och omsorg om barnen. De kvinnliga politikerna var i likhet med kvinnor i allmänhet dubbelarbetande, ett undantag utgjordes av de få småbarnsmödrarna som oftare hade män som tog ett stort ansvar hemma. Mannens positiva inställning och kvinnornas huvudansvar för hemarbetet utgjorde enligt intervjuresultaten delvis varandras förutsättningar. Trots att kvinnorna uppvisade en generell medvetenhet om att de största svårigheterna för kvinnors politiska aktivitet låg i de ojämslällda hemförhållandena och att de manliga politikerna hade särskilda privilegier genom sin ansvarsbefrielse var det ytterst ovanligt med kritiska kommentarer gentemot den egna mannen. De strategier som kan identifieras i relation till hemmasfären överensstämmer med vad Friberg (1990) betecknat som anpassningsstrategier där särskilt omsorgen om barnen stod i centrum.

En viktig förutsättning för kvinnornas möjligheter att representera kvinnors intressen var deras egen *kvinnoidentitet*, förhållandet till andra kvinnor och synen på om det existerade särskilda intresseområden av specifik vikt för kvinnor. I avhandlingens teorikapitel presenterades fyra möjliga kvinnopolitiska profiler baserade på skilda intresseperspektiv och handlingsstrategier vad gäller kvinnors gemensamma handlande som inspirerats av Haavind (1982:410-13). Dessa olika profiler visade sig möjliga att identifiera i både enkät- och intervjumaterialet där de icke-medvetna Traditionella politikerna och de ambivalenta Omsorgsrepresentanterna inte var kvinnopolitiskt aktiva medan de relativt medvetna Partikvinnorna och de mer radikala Kvinnoaktivisterna i varierande grad kombinerade en kvinnoidentitet med konkret handling. Den dikotomi i likhets- och särartstänkande som ofta används i svensk kvinnoforskning fanns inte representerad i intervjumaterialet. Ett likhets- och särartsperspektiv kombinerades beroende på vilken fråga som behandlades. De Traditionella politikerna undvek konsekvent att resonera i termer av kön för egen del men var samtidigt accepterande inför andra kvinnors behov av inbördes stöd eller gemenskap. Många Partikvinnor var övertygade om att kvinnor hade något speciellt att tillföra politiken men betonade samtidigt att dessa erfarenheter och kunskaper även kunde omfattas av män. En faktor som påverkade den principiella inställningen till likhet eller särart var den konkreta erfarenheten av samarbete med män. De kvinnor som samarbetat med yngre, manliga politiker som varit pappalediga betonade att ett kvinnokulturellt förhållningssätt i omsorgsfrågor inte var könsbundet. De tolv kvinnor som däremot idealiserade en kvinnlig särart tycktes sakna dessa positiva erfarenheter, tvärtom beskrev flera nedslående erfarenheter av brist på förståelse från

manliga politiker och tjänstemän.

En majoritet av de kvinnliga politikerna har karaktäriserats som kvinnomedvetna, både i enkätmaterialiet som omfattar alla kvinnor med uppdrag i kommunen, och i intervjumaterialet. Innebörden av en kvinnoidentifikation kombinerad med någon/några former av kvinnopolitisk handling var emellertid mycket varierande. De intervjuade ledamöterna befann sig i skilda stadier av den process av självreflektion som kvinna i interaktion med andra kvinnor som enligt Holm (1990) kan leda till konkret handling för att förändra kvinnors villkor. Trots olikheter i inställning till män, tvärpolitiskt samarbete mellan kvinnor eller den autonoma kvinnorörelsen var ett genomgående drag i intervjuerna en uppenbar solidaritet och en frånvaro av konflikter mellan kvinnor. Om eventuella konflikter förnekades eller förträngdes ger denna undersöknings data inget svar på. En positiv tolkning är att den relativt höga kvinnoandelen i kommunen samt erfarenheter bland kvinnorna av inbördes stöd liksom "osynligt" och synligt samarbete skapade goda förutsättningar att företräda kvinnors intressen genom att de praktiserade "en differentierad sammanhållning bland kvinnor, en sammanhållning som bygger på medvetenheten om både gemensamma och olika intressen, en sammanhållning som utgör förutsättningen för att på kvinnors villkor också kunna samverka *med* männen" (Jónasdóttir 1994:70).

Auktoritet

Kvinnorna i Örebros kommunalpolitik var inte och upplevde sig inte som maktlösa. De var övertygade om att kvinnorna kommit in i politiken för att stanna och befästa sina positioner, de var stolta över och medvetna om kvinnors värdefulla bidrag till det politiska beslutsfattandet även om de hade olika kvinnopolitiska profiler gällande inställning till särskilda "kvinnofrågor" och separat kvinnoorganisering. Vid en jämförelse bakåt i tiden var det stor skillnad på männens benägenhet att lyssna jämfört med den tid då kvinnorna var i minoritet. Den omdiskuterade frågan om kvinnor har politisk makt eller ej tjänar på att göra en begreppslik distinktion mellan inflytande och auktoritet, enligt Jónasdóttir (1992:38). Auktoritet inbegriper öppet erkännande, legitim makt, medan inflytande avser effekterna av makten oberoende av om det existerar ett erkännande av makten som rättfärdig eller legitim. Den särskilda manliga auktoritetsform som legitimerar mäns makt över kvinnor har en tendens att framstå som "mänsklig" auktoritet och förknippad med allmänna egenskaper som senioritet, kunskap och ledarförmåga. (2) Kvinnorna i Örebros kommunalpolitik hade definitivt inflytande över politikens utfall men tycktes inte ha en självklar auktoritet "som kvinnor". I en fullmäktigedebatt om kvinnomisshandel och kvinnohus gick en majoritet av männen ut ur salen för att titta på Europa-cupen medan kvinnorna debatterade en för dem mycket viktigt fråga. Fullmäktigebeslutet resulterade i att ett kvinnohus inrättades i Örebro. När kollektivhuset behandlades i en nämnd nämndes ingenting om att projektet sågs som en fråga av intresse för kvinnor av både inblandade politiker och tjänstemän. Istället hänvisades till handikappades

och pensionärers behov av gemenskap. Kollektivhuset byggdes med daghem, fritidshem och kollektiv matsal till glädje för många småbarnsmödrar.

Den auktoritet som kvinnorna hade var intimt kopplad till position i politiken eller erövrandet av en expertroll medan "vanliga" lekmannarepresentanter hade svårigheter att få erkännande för sina synpunkter. När dessa kvinnor "tog sin plats" och inte nöjde med sig att framföra ombedda åsikter eller som nybörjarna "lyssna och lära" utsattes de ofta för härskartekniker.

Den definition av kvinnokulturen som osynlig eller svårförståelig för de flesta män som framfördes i kapitel fem får stöd av det empiriska materialet, både via enkät, intervjuer och observationer. Samtidigt är det uppenbart att det fanns klara skillnader mellan männen, en minoritet uppfattade att kvinnorna hade större svårigheter att göra sig hörda i politiken och att de företrädde en annorlunda politisk stil. I rollen som ordförande fanns stora olikheter mellan männen där vissa skapade en "kvinnovänlig" atmosfär och visade att de inte sanktionerade härskartekniker mot kvinnliga ledamöter medan andra var öppet förtryckande. En serie intervjuer med olika profiler av manliga politiker skulle ha varit av stort värde i denna undersökning. Det skulle ha givit en insikt i hur en diskursiv struktur av mansdominans förändras eller bekräftas och vad som möjliggör eller förhindrar att verkningsfulla allianser med kvinnorna skapas i syfte att förändra rådande förhållanden. Av både enkät- och observationsmaterialet framgår att många män påverkades av de hierarkiska eller auktoritära formerna i politiken. En av de intervjuade kvinnorna hade uppmanat vissa män med en icke-konfliktorienterad profil att yttra sig i fullmäktigedebatten men "de gav upp". Dessa män fick så småningom betydelsefulla roller och uppdrag i politiken. Varför gav de upp? Var förutsättningen för deras karriär att de accepterade de rådande normerna? Att även män med omsorgsansvar diskriminerades av normen om ansvarsbefrielse vittnar följande yttrande om som fälldes av en man som sökte upp mig i samband med observationerna:

"I början sa jag att jag skulle vara med barnen när min fru jobbade eller var på möte. Men det förstod jag snart att det hotade min framtid som politiker. Nu säger jag till... att tiden inte passar för jag har ett annat sammanträde när jag i själva verket ska vara med barnen. Då tar de genast fram almanackan och letar upp en ny tid."

I en utvärdering av statligt intierat jämställdhetsarbete i tre pilot-kommuner finner Pincus (1995) att manliga chefer och politiker uppvisade genuint positiva värderingar inför jämställdhet samtidigt med brist på handling eller motstånd. Hon menar att detta pekar mot att kvinnovetenskaplig forskning inte enbart bör intressera sig för kvinnors villkor och relationer mellan könen. Viktiga svar på frågan varför män är så passiva i jämställdhetsfrågor kan fås via studier om vad som händer i relationer mellan män.

Visionen om en kvinnovänlig politisk kultur

Utifrån min tolkning av enkätkommentarer och intervjuer är det fullt möjligt att skissera en vision av en annorlunda politisk kultur som bygger på de politiskt aktiva kvinnornas egna formuleringar av önskvärda förändringar. Även de Traditionella politikerna var i flera avseenden kritiska till de rådande formerna i politiken även om de oftast undvek att formulera sin kritik i termer av kön. Att vissa män instämde i denna vision framgick av kommentarer som gavs under observationerna.

Visionen om en annorlunda politisk kultur inriktar sig på att ifrågasätta konflikten som norm i det politiska spelet. Det innebär inte ett upphävande av partilinjer, tvister i politiska sakfrågor eller ideologiska olikheter. Tvärtom - det handlar om att synliggöra dessa olikheter och skillnader utan att hemfalla i aggressivitet, personliga attacker och prestigekamp. Konflikten som norm får djupa återverkningar på politik som arbetsfält. I de sammanhang där denna norm råder anpassas det politiska språket, debattstilen, möteskulturen och beslutsformerna till att fungera i ljuset av den organiserade konflikten. De politiska debatterna i valrörelserna står ofta som symbol för denna kultur där angreppen på motståndarna får betydligt mer utrymme än en presentation av den egna politiken.

Visionen om den kvinnovänliga politiska kulturen handlar inte om en menlös, försiktig, utslätad och avideologiserad politik utan om en saklig, tydlig politik inriktad på dialog och respekt för övriga politiska aktörer. För att möjliggöra detta behöver sammanträdeskulturen i grunden förändras. Atmosfär och former är i hög grad beroende av vilka personer som är ledande, föredragande tjänstemän eller ordförande i nämndernas arbete. Samma nämnd kan skifta totalt beroende på om ordförande eller vice ordförande leder mötet. I visionen om en annorlunda politisk kultur har partiansvariga och ledande politiker gått på utbildning och tagit till sig de insikter som är vedertagna i modern pedagogik och arbetsledning; nämligen att trygga och säkra människor som fungerar i en vänlig och uppmuntrande miljö är mer presterande, uppmärksamma och motiverade. I en trygg atmosfär behöver inte de nödvändigt formella reglerna för ett kommunalt sammanträde bli avskräckande eller förtryckande. Den mötesform som är möjlig och kvinnovänlig i politiken är den formella och vänliga. Det formella garanterar spelreglerna och skapar ordning på sammanträdet och den vänliga atmosfären gör att fler vågar använda sig av sina rättigheter att yttra sig.

De kvinnliga politikerna beskrivningar av vad som är positivt i vissa organ går ut på att stämningen är öppen, många kommer till tals och det finns en dialog mellan partigrupperna. Livliga partiskiljande diskussioner uppfattas som positiva så länge de är sakliga. Humor nämns som något positivt, att få skratta är lika viktigt som att få visa känslor. Politik innebär hårt arbete, tidspress och dåligt samvete inför arbete och familj. Det kvinnor vill få för att orka fortsätta är en känsla av att trivas, att det politiska arbetet känns meningsfullt och roligt.

Prestigen av att ha ett kommunalt uppdrag är inte tillräckligt för att sitta kvar i stela, formella och nedtryckande sammanhang.

Ordförandes roll är central på många sätt. Ordförande "sätter stämningen", kan direkt vända sig till vissa personer och uppmana dem att yttra sig, lyfta fram dold kompetens och styra storpratarna. Ett sammanträde som ger mer plats till flera deltagare behöver inte "förlora kontroll" vilket säkert många ordförande fruktar. Det går att vara en styrande, drivande ordförande som håller ordning på tid och ärenden samtidigt som man uppmuntrar till dialog över partigränserna i beredningsdiskussioner, lyfter fram vissa personer som inte självmant begärt ordet och visar uppskattning över de olika inläggen. I kvinnornas vision ingår nämligen inget ohämmat pratande, tvärtom är det korta och sakliga inlägg som efterlyses.

Fullmäktigedebatterna ställde sig de flesta kvinnor avvaktande till. De beskrevs som "männens lekstuga" med långa, upprepande inlägg, instämmande med föregående talare och häftiga attacker på politiska motståndare, vilket även bekräftades av observationerna. I visionen om den kvinnovänliga politiken spelar fullmäktiges ordförande en central roll. Hon förhåller sig inte passiv utan knackar varnande med klubban när männen börjar gräla om rikspolitik och uppmanar ledamöterna att hålla sig till ärendet. I fullmäktigegrupperna tar kvinnorna upp sina känslor och upplevelser inför partikamraternas beteende och man gör vissa överenskommelser. Sluta med personangrepp och elakheter, satsa på saklighet och humor! Låt fler personer ta ansvar för partiets linje, släpp fram kvinnorna och undvik att gå in i svaromål på onödiga provokationer. Korta anföranden och absolut inga instämmanden med föregående talare. Partierna gör en överenskommelse om gemensamma spelregler kallade "etik i debatten". Kvinnorna som tidigare tyckt att fullmäktigedebatterna varit förfärligt trista upplever en större delaktighet och känsla av att uppdraget är meningsfullt. De tysta männen har också fått ett roligare och meningsfullare uppdrag.

I den kvinnovänliga visionen kommer kommunala handlingar i god tid före ett sammanträde. Man behöver inte använda nätter och tidig morgon innan övriga familjen vaknat för att i panik läsa handlingar. Tjänstemännen har gått på kurs, lärt sig skriva begriplig svenska och att göra tydliga, enkla sammanfattningar av utredning och ärende. De tjänstemän som inte skriver så att partigrupperna begriper får tillbaka sina handlingar med kommentaren "oläsligt". Kvinnorna har lyckats få sina manliga partikamrater att avstå från prestigen och sluta leka "Kejsarens nya kläder", alla erkänner att de inte begriper texten. Politikerna har gått på kurs i konsten att läsa handlingar där de lågutbildade och osäkra får veta hur de högutbildade och självsäkra faktiskt gör: de skumläser. Insikten om att man inte behöver läsa varje rad för att veta vad ett ärende handlar om är befriande för många. Andra väljer självmant att läsa noggrant för det känns bättre och man vill känna sig väl förberedd.

Kvinnors intresse av att förstå, att lära sig mer och att bli informerade är något som tas på allvar i den kvinnovänliga politiken. Frågor kan vara klagande även för andra och tvinga fram eftertanke hos tjänstemän som inte annars reflekterat över frågan. Eventuella försök till härskartekniker i form av förlöjligande, att göra den frågande osynlig eller ge henne skuld-känslor för att hon inte begriper avslöjas obarmhärtigt av ordförande som sätter nedlåtande tjänstemän eller ledamöter på plats.

I början av varje ny mandatperiod diskuterar partigrupper och nämnder igenom den sociala sammansättningen bland ledamöterna. Vem har småbarn, vilka jobbar skift eller heltid/deltid? Utifrån denna presentation av livsvillkoren enas man om lämpliga mötestider. I vissa grupper och nämnder blir det kvällstid och i andra blir det dagtid. Några väljer att växla mellan dag- och kvällstid för att alla ska kunna vara med. Det gör att kvinnor inom vården har möjlighet att vara politiskt aktiva. Dagsammanträden har tidigare gjort det omöjligt för många att gå ifrån jobbet i en tid med personalnedskärningar och där vikarier inte sätts in. Den enda tid som det råder absolut mötesförbud på är mellan kl 16.30 och 19.00, då ska politiker med familj kunna umgås med sina barn, laga kvällsmat och hjälpa till med läxor. De äldre männen har fått vänja sig vid att missa TV-nyheterna på att eftermiddagstider är bannlysta och de yngre männen kan öppet ägna sig åt sina barn utan att riskera sin politiska karriär. Barnvakt för förtroendevalda med behov är en självklarhet, det kan dels ske via barnvakter som kommer hem till de små och dels via samlingslokaler för halvstora barn.

I visionen om den kvinnovänliga politiska kulturen ingår även solidaritet mellan kvinnor. Kvinnorna skiljer mellan systerskap och solidaritet och skapar tillfälliga allianser med varandra, ibland även över partigränserna. De riktigt intima "systrarna" kan ha ett vänneförhållande, bilda mindre grupper och anförtro sig till varandra för att bl a diskutera sin hemsituation. Oftast har dessa kvinnor samma partifärg och känner stark tillit för varandra. I likhet med 1970-talets medvetandehöjande grupper görs en uttalad överenskommelse om att förtroenden eller diskussioner som rör hemmasfären sker under tystnadsplikt. I övrigt är kvinnorna i princip solidariska med varandra som kvinnor, oberoende av partiskillnader och personliga olikheter. Nedsättande behandling eller skämt gentemot andra kvinnor för att de är kvinnor tolereras inte.

I samband med vissa politiska frågor eller diskussioner om formerna för det politiska arbetet bildar kvinnorna allianser med varandra. Det kan ske tvärs över partigränserna även om man i övriga frågor är oense om politikens innehåll. Kvinnorna bestämmer själva när de bildar en sådan allians, de äldre seniorena stödjer de yngre. Männen har lärt sig att leva med att det är kvinnorna själva som avgör vad som är kvinnofrågor och när dessa är partiangelägenheter. De tycker däremot att det är obehagligt när kvinnorna gör gemensam sak i fullmäktige och nämnder och har därför blivit betydligt mer lyhörda och villiga att ta upp frågor av särskilt intresse för kvinnor i sina partigrupper.

Tre metoder - bekräftande eller falsifierande resultat?

Resultaten från de tre datainsamlingsmetoderna, enkät, intervjuer och observationer motsäger inte varandra på några avgörande punkter. Den sammansatta bild av den kommunala beslutsorganisationen som bestående av flera olika delkulturer tycks bli bekräftad. Männens oförståelse inför att kvinnor kunde tillföra "något nytt" var uppenbar i de tekniska nämnderna enligt enkätsvaren, vilket bekräftades av intervjuerna och observationerna. Att de kvinnliga fullmäktigeledamöterna utmärkte sig genom att vara relativt tysta i diskussionerna enligt enkätsvaren bekräftades även via de övriga resultaten. Undersökningens tre metoder kompletterar varandra där likheter och olikheter blir begripliga på ett särskilt sätt i den kvalitativa analysen. Vad som faktiskt menades med att ha problem med sammanträdesformerna eller atmosfären enligt enkät- och intervjudata blev fullt begripligt i ljuset av observationen.

Generaliserbarhet

Säger dessa resultat något mer än att så här såg förhållandena ut i en viss kommun vid en viss tidpunkt? Om vi med generalisering menar att vi ska kunna uttala oss om hur stor andel av landets kvinnliga kommunalpolitiker som befann sig i en liknande situation i början av 1980-talet så är det inte möjligt att dra några generella slutsatser av dessa data. Avsikten med denna studie har varit att undersöka kvinnors villkor och agerande i en mansdominerad politisk kultur. Mansdominans som ett strukturellt fenomen bärs upp av människor via deras inbördes förhållande till varandra. För att studera dessa processer ingående är strategiska urval och en mångfald metoder nödvändiga. Det kan vara viktigt att stå emot det Haavind (1982b:72) kallar maran som rider svenska samhällsvetare - tvångsföreställningen att man alltid bör ha ett representativt urval, för säkerhets skull. Istället är det viktigt att arbeta fram fler metoder för generaliserbarhetsprövning än dem som förutsätter statistisk representativitet. Ett sätt kan vara att göra jämförelser mellan flera strategiska urval.

Vad gäller resultatens allmängiltighet kan jämförelser göras med de undersökningar om språklig interaktion mellan kvinnor och män i sammanträdessituationer, skillnader mellan kvinnliga och manliga politikernas språkliga referenser och psykologiska sanktioner riktade mot kvinnor i mansdominerade miljöer, som refererats i tidigare kapitel i denna avhandling. Mina slutsatser om männen tolkningsföreträde liksom bruket av härskartekniker gentemot kvinnor kan därför antas vara generella i kommuner med liknande eller lägre kvinnorepresentation. Eftersom denna kommun betecknats som "kvinnovänlig" vad gäller struktur och hög kvinnorepresentation kan vi anta att kvinnornas villkor i relation till mansdominansen inte var påtagligt bättre i de flesta andra kommuner.

Det vi däremot inte kan göra några generella slutsatser omkring är kvinnornas agerande. Här spelar troligen ytterligare en rad faktorer in, inte bara kvinnovänlig atmosfär, kvinnoandel och kollektiva strategier, som berörts i min analys. Det är möjligt att i vissa kommuner är kvinnorna inte lika solidariska med varandra som i denna kommun, beroende på historiska traditioner, kommutyp, patriarkal struktur och därmed åtföljande manöverutrymme för kvinnorna. Här skulle det vara värdefullt med jämförande studier mellan exempelvis orter i glesbygd och bruksmiljö och "moderna" tätorter.

Vad har hänt efter 1982?

Kvinnorepresentationen i landet har ökat markant i landets kommunfullmäktige, genomsnittet ligger efter 1994 års val på 42 procent och ingen kommun har lägre representation än 25 procent. Även i kommunstyrelserna har kvinnornas andel ökat markant under 1990-talet, från 14 procent 1992 till 32 procent 1995. Andelen kvinnliga kommunalråd, kommunstyrelse- och nämndordförande är emellertid fortfarande låg. (3)

Flera av de kvinnliga politiker som figurerade i örebro-undersökningen har nu lämnat fältet, några kvinnor hamnade i riksdagen, andra har gått i pension eller av sagt sig sina uppdrag. Många finns kvar och tillhör idag seniorena med tjugo års erfarenhet av politiskt arbete. Samma mönster gäller männen med skillnad för att det finns några exempel på riktiga proffs som suttit med i trettio år eller mer. I likhet med de flesta andra kommuner har 1980-talet för Örebros del präglats av omfattande reformer vad gäller nämndstrukturen, de flesta av de centrala facknämnderna har avskaffats och kommunalnämndsreformen har fördjupats med utvidgat ansvar för kommundelarna. Kommunalnämnderna har följaktligen "professionaliserats", i fyra nämnder sitter ett kommunalråd som ordförande. Många av de tunga facknämndspolitiker som figurerade i min undersökning 1981/82 har nu uppdrag i en kommunalnämnd bestående av tjugofyra mot tidigare fjorton ledamöter. Omorganisationen har således inte inneburit den kraftiga minskning av antalet förtroendevalda som varit vanlig i många andra kommuner. De kvarvarande nämnderna har utökats kraftigt vilket innebär att 494 uppdrag 1981 har omvandlats till 474 uppdrag 1985. Dessutom har en rad nya styrelsuppdrag tillkommit i de nya bolag som bildats. Till skillnad mot 1982 har andelen kvinnor med "tunga" positioner ökat, av de elva kommunal- och oppositionsråden är fem kvinnor. Det är särskilt de borgerliga kvinnorna som kommit ikapp de socialdemokratiska kvinnornas försprång, tre av de fem kvinnliga kommunalråden representerar folkpartiet, centerpartiet och moderaterna. Dessutom har andelen kvinnliga presidiedamöter ökat även om ordförandeskapet fortfarande främst innehålls av män, i tre av tjugo nämnder är en kvinna ordförande medan tolv kvinnor är vice ordförande. Den omskrivna kvinnomajoriteten 1991 i fullmäktige har gått tillbaka något, kvinnoandelen utgjorde efter 1994 års val 45 procent. Ytterligare en förändring är att andelen kvinnliga chefer ökat på mellannivå, delvis som en följd av omorga-

niseringarna, 40 procent av kommundelsnämndscheferna är kvinnor. På ledande chefsbefattningar finns fortfarande en mansdominans även om detta mönster också börjat brytas, i mars 1996 tillträdde en kvinnlig stadsdirektör.

De nya trenderna som präglat kommunernas verksamheter under 1980-talet har även satt sina spår i Örebro. En modifierad form av beställar-utförar modellen har införts inom vissa områden. Kundorientering gentemot medborgarna, mål- och programstyrning liksom en egen ledarskapsfilosofi är en del av ingredienserna. Ett exempel på förändringarna är att den omorganisation av barnomsorgen i riktning mot "marknadsorientering" som Montin (1993:143) studerat har införts i Örebro. Örebro brottas liksom många andra kommuner med ekonomiska svårigheter och rejäla nedbantningar inom den offentliga sektorn.

Det är rimligt att tolka de snabba förändringarna som en "backlash" för den roll som de kvinnliga politikerna tillskansat sig i början av 1980-talet. (4) Den marginalisering som kunde skönjas rörde ekonomin, den tycktes i stor utsträckning vara de manliga tjänstemännens och politikernas domäner. Den omsorgsrationalitet som uttrycktes i intervjuerna och observationerna där de kvinnliga politikerna inte såg standardiserade mått som uttryck för mänskliga behov har i den nya organisationen fått ge vika för nya synsätt där den teknisk-ekonomiska rationaliteten tagit över. Den främlingskänsla som många kvinnor kände inför männens "räkande" har troligtvis förstärkts och givit upphov till vissa avhopp. I intervjuerna var det en enda kvinna som uttryckte farhågor inför framtiden, hon tyckte sig kunna se de begynnande tendenser som sedan kom att prägla utvecklingen både i Örebro och många andra kommuner i landet.

Jag tycker att vi har tappat lite mark när den gäller den kommunala planeringsprocessen. Visserligen har synen på brukarnas inflytande förbättrats, men det är så mycket kunskap som inte får vara med och påverka. Vi har ju hemsamariterna, socialsekreterarna ute i områdena, fritidsfolk och skolpersonal som vet så mycket om hur områdena fungerar i praktiken. Vi måste bry oss om deras kunskap. Men det finns så mycket som bromsar. Tjänstemännen har sin yrkesroll och det är vårt ansvar att se till att vi får stöd från tjänstemännen, det är en tröghet som alltid finns där... Det är svårt att beskriva med handfasta termer hur man ska få den här kunskapen att bli planeringsbar, det handlar om abstraktionsnivåer. Man har ekonomi och man har teknik och det är storheter som det min själ inte är lätt att rubba. Just nu när vi har dålig ekonomi så är de här planeringsförutsättningarna med alla ingredienserna så viktiga. Det är inte lätt att få in nya synsätt och här tycker jag att vi har tappat mark i Örebro ... Vi säger ja till många fraser som låter bra men det är något annat att vi verkligen får genomslagskraft. Jag är rädd för många snabba, fina beslut och sen säga att nu är det här gjort. ... Det är viktigt att vi inte får en massa fixarbeslut.

De begynnande förändringarna i form av "fraser som låter bra" och "fixarbeslut" kan ses som ett led i vad forskningen om nedskärningar i offentlig sektor kallat "managementfasen", där förändringar i ledarskapsstil, nya budgettekniker och organisationsstrukturer betraktas som viktiga redskap för att göra besparingar (Beck-Jørgensen 1981). Dessa begynnande förändringar som sedan accelererade snabbt i slutet av 1980-talet var emellertid inte ett resultat av

ekonomisk kris eller "fiscal stress" enligt en studie av Bokenstrand (1991:74). Nyheter som organisationsförändringar, decentralisering och effektivitetsbefrämjande metoder var inte relaterade till ekonomiska svårigheter eller politiska majoritetförhållanden i mitten av 1980-talet. Istället tycktes dessa förändringar främst få ett utrymme i större, urbaniserade kommuner med en specifik kultur och sammansättning av förvaltningen. Mangagementperioden kan ses som en förberedelse inför framtiden i en tid där tillväxten av den offentliga sektorn gick mot sitt slut. Anmärkningsvärt är emellertid att dessa förändringar, som införts i många länder i syfte att effektivisera och bromsa tillväxten av den offentliga sektorn, inte blivit föremål för ordentliga utvärderingar, enligt en OECD rapport baserad på en survey 1990. (5) Det finns ingen samlad kunskap om förändringarna lett till reella besparingar.

En forskare, ekonomen Elisabet Sundin, uttryckte i en bok som utkom 1988 farhågor för att en patriarkal motreaktion var på väg att inträffa gentemot de positioner som kvinnor tillskansat sig i den svenska välfärdsstaten. Att läsa Montins (1993) studie av svenskt lokalt självstyre och dess förändringar med "feministiska glasögon" ger en bild av en strukturell förändring som kan ses som ett uttryck för de tendenser som Sundin varnade för. Det inflytande utifrån en könsspecifik erfarenhetssfär som kvinnor hade i kommunalpolitiken och i den relativt autonoma kommunala barn- och äldreomsorgen i början av 1980-talet har starkt reducerats. Den funktionella rationalitet som Montin (1993:30-45) analyserar inom barn- och äldreomsorg överensstämmer i stort med vad kvinnoforskare kallat omsorgsrationalitet. I ovanstående citat som bygger på en intervju med en erfaren kvinnlig politiker är det emellertid inte den politiska beslutsprocessens formella-legala perspektiv, med Montins formuleringar, som är det viktigaste, det är istället en vision om ett upphävande av motsättningarna mellan de två rationalitetsformerna.

Övergången till målstyrning i enlighet med den nya kommunallagens intentioner (SOU 1985:28 sid 120) har inneburit att de "kvinnospecifika" bidrag som kvinnorna enligt intervju- och observationsresultat förde fram, konkreta och verklighetsnära vardagserfarenheter, har blivit mindre viktiga. Detaljerna är idag ett ansvar för tjänstemännen vilket betraktat utifrån nya ekonomiska styr-modeller kan ses som att en manligt definierad teknisk-ekonomisk rationalitet tagit överhanden. (6) De svårigheter som Örebros kommunalpolitiker brottas med, nämligen hur en vettig uppföljning och utvärdering av måluppfyllelsen ska ske, är likartade över hela landet.

Ytterligare en förändring som skedde i Örebro i början av 1990-talet var den tydliga polariseringen mellan vissa ledande kvinnliga politiker vad gällde synen på nedskärningar och förändringar av omsorgen, särskilt barnomsorgen. I undersökningen från 1982 framkom i enkät-svaren att de socialdemokratiska kvinnorna prioriterade barnomsorg och sociala frågor högre än de kvinnliga borgerliga ledamöterna. I sina konkreta beskrivningar i intervjuerna var de borgerliga ledamöterna, även från moderata samlingspartiet, emellertid inriktade på att före-

träda barns och kvinnors behov i bl a kulturpolitik och bostadplanering. Barnomsorg var däremot en generationsfråga bland folkpartister och centerpartister, där de yngre kvinnorna företrädde en "socialdemokratisk" linje medan både unga och äldre moderater var överens om att föredra en familjeinriktad barnomsorgspolitik. 1990-talets öppna och häftiga polarisering som hade sitt ursprung i den borgerliga majoritetens förändringar av barnomsorgen under perioden 1991-1994 fanns inte i början av 1980-talet.

Samtidigt är det väsentligt att påpeka att de kvinnliga politikerna varit långt ifrån maktlösa eller alltid partipolitiskt splittrade under senare år, de har fortsatt att utöva sitt inflytande på *hur* nedskämningarna gått till. Ett exempel är en informell, tvärpolitiska allians där kvinnliga politiker intierade och drev på för att genomföra Örebro kommuns starka satsning på utbildningsvikarier inom omsorgen i början av 1990-talet, vilket förhindrade massarbetslöshet bland kvinnliga anställda. (7) Positiva förändringar som skett tycks vara att normen om politikernas ansvarsbefrielse gentemot hemmasfären givit vika och att den nya generationens fäder idag verkar sida vid sida med äldre manliga politiker utan att drabbas av sanktioner p g a sina prioriteringar av barnen. (8)

Förändringarna i Örebro kommun är ett led i de snabba förändringar av den kommunala verksamheten och lokala demokratin som präglat landets kommuner i större eller mindre utsträckning under 1980- och 1990-talen. En intensiv massmedial debatt om ett eventuellt kvinnoparti med nätverket Stödstruporna som centrala aktörer i valrörelsen, framgångarna för kvinnorepresentationen vid 1994 års riksdagsval med en representant från den yngre generationens kvinnliga politiker som vice statsminister och jämställdhetsminister har medfört en bild av en stark ställning för kvinnliga politiker. Nya styrsystem och organisationsmodeller på primär- eller landstingskommunal nivå och hur dessa påverkat kvinnliga politikernas villkor eller möjligheter till att företräda kvinnors intressen har emellertid kommit i skymundan. Att förändringarna kan tolkas som en tillbakagång för kvinnorna konstateras i en studie av Bäck (1993:25) där en jämförelse görs mellan olika kommuner. Han finner att introduktionen av marknadsorientering i kommunerna är nära förknippad med en minskning av politikerkåren där de underordnade grupperna, bl a kvinnorna, drabbas. En svensk, medelklass, medelålders eller äldre man från centralorten är den politiker som får en relativt stärkt ställning i de kommuner som valt det nya systemet. Variationerna är emellertid stora mellan olika kommuner, hösten 1991 hade hälften av landets kommuner övergått till någon form av målstyrning medan endast ett tjugotal hade infört beställar-utförarmodellen vid samma period. (9) Framtida forskning får utröna vilken roll kvinnorna spelat i valet av organisationsmodell i olika kommuner liksom vilka drivkrafter bland manliga chefstjänstemän och topp-politiker som, trots varningar från ett otal forskare, låg bakom de extremt snabba förändringarna. Många reformer har inte kunnat påvisa en reell effektivisering eller besparingar av de offentliga kostnaderna, utvärderingar saknas ofta eller är bristfälliga (Montin 1993). Kanske fanns

ett latent "näringslivskomplex" hos många män i kommunal verksamhet vilket i så fall understryker vikten av ett närmande mellan kvinnoforskning och mansforskning.

Noter

1. Bergqvists kommentarer om SAF:s bristande intresse för kvinnorepresentation är inte särskilt problematiserande (1994;122ff). Kvinnors svaga ställning i svenskt näringsliv kan belysas i ett jämförande perspektiv där förhållandena i andra länder ser mycket annorlunda ut, bl a i Frankrike och USA.

2. Både Jones (1993) och Skeje (1994) har ägnat sig åt frågan om kvinnors auktoritet i politiken. Jones argumenterar för ett annorlunda auktoritetsbegrepp som inbegriper en "kvinnlig" aspekt där medkänsla finns med. Skeje ifrågasätter Jónasdóttirs teori om att kvinnor saknar auktoritet som kvinnor och tycker sig med utgångspunkt i Webers idealtyper kunna se att kvinnor i norsk topppolitik har en viss auktoritet som kvinnor, bl a via att de tillför något "nytt" till politiken vilket kan ses som en del av "personlig auktoritet". Det som Jónasdóttir betraktar som ett kvinnoproblem, nämligen att kvinnor måste rättfärdiga sitt deltagande med att deras kunskaper är komplementära och nyttiga är en missuppfattning menar Skeje. I själva verket bygger även en manlig, personlig auktoritet på nödvändigheten av att rättfärdiga sin position med att man vill förändra och föra in nya mål. I mina data framkommer emellertid att de kvinnliga politikerna inte kunde föra in "nya" frågor i vilka sammanhang som helst.

3. Källa: Kommunförbundet mars 1996 (ej publicerad statistik).

4. Backlash syfter på titeln till en amerikansk bok av Susan Faludi (1992) som hävdar att den amerikanska utvecklingen präglas av en tillbakagång för jämställdhet och kvinnokrav.

5 Denna OECD-rapport Public Management Survey 1990 och Public Managment Developments, update 1991 citeras i Petersson/Söderlind 1992:34.

6. Man är chef. En studie av kvinnor och män i ledande ställning i privat och offentlig sektor, SCB 1992 visar att 1990 var andelen kvinnliga förvaltningsschefer i offentlig förvaltning 16 procent. Områdena kultur, socialtjänst och skola hade en större andel, 28 procent. I Örebro kommun har kvinnliga chefer på avdelnings- och kommunalnämndsnivå ökat kraftigt i mitten av 1990-talet, de företräder emellertid via sina befattningar de nya organisationsmodellerna. Bland kvinnliga politiker används uttrycket "ekonomister" om vissa tjänstemän och politiker som anses vara ensidiga representanter för teknisk-ekonomiskt begränsad rationalitet.

7. Muntlig information från en kvinnliga kommunstyrelseledamot september 1994.

8. Intervju med Torgny Larsson, småbarnsfar och kommunalråd i skriften Järtecken (1994) Länsstyrelsen i Örebro län.

9. Marknadsorientering av kommunal verksamhet sid 179, Ds 1992:7. Civildepartementet. Stockholm, Allmänna förlaget.

METOD-APPENDIX

Denna avhandling innehåller inget regelrätt metodkapitel med ingående resonemang om den principiellt överlägsna metoden för denna typ av fallstudie. Korta redogörelser har givits för urval och genomförande av enkät- och intervjuundersökningen och mer ingående beskrivningar gavs omkring genomförandet av observationerna i kapitel tio. I detta appendix ska jag redogöra för hur själva fältarbetet och materialinsamlingen gick till och avslutningsvis kommentera frågan om validitet och reliabilitet i denna typ av undersökning.

Det är inte ovanligt att kvalitativa studier innehåller långa och ingående metodkapitel om hur forskaren gått till väga. Jag instämmer i Haavinds ord:

”Sida upp och sida ned ner om perspektiv och procedurer ger inte mycket om resultatens innehåll saknar intresse. Och inte tycker jag heller att det är särskilt övertygande att läsa på nytt och på nytt om intervjun som dialog eller om tolkning som hermeneutisk process” (1994:69).

Skälet till att utesluta det traditionella metodkapitlet som ofta innehåller ett rättfärdigande för valet av den egna metoden och kritik av den forskning som anses tillhöra en annorlunda metodtradition är att min ståndpunkt är att ingen metod är i sig den andra överlägsen. Valet av metod bör vara, och är i denna avhandling, nära förknippat med vilka frågor som ställs och vilken ambition man har av att få användbar kunskap via den ena eller den andra metoden. När denna undersökning genomfördes befann sig den kvinnovetenskapliga metoddiskussionen i en fas av uppgörelse med ”manliga” metoder, redovisad av Davies/Esseveld (1989:15), där bl a enkät ansågs vara en distanserad, objektifierande form av materialinsamling som inte gav de djupare kunskaper om mansdominans och kvinnors villkor som forskarna sökte. Å andra sidan kunde mina föresatser att bl a via observationer försöka finna belägg för det ”osynliga” i kvinnors erfarenheter väcka stark upprördhet och tvivel i traditionella statsvetenskapliga miljöer. Mitt val blev att avstå från att gå in i denna polariserade debatt och vidhålla att resultat och redovisning av hur jag gått tillväga får bedömas av läsaren, som får acceptera att detta var mina val av metoder. I metodhänseende har studien i sin helhet en övervägande kvalitativ karaktär vilket medfört att enkätresultaten på många sätt är underutnyttjade i redovisningen, många tabeller har producerats under årens

lopp som nu inte finns med i den slutgiltiga versionen. Detta är ett medvetet val där de enkätdata som redovisas fått status av att utgöra bakgrundsmaterial till den fördjupning som sker via intervjuer och observationer.

Förberedelser och praktiskt genomförande

Det kanske mest unika med denna studie är att jag tilläts observera de interna partigrupps-sammanträdena i olika partiers grupper. Det kan ses som ett resultat av det grundliga arbete som jag lade ned på att skapa förtroende för undersökningen. En person var på ett tidigt stadium en nyckelperson för "förankringen" av mina planer, kommunalrådet Inger Lundberg. Tillsammans med sin kollega, kommunalrådet Karin Kallin, öppnade hon många portar för min undersökning. I en skrivelse till kommunstyrelsen och dess ordförande informerade jag om mina planer på en studie av de förtroendevaldas villkor med särskild inriktning på kvinnliga ledamöters villkor och problem. Detta resulterade i personliga möten med kommunalråden Axel Gisslén (s) och Sven Fredriksson (c) som både skrev ett positivt följebrev till enkäten där de socialdemokratiska och borgerliga ledamöterna uppmanades att svara.

Enkäten formulerades i samråd med en informell referensgrupp bestående av fyra socialdemokratiska, kvinnliga ledamöter. De gav värdefulla synpunkter på vilka frågor som kunde tänkas vara lämpliga eller olämpliga att beröra i enkäten. Att gruppen kom att bestå enbart av socialdemokratiska ledamöter var ett resultat av min första kontakt med Inger Lundberg. Min bedömning var att dessa synpunkter var allmängiltiga och jag saknade vid tillfället lämpliga kontakter med borgerliga ledamöter. Enkätens första utformning testades på en grupp kommunalpolitiker i Nora kommun som gav synpunkter på hur enkäten kunde förbättras.

Jag utförde själv allt praktiskt fältarbete. I november 1981 sändes enkäten ut och de flesta svarade inom föreskriven tid. I ett följebrev berättade jag att enkäten syftade till att kartlägga de förtroendevaldas villkor med särskild inriktning på kvinnornas situation. En skriftlig påminnelse gick ut till dem som inte svarade och följdes sedan av telefonpåminnelse. Några personer avstod trots telefonsamtal från att svara och skälen var dels personliga, som sjukdom eller pågående skilsmässa, och i några fall misstroende mot denna typ av undersökningar. Svarsprocenten blev 85 vilket kan betraktas som tillfredställande, några stora avvikelser mellan partierna fanns inte. Lägst svarsprocent hade de moderata männen med 78 procent.

I januari 1982 påbörjades observationerna i olika nämnder och i fullmäktige. Nämndordförandena hade kontaktats per telefon i förväg och givit sitt tillstånd, vid det första sammanträdet i respektive nämnd fattades ett formellt beslut om min rätt att närvara. För en närmare redovisning av hur observationerna utfördes se kapitel tio. Efter den första observationen i en av nämnderna föreslog den manlige ordföranden att jag borde komma till partigruppsmötena eftersom det var där de "verkliga besluten" togs. Överraskad tackade jag

ja och kontaktade raskt ytterligare ett antal partigrupper och framhöll att jag nu släppts in på ett visst håll och gärna ville ha ett mångsidigt underlag. Eftersom alla ledamöter i grupperna, förutom någon enstaka manlig suppleant, fått och besvarat min enkät var jag känd som forskaren som undersökte politikernas villkor och alla tycktes vara överens om att min närvaro var acceptabel.

För att undvika att observationerna påverkades av intervjuerna med de kvinnliga politikerna väntade jag med att genomföra intervjuerien till senare på våren. Att detta vare en nödvändig uppläggning framgick i det enda fall där en kvinna p g a svårigheter att finna lämplig tid intervjuats några dagar före det sista observationstillfället. Hon vände sig direkt till mig under partigruppsmötet och sa: "Där ser du, han kan inte ens svara". Jag förhöll mig i stort sett passiv men nickade och mötte hennes blick för att visa min solidaritet. Männen tog ingen notis om denna incident och mötet fortsatte som tidigare. I april 1982 påbörjades de första intervjuerna samtidigt som observationerna gick mot sitt slut. De kvinnor som intervjuades först tillhörde de icke-observerade medan de övriga intervjuades i maj-juni, när observationerna var avslutade. I ett fall utfördes intervjun i augusti p g a stora svårigheter att finna en tid före semestern. Detta påverkade delvis intervjuresultaten då denna kvinna ibland svarade "hade du ställt denna fråga i våras så hade jag tyckt annorlunda" rörande hennes hemsituation. Utvilad efter semestern hade hon ett annat perspektiv på sin tillvaro, i bearbetningen av denna intervju tog jag fasta på hennes beskrivning av hur hon upplevt sin situation under våren. Intervjuerna varade mellan en och en halv timme och fyra timmar och de bandades förutom i ett fall där intervjupersonen blev alltför hämmad av bandspelaren. Denna intervju genomfördes genom att jag förde anteckningar. Intervjuerna gjordes i politikernas hem, på deras arbetsplatser och i ett fall i ett rum på Högskolan. Vid alla tillfällen var vi ensamma och ostörda. Intervjuerna i hemmet avbröts ibland av makar eller barn som passerade rummet. Vi gjorde då en kort paus och sedan fortsatte intervjun. Utskriften av intervjuerna gjordes av mig själv utifrån anteckningar från intervjutillfället och de inspelade banden.

Enkäten

Jag hade vid enkätens sammanställande kontakt med Gunnar Wallin vid Stockholms universitet och Janneke van der Ros Schive vid Oslo universitet som arbetade med de båda större svenska och norska politikerundersökningarna. Flera frågor är identiska med eller lätt omarbetade från deras enkäter (se bilaga 1). Ett kortregister upprättade på varje individ med uppdrag och personliga data baserat på kommunens och partiernas uppgifter över förtroendevalda. Enkäten sändes till alla kvinnliga politiker och ett stratifierat urval bland männen där strata var parti och position. Alla manliga ledamöter i fullmäktige, kommunstyrelse, centrala facknämnder och kommundelsnämnder fick enkäten medan vartannat namn inom varje parti valdes ut i de tre kategorierna lokala nämnder, "lätta" nämnder med färre sammanträden än fem per år och suppleanter. Detta urval har sedan viktats till att motsvara totalpopulationen.

Kodschema utarbetades i samråd med Sören Holmberg och Hans Nordlöf vid Göteborgs universitet. Jag kodade själv alla enkäter (380) och arbetade fram lämpliga kategorier på svaren på de öppna frågorna. Kodningen av yrkestillhörighet skedde utifrån den manual som tillämpades vid valundersökningarna. Antal och typ av kommunala uppdrag kodades direkt av mig utifrån kortregistret. Stansning och kontrollstansning skedde vid dåvarande Institutionen för datatransmission vid Högskolan i Örebro och datakörningar skedde vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg med bistånd från Birgit Jonasson, Anders Ohlsson och Martin Bennulf. Kompletterande körningar av data från 1979 års politiker-undersökning skedde vid Svensk samhällsvetenskaplig datatjänst med hjälp av Merrick Tabor från Stockholms universitet, som hade god inblick i uppläggnings av de olika delpopulationerna.

Intervjuerna

Urvalet av intervjupersoner skedde utifrån kategorierna parti, ålder, position och erfarenhet av diskriminering som kvinna. Drygt hälften av intervjupersonerna tillhörde socialdemokratiska partiet, i övrigt var de fördelade på de tre borgerliga partierna folkpartiet, centerpartiet och moderaterna. Alla positioner fanns representerade från kommunalråd till uppdrag i lokala nämnder. I samband med registrering och anonymisering av enkäterna gjordes en markering i kortregistret av ålder samt vilka som svarat ja på frågan om diskriminering. Hälften av de trettiofyra kvinnor som valdes ut hade uppgivit att de erfart någon form av diskriminering i enkäten. Kvinnorna kontaktades per brev med åtföljande telefonsamtal. Fyra kvinnor tackade nej till att ställa upp av personliga skäl. Eftersom alla hade besvarat enkäten och fann forskningsuppgiften angelägen var attityderna positiva till mina intervjuer. Intervjuerna utfördes utifrån ett strukturerat frågeschema där svarspersonerna utvecklade sina svar fritt. Valet av form för intervjuerna grundades på kunskapen om de förtroendevaldas stora tidspress och resultatnriktade hållning. Min uppfattning var att en ostrukturerad djupintervju baserad på vissa temata närmast skulle ha väckt irritation, över "okoncentrerat prat". Min erfarenhet av flera års arbete som journalist var en god hjälp vid intervjuerna där jag kunde falla tillbaka på min yrkesmässiga rutin, både vad gällde intervjuteknik och kompletterande anteckningar. Intervjuerna inleddes med att jag berättade om intervjuernas plats i undersökningens uppläggnings där de intervjuade kunde ställa frågor till mig. Jag berättade även kortfattat vem jag själv var och hur min personliga bakgrund såg ut. Sedan följde en serie frågor om personlig bakgrund, barndom och vägen in i politiken som inte behandlats i denna avhandling. Frågorna fortsatte med synen på villkoren i politiken, den egna hemsituationen, formerna för politiska initiativ och eget handlande. Avslutningsvis kom frågorna om inställning till kvinnofrågor. Jag var osäker på om dessa frågor skulle betraktas som provocerande av vissa personer och ville undvika att de påverkade spontanta svar på övriga frågor.

I metodlitteraturen påpekas ofta vikten av att vara observant på hur intervjuaren kan påverka den intervjuades svar. Inom den kvinnovetenskapliga metodtraditionen har denna rädsla för

otillbörlig påverkan ofta avfärdats med att detta synsätt grundar sig på en objektifierande syn på intervjupersonerna (Davies/Esseveld 1989). I en "solidarisk intervju" där en kvinnlig intervjuare möter en kvinnlig intervjuperson eftersträvas istället en subjekt-subjekt relation utifrån en ömsesidighet som innebär att frågan om ensidig påverkan från intervjuaren är sekundär. I en analys av hur kvinnliga kommunalpolitiker i Nederländerna reagerade på en manlig och en kvinnlig intervjuare finner Leijenaar och Niemöller (1982) att intervjuarens könstillhörighet hade en klar effekt på intervjuernas längd och innehåll. Skillnaden innebar att intervjuerna i förhållande till den kvinnliga intervjuaren blev längre och svaren var spontantare medan den manliga intervjuaren tvingades ställa fler frågor för att få fram information. Mellbourn (1979:25) menar att den intervjuareffekt som det varnas för i många sammanhang tvärtom är något nödvändigt och positivt i samband med intervjuer med beslutsfattare och personer som är vana att svara på frågor. Han skriver: "Intervjusituationen bör efterlikna ett samtal där intervjuaren ger den intervjuade största tänkbara möjligheter att utveckla sina svar" (ibid).

Min egen roll varierade beroende på intervjusituation och intervjuperson där jag anpassade mig till olika omständigheter. I några fall var kontakten relativt opersonlig och lätt distanserad och dessa intervjuer genomfördes med mina frågor och intervjupersonens svar. I andra fall inledde intervjupersonen en dialog och frågade mig om min åsikt eller om jag förstod vad hon menade utifrån mina genomförda observationer. Vid dessa situationer gav jag bekräftande svar dvs att jag förstod och trodde på den intervjuade kvinnans tolkning av situationen samtidigt som jag avstod från att ge kommentarer som direkt kunde påverka svaren. Den risk för "otillbörlig" påverkan som det varnas för i traditionell metodlitteratur var obefintlig i dessa situationer, de kvinnor som inledde denna typ av dialog med mig var personer med en stark subjekt-identitet. De kvinnor som framstod som osäkra eller ambivalenta inför vissa av mina frågor upprättade istället ett distanserat förhållningssätt där de svarade relativt kortfattat på dessa frågor. I vissa sammanhang följde jag upp kvinnornas svar med klagörande följdfrågor som varierade från fall till fall. I de situationer där en fråga redan besvarats via en tidigare fråga konstaterade vi gemensamt att "det där har vi redan berört, finns det något att tillägga" och gick i allmänhet vidare i formuläret. Alla kvinnor uttryckte uppskattning och intresse efter intervjun, även om vissa varit försiktiga eller avvaktande i början. De flesta frågade om deras svar avvek från andra intervjuer och var mycket intresserade av andra kvinnors erfarenheter. Det var vanligt att de uppfattade intervjun som klagörande och värdefull för dem själva personligen, de sade sig ha fått anledning att "sätta ord på" och fundera igenom sin situation på ett nytt sätt.

Renskrift utifrån anteckningar och bandinspelningar innebar att vissa faktauppgifter skrevs ned utifrån anteckningarna med kontroll via inspelningen (t ex antal barn, utbildning, närvaro i partigrupp). Alla svar som berörde upplevelser och erfarenheter skrevs ned direkt från bandupptagningarna. Svaren har delvis redigerats där vissa äh och hm har tagits bort vilket inte har inneburit att någon väsentlig information gått förlorad. De intervjuade kvinnorna

talade generellt ett vårdat talspråk. I återgivandet av citaten har vissa meningar utelämnats med markeringen... Detta har dels skett för att bevara anonymiteten och dels för att avlasta citaten från upprepningar eller detaljer som inte direkt berörde den aktuella frågeställningen. Denna redigering gjordes för att inte belasta texten med för stora "ordmassor" och istället göra det möjligt att ta med många intervjuцитat för att påvisa variation och nyanser. I valet av intervjuцитat inom varje berörd kategori har jag valt de mest *belysande* svaren som tycktes innehålla även det som framkom indirekt eller mindre klart uttryckt i andra, mer kortfattade svar. Det innebär inte att ett fåtal, välformulerade personer återkommande fått representera de övriga intervjuade. Alla trettio kvinnorna finns citerade i redovisningen där deras svar i olika sammanhang representerar den kategori de placerats in i.

I tolkningsarbetet av intervjuresultaten befann jag mig utan konkret vägledning för hur jag skulle bära mig åt. I de kvalitativa metodböcker som fanns i början av 1980-talet var det sällsynt med praktiska tips, desto mer fanns att läsa om "holistiskt perspektiv" och "förståelse tolkning", men hur skulle man gå till väga? Vid denna tidpunkt var inte heller de kvalitativa analysprogram för datorbearbetning tillgängliga som idag blivit ett förnämligt redskap för bearbetning av stora textmängder. Mitt val av strukturerade frågor gjorde att texten inte var fullt så omfattande som vid djupintervjuer baserade på temata. Trots detta fanns drygt 200 tätskrivna sidor att analysera. I den danska antologin *Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning* (red Broch m fl 1979) fann jag konkreta och handfasta råd. Det visade sig att i sökandet efter mönster och trådar i materialet var det värdefullt att kombinera en visuell uppfattning med en analytisk för att "få grepp" på materialet. Min praktiska lösning blev olika färgpennor, tejp och sax. Svaren på varje fråga/tema klipptes ut, varje svar identifierades och klistrades upp på ett stort ark. Vid upprepade genomläsningar började vissa återkommande mönster att gestalta sig och med hjälp av färgpennor blev det möjligt att få en överblick över materialet. Detta, visserligen utrymmeskrävande, arbetssätt gjorde det möjligt att kombinera en holistisk och atomistisk analysmetod där både helheten och de enskilda individernas svarsmönster kunde tolkas samtidigt. "Mönstret" noterades och sammanställdes, vissa kategorier upprättades och lämpliga citat kunde börja väljas. Sedan återstod en långsam process av sammanställning, tolkning, förkastande och omtolkning som så småningom resulterade i en för mig rimlig analys. Det relativt hanterliga intervjumaterialet, trettio personer, samt att jag personligen träffat alla dessa kvinnor och mindes dem väl var en ovärderlig hjälp i detta arbete. Deras berättelser om sina liv gjorde att jag hade vissa sammanhang klara för mig redan vid analysarbetets början. De flesta bakgrundsvariabler fanns lagrade i mitt eget minne, jag visste deras ålder, hemsituation, ålder på barnen och typ av uppdrag. Min bedömning är att denna typ av analys enbart kan utföras på ett tillfredställande sätt om intervjuare och analyserande forskare är samma person. En stor del av den "förståelse" inför materialet som är den kvalitativa metodens styrka uppnås via det mänskliga mötet i intervjusituationen.

Validitet och reliabilitet

Att diskutera validitet och reliabilitet anses vara hemmhörande i en positivisk, kvantitativ metodtradition enligt många forskare. Enligt denna argumentationslinje är det helt enkelt inte möjligt att uttala sig om validitet och reliabilitet i en tolkande, kvalitativ forskningstradition, istället föreslås andra andra begrepp såsom "usefulness" (Glaser and Strauss 1967) eller "adequacy" (Acker et al 1983:431). Definitionerna av validitet och reliabilitet är otaliga även om gemensamma nämnare kan anses vara att dels kritiskt granska om forskaren lyckats undersöka vad som avsågs och dels om de metoder som användes var tillförlitliga. Validitets- och reliabilitetsprövning är i allmänhet inriktad på att granska tillförlitligheten eller felaktigheter i *mätningen* av olika företeelser medan kvalitativa studier har som främsta kännetecken att tolka och förstå. Detta medför att man bör ha avpassade krav eller normer när det gäller att avgöra vad som är valida och reliabla resultat. Ytterst handlar det om i vilken grad forskaren och läsaren kan lita på de resultat som presenterats.

Återigen placerar jag mig mitt emellan den position som antingen ser frågan om validitet, reliabilitet och generaliserbarhet som själva grundvalen för den vetenskapliga prövningen och den position som betraktar problemet som irrelevant eftersom kvalitativ forskning sysslar med "något annat". Jag instämmer med de forskare inom kvalitativ metodtradition som inte förkastar validitetsbegreppet utan istället strävar efter att ge det ett delvis annat innehåll (Merriam 1994:174ff). Detta är nödvändigt i en kvalitativt inriktad studie där syftet inte är att pröva hypoteser eller att finna kausala samband som bygger på åtskilda eller oberoende händelser utan istället är inriktad på att förstå och att gå bakom det synbara. Jag ansluter mig till den kritiska realismens kausalitetsbegrepp d v s att en kausal utsaga inte handlar om orsak-verkan mellan åtskilda objekt utan om vad ett objekt är och vad det kan göra (Karlsson m fl 1991:37). Mina teoretiska ambitioner är emellertid inte på långt när så anspråksfulla som hos många företrädare för de kritiska realisterna.

När det gäller den interna validiteten har jag valt fem strategier som föreslås av Merriam (1994) och som har visat sig användbara vid prövning av kvalitativa studier:

1. *Triangulering* d v s användning av flera metoder. Resultaten från de tre metoderna i denna studie bekräftar i stort varandra. De olikheter i kvinnornas och männens verklighetsuppfattningar och villkor som framkom i kapitel 4 och 6, 8 och 9 bekräftas av de intervjuades upplevelser och av observationerna.

2. *Deltagarkontroll* d v s de personer som tillhandahållit information får ta del av vilka beskrivningar och tolkningar man gjort och därefter ta ställning till om resultaten verkar trovärdiga. Detta har skett via en mängd föreläsningar för förtroendevalda som jag givit genom årens lopp på inbjudan av olika partier, kommuner och kvinnoförbund. Tre

föreläsningar har givits i Örebro och ett tjugotal i övriga landet. Resultaten har bekräftas i alla dessa sammanhang, däremot har mina tolkningar ifrågsatts av vissa män och enstaka kvinnor. De enda resultat som ibland avvisats har gällt skildringen av debattformerna och atmosfären i fullmäktige där man i andra kommuner ansett sig ha ett "mjukare klimat".

3. *Upprepade observationer* gjordes under observationsarbetet där varje organ besöktes minst tre gånger. Enkätens, observationernas och intervjuernas kronologiska tidsföljd under en period av sju månader kan även ses som en form av upprepade observationer.

4. "*Horisontell*" *granskning och kritik* d v s att man ber sina kollegor ge kommentarer till och synpunkter på resultaten efterhand som de kommer fram. Detta har skett via synpunkter från dels mina handledare och dels deltagare i den seminariegrupp för ömsesidig handledning som träffades regelbundet i Örebro under första hälften av 1980-talet. I dessa sammanhang har jag fått ovärderliga synpunkter utifrån ett kritiskt men intresserat och solidariskt manligt perspektiv. Inom ramen för ECPR:s workshops, Nordiska statsvetarförbundets arbetsgrupper och andra konferenser har jag fått värdefull granskning av europeiska och nordiska kvinnoforskare. Detta har även skett av inblandade redaktörer i samband med publicering av delar av undersökningen.

5. *Klargörande av eventuella skevheter* från forskarens sida vad gäller utgångspunkter, underliggande antaganden, världsbild eller teoretiska perspektiv när undersökningen startar. I denna undersökning har dessa utgångspunkter redovisats grundligt och en prövning av dessa överlämnas till läsaren. En brist som konstaterats gäller det *identifikationsmått* som användes i enkäten där kvinnor med uppdrag i tekniska nämnder tenderade att ha en låg kvinnoidentifikation. Två variabler som ingick grundades på konkreta erfarenhet av kvinnliga ledamöters uppträdande vilket ledamöter i nämnder med låg kvinnorepresentation hade mindre erfarenhet av. Följdaktligen var intervjuresultaten motsäggande, kvinnor i tekniska nämnder hade en stark kvinnoidentifikation när begreppet tolkades i ett helhetsperspektiv. En annan svaghet är den bristande tillförlitligheten i ledamöternas subjektiva uppskattningar av *hushållsarbetets fördelning* som mer än andra subjektiva värderingar är starkt värdeladdat utifrån idealet om jämställdhet. En tredje svaghet är att "känsliga" frågor som *erfarenhet av diskriminering* inte är lämpade att ställa i en enkät. Flera kvinnor som svarat nej i enkäten berättade i intervjusituationen om sådana erfarenheter vilket innebär att det är troligt att den procentandel som framkom via enkäten var för låg.

Att testa *reliabiliteten* d v s tillförlitligheten av de metoder som använts är mer vanskligt i en kvalitativ studie eftersom den ofta använda tekniken är att undersöka om resultaten kan återupprepas. I denna undersökning var jag själv, forskaren, det främsta instrumentet för insamling av data och sammanställningen av resultaten bygger i hög grad på min "läsning" och tolkning av materialet. Studiens problem som undersökts är stadda i förändring, mångdimensionella och synnerligen kontextuella. Detta medför att en traditionell

reliabilitetstest skulle vara både en inbillning och en omöjlighet. En viss test har kunnat göras via de jämförelser med annan norsk och svensk forskning av kommunalpolitiker som gjordes vid samma tidsperiod där delvis samma enkätfrågor ställdes som i denna enkät. Resultaten avvek inte särskilt mycket från varandra utom i svaren på vad som var negativt och positivt med uppdraget. Det är möjligt att de fasta svarsalternativ som Wallin m fl formulerade "hjälppte" vissa ledamöter att "sätta ord" på sina känslor av bristande inflytande medan detta inte var något som man spontant formulerade sig omkring i mina öppna svarsalternativ.

Eftersom termen reliabilitet i traditionell mening inte tycks stämma särskilt väl när den används på kvalitativ forskning föreslår Lincoln/Gruba (1985) att man istället ska pröva "grad av beroende" och "sammanhang" när det gäller resultaten. Istället för att kräva att utomstående ska få samma resultat gäller det att sträva efter resultat med mening som tycks vara konsistenta. De tekniker som redovisas i Merriam (1994:183) är delvis identiska med de tekniker som föreslås för prövning av inre validitet vilket inte är särskilt märkligt eftersom en stärkning av denna innebär att även reliabiliteten ökar. Förutom de redan nämnda teknikerna ska ytterligare en punkt nämnas kallad "Att följa i samma spår". Det innebär att oberoende bedömare ska kunna "godkänna" resultaten på samma sätt som en revisor gör vid granskningen i ett företag. Granskningen bygger på att bokföringen är utförligt redovisad. I denna studie bedömer jag det som att min beskrivning av hur informationen samlats in och hur kategorierna utformats liksom hur olika indexkonstruktioner gjorts gör det fullt möjligt att göra denna typ av granskning.

När det gäller frågan om extern validitet eller generaliserbarhet hänvisas till slutorden i kapitel 11.

Bilagor:

1. Enkät.
2. Intervjufrågor.

Summary

There are great differences between Swedish municipalities when it comes to the proportion of women in local politics. Certain municipalities appear as more “woman-friendly” than others, and Örebro is one such municipality, having had a high representation of women in local politics even as long ago as the 60s. The purpose of this dissertation is to investigate, on the basis of feminist theory, the conditions and conception of reality of Örebro’s local politicians, focusing especially upon the woman politicians. The basic hypothesis of the study is that there are a number of constant differences between the men and the women with regard both to situation and to conception of reality, and that the conditions to which women’s political outlook and actions are subject are in part different from those affecting men. The conditions affecting women are investigated on a fundamental level in terms of culture, women’s culture and male-dominated political culture. The main questions the study seeks to answer are the following:

- (1) Under what conditions are women active in local politics?
- (2) What interests do the woman politicians regard themselves as representing?
- (3) What possibilities have they of articulating and acting for women’s interests, and what are the obstacles to this?

Three methods have been used for data collection: questionnaire to all women and a selection of men with official functions in local politics, interviews with 30 of the women, and observation of some 20 meetings.

An analysis of the answers to the questionnaire shows that the woman politicians’ life-patterns and political backgrounds were to some extent different from those of the men. The women had a stronger link to care – in choice of occupation, in areas of political interest and in their own political initiatives. A majority of the women appeared to feel a sense of fellowship with other women, appeared to identify with other women. In a categorisation of the women the largest category was that of *the party woman*, who both identified with other women and was to some extent active in feminist politics. The next-largest category was that of *the care representative*, who felt a sense of fellowship with other women but was not act directly in this sphere. A small category was that of *the traditional politician*, neither identifying with other women nor participating in feminist activities. The smallest category was that of *the feminist activist*.

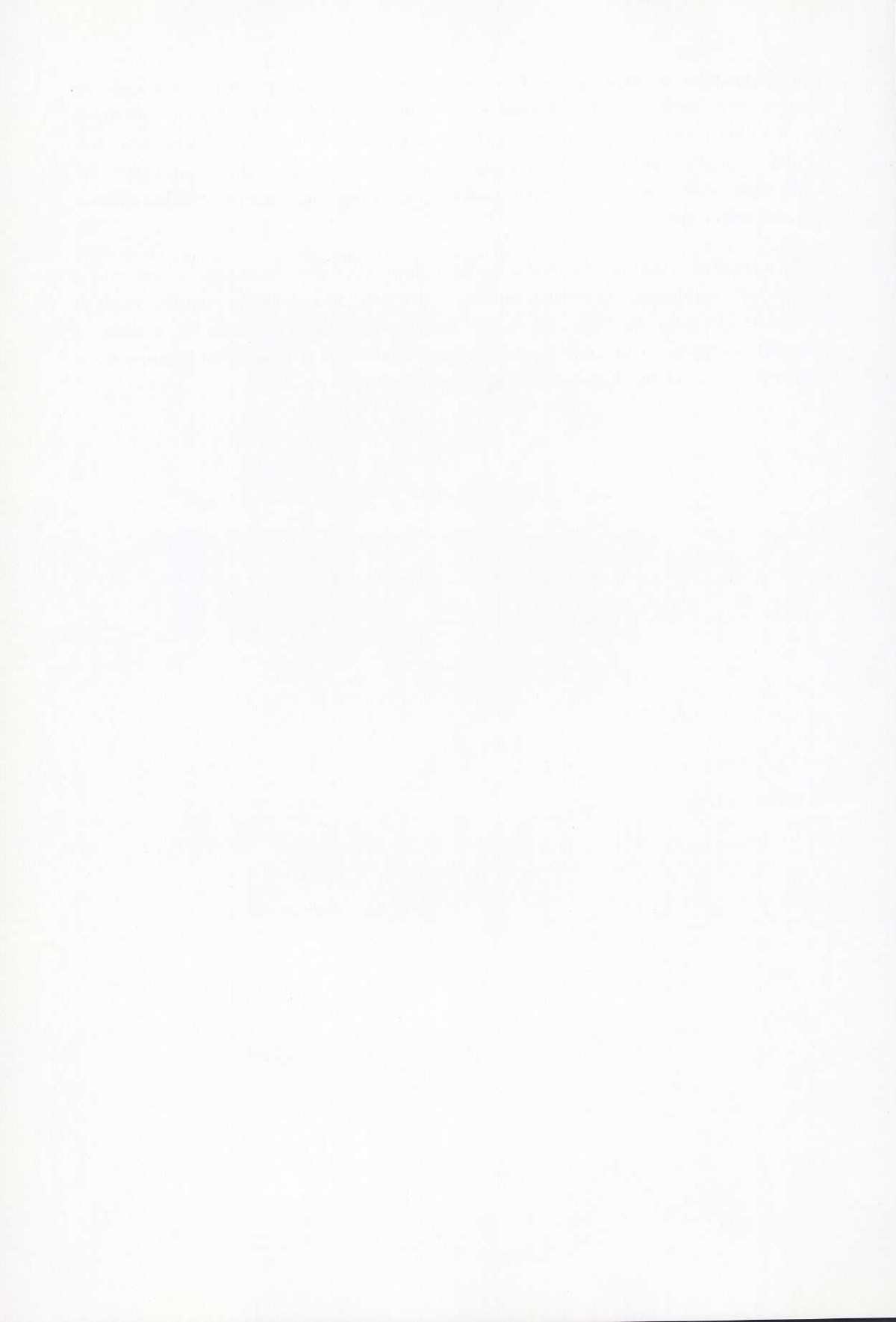
Concerning the conditions facing women in politics, the men's questionnaire answers diverged sharply from the women's. In the interviews it came out that different sorts of social and care questions were considered by most of the women as being women's questions. They considered further that the distribution of work between the sexes meant that it was women that were burdened with the consequences of defects in sick care, child care and geriatric care. The interviews also showed that the women were well aware of the various techniques of domination to which they were subjected in the male-dominated political culture. Their counter-strategies were chiefly indirect and collective, involving mutual support and encouragement. Direct counter-strategies were unusual; when they did occur they were directed against individual men. The women's sense of unity and solidarity was clearly marked.

In the sphere of their home lives the women were in a very different situation from the men. The male politicians had quite another backing from their partners, who took the main responsibility for home and children. In the interviews the women were in general critical of the male politicians' freedom from responsibility in the home, and of the social circumstances which put women at a disadvantage in this way. On the other hand they were not critical of their own husbands. An analysis of the strategies employed by the women in the sphere of the home to improve their situation indicates that they tried to achieve a balance between change and the preservation of marital and family harmony. The questionnaire answers indicated that a majority of the husbands took a positive view of their wives' involvement in politics – and in order not to disturb this view the women avoided open conflict regarding the distribution of chores in the home.

In its objective conditions the political work was by and large equally burdensome for women and men: there were the same difficulties in finding time to read all the documents and go to all the meetings, and there were the same collisions between home and work. The differences that did exist concerned rather the subjective apprehension of the state of affairs, where the women's apprehension of atmosphere and language diverged from the men's. It emerged from the interviews that the women valued a less conflict-orientated environment, with room for dialogue and objectivity in the debate. There were large differences between the various municipal organs, the chairperson's role appearing to be central. The women often felt that their burden of work was large – which in part can be attributed to their feeling under strong pressure to be well-prepared. This pressure came both from within and from without: on the one hand there were the women's own notions of what they ought to be able to manage, on the other hand there were the men's techniques of domination which made it even more important for the women to be well-prepared. The women in Örebro's local politics regarded themselves as having an influence on municipal policy – and they did in fact have such an influence. Though in part on the basis of different notions and with different areas of concern, most of them represented women's interests. But in order to achieve success it was important to have a certain position. The strategy most commonly used by the women in order to upset the male dominance in politics was to refuse to abide by the norms. Several made an effort to speak a

simpler language and to adopt a friendlier attitude towards political opponents. Here again the strategies were chiefly indirect. The observations of meetings confirm the information emerging from the questionnaires and interviews: the atmosphere could be very different from one meeting to another, and in part the women's and men's respective outlooks diverged – the women represented a rationality orientated towards care, whilst the men represented a restricted techno-economic rationality.

Finally it is stated in the dissertation that the fact that women had a comparatively large role in Örebro's local politics did not automatically mean that they had authority as women. Owing to the rapid development which has occurred in Swedish municipalities during the 90s in the form of market-orientation, economic control and goal-orientation, it remains an open question whether women's political influence has improved or suffered a backlash.

REFERENSER

A. Otryckta källor

1. Intervjuer

Bengt Brolin, stadsjurist, 9 september 1981 (personligt möte)

Sven Fredriksson, kommunalråd, 10 oktober 1981 (personligt möte) och 20 januari 1994 (telefonsamtal)

Intervjuer med trettio kvinnliga politiker i Örebro kommun våren 1992.

Karin Kallin, kommunalråd, 16 juni 1995 (personligt möte) och 20 september 1995 (telefonsamtal)

Anonym kommunstyrelse ledamot 12 september 1994.

2. Observationer

Observationer av kommunfullmäktiges sammanträden 17/2, 17/3, 21/4, 26/5 1982.

Observationer av partigrups och nämndsammanträden perioden februari-maj 1982.

Observation av möte om kvinnohus i Nikolai församlingshem 6 maj 1981.

Observationer av kvinnoföreningen Halva Himlens aktiviteter perioden 1977-1981.

3. Protokoll

Protokoll och handlingar från kvinnoföreningen Halva Himlen 1977-1981, Folkrorelsernas arkiv i Örebro.

B. Tryckta källor

1. Offentligt tryck

DsA 1986:4. *Ska även morgondagens samhälle formas enbart av män?* Delbetänkande från utredningen om kvinnorepresentation, Arbetsmarknadsdepartementet.

Ds Kn 1981:17. Wallin, Gunnar/Bäck, Henry/Tabor, Merrick. *Kommunalpolitikerna. Rekrytering - arbetsförhållanden - funktioner* del 1 och 2. Rapport nr 8 från kommunaldemokratiska forskningsgruppen. Kommunaldemokratiska kommittén.

Ds 1992:7. *Marknadsorientering av kommunal verksamhet*. Stockholm: Allmänna Förlaget.

Förtroendemän, nämnder och förvaltningar. Örebro kommun 1977, 1980.

Kommunala förtroendemän. Nämnder och förvaltningar. Örebro kommun 1967, 1971 och 1974.

På tal om kvinnor och män (1984) Stockholm: Statistiska Centralbyrån.

Kvinno- och mansvär(l)den. Fakta om jämställdheten i Sverige 1986 (1986) Stockholm: Statistiska Centralbyrån.

I tid och otid. En undersökning om kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/1991. Rydenstam, Karin (1992) Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Man är chef. En studie av kvinnor och män i ledande ställning i privat och offentlig sektor (1992) Stockholm: Statistiska centralbyrån

SOU 1975:18 Förtroendevalda och partier i kommuner och landsting. Utredningen om den kommunala demokratin.

SOU 1979:89 Kvinnors arbete

SOU 1985:28. Aktivt folkstyre i kommuner och landsting.

SOU 1987:19. Varannan Damernas.

SOU 1989:108. Förtroendevald på 90-talet. Utmaningar och möjligheter.

SOU 1990:44. Demokrati och makt i Sverige.

2. Kommunala handlingar

Förtroendemän, nämnder och förvaltningar. Örebro kommun (1977; 1980)

Kommunala förtroendemän. Örebro kommun (1967; 1971; 1974)

Kommunalt förtroendevalda 1980. Parti och kön. Stockholm: Svenska kommunförbundet.

Örebro kommunfullmäktige 17 juni 1981. Handlingar 1981 nr 101. Protokoll paragraf 4.

Örebro kommunfullmäktige 21 april 1982. Handlingar 1982 nr 58. Protokoll paragraf 14.

Örebro stad. Årsredovisning 1993.

C. Övriga referenser

Acker, Joan (1987) "Hierarchies and Jobs: Notes for a Theory of Gendered Organizations". Paper prepared for the American Sociological Association Annual Meetings, Chicago, 111. August 1987.

Acker, Joan/Barry, Kate/Esseveld, Joke (1983) "Objectivity and Truth: Problems in doing Feminist Research". *Women's Studies Int, Forum.* Vol. 6.

Adams, C. T/Winston, C. T (1980) *Mothers at Work.* New York and London: Longman.

- Alexandersen, Gry (1981) *Sosial representasjon i kommunestyrene*. Institutt for statsvitenskap, Oslo Universitet.
- Almond, Gabriel/Verba, Sidney (1965) *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in five Nations*. Boston: Little, Brown and Company (Inc.) 7:e tryckningen.
- Amnå, Erik/Brytting, Tomas/Ekman, Annalill/Kolam, Kerstin/Montin, Stig (1985) *Kommunal decentralisering. Utvärdering av försöken med kommunalnämnder i Eskilstuna, Umeå och Örebro*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning rapport R 42.
- Andersen, Jorgen Goul (1984) *Kvinder og politik*. Aarhus: Politica.
- Andersson, Sten (1979) *Positivism kontra hermeneutik*. Göteborg: Korpen.
- Andreasen, Tayo/Borchorst, Anette/Dahlerup, Drude/Lous, Eva/Rimmen Nielsen, Hanne (1991) *Moving On. New Perspectives on the Women's Movement*. Acta Jutlandica LXVII:1, Humanities Series 66. Aarhus: University Press.
- Antolini, Denise (1984) "Women in local government: An overview" i Janet A. Flammang. (red.) *Political Woman*. Beverly Hills: CA Sage.
- Asland, Kjersti (1981) *Kvinnernes egne representanter? Kjønn som skillelinje i kommunalpolitikken*. Institutt for statsvitenskap, hovedoppgave, Oslo.
- Asplund, Giesele (1984) *Karriärens villkor*. Stockholm: Trevi.
- Bak-Hansen, Anne/Lund-Christiansen, Birgitte (1982) *Hug en hæl og klip en tå eller skaf et par nye sko. En undersøgelse av sammenhengen mellom kvinders politiske aktivitet, kvinders levevilkår og politikens form og innhold*. Institut for statskunskap, Århus universitet.
- Bakken, Inger Marie (1980) *Kvinner i kommunestyret. Hvordan skal de kunne være en positiv faktor i kvinnekampen?* Institutt for sosiologi og samfunnskunskap, Trondheim universitet.
- Baude, Annika m fl (1987) *Kvinnoarbetsliv*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Beck-Jørgensen, Torben (1981) *Når staten skal spare*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaperne.
- Becker, Robert A (1989) "Explaining Sex Roles of Women State Legislators in the Mid-Atlantic Regions." Paper prepared for the annual meeting of the Midwest Political Science Association, Chicaco, IL, 13-16 April 1989.
- Bengtsson, Margot/Frykman, Jonas (1987) Om maskulinitet. Mannen som forskningsprosjekt. *JAMO rapport* nr 11.
- Bennulf, Martin (1994) *Miljöopinionen i Sverige*. Lund: Universitetsförlaget Dialogos AB.
- Bentzon, Karl Henrik (1978) *"Kvindelige og mandlige kommunalpolitikere"* Arbejdsrapport 1978/20. Københavns universitet: Institut for Samfundsfag.

- Berggren, Anne Marie (1988) "Anne Marie Berggren svarar Maud Eduards och Ulla Manns" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 4 sid. 61-66.
- Bergqvist, Christina (1994) *Mäns makt och kvinnors intressen*. Uppsala. Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 121.
- Bergström, Lars (1972) *Objektivitet. En undersökning av innebörden, möjligheten och önskvärdheten av objektivitet i samhällsvetenskapen*. Stockholm: Prisma.
- Bernard, Jessie (1971) *Women and the public interest*. Aldine: Alherton Chicago.
- Bernard, Jessie (1972) *The Future of Marriage*. New York: Bantam.
- Bers, Trudy H (1978) "Local political elites: Men and women on boards of education" i *Western Political Quarterly*, Sept sid. 381-91.
- Blomqvist, S/Johansson, M/Ström, L-I (1984) *Partilivet i Bräcke - en studie efter kommundelsnämndsreformen*. Högskolan i Östersund.
- Bokenstrand, Cecilia (1991) *Om krisen kommer. Kommunalekonomisk åtstramning ur ett svenskt perspektiv*. Licenciatuppsats i statskunskap, Göteborgs universitet.
- Bourque, Susan/Grossholz, Jean (1974) i "Politics an Unnatural Practice". i *Politics and Society* 4, sid. 255-66.
- Broch, Tom m fl (red.) (1979) *Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning*. Köpenhamn, Nyt fra samundsvidenskaberna 50.
- Brunsson, Nils/Jönsson, Sten (1979) *Beslut och handling - Om politikens inflytande på politiken*. Falköping: Liber.
- Brunsson, Nils (red.) (1981) *Politik och administration. Utveckling och drivkrafter i en politiskt sammansatt organisation*. Stockholm: Liberförlag.
- Brändström, Dan (1967) *Nomineringsförfarandet vid kommunala val. En studie av partiernas kandidatnomineringar inför 1966 års kommunalval*. Kommunalforskningsgruppen. Avhandlingsserien 4, Umeå universitet.
- Büchert, Erik (1979) *Velfärd, lev villkår, livskvalitet*. Band 1. Århus: Nord REFO.
- Bäck, Henry (1993) *Hur många och hurdana? Om organisationsförändringar och representativitet i kommunerna*. IKE 1993:43, Institutet för kommunal ekonomi, Företagsekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Campell, A m fl (1960) *The American Voter*. New York: John Wiley.
- Carlsson, Christina (1986) *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880-1910*. Lund: Arkiv.
- Carlsson-Wetterberg, Christina (1992) "Från patriarkat till genussystem - och vad kommer sedan?" i *Kvinnovetenskapligt tidskrift* nr 3, sid. 34-48.

CAWP se Johnson/Carroll (1978)

Christensen, Anne-Dorte (1989) "Kvinder i fredsbevægelsen" i *Kvinder i politik, Nyt Forum for kvindeforskning*, oktober nr 3 sid. 46-55. Köpenhamn: Forlaget KVINFO.

Christiansen-Ruffman, Linda (1983) "Women's Political Culture and Feminism in Canada". Revised version of the paper *Women's Political Culture and Feminist Political Culture* presented at the Tenth World Congress of Sociology. Mexico City August 16-21 1982.

Connell, Robert W (1987) *Gender & Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press.

Dahlberg, Anita (1984) *Jämt eller ibland - om jämställdhet*. Forskningsrapport 43 i AJDA-projektet, Stockholm: Arbetslivscentrum.

Dahlerup, Drude (1984a) "Overcoming the Barriers: An approach to the Study of How Women's Issues are Kept from the Political Agenda" i Stiehm, J.H. (red.) *Women's Views of the Political World of Men*. Dobbs Ferry, New York: Transnational Publishers.

Dahlerup, Drude (1984b) "Is the New Women's Movement Dead? Social Movement Decline and Change: The Case of the Danish Feminist Movement 1970 till Today". Paper for the Conference, Political Systems and the Women's Movement, organiserad av IPSA:s forskningskommitté om könsroller och politik, Sofia, Bulgarien, 15-20 oktober 1984.

Dahlerup, Drude (1985) *Blomster & Spark. Samtaler med kvindelige politikere i Norden*. Stockholm: Nordiska Ministerrådet.

Dahlerup, Drude (red.) (1986) *The New Women's Movement. Feminism and political power in Europe and the U.S.A* London: Sage.

Dahlerup, Drude (1988) From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian politics i *Scandinavian Political Studies*, nr 4 sid. 275-298.

Dahlerup, Drude (1989) *Vi har väntat länge nog. Handbok i kvinnorepresentation*. Nordiska Ministerrådet, Köpenhamn.

Dahlerup, Drude (1993) "From movement protest to state feminism: the Women's Liberation Movement and unemployment policy in Denmark" i *NORA* no. 1 sid. 4-20.

Davies, Karen (1989) *Women and Time. Weaving the Strands of Everyday Life*. Department of Sociology, Lund University.

Davies, Karen/Esseveld, Johanna (1989) *Kvalitativ kvinnoforskning*. Stockholm: Arbetslivscentrum.

Diamond, Irene (1977) *Sex Roles in the State House*. New Haven: Yale University Press.

Dietz, Mary (1992) "Content is All: Feminism and Theories of Citizenship" i Mouffe, Chantal (red.) *Dimensions of Radical Democracy*. London/New York: Verso.

- Duverger, Maurice (1955) *The Political Role of Women*. New York: Unesco.
- Easton, David (1965) *A Framework for Political Analysis*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall, Inc.
- Eduards, Maud (1980) *Kvinnorepresentation och kvinnomakt*. Forskningsrapporter, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet 1980:2.
- Eduards, Maud (red.) (1983) *Kön, makt och medborgarskap*. Stockholm: Liber. 4:e tryckningen, 1989.
- Eduards, Maud/Halsaa, Beatrice/Skeije, Hege (1983) Likestilling, hvor likt? Om den nordiske offentlige likestillingspolitikken i Haavio-Mannila, Elina m fl (red.) *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk*.
- Eduards Landby, Maud (1986) "Kön, stat och jämställdhetspolitik" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3, sid. 4-15.
- Eduards Landby, Maud (1988) "Att studera politik ur ett könsperspektiv" i *Statsvetenskaplig tidskrift* nr 3 sid. 207-221.
- Eduards Landby, Maud (1992a) Den feministiska utmaningen - Kvinnors kollektiva handlande i Åström, Gertrud/Hirdman, Yvonne (red.) *Kontakt i kris*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Eduards Landby, Maud (1992b) Against the Rules of the Game. On the Importance of Women's Collective Actions i *Rethinking Change. Current Swedish Feminist Research*. Uppsala: HSR Swedish Science Press.
- Eduards Landby, Maud/Gustavsson, Gunnel (1993) Kvinnors organisering och inflytande i lokalsamhället i *Demokrati i förändring*, Stockholm: Publica.
- Edwards, Rosalind (1993) *Mature Women Students. Separating or Connecting Family and Education*. London: Taylor & Francis.
- Egerö, Bertil (1979) *En mönsterstad granskas: bostadsplaneringen i Örebro 1945-75*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning, Almqvist & Wiksell International.
- Ehlstain, Jean Bethke (1981) *Public Man, Private Woman. Women in Social and Political Thought*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Einarsson, Jan (1978) *Talad och skriven svenska*. Lunds universitet.
- Einarsson, Jan/Hultman, Tor G (1984) *Godmorgon pojkar och flickor. Om språk och kön i skolan*. Malmö: Liber Förlag.
- Eisenstein, Zillah R (red.) (1979) *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*. New York: Monthly Review Press.
- Eisenstein, Zillah R (1981) *The Radical Future of Liberal Feminism*. New York & London: Longman.

- Eklund, Lars/Ekman, Annalill (1988) *Lokala nämnder. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Arbetslivscentrum, Civildepartementet, Svenska kommunförbundet.
- Ekström, Mats (1993) "Sociologiska förklaringar och variabelanalysens gränser. En kritisk analys med exempel från medicinsk sociologi" i *Sociologisk Forskning* nr 2, sid 26-58.
- Ellis, Richard/Thompson, Michael/Wildawsky, Aaron (1990) *Cultural Theory*. Boulder, San Francissco & Oxford: Westwiev Press
- Elster, Jon (1980) *Exploitation and The Theory of Justice*. Paper. The 2nd CIA Colloquium on Exploitation: London.
- Ethelberg, Eva (1985) Självkänsla kontra realitet - ett dilemma för psykologin och för kvinnorna i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1, sid 4-15.
- Evans, Richard J (1979) *The Feminists: Women' emancipation movement in Europe, America and Australia 1840-1920*. London: Croom Helm.
- Faludi, Susan (1992) *Backlash*. Stockholm: Bonniers.
- Fant, Maj (1988) *Att bli mamma till sin mamma*. Stockholm: Natur och kultur.
- Festinger, Leon (1956) *When prophecy fails*. Minneapolis: Minnesota University Press.
- Filstead, William (1970) *Qualitative Methodology: Firsthand involvment with the social world*. Chicago: Markham.
- Flora, Cornelia B/Lynn, Naomi B (1974) "Women and Political Socialisation: Considerations of the Impact of Motherhood" i Jaquette, Jane S, (red.) *Women in Politics*. New York: John Wiley & Sons.
- Freeman, Jo (1975) *The Politics of Women´s Liberation*. New York and London: Longman.
- Friberg, Tora (1990) *Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*. Meddelande från Lunds universitets geografiska institutioner, avhandlingar 109. Lund: University Press.
- Garthon, Per (1983) *Riksdagen innifrån*. Doktorsavhandling. Lund Studies in Sociology.
- Geertz, Clifford (1973) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Giddens, Anthony (1979) *Central Problems in Social Theory*. London: Macmillan.
- Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Gidlund, Janerik (1978) *Aktionsgrupper och lokala partier. Temporära politiska organisationer i Sverige 1965-1976*. Statsvetenskapliga instiutionen, Umeå universitet.
- Gilljan, Mikael/Nilsson, Lennart (1985) "Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn" i *Statsvetenskaplig tidskrift* nr 88, sid. 123-139.

Githens, Marianne/Prestage, Jewel L (red.) (1977) *A Portrait of Marginality: The Political Behavior of the American Woman*. New York: David Mc Kay.

Githens, Marianne (1984) "Women and State Politics: An Assessment", i Flammang Janet A (red.) *Political Woman*. Beverly Hills: Sage.

Glaser, Barney/Strauss, Anselm (1967) *The Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicaco: Aldine.

Goot, Murray/Reid, Elisabeth (1975) *Women and Voting: Mindless Matrons or Sexist Scientists?* London: Sage.

Greenstein, Fred (1965) *Children and Politics*. New Haven: Yale University Press.

Gross, Donald (1978) "Representative styles and legislative behavior" i *Western Political Quarterly*, september sid. 359-371.

Gunnarsson, Evy/Ressner, Ulla (1983) *Från hierarki till kvinnokollektiv - om gruppor-ganiserat arbete*. Stockholm: Arbetslivscentrum.

Gunnarsson, Ewa (1994) *Att våga våga jämnt! Om kvalifikationer och kvinnliga för-hållningssätt i ett tekniskt industriarbete*. Doktorsavhandling 1994:157 D, Tekniska Högskolan i Luleå.

Gustafsson, Agne (1984) *Kommunal självstyrelse*. Lund: Liber. 4:e reviderade upplagan.

Gustavsson, Gunnel (1969) *Blockreformens inverkan på förtroendemannakårens stor-lek och sammansättning*. Kommunalforskningsgruppens avhandlingsserie. nr 16, stencil.

Göransson, Anita (1978) "Den könsliga arbetsdelningen och dess strategiska konsekven-ser", i *Sociologisk Forskning*, nr 3 sid. 61 ff.

Haavid, Hanne (1982a) "Premisser for personlige forhold mellom kvinner" i Holter, Harriet (red.) *Kvinner i felleskap*. Oslo: Universitetsforlaget.

Haavid, Hanne (1982b) Hvilke krav vil vi stille til metoder for at de skal vaere egnet til å studera kvinners livssituasjon? i *Metoder och problem i kvinnoforskningen*. Rapport 82:1, sid 51-112, från ett seminarium i Göteborg 1981 arrangerat av Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning.

Haavind, Hanne (1985) "Förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3 sid. 17-27.

Haavind, Hanne (1994) "Kvinnomisshandel och tvivelaktig äktenskaplig handling" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3, sid. 63-71.

Haavio-Mannila, Elina (1970) "Sex Roles in Politics" i *Scandinavian Political Studies* nr 5 sid. 209-239.

Haavio-Mannila, Elina mf 1 (red.) (1983) *Det uferdige demokratiet. Kvinner i Nordisk politikk*. Oslo: Nordiska Ministerrådet.

Hagman, Ninni (1988) *Sextrakasserier på jobbet. Myter. Fakta. Råd*. Stockholm:

W&W.

Halsaa Albrektsen, Beatrice (1977) *Kvinner og politisk deltakelse*. Oslo: Pax.

Halsaa, Beatrice (1987) "Har kvinner gemensamma intressen" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 4, sid. 42-56.

Halsaa, Beatrice (1984) *Ingen heksekunst. Håndbok for kommunale likestillingsutvalg*. Oslo: Likestillingsrådet, Oppland Tryck.

Hartsock, Nancy (1983) *Money, Sex, and Power. Toward a Feminist Historical Materialism*. New York: Longman.

Haukka, Runa (1977) "Kommentarer till begrepet kvinnekultur" i *I kvinners bilde*, Berg, Anne Marie (red.) Oslo: Pax.

Haukka, Runa (1982) *Bak slagordene. Den nye kvinnebevegelsen i Norge*. Oslo: Pax forlag.

Hedlund-Ruth, Gun/Jónasdóttir, Anna G (1978) *Child Care, Six Hour Working Day, Increased Female Representation in Parliament. The Attitudes within the Swedish Electorate 1976 towards Three Political Issues Relevant to Women's Liberation*. Paper prepared for the ECPR joint sessions in Grenoble 1979.

Hedlund-Ruth, Gun (1985a) "Kvinnorörelsens påverkan på lokal politik" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2 sid 36-53.

Hedlund-Ruth, Gun (1985b) "Makt och kön. Kvinnors villkor i kommunalpolitiken - en studie av en svensk kommun" i *Makt och kön rapport* nr 2, Jämfo.

Hedlund-Ruth, Gun (1986) "The public or the private sphere - a biased way of thinking?" Uppsats presenterad inför arbetsgruppen "Theories of Gender and Power" ECPR Joint Sessions, Göteborg 1-6 April 1986.

Hedlund, Gun (1988) "Women's Interests in Local Politics" i Jones, Kathleen B/ Jónasdóttir, Anna G (red.) *The Political Interests of Gender. Developing Theory and Research with a Feminist Face*. London: Sage.

Heidar, Knut (1988) *Partidemokrati på prøve. Norske partieliter i demokratisk perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hellevik, Ottar (1978) Kjonsforskeller i politisk deltakelse. *Tidskrift for samfunnsforskning* nr 5-6, sid 527-47.

Hellevik, Ottar/Skard, Torild (1985) *Norske kommunestyre - plass for kvinner?* Oslo: Universitetsforlaget.

Hernes, Helga M/Voje, Kirsten (1980) "Women in the Corporate Channel: A Process of Natural Exclusion?" i *Scandinavian Political Studies*, nr 2.

Hernes, Helga M (1982) *Staten- kvinner ingen adgang?* Oslo: Universitetsforlaget.

Hernes, Helga M (1987) *Women State and Women Power. Essays in State Feminism*.

Oslo: Norwegian University Press.

Hills, Jill (1983) Life-style Constraints on Formal Political Participation Why so Few Women Local Councilors in Britain? i *Electoral Studies*, vol 2, nr 1 sid. 39-52.

Hirdman, Yvonne (1983) "Den socialistiska hemmafrun. Den socialdemokratiska kvinnorörelsen och hemarbetet 1890-1939" i Åkerman, Britta m fl (red.) *Vi kan, vi behövs. Kvinnorna går samman i egna föreningar*. Stockholm.

Hirdman, Yvonne (1985) "Kvinnostategier för makt. En kort presentation av genus-systemet och de kvinnliga svaren" i *Makt och kön, Rapport från ett seminarium 17-18 oktober 1985*. Delegationen för jämställdhetsforskning, Rapport nr 2.

Hirdman, Yvonne (1988) "Genussystemet - teoretiska reflektioner kring kvinnors sociala underordning" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3.

Hirdman, Yvonne (1990) "Genussystemet" i *Demokrati och Makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport. SOU 1990: 44.

Holm, Ulla M (1990) *Medvetande och praxis, feministfilosofiska försök*. Filosofiska meddelanden, gröna serien; 36. Göteborg.

Holm, Ulla M (1993) *Modrande & praxis. En feministfilosofisk undersökning*. Göteborg: Daidalos.

Holmberg, Carin (1993) *Det kallas kärlek. En social-psykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Göteborg: Anamma förlag.

Holmberg, Sören (1974) *Riksdagen representerar svenska folket. Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.

Holmberg, Sören/Asp, Kenth (1984) *Kampen om kärnkraften. En bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980*. Stockholm: Liber.

Holmberg, Sören/Gilljan, Mikael (1987) *Väljare och val i Sverige*. Stockholm: Bonniers.

Holmberg, Sören/Esaiasson, Peter (1988) *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonniers.

Holter, Harriet (1971) *Sex Roles and Social Structure*. Oslo: Universitetsforlaget.

Holter, Harriet (1976) "Om kvinneundertrykkelse, mansundertrykkelse og herskertekniker" i *Kvinnekunskap. En arikelsamling om kvinners situation i manssamfunnet*. (red.) Storen, Thordis/Schou Wetelsen, Tone. Oslo: Gyldendal.

Holter, Harriet/Hem, Lars (1982) *Innledning till Del VI. Om relationslogikk. I Kvinner i felleskap*. Oslo: Universitetsforlaget.

Holter, Harriet (1982) (red.) *Kvinner i felleskap*. Oslo: Universitetsforlaget.

Holter, Harriet (1992) "Berättelser om kvinnor, män, samhälle. Kvinnoforskning under

trettio år" i Acker, Joan m fl. *Kvinnors liv och arbete*. Stockholm: SNS förlag.

Hultman, Thor G/Westman, Margareta (1977) *Gymnasistsvenska*. Lund:

Israel, Joakim (1970) "Objektivitet och värderingsfrihet inom samhällsvetenskapen: sociologisk diskurs eller häxjakt?" *Sociologisk forskning* nr 2.

Jaquette, Jane S (1984) *Power as Ideology: A Feminist Analysis* i Stiehm, Judith (red.) *Women's Views in the Political World of Men*. New York: Transnational Publishers Inc, Dobbs Ferry.

Jalmert, Lars (1984) *Den svenske mannen*. Stockholm: Tidens förlag.

Jennings, M Kent/Farah, G (1981) "Social roles and Political resources: An over-time study of men and women in party elites" *American Journal of Political Science*, August, sid. 462-482.

Johannesson, Kurt (1983) *Svensk retorik: från Stockholms blodbad till Almedalen*. Stockholm: Nohrstedts.

Johansson, Leif (1983) "Kommunal servicevariation" i *De nya kommunerna*, Strömberg, Lars/Westerståhl, Jörgen (red.) Stockholm: LiberFörlag.

Johansson, Jan/Montin, Stig/Pincus, Ingrid (1985) "Finns det en sex-gender dimension i kommunalpolitiken? En analys av förtroendevaldas attityder i Örebro kommun". Uppsats inom forskarutbildningen i kvantitativa metoder. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet (opublicerad)

Johansson, Vicki (1994) *Samhällets omsorgsstruktur under förändring. Politiska beslut som initierar rörelser mellan omsorgsformer i fyra kommuner*. CEFOS. Arbetsrapport 5, Göteborgs universitet.

Johnson, Marilyn/Stanwick, Kathy (1976) *Profile of women holding office I*. CAWP, Eagleton Institute of Politics, Rutgers - The State University of Brunswick: New Jersey.

Johnson, Marilyn/Carroll Susan (1978) *Profile of Women Holding Office II*. CAWP Eagleton Institute of Politics, Rutgers - The State University of Brunswick: New Jersey.

Johnson, Marilyn/Crowley, John (1980) "Women and Men on School Boards: A summary Report to Participants in a Study of Thirty-Seven New Jersey Boards". (stencil) CAWP, The Eagleton Institute of Politics, Rutgers University, New Brunswick.

Johnson, Marilyn/Lichtenstein, Marsha (1978) "Perceptions about Women in Politics: An Exploration of the Effects of Female Colleagues on Local Officials". Paper prepared for the 1978 Annual Meeting of the American Political Science Association, New York, September 1978.

Jónasdóttir, Anna G (1984) *Kvinnoteori - några perspektiv och problem inom kvinnoforskningens teoribildning*. Högskolan i Örebro, Skriftserien 32.

Jónasdóttir, Anna G (1988a) "On the Concept of Interest, Women's Interests, and the

Limitations of Interest Theory" i Jones, Kathleen B/Jónasdóttir, Anna G, (red.) *The Political Interests of Gender*. London: Sage Publications.

Jónasdóttir, Anna G (1988b) "Does sex matter to democracy?" i *Scandinavian Political Studies*, vol 11 nr 4, sid. 299-322.

Jónasdóttir, Anna G (1991) *Love Power and Political Interests*. Örebro Studies 7.

Jónasdóttir, Anna (1994) "Kärleksmakt och politiska intressen" i *Teorier om patriarkatet*, Jónasdóttir, Anna/Björk, Gunnela red. Kvinnovetenskapligt Forums skriftserie nr 2, Högskolan i Örebro.

Jonasson, Birgit (1985) "Åsikter i tre jämställdhetsfrågor" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2, sid. 54-61.

Jones, Kathleen B (1988) "Toward the Revision of Politics" i Jones K B/Jónasdóttir A G (red.) *The Political Interests of Gender*, London: Sage Publications.

Jones, Kathleen B (1993) *Compassionate Authority. Democracy and the Representation of Women*. New York: Routledges.

Jonung, Christina (1983) "Kvinnors och mäns yrken" i Lundahl, Mats/Persson-Tanimura, Inga (red.) *Kvinnan i ekonomin*. Stockholm: Libertryck.

Järtecken (1994) Länsstyrelsen i Örebro län.

Karlsson, Jan Ch/Jacobsen, Liselotte/Blomgren, Ebbe (1991) *Realism i humanvetenskaperna - ett planeringsproblem*. FOA rapport C 50087-5.3.

Karlsson, Gunnel (1990) *Manssamhället till behag?* Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbund/Tidens förlag.

Karlsson, Gunnel (1996) *Från broderskap till systemskap. Om det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP*. Lund: Arkiv.

Karvonen, Lauri/Selle, Per (1985) *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company.

Kolam, Kerstin (1987) *Lokala organ i Norden 1968-1986 - från idé till verklighet*. Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet.

Kroeber, A L/Kluckhohn, V (1952) *Culture, a Critical Review of Concepts and Definitions*. New York: Vintage Books 1963.

Kuusipalo, Jaana (1990) "Finnish Women in Top-Level Politics" i *Finnish "Undemocracy". Essays on Gender and Politics* (red.) Marja Keränen. Helsinki: The Finnish Political Science Association.

Lafferty, William (1980) "Sex and Political Participation: An Explorative Analysis of the Female Culture" i *European Journal of Political Research*, sid. 323-347.

Lakoff, Robin (1973) "Language and Woman's Place", *Language in Society* 2:45 sid 47-8.

Lane, Robert (1959) *Political Life*. Glencoe: Illinois Free Press.

Lansing, Majorie (1974) "The American Woman: Voter and Activist" i Jaquette, Jane S (red.) *Women in Politics*. New York: John Wiley & Sons.

Leijenaar, Monique/Niemöller, Kees (1982) "Elite Interviewing: Sailing between Scylla and Charybdis". Paper prepared for the workshop on "Elite Interviewing" at the ECPR Joint Sessions in Aarhus, 29th March-3rd April 1982.

Liljeström, Rita (1981) *Kultur och arbete*. Stockholm: Liber Förlag.

Liljeström, Rita/Dahlström, Edmund (1983) *Arbetarkvinnor i hem- arbets- och samhällsliv*. Stockholm: Tiden.

Liljeström, Rita (1983) "Går det att förena likhet och särart?" i Aniansson Eva m fl (red.) *Rapport från kvinnouniversitetet. Vetenskap, patriarkat och makt*. Stockholm: Akademitratur.

Lincoln, Y S/Guba, E G (1985) *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park:Sage.

Lindgren, Gerd (1985) *Kamrater, kolleger och kvinnor - en studie i könssegregation-sprocessen i två mansdominerade organisationer*. Forskningsrapport nr 86. Sociologiska institutionen, Umeå universitet.

Lindgren, Gerd (1992) *Doktorer, systrar och flickor*. Stockholm: Carlssons.

Lindvert, Jessica (1994) "Staten- ett tveeggat svärd? En studie av feministiska forskares syn på förhållandet mellan välfärdsstaten och kvinnorna". Uppsats för fördjupningskurs i statsvetenskap. Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet (opublicerat)

Lipman-Blumen, Jean (1976) "Toward a Homosocial Theory of Sex Roles. An explanation of the sex segregation of social institutions"i *Signs*. Spring 1976, vol. 1 no. 3 part 2, sid. 15-31.

Lovenduski, Joni (1981) "Toward the emasculation of political science" in D Spender (red.) *Men' s studies modified: The Impact of Feminism on the Academic Diciplines*. London: Pergamon.

Lovenduski, Joni (1986) *Women and European Politics. Comtemporary Feminism and Public Policy*. Brighton: Wheatsheaf Books LTD.

Lundgren, Eva (1990) *Gud og Hver Mann. Sekualisert vold som kulturell arena for å skape kjønn*. Oslo: Cappelen forlag.

Lysgaard, S (1991) *Arbeiderkollektivet*. Oslo: Universitetsforlaget. 2:a utgåvan.

Löfgren, Orvar (1982) "Kulturbygge och kulturkonfrontation" i Hannertz, Ulf (red.) *Kultur och medvetande: En tvärvetenskaplig analys*. Stockholm: Akademitratur.

MacKinnon, Catharine A (1987) *Feminism Umodified. Discourses on Life and Law*. Cambridge Mass & London: Harvard University Press.

MacKinnon, Catharine A (1989) *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge,

Mass: Cambridge University Press.

Mathiesen, Thomas (1980) *Den dolda disciplineringen*. Göteborg: Korpen.

Means Norderval, Ingunn (1973) *Kvinner i norsk politikk*. Oslo: Cappelen.

Mellbourn, (1979) *Byråkratins ansikten. Rolluppfattningar hos svenska högre statstjänstemän*. Stockholm: Publica. Liberförlag.

Merrit, Sharyne (1980) "Sex differences in Role Behavior and Policy Orientations of Suburban Officeholders: The Effects of Women's Employment" i *Women in Local Politics* (red.) Stewart, Debra W. Metuchen, NJ: Scarecrow Press.

Merriam, Sharan B (1994) *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Mezey, Susan Gluck (1978) Support for women's rights policy: An analysis of local politicians" i *American Politics Quarterly*, Oktober, sid. 485-497.

Mezey, Susan Gluck (1980) "Perceptions of Women's roles on local councils in Connecticut" i Stewart, Debra W (red.) *Women in Local Politics*. Metuchen: N J Scarecrow Press.

Milbrath, L W och Goel, M L (1977) *Political Participation*. (2nd rev. edn) Chicago: Rand McNally cop.

Minnich, Elisabeth Kamarach (1981) "A Feminist Critique of the Liberal Arts" sid. 22-37 i *Liberal Education and the New Scholarship on Women. Issues and Constraints in Institutional Change*. A report of the Wingspread Conference.

Miller, Jean Baker (1980) *En ny kvinnopsykologi*. Stockholm: Liber Förlag.

Montin, Stig/Sandlund, Johan (1990) *Kommundelsnämnder i Uppsala. En utvärderingsrapport*. Högskolan i Örebro. Förvaltningspolitiska forskningsprogrammet. Rapport nr 3, kap 2.

Montin, Stig (1993) *Swedish Local Government in Transition. A matter of rationality and legitimacy*. Örebro Studies 8.

Montin, Stig/Olsson, Jan (1994:2) *Demokrati och legitimitet i landstingen. Slutrapport från projektet Politikerrollen i landstingen*. Novemus, Högskolan i Örebro. Rapport 1994:2.

Moss Kanter, Rosabeth (1977) *Men and Women of the Corporation*. New York: Basic Books.

Mouffe, Chantal (1992) "Feminism, Citizenship and Radical Democratic Politics" i Butler, Judith/ Scott, Joan W (red.) *Feminists Theorize the Political*. New York/London: Routledge.

Moxness, Kari (1981) *Når kvinner vil skiljes*. Oslo: Pax Forlag.

Mueller, Carol (1982) Feminism and the New Women in Public Office i *Women and Politics*. 2 (3), sid. 7-21.

- Municio, Ingegerd (1982) *Statsvetenskaplig tidskrift* nr 3, sid 183-190.
- Myrdal, Gunnar (1968) *An Asian Drama. The Poverty of Nations. Bd 1-3*. New York: Allan Lane.
- Nicolaysen, Berit (1978) *Kjonn som politisk ressurs*. Institutt for sosiologi, Trondheims Universitet.
- Nilsson, Lennart (1993) *Stadsdelspolitikerna i Göteborg 1989 - 1991*. SDU 1993:1.
- Norell P-O (1989) *De kommunala administratörerna. En studie av politiska aktörer och byråkratiproblematik. Ekonomi och organisationer i kommuner och landsting*. Lund: Studentlitteratur.
- Ortner, Shirley B (1974) "Is Female to Male as Nature is to Culture?" i Rosaldo, Michelle Zimbalist/Lambhere, Louise (red.) *Women, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Oskarsson, Maria (1992) *Den politiska kvinnan*. Ansökan till Forskningsrådsnämnden (opublicerat)
- Oskarsson, Maria (1993) "Vad vill männen minska när de vill minska den offentliga sektorn?" i Nilsson, Lennart (red.) *Västsvensk opinion. SOM-rapport nr 10*. Göteborg.
- Oskarsson, Maria (1994) *Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag.
- Oskarsson, Maria/Wängnerud, Lena (1995) *Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Pateman, Carol (1983) "Feminism and Democracy" i Duncan, G (red.) *Democratic Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Peterson, Abby (1984) *The Gender - Sex Dimension in Swedish Politics*. Acta Sociologica, vol 27, sid. 3-18.
- Peterson, Abby (1987) *Women in Political "Movement"*. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Petersson, Olof (1976) *Valundersökningar. Rapport 3. Valundersökning 1976. Teknisk rapport*. SCB. Stockholm: Liberförlag/Allmänna Förlaget.
- Petersson, Olof/Söderlind, Donald (1992) *Förvaltningspolitik*. Stockholm: Publica.
- Petersson, Olof/Westholm, Anders/Blomberg, Göran (1989) *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Pincus, Ingrid (1991) *Varför lämnar kvinnor kommunalpolitiken?* Forum för kvinno- och jämställdhetsstudier, Högskolan i Örebro (opublicerad)
- Pincus, Ingrid (1995a) *Varför lämnar kvinnor kommunalpolitiken?* Forum för kvinno- och jämställdhetsstudier, Högskolan i Örebro. Kvinnovetenskapligt forums skriftserie nr 4, Högskolan i Örebro.

- Pincus, Ingrid (1995b) *Mellan insikt och handling. Jämställdheten, männen och ambivalensen i den kommunala organisationen. En projektbeskrivning*. Kvinnovetenskapligt Forum, Högskolan i Örebro (stencil)
- Pincus, Ingrid (1995c) *Män, makt och motstånd. Olika sätt att hindra jämställdhetsreformer i kommunerna*. Kvinnovetenskapligt Forum, Högskolan i Örebro (stencil)
- Philips, Anne (1991) *Engendering Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Philips, Anne (1993) *Democracy and Difference*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Premfors, Rune/Sandqvist, J/Sanne, M (1994) *Demokrati i storstad. Stadsdelsnämnder i Stockholm*. Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Opublicerad stencil.
- Prokop, Ulrike (1981) *Kvinnors livssammanhang. Begränsade strategier och omåttliga önskningsar*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Qvist, Gunnar (1967) *Kvinnan i yrkeslivet och kamp för likställdhet*. Svenska Historien del 9. Stockholm.
- Qvist, Gunnar (1974) *Statistik och Politik. Landsorganisationen och kvinnorna på arbetsmarknaden*. Stockholm: Prisma.
- Raaum, Nina Cecilie (1995 a) "The political representation of women: a birds eye view" i Karvonen, Lauri/Selle, Per (1985) *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company.
- Raaum, Nina Cecilie (1995 b) "Women in local Democracy" i Karvonen, Lauri/Selle, Per (1985) *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company.
- Randall, Vicky (1987) *Women & Politics. An International Perspective*. London: McMillan Education Ltd.
- Register, Cheri (1977) *Kvinnokamp och litteratur i USA och Sverige*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Reneland, Mats (1983) *Planer(are) och politik(er) En byggnadsnämnds arbete med en stadsplan*. Doktorsavhandling i Stadsbyggnad, Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg.
- Ricklander, Louise (1990) *Bakom politikerrollen. Politisk vardag - om känslor och relationer, makt och lydnad, manligt och kvinnligt*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Riesman, David (1956) "Orbits of Tolerance, Interviewers, and Elites" i *Public Opinion Quarterly*, 20 nr 1 sid 49-73.
- Rodseth, Tor/Titlestad Dale, Kristin (red) (1984) *Kvinner i arbeid. Okonomiske og sociologiske perspektiver*. Oslo: Universitets-forlaget.
- Rosaldo, Michelle Zimbalist (1980) "The Use and Abuse of Anthropology: Reflections on Feminism and Cross-Cultural Understanding" i *Signs* nr 3, sid 389-417 (fifth year)

Rosenberg, M (1968) *The Logic of Survey Analysis*. New York: Basic Books.

Rosengren, Karls Erik (1971) *Sociologisk metodik*. Stockholm, Göteborg och Lund: Esselte Studium. 2:a upplagan 1975.

Rydenstam, K (1992) *I tid och otid - En undersökning om kvinnors och mäns tidsanvändning* 1990/1991. SCB.

Rönblom, Malin (1995) "Swedish Women's Projects in the Local Territory", paper presented at the ECPR Joint Sessions Workshop on State Feminism, Bordeaux, France, April 28th-May 2nd, 1995.

Sainsbury, Diane (1991) "The Politics of Increased Women's Representation: the Swedish Case" i *Gender and Party Politics* ed Lovenduski, Joni/Norris, Pippa. London: Sage Publications.

Sannerstedt, Anders (1984) "Statsvetenskap, socialt arbete och implementering av socialtjänstreformen" i *Statsvetenskaplig tidskrift* nr 3, sid. 231 ff.

Sapiro, Virginia (1981) "Research Frontier Essay: When are Interests Interesting. The Problem of Political Representation of Women" i *The American Political Science Review* 75 (3), sid. 701-16.

Sapiro, Virginia (1984) *The Political Integration of Women. Roles, Socialization, and Politics*. Urbana/Chicago: University of Illinois Press.

Schéele, Annika von (1985a) *Sagt och gjort - från beslut till resultat i kommunal planering* Örebro. Byggnadsfunktionslära, Kungliga Tekniska Högskolan.

Schéele, Annika von (1985b) *Nya daghem i gamla grannskap. Mål, plan och verklighet. Barnsomsorgsutbyggnaden i Örebro efter 1975*. Byggnadsfunktionsrådet. Rapport R 70:1985.

Schive, Janneke van der Ros (1979) *Kvinnerepresentasjon i kommunestyrene. En analyse av strukturelle forholdets betydning for kvinnenes andel blant kommunestyrerepresentanter*. Institutt for Statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Schlyter, Susanne (1985) "Makt och kön i språklig interaktion" i *Makt och kön*, rapport nr 2 JÄMFO.

Sigurbjarnadóttir, Sigrudur Helga (1992) *Kvinnelisten i Island. Underveis fra kvinnepolitikk til feministisk politik?* Hovedoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi, Oslo Universitetet.

Sigurbjarnadóttir, Sigrudur Helga (1996) "On their Own Premises: The political project of the Icelandic Women's Alliance" i van der Fer, Drude/Jónasdóttir, Anna G/Rosenbeck, Bente (red.) *Ambiguous Times- Contested Spaces. Nordic Feminist Thought on Culture and Society*. Under utgivning Oslo: Scandinavian University Press.

Siim, Birte (1988) "Towards a Feminist Rethinking of the Welfare State" i Jones K. B. och Jónasóttir, A.G (red) *The Political Interests of Gender. Developing Theory and Research with a Feminist Face*. London: Sage.

- Siim, Birte (1990) Feministiska tolkningar av samspelet mellan kvinnor och välfärdsstaten i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr. 2, sid. 13-25.
- Siltanen, Janet/Stanworth, Michelle (1984) "The Politics of Private Women and Public Man" i *Theory and Society* vol 13:2.
- Simm, Uno (1967) *Rekryteringsvägar till kommunens fullmäktige*. Kommunalforskningsgruppen, Avhandlingsserien: 2, Göteborgs universitet.
- Sinkkonen, Sirkka (1982) "*Kunnalliset tasa-arvotoimikunnat: Lähtökohtia uuden poliittisen ilmiön tutkimiseen*" i *Politiikka* no 4.
- Sinkkonen, Sirkka (1983) "Kvinnorna i kommunalpolitiken" i Haavio-Mannila, Elina m fl (red.) *Det ofärdige demokratiet*. Oslo: Nordiska Ministerrådet.
- Sjödin, S (1986) *Medborgarundersökning i Ale kommun - Alebornaskunkaper, närhet till förtroendemän och attityder efter kommunalsreformen*. C-uppsats, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Skard, Torild (red.) (1979) "*Kvinnekupp*" i *kommunene*. Oslo: Gyldendal.
- Skard, Torild (1980) *Utvalgt till stortinget*. Oslo: Gyldendal.
- Skeije, Hege (1992) *Den politiske betydningen av kjønn. En studie av norsk topp-politikk*. Instituttet for samfunnsforskning Oslo. Rapport 11.
- Skeije, Hege (1994) "On Authority: Weberian Ideal Types and Norwegian Politics". i *Politics A Power Base for Women? Report from a conference in Örebro, Sweden, May 12-16, 1996*. Örebro Women's Studies n:o 3.
- Staines, Grahame/Toby, E Jayartne/Tavris, Carol (1974) "The Queen Bee Syndrome" i *Psychology Today*, Januari, sid 55-60.
- Stjernquist, Nils/Magnusson, Håkan (1988) *Den kommunala självstyrelsen, jämlikheten och variationerna mellan kommunerna*. Stockholm: Allmänna förlaget. Ds nr 36.
- Strejffert, Helena (1983) *Studier i den svenska kvinnorörelsen*. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Strömberg, Lars/Westerståhl, Jörgen (red.) (1983) *De nya kommunerna. En sammanfattning av den kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar*. Stockholm: Liberförlag.
- Sundin, Elisabeth (1988) *Omåttliga önskningar och måttliga framsteg*. Stockholm: FRN-Framtidsstudier.
- Sundström, Marianne (1983) "Kvinnor och deltidsarbete" i *Kvinnan i ekonomin*, Lundahl, Mats/Persson-Tanimuera, Inga (red.) Malmö: Liberförlag.
- Suominen-Vesterinen, Riitta (1982) *Helsinkiläiset naiset ja kunnallispolitiikka*. Pro gradu avhandling i allmän statslära, Helsingfors Universitet.

- Svensson, Lennart/Aronsson, Christina och Höglund, Sten (1990) *Kan byråkratin förändras?* Stockholm: Ordfront.
- Särlvik, Bo (1969) *Representationsundersökningens forskningsprogram. Relationer mellan väljare och valda på rikspolitisk nivå.* Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg (stencil)
- Sörensen, Bjorg Åse (1982) "Ansvarsrasjonalitet: Om mål-middel-tenkning bland kvinner" i *Kvinner i felleskap.* (red.) Holter, Harriet. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thelander, Kerstin (1986) *Politikerspråk i könsperspektiv.* Stockholm: Liberförlag.
- Therborn, Göran (1972) "Om klasserna i Sverige 1930-1970" i *Zenit* nr 28.
- Thomas, Sue (1989) Voting Patterns in the California Assembly: The Role of Gender i *Women & Politics* 9 (4), sid 43-56.
- Togebly, Lise (1984) *Politik - også en kvindesag.* Aarhus: Politica.
- Togebly, Lise (1985) "Starka, aktiv och arga kvinnor" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2, sid 3-16.
- Togebly, Lise (1994) *Fra tilskuere til deltagere.* Aarhus: Politica.
- Tormey, Judith Farr (1976) "Exploitation, Oppression and Self-Sacrifice" i Gould C/Warntofsky M (red.) *Women and Philosophy. Toward a Theory of Liberation.* New York: Capricorn Books.
- Waerness, Kari (1977) *Kvinnerens omsorgsarbeid i den ulonnete produksjon.* NAVF, Arbeidsnotat nr 5/7.
- Waerness, Kari (1983) *Kvinner och omsorgsarbete. Ett kvinnoperspektiv på människorvård och professionalisering.* Stockholm: Prisma.
- Wahlke, John C/Eulau, Heinz/Buchanan, William/Ferguson, Lorna C (1962) *The Legislative Process: Explorations in Legislative Behavior.* New York: John Wiley.
- Walby, Sylvia (1990) *Theorizing Patriarchy.* Oxford: Blackwell.
- Waldén, Louise (1977) "När det osynliga blir synligt förändras världen. Om kvinnokulturperspektivets materiella bas" i *Vi Människor* nr 4, sid 10-13.
- Waldén, Louise (1990) *Genom symaskinens nålsöga. Teknik och social förändring i kvinnokultur och mänskultur.* Stockholm: Carlssons.
- Wallin, Gunnar/Bäck, Henry/Tabor, Merrick (1981) *Kommunalpolitikerna. Rekrytering-arbetsförhållanden-funktioner del 1 och 2.* Rapport 8 från kommunal- demokratiska forskningsgruppen. Kommunaldemokratiska kommittén, Ds Kn 1981:17.
- Wallin, Gunnar (1983) Att vara kommunalpolitiker i *De nya kommunerna,* Strömberg, Lars/Westerståhl, Jörgen (red.) Stockholm: LiberFörlag.

- Ve, Hildur (1978) "Kvinnekulturen i ett klassesperspektiv" i *Sociologisk forskning* nr 3, sid 82-91.
- Ve, Hildur (1989) "Kvinnor, byråkrati och välfärdsstat" i *Sociologisk Forskning* nr 4.
- Ve, Hildur (1994) "Gender Differences in Rationality, the Concept of Praxis Knowledge and Future Trends", i *Feminist Voices on Gender, Technology and Ethics*. (red.) Gunnarsson, Ewa/Trojer, Lena. Center for Women's Studies, Luleå University of Technology.
- Webb, Eugen T (1966) *Unobtrusive Measures*. Skokie: Illinois Rand McNally.
- Welch, Susan (1977) "Women as political animals? A test of some explanations for male-female political participation differences" i *American Journal of Political Science* November, sid 711-730.
- Welch, Susan (1978) "Recruitment of Women to public office: A discriminant analysis" i *Western Political Quarterly*, September, sid. 372-380.
- Westerståhl, Jörgen (1970) *Ett forskningsprogram: Den kommunala självstyrelsen 1*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Westerståhl, Jörgen/Johansson, Folke (1981) *Medborgarna och kommunen. Studier av medborgerlig aktivitet och representativ folkstyrelse*. Rapport nr 5 från kommunaldemokratiska forskningsgruppen. Kommunaldemokratiska kommittén, Ds Kn 1981:12.
- Vetvik, Einar/Stole, Bjorn Harry (1977) "Politisk innhold och deltakernes sentralitet. En analyse av rekrutteringsmonstret till noen viktige kommunale nemnder", i *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr 2.
- Widerberg, Karin (1980) *Kvinnor, klasser och lagar 1750-1980*. Stockholm: Liberförlag.
- Vierikko, Esko (1974) *Parlamenttikielen sanasto- ja lauserakenteesta*. Uleåborgs universitet. Institutionen för finska och samiska språket (licenciatavhandling)
- Wildawsky, A (1990) se Ellis/Thompson/Wildawsky (1990)
- Witt-Brattsrom, Ebba (1982) "Förändra världen-förvandla livet" i *Gråt inte, kämpa. 10 år med kvinnorörelsen*, sid 3-6. Stockholm: Kvinnobulletinen. Hammarström & Åberg.
- Voje, Kirsten (1975) *Kvinnelig representasjon i kommunestyrene. En teoretisk og empirisk analyse*. Sociologisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Ås, Berit (1975) "On Female Culture: An Attempt to Formulate a Theory of Women's Solidarity and Action" i *Acta Sociologica* 18 (2-3), sid 142-161.
- Ås, Berit (1982a) "Tillbakeblikk og sideblikk på begreppet kvinnekultur" i Haukka/Hole/Haavind (red.) *Kvinneforskning. Bidrag til samfunnssteori*. Oslo.
- Ås, Berit (1982b) *Kvinnor tillsammans. Handbok i frigörelse*. Stockholm: Gidlunds.
- Åström, Lissie (1986) *I kvinnoled*. Lund: Liberförlag.

Åström, Lissie (1990) *Fäder och söner*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Åquist, Ann-Cathrine (1994) 'Svaga' och 'starka' strukturer. Om patriarkatteorins teoretiska konstruktion, i *Teorier om patriarkatet*. Kvinnovetenskapligt forums skriftserie nr 2, Högskolan i Örebro.

Ärleman, Inger (1989) *Så vinner kvinnor makt och inflytande. En handbok i strategier*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Ögren, Kerstin (1983) *Klyftan mellan ungdomar och beslutsfattare*. Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm.

Örebro stadfullmäktige under 100 år (1966) Örebro: Tryckericentralen.

Bilaga 1.

NR.....

FRÅGEFORMULÄR

UNDERSÖKNING OM DE FÖRTROENDEVALDAS VILLKOR
OCH ÅSIKTER I ÖREBRO KOMMUN.

Statsvetenskapliga institutionen
Uppsala Universitet
Box 514
751 20 Uppsala

PERSONLIG BAKGRUND

1. Vi inleder detta frågeformulär med några frågor om Din bakgrund. Sätt kryss i respektive ruta.

Är Du: man
 kvinna

2. Hur gammal är Du?
-

3. Vad för slags arbete har Du?

- Studier
 Hemarbete
 Heltids yrkesarbete
 Deltid yrkesarbete timmar i veckan
 Pensionär
 Annat svar.....
-

4. Vilket yrke/sysselsättning har Du?

För pensionärer - vilket yrke hade Du tidigare?

5. Vilken utbildning har Du?

- Enbart folkskola eller grundskola
 Utöver folkskola/grundskola teoretisk utbildning som omfattar högst två år eller praktisk utbildning
 Utöver folkskola/grundskola teoretisk utbildning som omfattar mer än två hela studieår

Uppdrag och kommunalpolitisk verksamhet.

I den andra gruppen av frågor som vi ska ställa är vi intresserade av att få upplysningar om Dina politiska aktiviteter på kommunal-, landstings- och riksnivå. Vi är också intresserade av Dina medlemskap och uppdrag i övriga organisationer.

6. Vilket år blev Du medlem av partiet?

7. Vilket år fick du ditt första kommunala uppdrag? Med kommunalt uppdrag avser vi ledamot/suppleant i kommunfullmäktige, kommunala nämnder (ej taxeringsnämnd), styrelser, permanenta beredningar, samrådsorgan, styrelseposter i kommunala bolag och stiftelser mm.

8. Vi har statistik över kommunalpolitikernas uppdrag så Du behöver inte lämna dessa uppgifter. Vilka övriga förtroendeuppdrag har Du:

Landstingskommunalt:

Statliga kommittéer eller utredningar, lekmanstyrelser, länsstyrelse, nämndeman:

Bolagsstyrelse, banksstyrelse eller liknande:

9. Vilka föreningar eller organisationer (ej partiorganisationer) är Du för närvarande medlem av eller har styrelseuppdrag i?

SÄTT KRYSS!

Medlem Styrelse

	Medlem	Styrelse
Löntagarorganisation		
Företagarorganisation (t ex arbetsgivarorganisation, lantbrukarorganisation)		
Konsumentorganisation (t ex Konsum)		
Bostadskooperativ organisation (t ex HSB, Riksbyggen)		
Idrotts- och fritidsorganisation		
Nykterhetsorganisation		
Religiös sammanslutning		
Hyresgästförening		
Villaägarförening		
Lokal intressegrupp, miljögrupp, lokal aktionsgrupp eller liknande		
Föräldraförening		
Pensionärsförening		
Kvinnogrupp eller kvinnoorganisation		
Annan organisation		

10. Vilka partiorganisationer och partiorgan har Du för närvarande styrelseuppdrag eller motsvarande i?

- Har inget uppdrag
- Lokal kvinnoorganisation
- Lokal ungdoms- eller annan sidoorganisation
- Lokal partiavdelning (avdelning som omfattar bara en del av kommunen,)
- Partiets kommunorganisation (avdelning som omfattar hela kommunen)
- Distriktsorganisation
- Riksorganisation
- Annan partiorganisation

Vi ska nu fortsätta genom att ställa några frågor om hur Ditt kommunalpolitiska arbete fungerar. Diskussioner har förts om hur det politiska arbetet bedrivs och vissa röster har höjts för att förändringar är nödvändiga,

Har du haft problem när det gäller något av följande områden:
(Sätt ett kryss i JA- eller NEJ-rutan.)

11. Sammanträdenas längd JA NEJ

På vilket sätt?

12. Debattformen på möten eller sammanträden. JA NEJ

På vilket sätt?

13. Atmosfären på sammanträdena. JA NEJ

På vilket sätt?

14. Mängden av kommunala handlingar. JA NEJ

På vilket sätt?

Har Du haft problem när det gäller något av följande områden:
(Sätt ett kryss i JA- eller NEJ-rutan).

	JA	NEJ
15. Kommunala handlingars form och språk.	☐	☐

På vilket sätt?

-
	JA	NEJ
16. Tidsram för att sätta sig in i handlingar och förslag.	☐	☐

På vilket sätt?

-
17. Är det några av följande förhållanden som gör att Du har problem med att närvara på kommunalpolitiska sammanträden eller möten?

- Svårt att ta sig dit
 - Kollision med andra sammanträden/möten
 - Kollision med maka/make/sammanboendes aktiviteter
 - Kollision med aktiviteter som berör barnen (t ex föräldramöten, födelsedag)
 - Problem med barnvakt
 - Svårt att vara borta från jobbet
 - Andra förhållanden
 -
 -
- Jag har sällan problem med att närvara på sammanträden/möten.

18. Hur omfattande är mötesverksamheten i samband med Dina kommunala uppdrag per månad?

Som minst antal kvällar/dagar för sammanträden/möten

Som mest..... antal kvällar/dagar för sammanträden/möten

19. Vid vilken tid på dygnet sammanträder vanligen de kommunala organ som Du är ledamot/suppleant i?

- Dagtid
 Kvällstid
 Lika vanligt med dag- och kvällstid

20. Är Du nöjd med mötestiderna?

- JA NEJ

Om nej, varför inte?

.....

.....

OBS! DENNA FRÅGA BESVARAS EJ AV KOMMUNALRÅD.

21. Har Du en arbetssituation som gör att Du kan uträtta vissa kommunala uppdrag på dagtid? Kan Du t ex:

SÄTT KRYSS I EN RUTA PÅ VARJE RAD.

	Obegränsat	Delvis	Inte alls
Nås per telefon			
Ringa andra			
Läsa in handlingar			
Skriva maskin			
Kopiera papper			
Delta i möten eller sammanträden utan löneavdrag			

VI SKA NU STÄLLA NÅGRA FRÅGOR OM DIN AKTIVITET I OLIKA SAMMANHANG. SVARA
 ENDAST FÖR DE NÄMNDER SOM DU SITTE MED I. KRYSSA FÖR ETT ALTERNATIV PÅ
 VARJE RAD!

22. Hur ofta går Du på partigruppsmöten inför sammanträden i följande nämnder:

	Alltid/ofta	Ibland	Sällan	Aldrig
Kommunstyrelse				
Kommunfullmäktige				
Facknämnd				
Kommundelsnämnd				
Lokal nämnd				

23. Brukar Du yttra Dig i diskussionen i partigruppsmöten inför sammanträden i:

	Alltid/ofta	Ibland	Sällan	Aldrig
Kommunstyrelsen				
Kommunfullmäktige				
Facknämnd				
Kommundelsnämnd				
Lokal nämnd				

24. Brukar Du göra inlägg vid sammanträden i något av följande sammanhang?

	Alltid/ofta	Ibland	Sällan	Aldrig
Kommunstyrelsen				
Kommunfullmäktige				
Facknämnd				
Kommundelsnämnd				
Lokal nämnd				

25. Har Du någon gång under 1981 begärt att en fråga ska bordläggas?

JA antal gånger

NEJ

26. Har Du själv väckt någon fråga inom Din nämnds kompetensområde under denna mandatperiod?

JA

NEJ

Om ja, vad gällde det?

27. Har någon "allmänhet" kontaktat Dig angående någon kommunalpolitisk fråga under denna mandatperiod?

JA

NEJ

Om ja, hur många gånger?

(om Du inte minns exakt, ange ungefärligt antal gånger)

28. Är Du beredd att ställa upp ännu en valperiod på nuvarande uppdrag?

JA

NEJ

Om nej, vilken förändring vill Du ha när det gäller Dina uppdrag?

(kryssa för ett av alternativen)

Jag vill avsäga mig alla uppdrag

Jag vill avsäga mig en del av uppdragen

Jag vill byta nuvarande uppdrag till ett annat

Jag vill gärna ha ytterligare uppdrag

Övrigt

Varför vill Du ha denna förändring när det gäller Dina uppdrag?

29. Har Du deltagit i någon/några kurser eller informationsdagar som anordnats för ledamöter i Din nämnd under denna mandatperiod?

JA

NEJ

Om ja, vad gällde det?

-
30. Hur stort inflytande anser Du att ledamöterna i Din nämnd/nämnder har i förhållande till kommunfullmäktige och kommunstyrelse med utskott?

SVARA ENDAST FÖR DE NÄMNDER SOM DU SJÄLV ÄR LEDAMOT ELLER SUPPLEANT I. SÄTT ETT KRYSS PÅ VARJE RAD.

	Mycket stort	Stort	Litet	Mycket litet
Facknämnd				
Kommundelsnämnd				
Lokal nämnd				

-
31. Hur stort inflytande anser Du att ledamöterna i Din nämnd/nämnder har i förhållande till tjänstemännen?

SVARA ENDAST FÖR DE NÄMNDER SOM DU SJÄLV ÄR LEDAMOT ELLER SUPPLEANT I. Sätt ett kryss på varje rad.

	Mycket stort	Stort	Litet	Mycket litet
Fack nämnd				
Kommundelsnämnd				
Lokal nämnd				

-
32. Vad skulle Du vilja göra med Din tid om Du inte var förtroendevald?

33.

VI TAR HÄR UPP NÅGRA ALLMÄNNA PÅSTÅENDEN OM KVINNORS ROLL I POLITIKEN. INSTÄMMER DU ELLER INSTÄMMER DU EJ I NÅGOT AV FÖLJANDE PÅSTÅENDEN? Försök att ta ställning även om det tycks vara svårt.

Instämmer

Instämmer ej

Fler kvinnor i kommunalpolitiken medför att kommunalpolitiska möten blir mindre formella,

Kvinnliga representanter kan tillvarata kvinnliga väljares intressen i politiken bättre än vad manliga representanter kan.

Det tas mer hänsyn till manliga politikernas argument i kommunalpolitiken än till kvinnliga politikernas argument.

Manliga och kvinnliga ledamöter har olika uppträdande i kommunalpolitiken.

34.

INTRESSEOMRÅDENÄR ÄR OLIKA. VILKA KOMMUNALPOLITISKA OMRÅDEN ÄR DU MEST INTRESSERAD AV? Om många - kryssa för de tre viktigaste.

 Bostadspolitik Markköp och markplanering Skolpolitik Natur- och miljövård Socialhjälp Barnomsorg Kollektivtrafik Idrott- och friluftsliv Annan fritidsverksamhet Vägar- gatu- och trafikpolitik Äldre- och handikappomsorg Vatten och avlopp Bibliotek och kulturfrågor Jämställdhet mellan kvinnor och män i politiska beslut och kommunal verksamhet Övrigt

NU LÄMNAR VI FRÅGORNA SOM BERÖR FÖRHÅLLANDEN I KOMMUNALPOLITIKEN OCH ÖVERGÅR
TILL FRÅGOR SOM BERÖR FAMILJEFÖRHÅLLANDEN OCH HUSHÅLLSARBETE:

35. Vilket är Ditt civilstånd?

- Ogift
- Sammanboende/gift
- Skild
- Änka/änkeman

36. Har Du några barn som bor hemma? JA NEJ

Hur många barn?

Vilken ålder?

37. Vem passar vanligtvis barnen då Du besöker möten på kvällstid?

- Maka/make/sammanboende
- Närmaste familjen
- Icke familjemedlemmar
- Barnen är ensamma
- Annat.....

38. Är Du nöjd med barntillsynen? JA NEJ

Om nej, varför då?

40. Har Du förutom eventuella barn omsorgsansvar för några andra personer p g a sjukdom, ålder, handikapp eller annat?

JA NEJ

Vad för slags extra omsorg gäller det?

FRÅGORNA 40-45 PÅ DENNA OCH NÄSTA SIDA BESVARAS ENDAST AV SAMMANBOENDE OCH GIFTA. ÖVRIGA FORTSÄTTER DIREKT MED FRÅGA 46.

40. Vad för slags arbete har Din maka/make/sammanboende?

- Studier
 - Hemarbete
 - Heltids yrkesarbete
 - Deltids yrkesarbete timmar i veckan
 - Annat svar:
-

41. Vilket yrke/sysselsättning har Din maka/make/sammaboende?

.....

42. Hur lång utbildning har Din maka/make/sammanboende?

- Enbart folkskola eller grundskola
 - Utöver folkskola/grundskola teoretisk utbildning som omfattar högst två år eller praktisk utbildning
 - Utöver folkskola/grundskola teoretisk utbildning som omfattar mer än två hela studieår
-

43. Är Din maka/make/sammanboende aktiv i organisationsarbete eller politiskt arbete? Med aktiv avser vi att han/hon går på möten några gånger per år.

JA

NEJ

44. Vilken inställning tror Du att Din maka/maka/sammanboende har till Ditt kommunalpolitiska arbete?

- Mycket positiv och uppmuntrande
- Ganska positiv och uppmuntrande
- Neutral
- Ganska missnöjd och negativ
- Mycket negativ och missnöjd
- Annat

45. HUR SKER HUSHÅLLSARBETET HEMMA HOS ER, VEM ÄR DET SOM VANLIGTVIS:

(sätt ett kryss för varje hushållssyssla)

	Bara kvinnan	Oftast kvinnan	Man och kvinna lika ofta	Oftast mannen	Bara mannen	Annan person:
LAGAR MAT						
STÅDAR OCH PLOCKAR UNDA						
HANDLAR						
DISKAR						
TVÄTTAR						
LÄGGER BARNEN/BARNET: (om det finns barn under nio år)						

KOMMENTARER: (använd gärna baksidan om utrymmet inte räcker till)

VI TAR NU UPP NÅGRA FRÅGOR SOM BEROR POLITIKENS INNEHÅLL.
HUR STÄLLER DU DIG PERSONLIGEN TILL DE FÖRSLAG SOM FRAMFÖRS NEDAN?

Vi anger här fem olika svarsalternativ till varje påstående.
 Ange i rutan före varje påstående siffran på det svarsalternativ
 som Du väljer.

SVARSALTERNATIV

- ① Bra förslag - mycket viktigt att det genomförs
- ② Bra förslag - ganska viktigt att det genomförs
- ③ Det spelar ingen större roll.
- ④ Dåligt förslag - ganska viktigt att det inte genomförs.
- ⑤ Dåligt förslag - mycket viktigt att det inte genomförs.

Rikspolitik

- A Bygg fler barndagen
- B Upprätta en kärnvapenfri zoon i Norden
- C Bestäm att hälften av riksdagsledamöterna ska vara kvinnor
- D Inför löntagarfonder som kontrolleras av de fackliga organisationerna
- E Begränsa den fria aborten
- F Minska den statliga kontrollen över privat företagsamhet
- G Inför sextimmars arbetsdag för alla
- H Vid arbetslöshet - ge män företräde till arbete framför gifta kvinnor vars män redan har arbete

Kommunalpolitik

- I Upplåt ett kvinnohus i Örebro kommun till skydd för kvinnor som miss-handlas i hemmet
- J Stoppa planerna på att bygga Skebäcksleden
- K Begränsa elitidrottens användning av kommunens lokaler till förmån för allmänheten
- L Lägg ned kommunens projekt för att stoppa prostitutionen i Örebro - det är ingen kommunal angelägenhet

47. Vilken kommunalpolitisk fråga anser Du att det är mest viktigt att satsa på? Om flera - nämn de två viktigaste!

48. Som avslutning ber vi att få ställa frågor om hur Du upplever din uppgift som förtroendevald.

Vad är positivt med Ditt kommunalpolitiska arbete?

49. Vad är negativt med Ditt kommunalpolitiska arbete?

TACK SÅ MYCKET FÖR DIN MEDVERKAN I DENNA UNDERSÖKNING!

TILL DE KVINNLIGA FÖRTROENDELEDAMÖTERNA.

50. Vilka grupper samarbetar Du mest med? (Om många, kryssa för de två viktigaste).

- Kvinnliga ledamöter
- Alla i partigruppen
- Delar av partigruppen
- Kvinnor i partigruppen
- Annat

51. Har det hänt att Du känt Dig nedvärderad, åsidosatt eller diskriminerad i det kommunalpolitiska arbetet för att Du är kvinna?

- JA NEJ

Om ja, på vilket sätt?

52. Har Du på annat sätt upplevt att Du särbehandlas som kvinna?

- JA NEJ

Om ja, på vilket sätt?

53. Känner Du till någon annan kvinna som känt sig nedvärderad, åsidosatt eller diskriminerad i det kommunalpolitiska arbetet för att hon är kvinna?

- JA NEJ

Om ja, på vilket sätt?

54. Har Du varit i kontakt med någon icke-partipolitisk kvinnoorganisation eller kvinnoaktion under den pågående mandatperioden?

JA

NEJ

Om ja, i vilket sammanhang?

.....

55. Hade Du denna kontakt i egenskap av kommunalpolitiker eller privatperson?

Privatperson

Kommunalpolitiker

56. Har Du under pågående mandatperiod tagit upp någon fråga av särskilt intresse för kvinnor i Ditt kommunalpolitiska arbete?

JA

NEJ

Om ja, vilken fråga?

.....

57. Har det under mandatperioden förekommit något speciellt samarbete mellan de kvinnliga ledamöterna?

Inom partiet?

JA

NEJ

Om ja, hur då?

58. Över partigränserna?

JA

NEJ

Om ja, hur då?

TACK FÖR ATT DU BESVARAT DESSA FRÅGOR!

Bilaga 2.

Intervjufrågor.

Bakgrund:

- Ålder
- Yrke
- Utbildning
- Arbetstid
- Civilstånd
- Barn - antal och ålder

Hur ordnas barmtillsynen?

Medlemskap och uppdrag i olika föreningar?

Hur länge har du suttit på din (eller flera) nuvarande post?

Hur länge har du varit ordförande, vice ordförande?

Har du tidigare suttit i andra nämnder och då hur länge?

Har du haft ordförandeskap i andra nämnder?

Är du eller har du varit gruppleddare?

Hur länge har du varit medlem i partiet? Uppdrag i partiet?

Hur blev du intresserad av politik? Din barndom?

Varför sade du ja till att sitta med i nämnden/fullmäktige?

Hur trodde du att arbetet skulle bli i nämnden?

Motiv och intresse:

Vilket uppdrag önskade du dig?

Är du beredd att ställa upp till omval?

Vill du få andra/ytterligare uppdrag? Om inte just nu - vid ett senare skede i ditt liv?

Vem skulle du vilja säga att du i första hand representerade som politiker? Finns det några speciella grupper som du känner att du står särskilt nära?

Representationsvillkor:

Hur upplever du arbetsmängden när det gäller dina uppdrag?

Hinner du förbereda dig inför sammanträdena?

På vilket sätt förbereder du dig (inläsning, kontakt med andra politiker, med tjänstemän)?

Vem diskuterar du politik med?

Skulle förhållandena kunna ändras så att det blev lättare att ha uppdrag?

Vilken är din familjs inställning till att du är politiker? Hur ser dina arbetskamrater på detta? Omgivningen i övrigt?

Hur har du själv ordnat ditt liv för att klara ditt politiska arbete?

Upplever du några problem i samband med ditt politiska arbete?

Är det någon skillnad mellan mäns och kvinnors praktiska möjligheter att klara politiskt arbete?

Politisk miljö och aktivitet:

Blir du kontaktad av allmänheten - är det vanligt? I vilka frågor har du blivit kontaktad? Av organisationer och i vilka frågor?

Har du väckt något förslag i din partigrupp? Vilka under den här mandatperioden?

Får du gehör för dina förslag?

Vilken metod använder du för att driva en fråga? Går du in för att förankra dina ideer för att få stöd? Har du samarbetet med andra för att få igenom förslag?

Hur ofta har ni gruppmöten? Deltar du då och vilka tider är det? Hur ofta har ni medlems-möten i partiet? Deltar du då och vilka tider är det?

Hur upplever du sammanträdena i din nämnd? Kan du jämföra mellan olika nämnder/organ?

Deltar alla ledamöterna ungefär lika mycket i din nämnd?

I vilka frågor yttrar du dig helst i din partigrupp/nämnd? Har det hänt att något hindrat dig från att yttra dig? Har det hänt att du ångrat att du inte yttrade dig?

När du begärt ordet, brukar du känna tidspress eller talar du i lugn och ro?

Kvinnor och politik:

Varför bör kvinnor delta i det politiska arbetet?

Anser du att kvinnliga politiker har särskilda synpunkter i det kommunalpolitiska arbetet?

Finns det utrymme för dessa synpunkter i det politiska beslutsfattandet?

Finns det speciella politiska områden som är av särskilt intresse för kvinnor att bevaka?

Anser du att det ställs olika krav på kvinnliga och manliga politiker i det kommunalpolitiska arbetet?

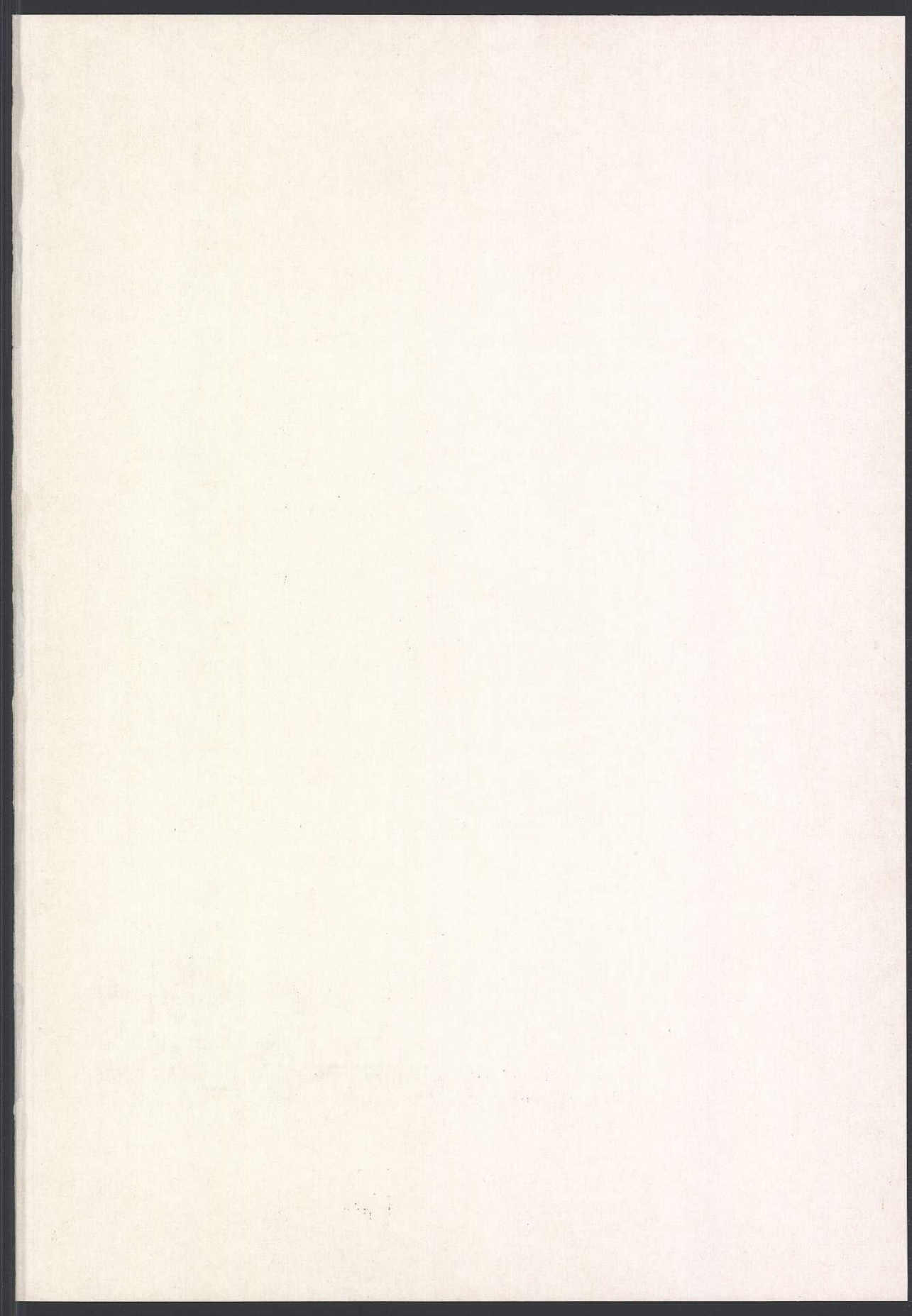
Är du medlem av ditt partis kvinnoförbund? Sedan när då?

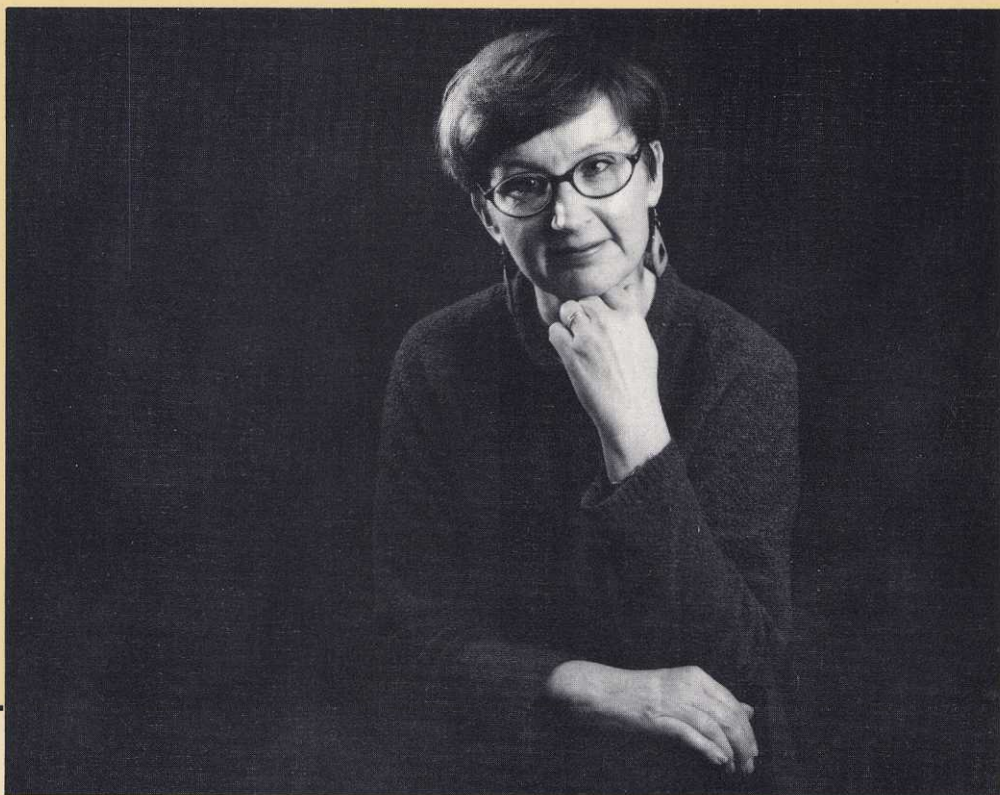
Hur upplever du kontakten mellan kvinnorna i ditt parti? Över partigränserna?

Har du upplevt några speciella problem som kvinna i politiken (åsidosatt, diskriminerad)?

Har du upplevt några fördelar?

Hur ser du på den nya kvinnorörelsen som uppkommit under 70-talet? (kvinnogrupper, demonstrationer, bokcafeer, kvinnoläger, jourer, kurser på högskolor och folkhögskolor)?

Gun Hedlund

Foto: Göran Andstedt

Vad händer i kommunalpolitiken när kvinnorna blir tillräckligt många och får ledande positioner? Under vilka villkor är kvinnor politiskt aktiva i en mansdominerad politisk kultur? I denna bok presenteras en undersökning från en svensk kommun som påvisar att det existerar en vision om en annorlunda politisk kultur – kvinnornas vision. Samtidigt redovisas hur villkoren för politiskt deltagande är långt ifrån jämlika mellan kvinnor och män.

Gun Hedlund är verksam vid Kvinnovetenskapligt forum och Institutionen för samhällsvetenskap på Högskolan i Örebro. Detta är hennes doktorsavhandling.